

MARCIN GABRYŚ

PRZEWODNIK
PO KONSTYTUCJI
KANADY

AKT KONSTYTUCYJNY
Z 1867 ROKU

Przewodnik po konstytucji Kanady

Część pierwsza

Akt Konstytucyjny z 1867 roku

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

104

MARCIN GABRYŚ

Przewodnik po konstytucji Kanady

Część pierwsza
Akt Konstytucyjny z 1867 roku

Kraków 2016

© Marcin Gabryś, Kraków 2016

Recenzent:
dr hab. Paweł Laidler, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne:
Ewa Dąbrowska

Projekt okładki:
Paweł Sepielak

Dofinansowano ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-833-5

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
www.akademicka.pl

Spis treści

Wprowadzenie.....	7
Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego	15
Akt Konstytucyjny z 1867 roku	29
I. Wstęp	31
II. Unia.....	32
III. Władza wykonawcza.....	34
IV. Władza ustawodawcza.....	50
V. Konstytucje prowincji.....	88
VI. Podział władzy ustawodawczej.....	101
VII. Sądownictwo.....	162
VIII. Dochody, długi, aktywa, podatki	176
IX. Postanowienia różne.....	186
X. Kolej międzykolonialna.....	199
XI. Przyjęcie innych kolonii	199
Załącznik 1	202
Załącznik 2	208
Załącznik 3	209
Załącznik 4	210
Załącznik 5	212
Załącznik 6	213
Bibliografia	215
Indeks nazwisk.....	237

Wprowadzenie

Kanada jest krajem wyjątkowym w kwestii rozwiązań ustrojowych. Z jednej strony kopiuje parlamentaryzm westminsterski, co oznacza, że najważniejsze zasady ustrojowe oparte są na niepisanych regułach zawartych w konwenansach konstytucyjnych. Z drugiej strony brytyjski model ustrojowy został zmodyfikowany, gdy w 1867 r. sformalizowano unię kolonii w Ameryce Północnej. Zasady podziału władzy między poszczególnymi jej poziomami zostały wtedy uregulowane w pisanym dokumencie o charakterze konstytucyjnym, dla którego wzorem była konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Ustrój Kanady jest więc hybrydą, oryginalnym połączeniem zasad ustrojowych zbliżonych do amerykańskich oraz rozwiązań konstytucyjnych, których źródłem jest Wielka Brytania. Przez kilkanaście dekad oba systemy docierały się, co doprowadziło do powstania często unikalnych rozwiązań: asymetrycznego federalizmu czy połączenia zasady supremacji parlamentu z supremacją konstytucji¹. Co ważne, zmiany ustrojowe przebiegały w sposób ewolucyjny – oznaczało to zachowywanie często już archaicznych procedur i powolne wypełnianie ich nową treścią. Dopiero po 115 latach Kanadyjczycy mogli wszystkie kwestie ustrojowe rozwiązywać bez potrzeby udziału – nawet symbolicznego – dawnej metropolii w Londynie. Patriacja (*patriation*) konstytucji dokonana w 1982 r. nie oznacza jednak końca przemian ustroju Kanady. W dalszym ciągu system konstytucyjny podlega istotnym modyfikacjom, które – co ciekawe – zachodzą, mimo że formalna nowelizacja pisanej konstytucji jest niezwykle trudna politycznie, o czym Kanadyjczycy przekonali się już dwukrotnie po 1982 r., gdy upadały kompleksowe projekty

---

¹ Choć pod względem konstytucyjnym autonomia Quebecu nie jest większa niż pozostałych prowincji, to faktyczny jej zakres jest dużo bardziej rozległy. Kanadyjskie podejście łączące zasadę supremacji parlamentu z zasadą supremacji konstytucji ustanawia kompromis, co jest jedną z cech typowych dla charakteru Kanadyjczyków. T. Więciech, *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*, Kraków 2009, s. 167-173; C. Bélanger, *Supremacy of Parliament and the Canadian Charter of Rights and Freedoms*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/parl.htm> – 16 VIII 2014. Więcej na ten temat piszę w rozdziale *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

zmian². Przykładem jest powstawanie innowacyjnych instytucji samorządowych wśród ludności rdzennej, przede wszystkim w północnych i zachodnich częściach kraju³, ale bez wątplenia największy wpływ na zmiany ustrojowe w Kanadzie ma nacjonalizm quebecki⁴.

Kanada do dzisiaj pozostaje państwem, którego system konstytucyjny jest kontestowany przez część sił politycznych. Różnice w spojrzeniu sięgają korzeni powstania Dominium Kanady i dotyczą fundamentalnego sporu, czy w czasie konfederacji zawiązano umowę pomiędzy dwoma narodami założycielskimi, franko- i anglofonami, czy – jak chce anglojęzyczna większość Kanadyjczyków – było to porozumienie między równymi prowincjami. Spór jest odbiciem niezwykle silnego poczucia odrębności i wewnętrznej wspólnoty poszczególnych prowincji. Dotyczy to zwłaszcza Quebecu, ale jest do pewnego stopnia prawdziwe również w odniesieniu do wszystkich prowincji, szczególnie tych położonych na zachodzie. To jeden z czynników odpowiedzialnych za głęboką decentralizację federacji kanadyjskiej, co paradoksalnie stoi w sprzeczności z oryginalnymi założeniami twórców kanadyjskiej konstytucji⁵. Jednak mimo że w debatach politycznych w Kanadzie różnice pomiędzy stronami na temat fundamentalnych kwestii mogą być niezwykle silne, ich uczestnikom udaje się znaleźć sposób na kontynuację współpracy. Uznaje się bowiem istnienie nienaruszalnych pryncypiów, a przywiązanie i szacunek do nich nie podlegają negocjacji⁶. Kanada wymyka się więc ortodoksyjnym podziałom, a jej konstytucja pozostaje dziełem w fazie ciągłego powstawania, które nie nabrało ostatecznej formy. Odbiciem tego faktu jest częsty brak precyzji w pisanych częściach konstytucji czy pozostawianie w niej archaicznych, niestosowanych już, a czasem nawet wprowadzających w błąd zapisów. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Stéphane'a Diona, profesora nauk politycznych, byłego

---

² Chodzi o porozumienia z Meech Lake (1987) i Charlottetown (1992). Więcej zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady. Patriacja konstytucji, Quebec, rdzenni mieszkańcy*, [w:] M. Gabryś [et al.], *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. M. Kijewska-Trembecka, Kraków 2013, s. 15-96, *Societas*, 79. Por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny. Determinanty i tendencje / Canadian Federal System. Determinants and Trends*, Kielce 2011, s. 34-37.

³ Więcej na ten temat zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 189-218.

⁴ W Quebecu odbyły się dwa referenda (w latach 1980 i 1995), których celem (nie zawsze wskazanym *expressis verbis*) było uzyskanie zgody na rozpoczęcie procedury odłączenia się od Kanady. Więcej zob. M. Kijewska-Trembecka, *Québec i Québécois. Ideologie dążeń niepodległościowych*, Kraków 2007, s. 199-247, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

⁵ Więcej na ten temat piszę w komentarzu do rozdziału VI Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.

⁶ J. E. Fossum, *Book Review: Jeremy Webber: The Constitution of Canada. A Contextual Analysis*. *Hart Publishing, Oxford 2015*, „No Foundations: An Interdisciplinary Journal of Law and Justice” 2015, Vol. 12, s. 154-155, [online:] http://www.nofoundations.com/issues/NoFo12_2015.pdf – 10 XII 2015.

ministra i byłego lidera Partii Liberalnej: „Kanada jest państwem, które działa lepiej w praktyce niż w teorii”⁷.

Pomysł na książkę będącą przewodnikiem po konstytucji Kanady zrodził się w czasie prac nad podręcznikiem *Kanada na przełomie XX i XXI wieku*, który jest efektem projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, badającego współczesną politykę Kanady⁸. Okazało się wówczas, że w polskich publikacjach dotyczących ogólnie rozumianego systemu politycznego Kanady badacze nie przedstawiają pełnego zrozumienia znaczenia Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. (*Constitution Act, 1867*) oraz Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. (*Constitution Act, 1982*), które formują podstawy ustroju państwa kanadyjskiego. Brak bowiem na rynku pozycji, która w przystępny, ale kompleksowy sposób omawiałaby zapisy pisanej części konstytucji Kanady, dostarczając niezbędnych komentarzy przedstawiających szerszy kontekst poprzez odwołania do innych aktów prawnych, a jednocześnie pokazywałaby wpływ niepisanych form, takich jak konwenanse konstytucyjne, a także zmian, które zaszły w czasie rozwoju historycznego państwa. Bez wątplenia bowiem mamy w ostatnich dekadach w Kanadzie do czynienia ze zmianami, które przesuwają punkt ciężkości szczegółowych uregulowań konstytucyjnych z systemu konwensownego na akty prawa pisanego, co niektórzy badacze interpretują jako wpływ bliskości Stanów Zjednoczonych Ameryki. Ta ewolucja powoduje, że waga pisanych części konstytucji rośnie. I choć – podobnie jak w przypadku Wielkiej Brytanii – konstytucję Kanady należy uznać za materialną⁹, a jej zawartość jest do dzisiaj przedmiotem debaty w środowisku konstytucjonalistów, więc nie może być utożsamiana jedynie z dwoma Aktami Konstytucyjnymi, to właśnie one pozostają jej głównym rdzeniem¹⁰. Ich zapisy są jednak poddawane kolejnym interpretacjom sądowym, które biorą pod uwagę całokształt prawa konstytucyjnego i zmiany społeczno-polityczne¹¹. Ta charakterystyka łączy się z drugim źródłem inspiracji do pracy nad niniejszą publikacją: rozmowami na tematy kanadyjskie, w których uczestniczę regularnie od 2011 r. na antenie radia Tok FM jako gość Cezarego

⁷ *One Nation or Many*, „Economist” 2006, 16 XI, [online:] <http://www.economist.com/node/8173164> – 10 XII 2015.

⁸ M. Gabryś [et al.], *Kanada na przełomie...*

⁹ Konstytucja materialna zawiera normy prawne rozproszone po wielu dokumentach o różnym pochodzeniu i może zawierać również elementy, które nie mają charakteru pisanego ani norm prawnych. Ta różnica zauważalna jest w pisowni – „Konstytucja Kanady” to wszystkie pisane akty prawne, które można uznać za części konstytucji materialnej, a „konstytucja” jest wszystkim tym, co ma znaczenie konstytucyjne (zarówno w wersji pisanej, jak i niepisanej).

¹⁰ Więcej na temat źródeł prawa konstytucyjnego piszę w rozdziale *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

¹¹ Przykładem może być interpretacja określenia „osoba” dokonana przez Komitet Sądowy Tajnej Rady Wielkiej Brytanii, dająca kobietom prawo do bycia powołanymi do Senatu. Piszę o tym w komentarzu do artykułu 24 Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.

Łasiczki¹². Często w dyskusjach dotykaliśmy zagadnień odwołujących się do uregulowań konstytucyjnych, których interpretacji dokonywali kanadyjscy sędziowie.

Celem pracy jest więc istotne uzupełnienie polskich opracowań poprzez zwrócenie uwagi na interpretację pisanych części konstytucji Kanady, ale w kontekście ich wpływu na całokształt systemu konstytucyjnego. Praca nie ma jednak charakteru wyczerpującego, moim założeniem było bowiem przygotowanie wstępu do problematyki konstytucyjnej, mającego w sposób zrozumiały wprowadzić Czytelnika w obszerną problematykę konstytucjonalizmu kanadyjskiego. Formuła przewodnika po konstytucji Kanady pozwala wykorzystać tę publikację również jako pomoc dydaktyczną dla studentów, zarówno studiów licencjackich, jak i magisterskich, na przedmiotach poruszających tematykę związaną z systemem politycznym Kanady.

Jestem świadomy znaczącej literatury kanadyjskiej dotyczącej prawa konstytucyjnego. Główną inspiracją były dla mnie znakomite komentarze do konstytucji autorstwa Petera W. Hogg¹³, Bayarda Williama Reesora¹⁴, William H. McConella¹⁵ czy Adama Dodka¹⁶, które wyczerpująco omawiają każdy z zapisów Aktów Konstytucyjnych. Niniejsza publikacja odsyła również do wielu innych prac autorów kanadyjskich i polskich¹⁷, a przede wszystkim do materiałów źródłowych: aktów prawnych, zarówno historycznych, jak i obecnie obowiązujących, oraz najważniejszych orzeczeń i opinii sądowych. Źródłem historycznych aktów prawnych, jeśli nie zaznaczono inaczej, jest strona internetowa prowadzona przez Williama F. Mortona, *Canadian Constitutional Documents A Legal History*¹⁸, zaś aktów obowiązujących – rządowe strony internetowe *Justice Laws Website*¹⁹. Przywołując orzeczenia Sądu Najwyższego, korzystałem ze strony *Judgments of the Supreme Court of Canada*

¹² Podcasty z audycji są dostępne na stronie internetowej radia Tok FM, [online:] <http://audycje.tokfm.pl/gosc/Marcin-Gabrys/1155>.

¹³ P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada. 2003 Student Ed.*, Scarborough 2003.

¹⁴ B. W. Reesor, *The Canadian Constitution in Historical Perspective. With a Clause-by-clause Analysis of the Constitution Acts and the Canada Act*, Scarborough 1992.

¹⁵ W. H. McConnell, *Commentary on the British North America Act*, Toronto 1977.

¹⁶ A. Dodek, *The Canadian Constitution*, Toronto 2016 (wyd. II).

¹⁷ W szczególności prac Mariana Grzybowskiego, Tomasza Wiececha, Iwony Wrońskiej, Krystiana Complaka, Roberta Radka, Anny Reczyńskiej, Marty Kijewskiej-Trembeckiej, Tomasza Soroki i Radosława Rybkowskiego. Odwołuję się również do publikacji Pawła Laidlera (*Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Kraków 1997) dla zobrazowania podobieństw i różnic pomiędzy rozwiązaniami ustrojowymi w Kanadzie i USA.

¹⁸ *Canadian Constitutional Documents A Legal History*, [online:] <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/>.

¹⁹ Justice Laws Website, [online:] <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/>. Korzystałem również z oficjalnych stron publikujących ustawy prowincji Ontario (<https://www.ontario.ca/laws>) i Quebec (<http://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/>).

prowadzonej przez Lexum²⁰. Orzeczenia Komitetu Sądowego Tajnej Rady można znaleźć na stronie internetowej *British and Irish Legal Information Institute*²¹. Staraniem się, aby tekst komentarzy był możliwie zwięzły, a informacje rozszerzające znajdowały się w przypisach. Ufam, że taka konstrukcja pozwoli Czytelnikowi zgłębić skomplikowaną tematykę, która siłą rzeczy prezentowana jest w niniejszym przewodniku w sposób syntetyczny.

Przewodnik po konstytucji Kanady składa się z dwóch oddzielnych części komentujących zapisy Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. oraz Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. Część pierwsza zawiera dwa elementy: pierwszy to syntetyczny zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego, który stanowi tło niezbędne dla zrozumienia zapisów i komentarzy do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., będących drugim elementem *Przewodnika*.

Starszy z dwóch podstawowych dokumentów konstytucyjnych, do 1982 r. znany jako Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej (*British North America Act*), składa się z jedenastu rozdziałów poprzedzonych preambułą oraz sześciu załączników²². Treścią rozdziału pierwszego jest deklaracja powołania unii brytyjskich prowincji pod postacią Dominium Kanady; następne rozdziały przede wszystkim zarysowują podział na poszczególne gałęzie władzy (wykonawcza, ustawodawcza oraz sędziowska) wraz z przedstawieniem zasad, na podstawie których działają. W kluczowym rozdziale szóstym znajduje się zasada federalizmu, na mocy której dokonano podziału władzy pomiędzy dwa szczeble: federację i prowincje. Pozostałe rozdziały m.in. regulują urząd wicegubernatorów i ustanawiają władze prowincji Ontario i Quebec, utworzone z podziału Zjednoczonej Prowincji Kanady, a także ustalają porozumienia finansowe między prowincjami a federacją. Wśród pozostałych elementów (rozdziały VIII i IX) znalazły się regulacje dotyczące swobody handlu między prowincjami i ustanawiające zręby dwujęzyczności czy zobowiązania międzynarodowe. Rozdział XI zabezpieczał możliwość przyjęcia nowych kolonii w skład unii, a część X – obecnie usunięta – dotyczyła budowy kolei międzykolonialnej (Intercolonial Railway). Elementem, na który należy zwrócić uwagę, analizując Akt Konstytucyjny z 1867 r., jest niepełny charakter regulacji w nim zawartych. Brakuje

---

²⁰ Judgments of the Supreme Court of Canada, [online:] <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/en/nav.do>.

²¹ British and Irish Legal Information Institute, [online:] <http://www.bailii.org/uk/cases/UKPC/>.

²² W niniejszej publikacji przy odwoływaniu się do konkretnych artykułów obu Aktów Konstytucyjnych konsekwentnie stosuję zapis: artykuł, numer artykułu (ewentualnie ustęp i jego numer w nawiasach oraz punkt i jego numer w nawiasach) oraz jeden z dwóch skrótów: AK 1867 – Akt Konstytucyjny z 1867 r. lub AK 1982 – Akt Konstytucyjny z 1982 r. Termin „artykuł” jest spolszczeniem określenia „sekcja” (*section*) używanym jako jednostka redakcyjna w prawie kanadyjskim.

przede wszystkim formuły jego nowelizacji, jak również zapisów dotyczących gabinetu²³ (najsilniejszego organu w systemie politycznym Kanady), zabezpieczeń praw i wolności obywatelskich (poza regulacjami językowymi), a nawet powołania Sądu Najwyższego²⁴. Należy także zaznaczyć, że zapisy poszczególnych artykułów są bardzo silnie zmodyfikowane przez konwenanse konstytucyjne²⁵. Pełne zrozumienie regulacji konstytucyjnych wprowadzanych przez Akt Konstytucyjny z 1867 r. nie jest więc możliwe bez odwołania do niepisanych źródeł konstytucyjnych²⁶.

W większości przypadków moje komentarze pojawiają się po każdym artykule lub – w przypadku rozbudowanych artykułów, takich jak art. 91 czy 92 – po ich poszczególnych częściach. W niektórych miejscach najsensowniejszym rozwiązaniem było poprzedzenie grupy przepisów krótkim wstępem. Akt Konstytucyjny z 1867 r. prezentowany w przewodniku umieszczony został w postaci skonsolidowanej. Oznacza to, że jego tekst zawiera zmiany dokonane od momentu uchwalenia²⁷. W tekście znajduje się również informacja o usunię-

²³ W Kanadzie termin „rząd” (*government*) odnosi się do wszystkich stanowisk politycznych w ramach władzy wykonawczej: ministrów (*ministers of the crown*) oraz sekretarzy parlamentarnych (*parliamentary secretaries*). Węższym pojęciem jest „ministerium” (*ministry*), w skład którego wchodzi ministrowie starsi (*senior*) i młodsi (*junior*). „Gabinet” (*cabinet*) jest pojęciem najwęższym, ograniczonym do tych pierwszych (*cabinet ministers*). Określenie „służba cywilna” (*civil service*) odnosi się do apolitycznych urzędników. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, Kraków 2011, s. 109-110; R. Radek, *op. cit.*, s. 74-75.

²⁴ Braki te wynikają przede wszystkim z konstrukcji systemu westminsterskiego, który nie reguluje wszystkich elementów konstytucji w sposób pisany. Należy również pamiętać, że Akt Konstytucyjny z 1867 r. nie tworzył niepodległego państwa, więc ojcowie konfederacji nie uważali za ważne elementów, które w późniejszym rozwoju politycznym stały się kluczowe dla niezależności Kanady. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 93-94. Por. komentarz wstępny do Aktu Kanady w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²⁵ Część konwenansów stoi nawet w całkowitej sprzeczności z normami prawa konstytucyjnego zawartego w poszczególnych artykułach Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., co „powoduje trwale ich niestosowanie”. Efektem jest odmienne znaczenie pojęcia „działanie niekonstytucyjne”, gdyż działanie polegające na realizacji przepisów prawa konstytucyjnego, a więc legalne, może być uznane za niekonstytucyjne, gdy nie uwzględnia nadrzędnej regulacji konwenansowej. Więcej zob. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 37-39. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

²⁶ Brytyjskie tradycje ustrojowe, w tym oparcie najbardziej istotnych kwestii ustrojowych na konwenansach konstytucyjnych, zostały zaadaptowane w koloniach kanadyjskich. Akt Konstytucyjny z 1867 r. dokonywał jednak kodyfikacji niektórych konwenansów. *Ibidem*, s. 17. Więcej w rozdziale *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

²⁷ Zapisy Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. były od tegoż roku wielokrotnie modyfikowane zarówno przez parlament Zjednoczonego Królestwa, jak i przez parlament Kanady, a także przez legislaturę prowincji, w zakresie na jaki pozwalały niektóre z zapisów tego dokumentu. Tekst konstytucji w niniejszym opracowaniu opiera się na zasadach przyjętych przez kanadyjskie Ministerstwo Sprawiedliwości (*Department of Justice*), co oznacza, iż o charakterze zmian dokonanych od 1867 r. Czytelnik jest informowany w komentarzu do poszczególnych artykułów.

tych w kolejnych nowelizacjach artykułach. Należy jednak pamiętać, że część z zapisów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., na skutek nowelizacji innych aktów prawnych (lub zmiany praktyki politycznej), straciła obowiązującą moc i ma charakter wyłącznie historyczny. Z różnych względów zapisy te nie zostały jednak usunięte z obowiązującego tekstu. Czytelnik znajdzie taką informację w komentarzu. Podstawę dla niniejszej publikacji stanowił tekst Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. w języku angielskim uwzględniający stan prawny na koniec 2015 r.²⁸ Książka oparta jest również na jedynym istniejącym polskim tłumaczeniu konstytucji Kanady, którego autorami są Joachim Osiński oraz Izabela Zawislińska²⁹. Jednym z celów niniejszej publikacji było usunięcie popełnionych przez polskich tłumaczy błędów³⁰, mniejszych lub większych potknięć³¹, uzupełnienie przeoczonych przez nich zapisów³², a czasem dodanie nowych³³

Zmiany miały różnorodny charakter: usunięcie części lub całości zapisów artykułu (np. art. 2 AK 1867); dodanie części zapisów artykułu (art. 4 AK 1867); dodanie nowego artykułu (np. art. 51A AK 1867); zmiany w tekście artykułu (np. art. 18 AK 1867). W tekście komentarzy pojawiają się również informacje o innych formach modyfikacji Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., np. przez uchwalanie innych dokumentów o statusie konstytucyjnym. Przykładem może być Akt Konstytucyjny z 1871 r. *Constitution Act, 1871* [*British North America Act, 1871*, 34 & 35 Vict., c. 28 (U.K.)]. Por. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 94-100.

²⁸ Źródłem było *Consolidation of Constitution Acts, 1867 to 1982*, opublikowane na stronie internetowej kanadyjskiego Ministerstwa Sprawiedliwości. Department of Justice, [online:] <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>.

²⁹ *Konstytucja Kanady*, wstęp i tłum. J. Osiński, I. Zawislińska, Warszawa 1998.

³⁰ Przykładem może być art. 91(9) AK 1867, w którym pojawia się „Szablowa Wyspa”, która w rzeczywistości nie ma polskiego egzonimu, a więc zgodnie z zaleceniami Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej powinno stosować się nazwę oryginalną – „Sable Island”, poprzedzoną określnikiem „wyspa”. Na marginesie warto dodać, że nazwa wyspy wzięła się stąd, że powstała ona wskutek nanoszenia piasku; jest to widoczne w nazwie francuskiej – *Île de Sable* („sable” to po francusku „piasek”). Wszystkie obowiązujące w Polsce egzonimy można znaleźć [w:] *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa 2013, [online:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/wykaz_polskich_nazw_geograficznych.pdf – 10 XII 2015.

³¹ Przykładem mogą być źle przetłumaczone zapisy art. 92 AK 1867, mylenie „milicji” z „policją” (art. 91(7) AK 1867) czy „odsetek” z „udziałami” (art. 91(19) AK 1867), brak końcowego fragmentu art. 129 AK 1867 czy pomylenie Załącznika 5 z 4 w art. 128 AK 1867.

³² Art. 91(2A) Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. Co gorsza, błędy i pomyłki są później powielane w polskich publikacjach odwołujących się do konstytucji Kanady. Przykładem jest – skądinąd rzetelna – publikacja T. Wiececha *Ustroje federalne...*, w której na stronach 132 i 134 autor przytacza uprawnienia władzy federalnej i prowincji w brzmieniu nadanym przez tłumaczenie I. Zawislińskiej i J. Osińskiego. Należy jednak zauważyć, że autor zaznacza błąd tłumaczy w odniesieniu do początkowego fragmentu art. 92 AK 1867.

³³ Na przykład art. 93A Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. został dodany w 1997 r. na skutek uchwalenia poprawki do konstytucji znoszącej gwarancje dla szkół wyznaniowych w Quebecu. *Constitutional Amendment, 1997 (Quebec)*, SI/97-141, (1997) C Gaz II, 308.

czy aktualizacja istniejących już zapisów³⁴. *Przewodnik po konstytucji Kanady* realizuje więc jeden z ważniejszych postulatów zgłaszanych przez polskich kanadyistów³⁵.

Chciałbym podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania książki. Słowa podziękowania należą się władzom Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, które sfinansowały jej wydanie. Dziękuję również Pani Profesor Annie Reczyńskiej za życzliwe wsparcie moich kanadyjskich pomysłów wydawniczych, Dyrektorowi Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ dr. hab. Radosławowi Rybkowskiemu za pomoc w skonsultowaniu terminologii dotyczącej samorządu lokalnego, dr. Marcinowi Wieczorkowi z Wydziału Chemii UJ za doradztwo w przebrnięciu przez zawilości tematyki związanej z wydobywaniem ropy naftowej oraz wszystkim pracownikom Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych za życzliwą pomoc i cenne wskazówki. *Przewodnik* ten nie powstałby, gdyby nie możliwość pobytów badawczych na University of British Columbia w Vancouver, a także McGill University w Montrealu. Chciałby w tym miejscu podziękować także wszystkim pozostałym osobom i instytucjom, które swoją pomocą przyczyniły się do powstania niniejszego opracowania.

Marcin Gabryś
Kraków–Montreal–Vancouver
2014–2016

---

³⁴ Akt Konstytucyjny z 1867 r. uległ zmianom od 1996 r., który był podstawą dla tłumaczenia Osińskiego i Zawislińskiej. Przykładem może być utworzenie terytorium Nunavut w 1999 r., co wpłynęło na przepisy zawarte w artykułach: 22, 37, 51.

³⁵ M. Kijewska-Trembecka, Iwona Wrońska, *Kanadyjski system federalny. Determinanty i tendencje*, „Politeja” 2013, Vol. 23, nr 1, s. 424-425, [online:] <http://dx.doi.org/10.12797/Politeja.10.2013.23.19>. Uwagi do błędów polskiego tłumaczenia są obecne w wielu publikacjach, np.: T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 133-134; R. Rybkowski, *Polityka edukacyjna i kulturalna w Kanadzie*, [w:] M. Gabryś [et al.], *op. cit.*, s. 243.

Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego

Dla właściwego zrozumienia zależności w wymiarze prawno-politycznym między Koroną brytyjską a tworzonym państwem kanadyjskim niezbędne wydaje się przedstawienie kilku najważniejszych elementów z historii kanadyjskiego konstytucjonalizmu. Po pierwsze należy zauważyć, że ziemie, które weszły w 1867 r. w skład Dominium Kanady, przed przybyciem kolonistów europejskich w XV i XVI³⁶ – a na szerszą skalę w XVII – wieku były zamieszkałe przez wysoko rozwinięte społeczności ludności rdzennej³⁷. Europejscy przybysze nie skorzystali jednak z rozwiązań politycznych, które w nich funkcjonowały³⁸. W zamian wcielali w życie rozwiązania przywiezione z Europy lub narzucone przez władców³⁹. Po drugie ziemie kanadyjskie stały się szybko obszarem rywalizacji francusko-angielskiej, a następnie francusko-brytyjskiej. Wielu badaczy uważa skutki tego antagonizmu za kluczowe dla kształtu współczesnej Kanady, zarówno jej struktury społecznej, jak i polityki wewnętrznej, a zwłaszcza dla niezwykle istotnej kwestii, jaką jest separatyzm quebecki. W okresie

---

³⁶ Jako pierwsi dotarli do Ameryki Północnej wikingowie około 1000 r. J. M. Bumsted, *A History of the Canadian Peoples*, Toronto-New York 1998, s. 8.

³⁷ Były to przede wszystkim Pierwsze Narody (*First Nations*). W terminologii używanej w Kanadzie określenie to jest zarezerwowane dla Indian. Wejście do słownika politycznego określenia *First Nations* oznaczało akceptację faktu, że Europejczycy, rozpoczynając kolonizację Ameryki, nie zastali pustego terenu. Poza tą grupą ludność rdenną stanowią Metysi oraz Inuici. Por. komentarz do art. 91(24) AK 1867 oraz art. 35(2) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Zob. też A. Rechyńska, *Kanada*, [w:] *Encyklopedyczna historia świata*, t. 13, Kraków 2003, s. 39-41.

³⁸ Plemiona irokeskie w ramach Konfederacji (Ligi) Pięciu (później Sześciu) Narodów stworzyły, datowany na XV wiek, system demokratyczny, którego wpływ na uregulowania konstytucyjne USA uznał oficjalnie Kongres Stanów Zjednoczonych w 1988 r. Można więc powiedzieć, że rozwiązania irokeskie pośrednio wpłynęły również na rozwiązania przyjęte w Kanadzie, gdyż na kształt jej ustroju oddziaływała ustawa zasadnicza Stanów Zjednoczonych. *H. Con. Res. 331*, 1988, [online:] <https://www.senate.gov/reference/resources/pdf/hconres331.pdf> – 10 XI 2015; R. Riendeau, *A Brief History of Canada*, New York 2000, s. 10-11.

³⁹ R. Dawson, W. F. Dawson, *Democratic Government of Canada*, Toronto 1989, s. 5.

kolonialnym oba państwa dążyły do objęcia kontrolą jak największego terytorium, a w wojnach, które co kilka dekad wybuchały na kontynencie północnoamerykańskim, brali również udział indiańscy sprzymierzeńcy⁴⁰. Do pokoju paryskiego zawartego w 1763 r. największy obszar zajmowała utworzona w 1608 r. Nowa Francja, która była posiadłością francuską⁴¹. W koloniach francuskich władza była skupiona w rękach mianowanych przez monarchę urzędników, wśród których najważniejszą rolę odgrywał gubernator, a od 1663 r. także intendent, który przejął kompetencje gospodarcze, finansowe i sądownicze. Do pomocy obu urzędników powołano Radę Niezawisłą (*Conseil souverain*), później przemianowaną na Radę Najwyższą (*Conseil supérieur*), w której skład obok gubernatora i intendenta wchodził biskup i kilku innych wysokich oficjeli i urzędników⁴². W koloniach brytyjskich sytuacja wyglądała analogicznie – rządził gubernator, mianowany przez Londyn, przy pomocy rady, którą mianował sam⁴³. Pierwsze kolonie kanadyjskie nie miały więc instytucji przedstawicielskich. Na legislatury składające się z wybieranych przedstawicieli koloniści czekali ponad 150 lat dłużej niż mieszkańcy południowych kolonii. Pierwsze wybierane zgromadzenie ustawodawcze utworzono w Nowej Szkocji w 1758 r.⁴⁴ Na terenie Quebecu (taką nazwę wprowadziły władze w Londynie w 1763 r. na obszar podbitej Nowej Francji) trzeba było na nie czekać aż do 1791 r., gdy opublikowano Akt Konstytucyjny z 1791 r. (*Constitutional Act, 1791*)⁴⁵.

Wcześniej jednak władze brytyjskie wydały dwa bardzo istotne z punktu widzenia konstrukcji ustrojowej przyszłej Kanady akty prawne. Pierwszym była Proklamacja królewska z 1763 r. (*Royal Proclamation*)⁴⁶. Na jej mocy król Jerzy III podzielił zdobyte od Francji ziemie na cztery kolonie, wśród których znalazł się Quebec. Utworzono również Terytorium Indiańskie – monarcha zakazywał nabywania ziemi przez białych kolonistów na jego obszarze. I choć uznanie praw lud-

⁴⁰ Znaczenie polityczne sojuszników indiańskich spadło wyraźnie po wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych.

⁴¹ Pomiędzy 1608 a 1663 r. była kolonią prywatną, by następnie stać się kolonią królewską. Innymi koloniami kontrolowanymi przez Paryż były Akadia (w 1713 r. na mocy pokoju w Utrechcie przeszła w ręce brytyjskie i funkcjonowała jako Nowa Szkocja), Île St. Jean (obecnie Wyspa Księcia Edwarda) oraz Île-Royale (obecnie wyspa Cape Breton, część Nowej Szkocji). Wśród innych posiadłości angielskich znajdowały się Nowa Fundlandia oraz tzw. Ziemia Ruperta, przekazana w 1670 r. Kompanii Zatoki Hudsona (Hudson's Bay Company), a po 200 latach przejęta przez Kanadę.

⁴² A. Reczyńska, *Kanada*, s. 42; *Konstytucja Kanady*, s. 5.

⁴³ W Nowej Fundlandii gubernator przez kilka lat rządził nawet bez rady. R. Dawson, W. F. Dawson, *op. cit.*, s. 5.

⁴⁴ Następnie zgromadzenia ustawodawcze utworzono na Wyspie Księcia Edwarda w 1773 r. i w Nowym Brunszwiku w 1784 r. *Ibidem*, s. 6.

⁴⁵ *Constitutional Act, 1791*, 31 Geo. III, c. 31 (U.K.).

⁴⁶ *The Royal Proclamation, October 7, 1763 by the King George III*.

ności indiańskiej w Proklamacji pozostało w dużym stopniu na papierze, obecnie jest ono podstawą w sporach ludności rdzennej z władzami Kanady o ziemię i samorząd⁴⁷. Na mocy Proklamacji wprowadzono także nowy system sądownictwa (cywilny i karny) w Quebecu, którego źródłem było angielskie *common law*. Choć zamierzano w niedługim czasie wprowadzić ustrój na wzór innych kolonii brytyjskich – w tym wybieralne zgromadzenie ustawodawcze – plan ten spalił na panewce wobec przewagi francuskojęzycznych *Canadiens*⁴⁸ i niechęci kolonistów brytyjskich do przyjeżdżania na nowo zdobyte tereny. Pierwsi brytyjcy gubernatorzy uznali więc, że na terytorium Quebecu bardziej odpowiednie od brytyjskiego systemu reprezentacji będzie zachowanie istniejących układów, co oznaczało konieczność uzyskania przychylności Kościoła katolickiego – organizacyjnej ostoji francuskiej ludności i miejscowej arystokracji⁴⁹. Było to tym bardziej ważne z uwagi na rosnące niezadowolenie 13 kolonii na południu Ameryki Północnej. Efektem był drugi ze wspomnianych aktów prawnych, wydany przez parlament w Londynie w 1774 r. Akt Quebecu (*Quebec Act*), który miał uporządkować tymczasowy charakter instytucji politycznych w podbitej kolonii⁵⁰. Zezwalał on francuskojęzycznym mieszkańcom na praktykowanie katolicyzmu, a Kościołowi katolickiemu dawał gwarancję wolności i nieskrępowanego działania. Ustawa zmieniała również regulacje dotyczące prawa cywilnego w Quebecu; jego źródłem miało stać się francuskie prawo stanowione (podstawą prawa karnego pozostawało angielskie *common law*)⁵¹. Francuskojęzyczni mieszkańcy mogli obejmować stanowiska państwowe po złożeniu zmodyfikowanej przysięgi na rzecz Korony angielskiej. Akt Quebecu zmieniał również granice kolonii – dołączono południowe obszary, które 13 kolonii uważało za swoją strefę wpływu. Z tego powodu amerykańscy koloniści zaliczyli Akt Quebecu do grupy *intolerable acts*⁵². Także angielscy mieszkańcy kolonii Quebec pozostawali niezadowoleni, gdyż metropolia nie zdecydowała się na wprowadzenie wybieralnego ciała ustawodawczego. Akt Quebecu przyniósł jednak oczekiwany przez władze brytyjskie rezultat. Przede wszystkim mieszkańcy dawnej Nowej Francji pozostali neutralni w czasie amerykańskiej wojny o niepodległość, toczonej w latach 1775-1783⁵³.

⁴⁷ Więcej na ten temat w komentarzach do art. 91(24) AK 1867 oraz art. 25 i 35 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴⁸ Francuskojęzyczni mieszkańcy nazywani byli *Canadiens*, a ludność anglojęzyczna – *Canadians*. *Konstytucja Kanady*, s. 6; A. Reczyńska, *Kanada*, s. 46.

⁴⁹ *The Quebec Act, 1774*, 14 Geo. III, c. 83 (U.K.).

⁵¹ Zmiana przetrwała w Quebecu do dzisiaj, tworząc specyfikę systemu prawnego tej prowincji. Więcej na ten temat w dalszej części rozdziału.

⁵² R. Radek, *op. cit.*, s. 13.

⁵³ Quebec doświadczył w czasie wojny inwazji wojsk amerykańskich (1775-1776). Jednak mimo zdobycia Montrealu i kilku innych fortów, wyprawa zakończyła się klęską wojsk powstańczych. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 46-47.

Po utworzeniu Stanów Zjednoczonych Ameryki do Nowej Szkocji i Quebecu napłynęło około 40-50 tysięcy mieszkańców byłych kolonii angielskich, lojalnych wobec Korony. Zasadniczo zmieniło to kontekst polityczny dawnych ziem Nowej Francji i Akadii. Część „lojalistów” szybko przejęła rolę elity, a ich konserwyzm, przywiązanie do monarchii brytyjskiej oraz silny antyamerykanizm stały się ważnymi elementami rodzącej się tożsamości kanadyjskiej brytyjskich kolonii w Ameryce Północnej. Pierwszą zmianą wywołaną przez przybycie lojalistów było wydzielenie z Nowej Szkocji w 1784 r. kolonii pod nazwą Nowy Brunzswik⁵⁴. Drugą – podzielenie Quebecu na dwie części: Górną Kanadę (anglojęzyczną, część późniejszego Ontario) i Dolną Kanadę (francuskojęzyczną, część późniejszej prowincji Quebec). Podział ten zdefiniował dwujęzyczną i dwukulturową naturę Brytyjskiej Ameryki Północnej⁵⁵. Obie Kanady, zgodnie z zapisami Aktu Konstytucyjnego z 1791 r., otrzymały wybieralne zgromadzenia ustawodawcze (*Legislative Assemblies*) i mianowane Rady Legislacyjne (*Legislative Councils*). Jednak każda z prowincji posiadała również mianowanego przez króla wicegubernatora (*Lieutenant Governor*), który wraz z Radą Wykonawczą (*Executive Council*) miał bardzo szeroką władzę legislacyjną (mógł uchylać akty legislatur bez podawania przyczyn)⁵⁶. Na czele hierarchii władzy znajdował się gubernator generalny (*Governor General*). W Górnej Kanadzie wprowadzono angielskie prawo i instytucje, natomiast w Dolnej Kanadzie potwierdzono działanie francuskiego prawa cywilnego oraz odrębnych instytucji religijnych. Akt Konstytucyjny z 1791 r. został źle przyjęty przez angielskojęzycznych mieszkańców Górnej Kanady, którzy uznali zaproponowane rozwiązania za niewystarczające. Francuskojęzyczni Kanadyjczycy byli bardziej przychylni, a w drugich wyborach udało im się uzyskać większość miejsc w Zgromadzeniu Ustawodawczym Dolnej Kanady⁵⁷.

Nowo stworzone instytucje przedstawicielskie nie zapobiegły jednak oligarchizacji ustroju. W obu Kanadach powstały silne ośrodki władzy wykonawczej. Składały się one z gubernatorów i mianowanych doradców skupionych w Radach Wykonawczych, a także w mianowanych Radach Ustawodawczych, które stanowi-

⁵⁴ Powstały również kolonie Wyspa Księcia Edwarda i Cape Breton. Ta ostatnia została przyłączona do Nowej Szkocji w 1820 r. R. Dawson, W. F. Dawson, *op. cit.*, s. 8.

⁵⁵ K. McNaught, *The Penguin History of Canada*, London–New York 1989, s. 60-68.

⁵⁶ Rząd w Londynie mógł zaś zakwestionować wszelkie akty prawne ustanowione przez kolonie. R. Radek, *op. cit.*, s. 14.

⁵⁷ Utworzone w 1791 r. Zgromadzenia Ustawodawcze były o tyle ciekawe, że w wyborach do izby niższej obowiązywał dużo mniejszy cenzus majątkowy niż w Wielkiej Brytanii, a prawo głosu otrzymały również kobiety posiadające ziemię. W Dolnej Kanadzie przywilej ten utrzymał się tylko do 1834 r. i na zmiany kobiety czekały aż do I wojny światowej. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 47. Por. komentarz do art. 41 AK 1867.

ły drugie izby parlamentu⁵⁸. Z wyborów pochodziły jedynie Zgromadzenia Ustawodawcze, które szybko zdominowała opozycja wywodząca się z powiększającej się klasy średniej, domagająca się kontroli decyzji podejmowanych przez te części władzy, które nie posiadały legitymacji wyborczej⁵⁹. Petycje, w których domagano się wprowadzenia rządów odpowiedzialnych, kierowane m.in. do Londynu, nie przynosiły efektu. Wobec fiaska starań na drodze parlamentarnej w 1837 r. wybuchły rozruchy w obu Kanadach. Choć szybko zostały stłumione przez władze, ich efektem było zainteresowanie metropolii sytuacją w odległej kolonii i przysłanie do Kanad Johna George'a Lambtona, Lorda Durham. Opracował on raport uważany za jeden z najbardziej znaczących dokumentów w historii brytyjskiego kolonializmu⁶⁰. Podstawowym wnioskiem płynącym z tego dokumentu było scalenie obu Kanad w jeden organizm państwowy i powołanie rządu odpowiedzialnego przed parlamentem⁶¹.

W wydanej w 1840 r. Ustawie o Unii (*Act of Union*) rząd brytyjski nie zdecydował się jednak na wcielenie wszystkich zaleceń Lorda Durham, a jedynie na połowiczne rozwiązanie, jakim było połączenie obu kolonii w Zjednoczoną Prowincję Kanady (*United Province of Canada*)⁶². Władzę wykonawczą w imieniu monarchy nadal sprawował mianowany gubernator wspólnie z Radą Wykonawczą (*Executive Council*), czyli gabinetem⁶³. Władza ustawodawcza była podzielona między mianowaną Radę Ustawodawczą (*Legislative Council*) i pochodzące z wyborów Zgromadzenie Ustawodawcze (*Legislative Assembly*), w którym dawną Kanadę Dolną przemianowaną na Wschodnią oraz dawną Kanadę Górną, nazywaną Zachodnią, reprezentowało po 42 posłów. To początkowo krzywdzące dla ludności francuskiej rozwiązanie wraz ze wzrostem imigracji z Wysp Brytyjskich zaczęło działać na niekorzyść

---

⁵⁸ Określone odpowiednio w Górnej i Dolnej Kanadzie jako Family Compact i Chateau Clique. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 49-50.

⁵⁹ W Dolnej Kanadzie dodatkowo problem braku demokratycznych zasad władzy nakładał się na podziały językowe: w izbie niższej parlamentu przewagę mieli francuskojęzyczni reformatorzy, a gubernatorem był anglojęzyczny wysłannik rządu w Londynie (jego zwolenników zwano *les Anglais*). J. Grabowski, *Historia Kanady*, Warszawa 2001, s. 130-134.

⁶⁰ M. Gabryś, *Od Irokezów do Wayne'a Gretzky'ego – wprowadzenie do historii Kanady*, [w:] *Kanada z bliska. Historia, literatura, przekład*, red. A. Rzepa, A. Zuchelkowska, Toruń 2012, s. 27, *Canadiana*.

⁶¹ Lord Durham uważał, że scalenie przyniesie stopniową asymilację francuskojęzycznych mieszkańców Kanady, którzy jego zdaniem byli z natury zacofani. R. Raдек, *op. cit.*, s. 14-15; A. Reczyńska, *Kanada*, s. 50.

⁶² *The Union Act, 1840*, 3 & 4 Vict., c. 35 (U.K.).

⁶³ Ewolucję instytucji gabinetu jako komitetu Tajnej Rady przedstawia Wiciech. Warto pamiętać, że gdy w połowie XIX w. w koloniach brytyjskich wprowadzono zasadę rządów odpowiedzialnych, gabinet był już ukształtowanym organem. T. Wiciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 106-109. Por. komentarze do art. 11 i 13 AK 1867.

Zachodniej Kanady⁶⁴. Wymuszając współpracę obu grup językowych, sprzyjało jednak powstaniu rządu odpowiedzialnego. Nastąpiło to dopiero na początku 1848 r.⁶⁵ Do tego kluczowego pod względem ustrojowym przekształcenia przyczyniła się także zmiana w brytyjskiej polityce kolonialnej. Gubernatorzy otrzymali bowiem nowe instrukcje z Londynu, zgodnie z którymi gabinety powinny posiadać zaufanie (poparcie) większości członków Zgromadzenia Ustawodawczego. Gdy więc Lord Elgin – gubernator Zjednoczonej Prowincji Kanady – powołał rząd kierowany przez przywódców ruchu reformistów obu części Kanady, Roberta Baldwina i Louisa-Hippolyte’a Lafontaine’a, gabinet ten stał się pierwszym rządem Zjednoczonej Prowincji Kanady odpowiedzialnym przed parlamentem⁶⁶. Co ważne, ta fundamentalna zmiana nie wymagała wydania nowej ustawy, a jedynie modyfikacji instrukcji gubernatora⁶⁷.

Taki sposób dokonywania reform konstytucyjnych – poprzez zmianę praktyki politycznej, i to w sposób niesformalizowany – jest jednym z charakterystycznych elementów ustroju Kanady. Łączy się on z kolejnym istotnym tematem przewodnim historii konstytucjonalizmu ziem kanadyjskich: stopniową, ewolucyjną modyfikacją relacji z Londynem. Mieszkańcy północnych kolonii wybrali w tej sferze drogę odmienną niż ich sąsiedzi z południa i zamiast gwałtownie zerwać zależność, stopniowo i powoli „tkali” suwerenność swojego państwa.

Najważniejszym krokiem stała się unia kolonii wchodzących w skład Brytyjskiej Ameryki Północnej. Do jej zawarcia skłonił przywódców i elity kryzys gospodarczy, który dotknął kolonie brytyjskie w latach 60. XIX w. w związku z wypowiedzeniem przez Stany Zjednoczone traktatu o bezcłowej wymianie handlowej. Obawy potęgowała też trwająca w USA wojna domowa, w którą zaangażowała się Wielka Brytania, popierając Konfederatów. Nie mniej istotnym elementem był fakt, że Londyn nie chciał dłużej ponosić wydatków związanych z obroną Kanady. Na to wszystko nakładał się brak stabilności politycznej w Zjednoczonej Kanadzie, gdzie częste zmiany rządów, a także wzajemna niechęć frankofonów i anglofonów pogłębiały poczucie braku satysfakcji z reform wprowadzonych w 1848 r.⁶⁸ Paradoksalnie taka

⁶⁴ R. Radek, *op. cit.*, s. 15; A. Reczyńska, *Kanada*, s. 50.

⁶⁵ Kilka tygodni wcześniej wprowadzono rządy odpowiedzialne przed parlamentem w Nowej Szkocji, a w tym samym roku także w Nowym Brunswiku. W 1851 r. stało się tak na Wyspie Księcia Edwarda, w 1855 r. na Nowej Fundlandii, w 1871 r. w Kolumbii Brytyjskiej i Manitobie.

⁶⁶ Zjednoczenie Górnej i Dolnej Kanady miało dość pozorny charakter, a od 1849 r. wytworzyła się praktyka, na mocy której powstawały rządy łączące obie grupy językowe: powoływano dwóch premierów i dwóch prokuratorów generalnych, zachowując dualny system prawny, a ustawy często obowiązywały tylko w jednej części Zjednoczonej Prowincji Kanady.

⁶⁷ R. J. Jackson, D. Jackson, *Politics in Canada. Culture, Institutions, Behaviour and Public Policy*, Toronto 2009, s. 52.

⁶⁸ T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 130-131; A. Reczyńska, *Kanada*, s. 51-53.

atmosfera wymusiła współpracę⁶⁹. Wspólnym celem stała się samorządna, zjednoczona Kanada.

Utworzenie nowego organizmu politycznego poprzedziła seria trzech konferencji konstytucyjnych w latach 1864-1867, na których ustalono podstawowe zasady ustrojowe⁷⁰. Brali w nich udział najważniejsi przywódcy kolonii brytyjskich. Przeszli oni do historii, podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, jako ojcowie konfederacji⁷¹. W czasie obrad ustalono, że nowy organizm polityczny będzie opierał się na brytyjskich wzorcach ustrojowych, a parlamentaryzm westminsterski zostanie zmodyfikowany przez przyjęcie zasady federalizmu, tak aby uniknąć dominacji najludniejszej Kanady Zachodniej⁷². Podstawowym założeniem było także umożliwienie ewentualnego wejścia do federacji innym koloniom brytyjskim położonym w regionie. Porozumienie o unii było od początku wspierane przez rząd w Londynie,

---

⁶⁹ W Zjednoczonej Prowincji Kanady ułatwieniem dla rozmów o unii było powstanie tzw. Wielkiej Koalicji liberałów z Partii Reform George'a Browna, konserwatystów Johna A. Macdonalda oraz umiarkowanych reformistów z Kanady Wschodniej pod wodzą George'a-Étienne'a Cartiera. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 52; *Konstytucja Kanady*, s. 9-10.

⁷⁰ Pierwsza konferencja odbyła się we wrześniu 1864 r. w Charlottetown na Wyspie Księcia Edwarda i początkowo zakładała gromadzenie polityków z kolonii nadatlantyckich, którzy mieli rozmawiać o unii tylko tych jednostek. Jednak wskutek pojawienia się przywódców Zjednoczonej Prowincji Kanady debaty dotyczyły powołania unii wszystkich jednostek Brytyjskiej Ameryki Północnej. Druga konferencja odbyła się w październiku tego samego roku w mieście Quebec. Przyjęto na niej 72 rezolucje (*Quebec Resolutions*) zawierające główne elementy przyszłej konstytucji i deklarację utworzenia Dominium Kanady. Do ratyfikacji rezolucji bezproblemowo doszło tylko w Zjednoczonej Prowincji Kanady, a z obecnych na pierwszej konferencji czterech prowincji nadatlantyckich ostatecznie przyjęły ją jedynie Nowa Szkocja i Nowy Brunswik. Trzecia konferencja miała miejsce w Londynie w grudniu 1866 r. Przyjęto na niej ostateczny tekst rezolucji z Quebecu, a także nazwę – Dominium Kanady – dla nowego państwa. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 17-19; T. Wicciech, *Ustroje federalne...*, s. 129; R. Radek, *op. cit.*, s. 17-18. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

⁷¹ Nie ma powszechnej zgody co do liczebności grupy, którą Kanadyjczycy nazywają „ojcami konfederacji”. Najpopularniejsza wersja rezerwuje ten termin dla tych przedstawicieli kolonii, którzy uczestniczyli w konferencjach w Charlottetown, Quebecu i Londynie. Było to 36 osób, wśród nich: George Brown, George-Étienne Cartier, John A. Macdonald, Charles Tupper, Thomas D'Arcy McGee, Oliver Mowat i Alexander Tilloch Galt. Zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 18-19.

⁷² W czasie obrad konferencji konstytucyjnych spierali się zwolennicy dwóch odmiennych koncepcji nowego organizmu państwowego: unioniści oraz federaliści. Ci pierwsi uważali, że należy dążyć do ścisłego połączenia – władza centralna powinna posiadać rozległe uprawnienia, a prowincje należy wyposażyć w określone i ograniczone kompetencje. Federaliści stali na stanowisku, że Dominium powinno pozostawić szerokie uprawnienia prowincjom, a ograniczyć te przysługujące władzy centralnej. Po dyskusjach wygrała, jak często w Kanadzie, opcja pośrednia, tworząca federację z silną władzą centralną, ale z daleko posuniętą autonomią prowincji, co było zgodne ze stanowiskiem Quebecu i kolonii nadatlantyckich. R. Dawson, *op. cit.*, s. 10.

a nadzieje na korzyści płynące ze współpracy gospodarczej przekonały ostatecznie także nieufnych przywódców reprezentujących Nowy Brunzwik i Nową Szkocję. W efekcie Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej, która utworzyła Dominium Kanady jako unię trzech kolonii: Nowego Brunzwiku, Nowej Szkocji oraz Prowincji Kanada (podzielonej na Ontario i Quebec), 26 lutego 1867 r. została przyjęta przez brytyjską Izbę Lordów, 8 marca przez Izbę Gmin, a 29 marca uzyskała sankcję królewską. 1 lipca 1867 r. ustawa weszła w życie na mocy proklamacji wydanej przez królową Wiktorię 22 maja 1867 r.⁷³ Utrzymano więc zależność Dominium od Wielkiej Brytanii, ponieważ Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej miała charakter konstytucji oktrojowanej, a zmiana jej zapisów wymagała zgody parlamentu w Londynie.

Nowo powstały byt na mapie politycznej świata – Dominium Kanady – był eksperymentem w ramach Imperium Brytyjskiego⁷⁴. Władze w Londynie po raz pierwszy w historii zdecydowały się przekazać swojej kolonii tak szeroką autonomię. Kanada, pozostając posiadłością w ramach Imperium, uzyskiwała niezależność w sprawach wewnętrznych oraz ograniczone możliwości samodzielnego działania na forum międzynarodowym. Eksperymentem było też połączenie systemu rządów parlamentarno-gabinetowych z zasadą federalizmu⁷⁵. Ustawa z 1867 r. zawierała więc regulacje konstytucyjne o unikalnym charakterze, dostosowujące brytyjskie tradycje parlamentarne do pozaeuropejskich warunków przy wykorzystaniu doświadczeń Stanów Zjednoczonych. Zostały one, zdaniem ojców konfederacji, ulepszone tak, aby wyeliminować wszelkie niedoskonałości rozwiązań znajdujących w konstytucji USA⁷⁶. W rezultacie – a trzeba dodać do tego jeszcze zachowane elementy spuścizny kolonialnej – materia konstytucyjna w Kanadzie okazuje się skomplikowana. Jednym z jej elementów jest dualizm prawa obowiązującego na terenie Kraju Klonowego Liścia, wynikający z dwojakić źródeł prawa: Wielkiej Brytanii i Francji. Z tej pierwszej importowano prawo *common law*, w skład którego wchodziły zasady powstałe w wyniku precedensów sądowych. Reguła precedensów sądowych zakłada, że podobne sprawy powinny być rozstrzygane w podobny sposób. Zgodnie z zasadą *stare decisis* sądy są zobowiązane do stosowania wcześniej wypracowanych norm przy rozpatrywaniu podobnych spraw; w szczególności muszą być zachowywane precedensy z sądów wyższej instancji i mogą one zmieniać te ustalone przez sądy niższej

---

⁷³ *Constitution Act, 1867 [British North America Act, 1867, 30-31 Vict., c. 3 (U.K.)]*.

⁷⁴ Zob. A. Dańda, *Dominium jako forma ustrojowa państw anglosaskich*, Kraków 2009; idem, *Domina jako semiperyferia politycznej struktury Imperium Brytyjskiego*, „Kultura i Polityka” 2010, nr 7, s. 29-52.

⁷⁵ Te podstawy ustrojowe obowiązują do dzisiaj.

⁷⁶ Por. komentarz wstępny do rozdziału VI oraz art. 91 AK 1867.

instancji⁷⁷. Prawo *common law* obowiązuje w sprawach cywilnych w dziewięciu prowincjach i trzech terytoriach oraz w sprawach karnych na poziomie federalnym⁷⁸. Wpływy francuskich rozwiązań prawnych są z kolei widoczne w prowincji Quebec, której Kodeks cywilny wzorowany był na Kodeksie Napoleona z 1804 r.⁷⁹ Przez wieki zachowywano podstawowe zasady kontynentalnego prawa cywilnego, tworzonego jako systematyczny, hierarchiczny i stosunkowo kompletny zbiór zasad prawa opartego na jasnych i logicznych przesłankach⁸⁰. Mamy więc unikalną sytuację, gdy w jednym państwie funkcjonują dwie odmienne tradycje prawa. Należy również pamiętać o znaczeniu prawa stanowionego (*statutory law*). Zawiera ono rozstrzygające normy prawne uchwalane przez parlament federalny oraz legislatury poszczególnych prowincji⁸¹. Gdy dochodzi do zbiegu norm prawa stanowionego i *common law*, stosowana jest przejęta przez Kanadę brytyjska zasada supremacji parlamentu. Jest ona jednak używana w wersji zmodyfikowanej o zasadę federalizmu – nie jeden parlament, a 11 legislatur (10 w prowincjach oraz na szczeblu federalnym) ma prawo ustanawiać lub modyfikować normy obecne w prawie *common law*. Legislatury na obu poziomach muszą jednak działać w zakresie kompetencji przyznanych przez pisaną konstytucję, gdyż w innym przypadku ich działania mogą zostać uznane przez sądy za *ultra vires* – wykraczające poza uprawnienia danego szczebla władzy⁸².

Charakterystyczne dla Kanady jest także ograniczenie zasady supremacji parlamentu, wprowadzone po uchwaleniu Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. wskutek uznania zasady supremacji konstytucji. Legislatury straciły możliwość wydawania

---

⁷⁷ Na temat założeń angielskiego *common law* i genezy amerykańskiej wersji zob. P. Laidler, *Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki. Od prawa do polityki*, Kraków 2011, s. 11-34, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Por. R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Kraków 1998, s. 24-30.

⁷⁸ Por. komentarz do art. 91(27) i art. 92(14) AK 1867. R. Radek błędnie podaje, że prawo *common law* obowiązuje na terenie 10 prowincji. R. Radek, *op. cit.*, s. 19.

⁷⁹ Por. przypis 646 oraz komentarze do art. 92(14) i 129 AK 1867.

⁸⁰ P. Laidler, *The Distinctive Character of the Quebec Legal System*, [w:] *Place and Memory in Canada. Global Perspectives / Lieu et mémoire au Canada. Perspectives globales*, eds. M. Paluszkiwicz-Misiaczek, A. Reczyńska, A. Śpiewak, Kraków 2005, s. 277-287.

⁸¹ R. Radek, *op. cit.*, s. 19.

⁸² Por. komentarze do art. 91 i 92 AK 1867. Na temat relacji zasady supremacji parlamentu i federalizmu wypowiedział się Sąd Najwyższy w sprawie *Reference re Canada Assistance Plan (B.C.)*, [1991] 2 SCR 525. Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Nie jest więc prawdziwe twierdzenie Osińskiego i Zawiślińskiej, iż „zrezygnowano równocześnie, ze zrozumiałych względów, z zasady suwerenności parlamentu”. *Konstytucja Kanady*, s. 13. Por. komentarz do art. 33 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Zob. obszerną analizę treści zasady suwerenności Parlamentu w Zjednoczonym Królestwie: P. Mikuli, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii*, Kraków 2010, s. 15-51, *Societas*, 17.

takich aktów prawnych, jakie uznawały za konieczne, gdyż konkretne zapisy Karty Praw i Wolności ograniczają swobodę ustawodawczą. Jednakże stwierdzenie o pełnej realizacji zasady supremacji konstytucji w Kanadzie nie jest do końca uprawnione. Karta zawiera bowiem zapisy pozwalające na ograniczenie jej działania⁸³. Kanadyjskie podejście łączy więc obie zasady i ustanawia pewnego rodzaju kompromis⁸⁴.

W tym miejscu warto również krótko scharakteryzować ewolucję hierarchii źródeł prawa obowiązującą w Kanadzie. Do 1982 r. najwyższym prawem był Akt Konstytucyjny z 1867 r. (funkcjonujący jako Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej). Wynikało to z art. 2 Ustawy o ważności praw kolonialnych z 1865 r. (*Colonial Laws Validity Act*), który stanowił, że prawo wydawane w koloniach nie może naruszać prawa imperialnego – była to doktryna zgodności (*doctrine of repugnancy*)⁸⁵. Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej była ustawą imperialną dotyczącą Kanady, dlatego naruszające ją prawo kanadyjskie nie miało mocy obowiązującej. Po uchwaleniu w 1931 r. Statutu westminsterskiego (*Statute of Westminster*) sytuacja zmieniła się jedynie formalnie⁸⁶. Bo choć art. 4 Statutu znosił podległość dominiów wobec ustawy o ważności praw kolonialnych z 1865 r., to art. 7.1 stanowił, że Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej może być zmieniona jedynie przez parlament brytyjski. Ustawa ta miała więc priorytet wobec innych. Zmieniono to dopiero po uchwaleniu Aktu Konstytucyjnego z 1982 r., który wprowadzał klauzulę supremacyjną i definiował elementy Konstytucji Kanady⁸⁷. Od tego momentu sądy w dowolnym procesie otrzymały uprawnienia do stwierdzania, że każde prawo niezgodne z postanowieniami Konstytucji w zakresie tej niezgodności nie obowiązuje. Oznaczało to uznanie sądowej kontroli ustawodawstwa, czyli *judicial review*⁸⁸.

Należy również poświęcić kilka słów definicji konstytucji Kanady. Przede wszystkim należy zauważyć, że mimo obowiązywania w Kanadzie ustaw zasadniczych (Akty Konstytucyjne z 1867 i 1982 r.), ułożonych najwyżej w hierarchii źródeł

⁸³ Przede wszystkim w art. 1 i 33 AK 1982. Szczególnie ten drugi artykuł, zwany klauzulą odstępowości (*notwithstanding clause*), jest unikalnym rozwiązaniem kanadyjskim stanowiącym odbicie mieszanego charakteru kanadyjskich instytucji politycznych. Por. komentarze do art. 1, 33 oraz 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁸⁴ C. Bélanger, *Supremacy of Parliament...*

⁸⁵ *Colonial Laws Validity Act, 1865*, 28 & 29 Vict., c. 63, [online:] http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1865/63/pdfs/ukpga_18650063_en.pdf – 10 XI 2015.

⁸⁶ *Akt wykonawczy do postanowień konferencji imperialnych z lat 1926 i 1930 (Statut westminsterski)*, [w:] W. Dobrzycki, *System międzyamerykański*, Warszawa 2002, *Stosunki Międzynarodowe w Ujęciu Regionalnym*.

⁸⁷ Zob. A. Zaborowska, *Geneza judicial review w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych – przegląd źródeł*, „Zeszyty Naukowe Toruńskiej Szkoły Wyższej” 2009, nr 5, s. 209-211; idem, *Zarys prawa administracyjnego Kanady*, „Zeszyty Naukowe Toruńskiej Szkoły Wyższej” 2008, nr 4, s. 98-105.

⁸⁸ Więcej na ten temat w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

prawa, których zmiana obwarowana jest specjalną procedurą, stanowią one tylko jedno ze źródeł konstytucji materialnej. Korzystając z wielu propozycji znajdujących się w polskiej literaturze przedmiotu⁸⁹, słuszny wydaje się podział źródeł konstytucji Kanady na trzy części, które uwzględniają zarówno części pisane (wśród nich pierwszeństwo mają Akty Konstytucyjne z 1867 r. i 1982 r. wraz z poprawkami⁹⁰; oprócz nich są to wszystkie dokumenty wymienione w art. 52 AK 1982, a także inne akty prawne wymienione w dokumentach o statusie konstytucyjnym⁹¹), jak i źródła o charakterze niepisany (wśród nich znajdują się konwenanse konstytucyjne⁹²,

⁸⁹ Swoj podział zaproponowała m.in. Wrońska. Podział ten zakłada wyodrębnienie następujących części: 1. Akt Konstytucyjny z 1867 r. 2. Akt Konstytucyjny z 1982 r. 3. 25 aktów prawnych, tzw. prawo organiczne: 14 aktów parlamentu brytyjskiego (np. Statut westminsterski z 1931 r.), 7 aktów parlamentu kanadyjskiego (tworzących nowe prowincje, np. Akt Manitoby z 1870 r.), 4 zarządzenia wykonawcze rządu brytyjskiego (np. wydane w 1870 r. reguły powiększenia Kanady, które pozwoliły na włączenie do Kanady Terytoriów Północno-Zachodnich). 4. Wszystkie prawa obowiązujące w koloniach. 5. Ustawy powołujące nowe prowincje, a będące ich konstytucjami. 6. Listy patentowe i listy z instrukcjami z Westminsteru do gubernatorów. 7. Ustawy parlamentu federalnego i prowincji. 8. Konwenanse konstytucyjne. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 61-65. Inny podział proponują Osiński i Zawiślińska. W ich opinii Konstytucja Kanady składa się z: Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. z poprawkami i uzupełnieniami, Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. z poprawkami, a także z innych aktów konstytucyjnych, których nazwy znajdują się w Załączniku do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. i zostały „uporządkowane w ramach modernizacji Konstytucji Kanady”. Ostatnią częścią są niepisane źródła konstytucji. *Konstytucja Kanady*, s. 28.

⁹⁰ Przy czym w przypadku AK 1867 są to tylko te poprawki, które znajdują się w Załączniku do AK 1982, niezależnie od tego, czy zostały uchwalone przez parlament kanadyjski czy brytyjski. W odniesieniu do AK 1982 są to wszystkie poprawki wydane po 1982 r.; do 2016 r. było ich 11. Por. komentarz do Części V AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁹¹ Są to różnego typu dokumenty, m.in. ustawy i brytyjskie zarządzenia królewskie (*orders in council*) w odniesieniu do Kanady oraz ustawy parlamentu Kanady. Na mocy artykułu 129 AK 1867 do Konstytucji Kanady zostały włączone najstarsze dokumenty konstytucyjne, wydane przez angielskie lub brytyjskie władze, które wchodziły w skład prawa kolonii przed 1867 r. Por. komentarz do art. 129 AK 1867. Zgodnie z obowiązującą doktryną prawną lista ta nie ma jednak charakteru zamkniętego, a sądy mogą ją rozszerzyć w przyszłości. Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁹² Konwenanse konstytucyjne są określonymi powtarzalnymi zachowaniami występującymi w relacjach pomiędzy instytucjami i osobami podejmującymi zasadnicze decyzje w systemie sprawowania władzy. Mimo że nie mają charakteru pisanego, są właściwie odczytywane i rozumiane przez polityków i obywateli. W kanadyjskiej tradycji ustrojowej naruszenie konwenansu konstytucyjnego uznane będzie powszechnie za działanie niekonstytucyjne i jako takie poddane krytyce oraz spotka się z brakiem akceptacji. Naruszenie konwenansu nie musi być jednak niezgodne z prawem, a więc może być legalne. Niemniej jednak reperkusje polityczne, jakie mogą mu towarzyszyć, są bardzo poważne. Konwenanse wykształcają się poprzez długoletnią praktykę: gdy powtarzająca się praktyka staje się obligatoryjna i rodzi się przymus działania w określony sposób, można uznać, że zwyczaj (*usage*) przekształca się w konwenans. Może on stać się regułą praw, gdy zostanie uchwalony w formie ustawy. Konwenans różni się też od

prerogatywy królewskie⁹³ oraz niepisane zasady konstytucyjne⁹⁴), a także decyzje sądów⁹⁵.

Na koniec rozważań wstępnych należy również wskazać, że powstanie w 1867 r. *Dominium* rozpoczęło także okres wolnego, ale systematycznego rozszerzania samodzielności Kanady. Przełomowe okazały się już rządy Johna A. Macdonalda, pierwszego wybranego demokratycznie premiera⁹⁶. Długa i powolna wędrówka ku niepodległości przyspieszyła po I wojnie światowej⁹⁷ wraz z uchwaleniem Statutu westminsterskiego⁹⁸, ale zakończyła się dopiero w 1982 r. W międzyczasie

---

prawa zwyczajowego (*common law*) tym, że wywodzi się z utrwalonej praktyki politycznej, a nie z orzecznictwa sądów. Por. komentarz do art. 9 AK 1867. Szeroko na temat definicji, powstawania, typologii, statusu pozaprawnego oraz sankcji konwenansów konstytucyjnych pisze Wicciech. T. Wicciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 13-57.

⁹³ Prerogatywy królewskie są historycznymi przywilejami i prawami monarchy przysługującymi mu jako władcy i niedostępnymi dla nikogo innego. Ich zastosowanie obecnie jest zmodyfikowane przez obowiązujące konwenanse konstytucyjne. Por. komentarz do art. 9 oraz 10 AK 1867.

⁹⁴ Określenie „niepisane zasady konstytucyjne” odnosi się do zasad lub wartości, które mogą mieć trzy źródła: posługiwanie się nimi w przeszłości przez sądy (*usage and custom*) – na tej podstawie na mocy preambuły do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. zostały włączone do konstytucji kanadyjskiej podstawowe normy konstytucyjne *common law* (m.in. zakaz karania bez procesu czy domniemanie niewinności); wartości, którymi kierowano się, tworząc pisane części konstytucji; normy prawa międzynarodowego znajdujące uznanie w społeczeństwie (*endorsed by a nation*). W przeciwieństwie do konwenansów konstytucyjnych są one prawnie wiążące, a gdy jakieś prawo wchodzi w konflikt z nimi, sąd może uznać je za nieobowiązujące. B. McLachlin, *Unwritten Constitutional Principles: What is Going On?*, 2005, s. 15-23, [online:] <http://www.fact.on.ca/judiciary/NewZeal.pdf> – 10 XII 2015. Por. komentarz do preambuły oraz art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁹⁵ W szczególności Komitetu Sądowego Tajnej Rady Wielkiej Brytanii (*Judicial Committee of the Privy Council*), a po 1949 r. Sądu Najwyższego Kanady.

⁹⁶ Większa odpowiedzialność Ottawy za rozwój gospodarczy, imigrację i inne sfery nie oznaczała jednak końca lojalności wobec metropolii, która pozostawała bardzo silna. Sam premier deklarował, że „urodził się i umrze poddany brytyjskim”. J. H. Marsh, *Election 1891: A Question of Loyalty*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/election-1891-a-question-of-loyalty-feature/> – 10 XII 2015.

⁹⁷ Jednymi z najważniejszych efektów I wojny światowej były zyskanie przez polityków kanadyjskich świadomości rosnącej pozycji Kanady i idący za tym sprzeciw wobec traktowania ich kraju jako peryferyjnej części Imperium, która będzie zawsze służyć pomocą metropolii. Mimo szerokiej autonomii *Dominium* Kanady w dalszym ciągu posiadało bowiem status kolonii. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 56-58.

⁹⁸ Statut westminsterski potwierdził równą z Wielką Brytanią pozycję dominiów w ramach Imperium Brytyjskiego, a także regulował ich związki z Koroną. Kanada uzyskała pełną suwerenność w sferze gospodarczej, wojskowej i dyplomatycznej, a jej związki z dawną metropolią zostały ograniczone do unii personalnej (monarchą Kanady pozostał król Zjednoczonego Królestwa) i pewnych elementów unii realnej. Por. komentarz do art. 9, 10, 11, 15, 17, 18, 65, 91(25), 129 i 132 AK 1867.

powiększało się terytorium Kanady⁹⁹, zmieniały się nazwa i flaga¹⁰⁰, zwiększał się zakres niezależności instytucjonalnej od Wielkiej Brytanii¹⁰¹, a także rosła pozycja międzynarodowa Kanady¹⁰². Ewolucyjne zdobywanie suwerenności pozwoliło przekształcić silne więzy kontrolne w luźniejszy związek, przejawiający się m.in. w zachowaniu wspólnego monarchy¹⁰³ i członkostwie we Wspólnocie Narodów (*Commonwealth of Nations*), która zastąpiła Imperium Brytyjskie¹⁰⁴. Nie oznaczało to więc całkowitego zerwania więzów z Wielką Brytanią. Finalnym krokiem na drodze do pełnej suwerenności Kanady było uchwalenie przez parlament w Londynie Aktu Kanady w 1982 r., który zawierał nowy Akt Konstytucyjny kończący proces patriacji¹⁰⁵. W efekcie jego przyjęcia pisana konstytucja Kanady została przekształcona z zestawu przepisów brytyjskich w kanadyjskie prawo konstytucyjne, a wersje francuska i angielska konstytucji stały się tak samo obowiązujące w świetle prawa.

---

⁹⁹ Liczba prowincji wzrosła do dziesięciu, a liczba terytoriów do trzech. Por. komentarz do art. 5 AK 1867.

¹⁰⁰ Nazwa „dominium” przestała być stosowana po 1947 r. Flaga z liściem klonowym została wprowadzona dopiero w 1965 r. Por. komentarz do preambuły AK 1867 oraz do art. 91(25) AK 1867.

¹⁰¹ Wśród elementów unii realnej pomiędzy Kanadą a Wielką Brytanią najważniejsze były dwa: do 1949 r. najwyższą instancją odwoławczą w sądownictwie kanadyjskim pozostawał Komitet Sądowy Tajnej Rady Wielkiej Brytanii, a do 1892 r. zmiany w pisanej konstytucji Kanady wymagały uchwały parlamentu w Londynie. Por. komentarze do art. 91(25) i 101 AK 1867 oraz komentarz do Aktu Kanady z 1982 r., szeroko wyjaśniający sposób wprowadzania poprawek przed 1982 r., w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁰² Kalendarium najważniejszych etapów ewolucji kanadyjskiej niezależności dyplomatycznej od Wielkiej Brytanii w latach 1867-1931 zob. T. Soroka, *Polityka zagraniczna. Kanada w globalnym systemie relacji politycznych w wojskowych*, [w:] M. Gabryś [et al.], *op. cit.*, s. 101-107. Por. komentarz do art. 132 AK 1867.

¹⁰³ Królowa Elżbieta II posiada osobny tytuł Królowej Kanady, a jej kompetencje (teoretycznie bardzo rozbudowane) są niemal całkowicie ograniczone przez konstytucję. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

¹⁰⁴ T. Soroka, *Polityka zagraniczna...*, s. 111-117.

¹⁰⁵ Więcej na ten temat zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 20-25. Por. komentarz wstępny do Aktu Kanady z 1982 r. w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Akt Konstytucyjny z 1867 roku

Nazwa „Akt Konstytucyjny z 1867 roku” (*Constitution Act, 1867*) – w skrócie AK 1867 – została wprowadzona po 115 latach od uchwalenia przez parlament w Londynie oryginalnej Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej (*British North America Act*)¹⁰⁶. Zmiana ta – formalnie dokonana w załączniku do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r., zatytułowanym „Aktualizacja konstytucji” – była jednym z wielu efektów procesu patriacji konstytucji, której efektem było osiągnięcie przez Kanadę pełnej suwerenności, także w warstwie konstytucyjnej¹⁰⁷.

Ustawa odnosi się do Zjednoczonej Kanady, Nowej Szkocji, Nowego Brunszwiku, ich rządów i kwestii z tym związanych.

(29 marca 1867 r.)

Zważywszy, że prowincje Kanada, Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik wyraziły swoje pragnienie federalnego połączenia się w jedno Dominium pod berłem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii z konstytucją zbliżoną w swych zasadach do konstytucji Zjednoczonego Królestwa;

Zważywszy, że Unia taka będzie przyczyniać się do dobrobytu prowincji i wspierania interesów Imperium Brytyjskiego;

Zważywszy, że przy tworzeniu Unii mocą deklaracji Parlamentu jest celowe nie tylko ukonstytuowanie władzy ustawodawczej w Dominium, lecz również określenie istoty władzy wykonawczej;

Zważywszy, że celowe jest określenie przepisów dla ostatecznego przyjęcia do Unii innych części Brytyjskiej Ameryki Północnej¹⁰⁸.

---

¹⁰⁶ *Constitution Act, 1867*... Por. komentarz wstępny do AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁰⁷ Na temat procesu patriacji konstytucji szerzej zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady*..., s. 20-26. Por. komentarz do art. 53 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁰⁸ W 1893 r. ustawa rewizyjna usunęła z preambuły jej końcowy fragment: „Będzie zatem uchwalone i ogłoszone przez Jej Najwyższą Mość Królową, zgodnie z radą i zgodą lordów duchowych i świeckich oraz Izby Gmin, zgromadzonych w obecnym Parlamencie, a także przez zwierzchnictwo jej samej, co następuje”. *Statute Law Revision Act, 1893*, 56-57 Vict., c. 14 (U.K.).

Preambuła Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. ukazuje najważniejsze założenia i cele, jakimi kierowali się „ojcowie konfederacji kanadyjskiej” przy tworzeniu podstaw ustrojowych nowego bytu politycznego na kontynencie północnoamerykańskim¹⁰⁹. Nowo powstałe Dominium Kanady łączyło Zjednoczoną Prowincję Kanady, Nowy Brunswik i Nową Szkocję. Dzięki przyjęciu formuły federacji Dominium pozostawało otwarte na przyjęcie pozostałych części Brytyjskiej Ameryki Północnej, czyli brytyjskich kolonii zlokalizowanych na kontynencie północnoamerykańskim¹¹⁰.

Dominium Kanady¹¹¹ nie zrywało więzów ze Zjednoczonym Królestwem. Preambuła jasno deklarowała, że nowy byt polityczny nie będzie w pełni suwerenny, na co wskazuje zawarte w niej „zobowiązanie do wspierania Imperium Brytyjskiego”. Dominium w efekcie stało się nowym rodzajem samorządnej kolonii, częścią Imperium Brytyjskiego, bez możliwości prowadzenia samodzielnej polityki zagranicznej¹¹², ale niemal całkowicie niezależnym w sprawach wewnętrznych¹¹³. Te ograniczenia były przez następne dekady stopniowo rozluźniane, a ewolucyjne zmiany doprowadziły również do zaprzestania używania nazwy „Dominium”¹¹⁴. Obecnie Kanada, już jako w pełni suwerenne państwo, dzieli ze Zjednoczonym Królestwem jedynie monarchę. Jak słusznie zauważa Tomasz Soroka, „w sensie prawnoustrojowym monarchia kanadyjska jest odrębna od brytyjskiej, a ustrój monarchiczny i unia personalna z Wielką Brytanią pod żadnym względem nie ograniczają kanadyjskiej suwerenności na arenie międzynarodowej”¹¹⁵.

¹⁰⁹ Por. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 16-20.

¹¹⁰ Por. komentarze do art. 5 i 146 AK 1867.

¹¹¹ Początkowo uczestnicy spotkania chcieli wprowadzenia nazwy „Królestwo Kanady”, jednak w toku negocjacji władze brytyjskie przeforsowały stanowisko, zgodnie z którym termin „królestwo” – zbyt prowokacyjny dla nastawionych antymonarchistycznie polityków w Stanach Zjednoczonych – zamieniono na „dominium”, zaczerpnięte z angielskiej wersji Psalmu 72 (werset 8 – „I panować będzie od morza do morza, / od Rzeki aż po krańce ziemi” – Biblia Tysiąclecia, Ps. 72, 8). Por. T. Soroka, *Changes in Canada's Official Name as a Symbol of Canadian Liberation from British Influences*, [w:] *Re/Deconstructing Communities*, eds. E. Szabó-Gillinger, K. Kürtösi, Brno 2006, s. 81-96; A. Dańda, *Dominia jako semiperyferia...*, s. 37.

¹¹² Por. komentarz do art. 132 AK 1867.

¹¹³ Dominium jako najbardziej samorządna kolonia w ramach Imperium Brytyjskiego posiadało pełnię autonomii gospodarczej oraz znaczną swobodę kształtowania własnej polityki wewnętrznej. Kanada była pierwszą kolonią brytyjską, która uzyskała status dominialny (1867), po niej osiągnęły go również: Australia (1901), Nowa Zelandia (1907), Nowa Fundlandia (1907), Afryka Południowa (1910), Irlandia (1922). T. Soroka, *Polityka zagraniczna...*, s. 102.

¹¹⁴ Termin „dominium” przestał być używany na skutek rozpadu brytyjskiego imperium kolonialnego. Spośród wszystkich dawnych kolonii brytyjskich jedynie 15 pozostaje, podobnie jak Kanada, w unii personalnej ze Zjednoczonym Królestwem. Określane są one jako *Commonwealth realms*. *Ibidem*, s. 102, 113.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 107.

I. Wstęp

Preambuła służyła również, poprzez zapis o konstytucji „zblizonej w swych zasadach do Konstytucji Zjednoczonego Królestwa”, jako źródło uznania i włączenia do systemu konstytucyjnego Dominium brytyjskich zasad konstytucyjnych – w tym tych o niepisanym charakterze. Zgodnie z interpretacją Sądu Najwyższego Kanady były to m.in. zasady: rządów odpowiedzialnych¹¹⁶, rządów prawa, niezależności sądownictwa, tzw. dorozumiana karta praw (*Implied Bill of Rights*), przywileje parlamentarne i istnienie prerogatyw królewskich¹¹⁷. Dzisiaj preambuła – choć nie jest stosowana bezpośrednio – w dalszym ciągu stanowi wskazówkę przy interpretacji innych uregulowań konstytucyjnych.

I. Wstęp

Krótki tytuł

1. Niniejsza Ustawa może być przywoływana jako Akt Konstytucyjny z 1867 roku.

Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej została w 1982 r. na mocy art. 53 i załącznika do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. przemianowana na Akt Konstytucyjny z 1867 roku (*Constitution Act, 1867*), wtedy też adekwatnie zmieniono zapis tego artykułu¹¹⁸.

2. Uchylony.

Tzw. Ustawa rewizyjna z 1893 r. (*Statute Law Revision Act, 1893*) usunęła część zapisów Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej, w tym art. 2¹¹⁹.

---

¹¹⁶ Więcej o zasadzie rządów odpowiedzialnych zob. komentarz do art. 9 AK 1867.

¹¹⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 150; A. Dodek, *op. cit.*, s. 37. Por. przypis 93 dotyczący prerogatyw królewskich oraz definicję dorozumianej kraty praw w komentarzu do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹¹⁸ W literaturze polskiej utarło się nazywać obie ustawy konstytucyjne Kanady „Aktami Konstytucyjnymi”, dlatego w niniejszej publikacji stosuję taką terminologię. W tłumaczeniu poszczególnych artykułów obu Aktów Konstytucyjnych używam jednak określenia „ustawa”. Nie do końca ustalone jest również tłumaczenie *British North America Act* – czasem używane jest określenie „Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej”, a czasem „Akt Brytyjskiej Ameryki Północnej”. Por. komentarz do art. 53 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹¹⁹ Zapis tego artykułu odnosił się do następców tronu Dominium: „Przepisy niniejszej ustawy odnoszące się do Jej Wysokości Królowej rozciągają się również na spadkobierców Jej Królewskiej Mości, królów i królowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii”. *Statute Law Revision Act, 1893...*

II. Unia

Deklaracja Unii

3. Słusznym prawem Królowej zgodnie z radą Wielce Szanownej Tajnej Rady Jej Wysokości jest ogłoszenie w formie proklamacji, iż w dniu tam określonym, lecz nie później niż 6 miesięcy od ustanowienia niniejszej Ustawy, Prowincje Kanady, Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik stworzą jedno Dominium pod nazwą Kanada i od tego dnia te trzy prowincje tworzyć będą jedno Dominium pod tą nazwą.

Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej została przyjęta 26 lutego 1867 r. przez brytyjską Izbę Lordów, 8 marca przez Izbę Gmin, a 29 marca uzyskała sankcję królewską. 1 lipca 1867 r. weszła w życie na mocy proklamacji wydanej przez królową Wiktorię 22 maja 1867 r.¹²⁰ Początkowo 1 lipca był świętowany jako „Dzień Dominium”, a w 1982 r. został przemianowany na „Dzień Kanady” (*Canada Day*), czyli najważniejsze święto państwowe w Kanadzie¹²¹.

Konstrukcja pozostałych części Ustawy

4. Jeżeli nie jest to wyrażone lub implikowane inaczej, nazwa Kanada będzie rozumiana jako Kanada ustanowiona na mocy niniejszej Ustawy.

Zapis ten został wprowadzony, aby uniknąć pomylenia Dominium Kanady, utworzonego na mocy Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej z 1867 r., ze Zjednoczoną Prowincją Kanady, kolonią utworzoną przez Wielką Brytanię w 1840 r. na mocy Ustawy o Unii (*Act of Union*)¹²². Obie nazwy były skracane tak samo – jako „Kanada”.

Cztery prowincje

5. Kanada zostaje podzielona na cztery prowincje nazwane Ontario, Quebec, Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik.

Zapisy tego artykułu nie zostały znowelizowane od 1867 r. mimo zwiększania liczby prowincji wchodzących w skład Kanady. Do czterech prowincji założyciel-

¹²⁰ *Constitution Act, 1867...*

¹²¹ Por. *Holidays Act*, RSC 1985, c. H-5.

¹²² W 1893 r. usunięto początkowy fragment tego artykułu, który brzmiał: „Kolejne przepisy niniejszej Ustawy, jeżeli nie jest to wyrażone lub implikowane inaczej, zaczną obowiązywać po zawarciu Unii, czyli od dnia wyznaczonego w proklamacji Królowej jako wejście w życie Unii; i w tych samych przepisach, jeżeli nie jest to wyrażone lub implikowane inaczej, nazwa Kanada będzie rozumiana jako Kanada ustanowiona na mocy niniejszej Ustawy”. *Statute Law Revision Act, 1893...* Na temat historii Kanady zob. A. Reczyńska, *Kanada*, s. 39-66; M. Gabryś, *Od Irokezów...*, s. 7-61.

II. Unia

szych (Ontario, Quebec, Nowej Szkocji i Nowego Brunswiku) dołączyły: Manitoba (1870), Kolumbia Brytyjska (1871), Wyspa Księcia Edwarda (1873), Saskatchewan (1905), Alberta (1905) oraz Nowa Fundlandia (1949)¹²³. Ta ostatnia w 2001 r. zyskała drugi człon nazwy i obecnie nosi nazwę „Nowa Fundlandia i Labrador”¹²⁴. W 1870 r. Dominium Kanady odkupiło zarządzane przez Kompanię Zatoki Hudsona Ziemię Ruperta i Terytorium Północno-Zachodnie i utworzono Terytoria Północno-Zachodnie¹²⁵, z którego to obszaru w 1898 r. wydzielono Terytorium Yukon¹²⁶. W 1999 r. Terytoria Północno-Zachodnie zostały ponownie podzielone, a wschodnia część stała się Terytorium Nunavut¹²⁷. Obecnie Kanadę tworzy więc 10 prowincji i 3 terytoria.

Prowincje Ontario i Quebec

6. Części Prowincji Kanada (istniejące w momencie ustanowienia niniejszej Ustawy), które poprzednio stanowiły odpowiednio prowincje Górna i Dolna Kanada, zostają uznane za rozdzielone i utworzą odrębne prowincje. Część, która uprzednio stanowiła prowincję Górna Kanada, utworzy prowincję Ontario; natomiast część będąca uprzednio prowincją Dolna Kanada utworzy prowincję Quebec.

Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej z 1867 r. rozdzielała Zjednoczoną Prowincję Kanady i przywracała granicę pomiędzy Górną Kanadą (południowy fragment dzisiejszego Ontario, w górnym biegu Rzeki Świętego Wawrzyńca) oraz Dolną Kanadą (południowa część obecnej prowincji Quebec, w dolnym biegu Rzeki Świętego Wawrzyńca) zgodnie z jej przebiegiem wyznaczonym przez Akt Konstytucyjny z 1791 r. (*Constitutional Act, 1791*). Obecne granice prowincji Ontario i Quebec

---

¹²³ Nastąpiło to na mocy następujących aktów prawnych: Akt Manitoby z 1870 r. (*Manitoba Act, 1870 [An Act to amend and continue the Act 32-33 Victoria Chapter 3; and to establish and provide for Government of the Province of Manitoba, 1870, 33 Vict., c. 3 (Can.)*); Warunki przyjęcia do Unii Kolumbii Brytyjskiej (*British Columbia Terms of Union [Order of Her Majesty in Council admitting British Columbia into the Union, dated the 16th day of May, 1871]*); Warunki przyjęcia do Unii Wyspy Księcia Edwarda (*Prince Edward Island Terms of Union [Order of Her Majesty in Council admitting Prince Edward Island into the Union, dated the 26th day of June, 1873]*); Akt Alberty (*Alberta Act [The Alberta Act, 1905, 4-5 Edw. VII, c. 3 (Can.)*]); Akt Saskatchewan (*Saskatchewan Act [The Saskatchewan Act, 1905, 4-5 Edw. VII, c. 42 (Can.)*]); Akt Nowej Fundlandii (*Newfoundland Act [British North America Act, 1949, 12-13 Geo. VI, c. 22 (U.K.)*)).

¹²⁴ Por. komentarz wstępny do Części V AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹²⁵ Zarządzenie o Ziemi Ruperta i Terytorium Północno-Zachodnim. *Rupert's Land and North-Western Territory Order [Order of Her Majesty in Council admitting Rupert's Land and the North-Western Territory into the Union, dated the 23rd day of June, 1870]*.

¹²⁶ *The Yukon Territory Act, 1898, 61 Vict., c. 6 (U.K.)*.

¹²⁷ *Constitution Act, 1999 (Nunavut), SC 1998, c. 15*.

są wynikiem rozszerzania ich o tereny wchodzące początkowo w skład Terytoriów Północno-Zachodnich i zostały ostatecznie ustalone w 1912 r.

Prowincje Nowa Szkocja i Nowy Brunzwik

7. Prowincje Nowa Szkocja i Nowy Brunzwik zachowają granice istniejące w momencie ustanowienia niniejszej Ustawy.

Granice dwóch pozostałych kolonii założycielskich – Nowej Szkocji i Nowego Brunzwiku – zostały zachowane zgodnie ze stanem sprzed 1867 r. i do dzisiaj nie zmieniły się.

Spis ludności co 10 lat

8. W powszechnym spisie ludności Kanady, który zostanie przeprowadzony w roku 1871 i następnie każdorazowo co 10 lat, ludność wskazanych czterech prowincji zostanie uwzględniona odrębnie.

Konstytucja wprowadziła obowiązek przeprowadzania spisów powszechnych (cenzusów) co 10 lat. Służą one między innymi do wyznaczania liczby miejsc w Izbie Gmin, zgodnie z art. 51 AK 1867¹²⁸.

III. Władza wykonawcza

Deklaracja władzy wykonawczej Królowej

9. Ustanawia się niniejszym, iż władza wykonawcza oraz zwierzchnictwo w Kanadzie i nad nią nadal przysługuje i należeć będzie do Królowej.

Jedną z podstawowych różnic między kanadyjskim systemem parlamentarnym a amerykańskim systemem prezydenckim jest podział władzy wykonawczej na dwa elementy: głowę państwa (Koronę) oraz składnik kolegialny (gabinet). W ramach takiego podziału, zwanego dualizmem egzekutywy, neutralny politycznie monarcha – lub jego reprezentant w postaci gubernatora generalnego (art. 10 AK 1867) – podejmuje decyzje na podstawie rad udzielanych przez politycznie wybieranych doradców (ministrów), którzy wykonując te decyzje, działają w imieniu Koro-

---

¹²⁸ Por. komentarz do art. 91(6), 37 i 51 AK 1867. Na marginesie warto zauważyć, że tzw. małe spisy powszechne są wykonywane również co 10 lat, w tzw. roku szóstym, nie są jednak wymogiem konstytucyjnym.

III. Władza wykonawcza

ny i sprawują swój urząd, dopóki cieszą się zaufaniem parlamentu¹²⁹. Natomiast w systemie amerykańskim pełnia władzy wykonawczej ulokowana jest w urzędzie prezydenta, co potwierdza art. II, sekcja 1 konstytucji Stanów Zjednoczonych¹³⁰. Zarysowany powyżej schemat władzy w systemie parlamentarnym, choć zgodny z formalnym zapisem art. 9 AK 1867, został bardzo wyraźnie zmodyfikowany przez obecność niepisanych elementów konstytucji kanadyjskiej, czyli konwenansów konstytucyjnych¹³¹. To one wyznaczają rzeczywistą pozycję głowy państwa, skutecznie ograniczając formalnie rozległe uprawnienia – zwane prerogatywami królewskimi – królowej bądź gubernatorów generalnych. Podstawowy dla monarchii konstytucyjnej konwenans, zobowiązujący monarchę bądź gubernatora generalnego do realizacji należnych im uprawnień wyłącznie za radą swoich ministrów, którzy są odpowiedzialni przed parlamentem, przenosi odpowiedzialność za wyznaczanie i realizowanie polityki państwa na gabinet kierowany przez premiera¹³². Skutkiem jest trwała przewaga kolegialnego składnika władzy wykonawczej, który dzięki bezpośredniej legitymacji wyborczej oraz odpowiedzialności przed parlamentem zyskiwał coraz wyraźniejszą przewagę nad głową państwa¹³³.

¹²⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 74-78; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 29. Na temat relacji gabinetu z parlamentem zob. S. Bożyk, *Parlament a rząd w systemie konstytucyjnym Kanady*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne. Księga jubileuszowa profesora zw. dra hab. Mariana Grzybowskiego*, red. J. Czajowski [et al.], Kraków 2007, s. 41-47. Szerzej na temat definicji zaufania parlamentu, a także form wyrażania jego braku zob. T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 156-168. Por. przypis 23.

¹³⁰ P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 72-75.

¹³¹ Por. definicję konwenansu konstytucyjnego w rozdziale *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*. W Kanadzie sądy nie mogą zajmować się konwenansami jako normami o charakterze pozaprawnym. Mimo to Sąd Najwyższy wydał opinię *Patriation reference* z 1981 r., w której sędziowie rozstrzygnęli, czy konkretna praktyka polityczna (w tym wypadku konieczność uzyskania znacznego poparcia prowincji przed wniesieniem przez parlament federalny próby do parlamentu brytyjskiego o uchwalenie poprawek do konstytucji) jest zwyczajem czy konwenansem konstytucyjnym. Sąd Najwyższy wskazał, że to konwenans konstytucyjny, a więc musi być przestrzegany. Takie działanie Sądu Najwyższego (a także trzech sądów apelacyjnych: Nowej Fundlandii, Manitoby oraz Quebecu – Sąd Najwyższy rozpatrywał odwołanie od ich opinii), jak zauważa T. Wiecech, stanowiło przekroczenie uprawnień, podobnie jak decyzja rządów prowincji o skierowaniu pytania do sądów. T. Wiecech, *Abstrakcyjna wykładnia konstytucji w Kanadzie*, [w:] *Ustroje. Tradycje i porównania. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Marianowi Grzybowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Mikuli [et al.], Warszawa 2015, s. 882; *Re: Resolution to Amend the Constitution*, [1981] 1 SCR 753. Por. T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 33-39; R. Radek, *op. cit.*, s. 19; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 63-65. Por. komentarze do Części I i art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. W sprawie zapisów odwołań do spraw sądowych por. przypis 215 w komentarzu do art. 18 AK 1867 oraz przypis 251 w komentarzu do art. 24 AK 1867.

¹³² Szerzej na ten temat zob. T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 60-105.

¹³³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 74-78; R. Radek, *op. cit.*, s. 72-74. Por. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 274-288; komentarz do art. 13 AK 1867.

Jasne jest więc, że literalne odczytanie art. 9 AK 1867 nie pozwoli zrozumieć kanadyjskich mechanizmów konstytucyjnych. Jest to charakterystyczne dla wszystkich systemów westminsterskich, w których konstytucyjna regulacja pozycji ustrojowej głowy państwa przyjmuje specjalną formę, bazując z jednej strony na normach prawa konstytucyjnego, z drugiej na pozaprawnych, konwenansowych normach konstytucyjnych. W praktyce szerokie prerogatywy królewskie – historycznie przywileje i prawa monarchy przysługujące mu jako władcy i niedostępne dla nikogo innego – zostały w większości wypadków ograniczone konwenansami konstytucyjnymi, wśród których najważniejszy wskazuje na konieczność działania zgodnie z życzeniem gabinetu bądź jego członków. Pierwotnie szeroki zakres prerogatyw królewskich odnosi się współcześnie jedynie do tych uprawnień monarchy, z których może korzystać bez zgody parlamentu. Nie mamy więc do czynienia z monarchią absolutną, w której królowa jako głowa państwa sprawuje pełnię władzy wykonawczej osobiście, a z monarchią konstytucyjną, w której uprawnienia monarchy są ograniczone – „król panuje, a nie rządzi” – do tego stopnia, iż nawet jego pozostawanie u władzy bez akceptacji parlamentu jest niemożliwe¹³⁴.

Konwenanse konstytucyjne eliminują monarchę – a *per analogiam* także gubernatora generalnego – z aktywnego udziału w sprawowaniu władzy państwowej. Prerogatywy królewskie, czyli np. prawo monarchy do odwołania premiera i powołania nowego, obecnie zależy od wyników wyborów, gdyż to lider zwycięskiej partii niemal automatycznie zostaje nominowany na szefa gabinetu, a po przegłosowaniu wotum nieufności dotychczasowy premier podaje się do dymisji¹³⁵. Podobnie wygląda rozwiązanie parlamentu: jest automatycznie udzielane przez monarchę na prośbę premiera. Również sankcja królewska, która wieńczy proces legislacyjny, jest domyślnie udzielana przez monarchę¹³⁶. Samodzielne decyzje monarcha podejmuje

¹³⁴ Pierwotny zakres dyskrecyjnej władzy królewskiej, zwany prerogatywami królewskimi, uległ daleko idącemu uszczupleniu poprzez przejęcie uprawnień przez parlament. W większości wypadków prerogatywy są wykonywane za radą politycznie odpowiedzialnych ministrów, wobec czego nie mają charakteru dyskrecyjnego. Dochodzi więc do sytuacji, w której teoretycznie królowa może działać całkowicie swobodnie, zgodnie ze swoją wolą, a w praktyce sposób wykonywania prerogatyw, zmodyfikowany przez konwenans konstytucyjny, niemal zupełnie pozbawia ją swobody działania. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *Ustrój polityczny Wielkiej Brytanii*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, red. E. Gdulewicz, Lublin 2000, s. 44-45; T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 64-65.

¹³⁵ Generalnie w ustroju westminsterskim rzadko dochodzi do wyrażenia wotum nieufności, w Kanadzie zdarzyło się to jedynie sześć razy (w latach 1926, 1963, 1974, 1979, 2005 i 2011).

¹³⁶ Wśród prerogatyw monarszych przeniesionych na gubernatora generalnego wymienia się: mianowanie i odwoływanie członków rządu, zwoływanie i zamykanie sesji parlamentu, prorogacja jego obrad, a także rozwiązywanie Izby Gmin; powoływanie senatorów i Spikera Senatu, sędziów sądów wyższych w prowincjach i Sądu Najwyższego; udzielanie sankcji królewskiej ustawom, odmawianie jej udzielenia oraz prawo przesłania ustawy do osobistego rozpatrzenia przez królową; przedstawienie Izbie Gmin wniosków o uchwalenie ustaw finansowych; dowo-

III. Władza wykonawcza

jedynie wtedy, gdy brakuje właściwej osoby, która mogłaby służyć radą w konstytucyjnym znaczeniu. Taka sytuacja może wystąpić np. wówczas, gdy dotychczasowa opozycja wygrywa wybory i monarcha musi powołać nowego premiera¹³⁷.

Jedynie w sytuacjach wyjątkowych przysługujące monarsze uprawnienia mogą być używane bez rady i zgody premiera bądź innych członków gabinetu, a czasem wbrew nim. Ten istniejący w dalszym ciągu zakres władzy dyskrecjonalnej, sprawowanej osobiście i niezależnie jest nazywany uprawnieniami zastrzeżonymi (*reserve powers*)¹³⁸. Ich rozległość budzi kontrowersje wśród konstytucjonalistów, ale generalnie sprowadza się do zasady ochrony demokracji parlamentarnej; monarcha, działając w wyjątkowych okolicznościach, zachowuje rolę arbitra i strażnika konstytucji¹³⁹. Właśnie wyjątkowe okoliczności powodują, że uprawnienia zastrzeżone nie są używane – tak jak prerogatywy królewskie – za radą ministrów, ale samodzielnie, z pominięciem tychże, a nawet wbrew ich radzie¹⁴⁰. Jak pisze T. Wiecech:

jedynym celem odwołania się do jednego z *reserve powers* może być zapobieżenie działaniom niekonstytucyjnym lub przywrócenie funkcjonowania normalnych mechanizmów ustrojowych w sytuacji, w której zostało ono zakłócone¹⁴¹.

Do uprawnień zastrzeżonych zalicza się w większości przypadków jedynie prawo mianowania i odwołania premiera oraz rozwiązania parlamentu, zwoływania, zamykania i odraczania sesji parlamentu, czasami również uprawnienia nominacyjne, a nawet udzielanie sankcji królewskiej. Współcześnie sytuacje, gdy monarcha – bądź jego reprezentant, gubernator generalny – odwoła się do tej sfery kompetencji, zdarzają się bardzo rzadko i budzą ogromne emocje. W Kanadzie do takiej sytuacji doszło w 2008 r.: premier Stephen Harper poprosił wówczas gubernator generalną Michaëlle Jean o prorogację sesji parlamentu, gdy w Izbie Gmin został złożony wniosek o wotum nieufności wobec jego gabinetu. Choć normy konstytucyjne nie zostały naruszone – wniosek nie został jeszcze przegłosowany, a więc gabinet cieszył się zaufaniem parlamentu – było oczywiste, że takie działanie

---

dzenie siłami zbrojnymi; uprawnienia nominacyjne obejmujące m.in. ambasadorów i innych urzędników; wypowiedzanie wojny i zawieranie pokoju; zawieranie umów międzynarodowych; przyjmowanie listów uwierzytelniających; nadawanie odznaczeń i tytułów królewskich. Lista ta nie ma jednak charakteru wyczerpującego. T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 65. Por. komentarz do art. 10 AK 1867.

¹³⁷ T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 67.

¹³⁸ O uprawnieniach zastrzeżonych Korony por. idem, *Uprawnienia zastrzeżone Korony w ustroju westminsterskim*, „Politeja” 2010, nr 1, s. 489-509; idem, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 67-69.

¹³⁹ Idem, *Uprawnienia zastrzeżone...*, s. 508.

¹⁴⁰ Idem, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 67.

¹⁴¹ Idem, *Uprawnienia zastrzeżone...*, s. 508.

premiera miało uniemożliwić debatę i głosowanie w parlamencie, co w efekcie miało przynieść ocalenie jego gabinetu. Ostatecznie gubernator Jean przychyliła się do wniosku premiera, ale z informacji, które przedostały się do opinii publicznej, wynika, że uznała, iż jej zgoda nie była automatyczna i wynikała z posiadania dyskrecyjnych uprawnień w tym zakresie¹⁴².

W Kanadzie panuje dziedziczna monarchia, a wydawane przez monarchę listy patentowe (*Letters Patent*)¹⁴³ określają uprawnienia monarchy przekazywane gubernatorowi generalnemu¹⁴⁴. Pierwszą królową Dominium Kanady była Wiktoria, a od 1952 r. władzę sprawuje Elżbieta II. W latach 60. XX w. w Kanadzie toczyła się dyskusja na temat tego, czy Kanada powinna ciągle być monarchią. Rosnące poczucie identyfikacji narodowej Kanadyjczyków doprowadziło do zmiany nazw instytucji publicznych, np. Royal Mail na Canada Post, Royal Canadian Airforce na Canadian Forces. Obecnie większość społeczeństwa kanadyjskiego opowiada się za monarchią. Badania z 2002 r. wskazywały, że 79% Kanadyjczyków popiera monarchię konstytucyjną jako formę ustroju Kanady. W ostatnich kilku latach nastąpił wręcz renesans sympatii monarchistycznych. W 2011 r. w ambasadach ponownie zawisły portrety królowej, a wojsko kanadyjskie znów uzyskało przedrostek *royal*¹⁴⁵. Warto również zaznaczyć, iż w systemie politycznym Kanady funkcjonuje termin „Korona” (*crown*), obejmujący cały wykonawczy wymiar władzy państwowej, w odróżnieniu od wymiaru ustawodawczego i sędziowskiego¹⁴⁶. Korona stanowi także złożony symbol instytucji państwowych i jest symbolicznym właścicielem nieruchomości czy stroną w sprawach sądowych przeciwko państwu. Przysięgi na królową są składane przy obejmowaniu urzędów czy nadawaniu obywatelstwa¹⁴⁷.

Sukcesję tronu w Kanadzie reguluje ustawodawstwo parlamentu zgodne z zasadami obowiązującymi w Zjednoczonym Królestwie¹⁴⁸. Kanada ma jednak w tym

¹⁴² *Ibidem*, s. 506; *idem*, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 103-105; M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 39-42.

¹⁴³ *Letters Patent Constituting the Office of Governor General of Canada, 1947*, RSC 1985, Appendix II, No. 31.

¹⁴⁴ Por. przypis 136 i komentarz do art. 10 AK 1867.

¹⁴⁵ T. Soroka, *Monarchy in Canada: Its Rise, Evolution and Future*, [w:] *Variations on Community. The Canadian Space*, eds. L. Otrisalova, E. Martonyi, Brno 2013, s. 286-287.

¹⁴⁶ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 32.

¹⁴⁷ Por. komentarz do Załącznika 5 AK 1867.

¹⁴⁸ Na podstawie Statutu westminsterskiego z 1931 r. zasady sukcesji tronu znajdują się pod kontrolą parlamentu federalnego, jednak Kanada zgodziła się nie zmieniać ich samodzielnie, chyba że zrezygnuje ze wspólnej monarchii z innymi państwami Commonwealth. Sukcesja tronu w Kanadzie oparta jest więc na takich samych regułach, jakie obowiązują w Wielkiej Brytanii – przede wszystkim jest to primogenitura (pierwszeństwo męskiego potomka). Brytyjskie prawo sukcesji tronu bazuje na zasadach obecnych w prawie *common law* i w szeregu aktów prawnych (m.in.: *Bill of Rights* z 1689 r., *Act of Settlement* z 1701 r., *Royal Marriages Act* z 1773 r., *Succession to the Throne Act* z 1937 r.). Zgodnie z preambułą Statutu westminsterskiego z 1931 r. ist-

III. Władza wykonawcza

zakresie pełną niezależność od swojej dawnej metropolii, choć zmiana wymagałaby wprowadzenia poprawki do konstytucji¹⁴⁹. Po śmierci monarchy, zgodnie ze zwyczajem, gubernator generalny proklamuje nowego monarchę Kanady¹⁵⁰.

W przypadku ustroju Kanady ważny jest również fakt, że od czasów Statutu westminsterskiego Korona nie jest niepodzielna w takim sensie, w jakim była wcześniej, gdy kolonie stanowiły całość ze Zjednoczonym Królestwem, a monarcha, decydując o sprawach ich dotyczących, działał na podstawie rad ministrów imperialnych formujących gabinet Zjednoczonego Królestwa w Londynie¹⁵¹. Od 1931 r.

---

nieje wymóg zgody parlamentów dominiów na zmiany w regulacjach dotyczących następstwa tronu brytyjskiego. Preambuła do Statutu Westminsterskiego głosiła: „I wobec tego, że jest rzeczą słuszną i właściwą, żeby w formie wstępu do tego aktu stwierdzić, iż ponieważ Korona jest symbolem wolnego stowarzyszenia członków Brytyjskiej Wspólnoty Narodów i ponieważ są oni związani wspólnym poddaństwem w stosunku do Korony, jest to zgodne z ustanowioną sytuacją konstytucyjną wszystkich członków Wspólnoty w ich wzajemnych stosunkach, że wszelka zmiana w ustawie dotyczącej następstwa tronu lub tytułatury Królewskiej będzie na przyszłość wymagała zgody zarówno Parlamentów wszystkich Dominiów, jak Parlamentu Zjednoczonego Królestwa”. *Akt wykonawczy do postanowień...* Oznacza to, że zmiany w prawie sukcesyjnym w Wielkiej Brytanii wymuszają zgodę Kanady. Przykładem zastosowania tej reguły była modyfikacja brytyjskiego prawa sukcesji tronu w 2011 r. (wśród zmian przyjętych przez parlament londyński znajdowała się m.in. rezygnacja z zasad absolutnej primogenitury czy zakazu małżeństwa z katolikami). Przedstawiciele krajów Commonwealth ustalili, że wszystkie państwa wprowadzą w życie brytyjskie reformy w prawie sukcesji tronu do swojego porządku prawnego. Po uchwaleniu koniecznych aktów prawnych (lub, w niektórych przypadkach, stwierdzeniu braku takiej potrzeby) przez wszystkie 16 państw Wspólnoty Narodów zmiany w zasadach sukcesji tronu weszły w życie w 2015 r. Parlament federalny Kanady przyjął w tym celu ustawę *Succession to the Throne Act, 2013*, SC 2013, c. 6. *New Rules on Royal Succession Come into Force*, „BBC News” 2015, 26 III, [online:] <http://www.bbc.com/news/uk-32073399> – 10 XII 2015; *Akt wykonawczy do postanowień...* Por. T. Soroka, *Monarchy in Canada...*, s. 289-290; I. Holloway, *The Law of Succession and the Canadian Crown*, [w:] *Canada and the Crown. Essays in Constitutional Monarchy*, eds. D. M. Jackson, P. Lagassé, Kingston–Montreal 2013, *Queen's Policy Studies Series*, [online:] <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1226663&site=eds-live> – 24 XI 2015; A. Dańda, *Dominia jako semiperyferia...*, s. 44.

¹⁴⁹ Por. komentarz do art. 41(a) AK 1982 odnoszący się do „urzędu Królowej”, w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Na temat kontrowersji konstytucyjnych związanych z uchwalaniem ustawy *Succession to the Crown Act, 2013* zob. G. Toffoli, *Changing the Rules of Succession to the Throne for Canada*, Canadian Royal Heritage Trust, 2013, [online:] <http://crht.ca/wp-content/uploads/2013/02/CRHT-Background-Paper-On-Changing-The-Rules-Of-Succession-To-The-Throne-For-Canada.pdf> – 10 XII 2015. Por. A. Twomey, *The Royal Succession and the De-patriation of the Canadian Constitution*, 2013, [online:] http://blogs.usyd.edu.au/cru/2013/02/the_royal_succession_and_the_d.html – 24 XI 2014.

¹⁵⁰ *The Queen's Privy Council for Canada*, Privy Council Office, 2010, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=description-eng.htm> – 20 XII 2015. Por. komentarz do art. 11 AK 1867.

¹⁵¹ N. Cox, *Black v. Chretien and the Control of the Royal Prerogative*, „Constitutional Forum” 2002, Vol. 12, nr 3, s. 99, [online:] http://wigan-ojs.library.ualberta.ca/index.php/constitution_forum/article/download/11080/8516 – 24 XI 2014.

istnieje wiele Koron, które stanowią podstawę ustrojową do budowania pełni suwerenności byłych kolonii, w tym Dominium Kanady¹⁵². Najważniejszym elementem jest działanie monarchy na podstawie rad udzielanych mu przez ministrów danego państwa – w przypadku Kanady są to członkowie gabinetu Kanady z siedzibą w Ottawie. W takich sytuacjach Elżbieta II działa jako królowa Kanady, a nie Zjednoczonego Królestwa¹⁵³. Co ciekawe, tak ważna zmiana nie wymagała niemal żadnych formalnych poprawek do konstytucji pisanej¹⁵⁴.

Zastosowanie postanowień odnoszących się do Gubernatora Generalnego

10. Postanowienia niniejszej Ustawy odnoszące się do Gubernatora Generalnego rozciągają się i mają zastosowanie do Gubernatora Generalnego na czas pełnienia funkcji w Kanadzie lub innego Najwyższego Urzędnika lub Administratora na czas kierowania rządem Kanady z ramienia i w imieniu Królowej bez względu na tytuł, jakim jest określany.

¹⁵² Już cztery lata wcześniej ustawa *Royal and Parliamentary Titles Act* z 1927 r. usunęła z oficjalnego tytułu króla Jerzego V sformułowanie dotyczące zwierzchnictwa nad całą Irlandią, której południowa część uzyskała status dominium. Zostało to uzgodnione na konferencji imperialnej w 1926 r. Dalsze zmiany oficjalnego tytułu monarchy odzwierciedlały przemiany Imperium Brytyjskiego i były uchwalane przez parlament brytyjski, a w odniesieniu do Kanady obowiązywały dopiero po zatwierdzeniu przez parlament federalny w Ottawie. Obecnie obowiązuje tytuł przyjęty przez parlament kanadyjski na mocy ustawy *Royal and Parliamentary Titles Act* z 1953 r. (wraz ze zmianami dokonanymi w 1985 r.), który wymienia po raz pierwszy „Kanadę”. Oficjalny tytuł Elżbiety II działającej jako królowa Kanady brzmi: „Elżbieta II, z Bożej łaski Zjednoczonego Królestwa, Kanady i pozostałych Jej Włości i Terytoriów Królowa, Głowa Wspólnoty Narodów, Obrończyni Wiary”. Różni się on od tytułu, którym posługuje się Elżbieta II, występując jako królowa Zjednoczonego Królestwa. Warto również zauważyć, że choć oficjalny tytuł zawiera sformułowanie „Obrończyni Wiary”, to w przeciwieństwie do Zjednoczonego Królestwa monarcha kanadyjski nie jest i nigdy nie był głową Kościoła państwowego ani nie pełni żadnych funkcji religijnych. Nie do końca jasne pozostaje więc znaczenie tego sformułowania. *Royal Style and Titles Act*, RSC 1985, c. R-12. Por. komentarz do preambuły Części I AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁵³ Głową państwa kanadyjskiego jest więc monarcha kanadyjski, a nie brytyjski. Fakt, że monarchą Kanady jest jednocześnie monarcha Zjednoczonego Królestwa, oznacza jedynie, że oba państwa mają wspólnego monarchę. Monarcha Kanady ma odrębny oficjalny tytuł (por. poprzedni przypis); reprezentując Kanadę w sytuacjach oficjalnych, posługuje się specjalnymi kanadyjskimi symbolami monarchicznymi, takimi jak flaga czy godło królewskie. Brak zrozumienia tego zagadnienia to częsty błąd, który pojawia się w polskich publikacjach. Przykładem może być: I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 94-95.

¹⁵⁴ N. Cox, *op. cit.*, s. 99. Szerzej o emancypacji Kanady w wyniku przyjęcia Statutu westminsterskiego zob. T. Soroka, *Rola Kanady w transformacji Imperium Brytyjskiego. Analiza stosunków kanadyjsko-brytyjskich w okresie międzywojennym*, Kraków 2014, s. 137-178, *Prace Amerykaniści Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

III. Władza wykonawcza

Na podstawie tego zapisu królowa może powołać gubernatora generalnego (lub jego zastępców) do reprezentowania jej i wypełniania jej obowiązków w Kanadzie, wyznaczonych w art. 9 AK 1867¹⁵⁵. Monarchowie brytyjscy od momentu powołania Dominium nie przebywali stale w Kanadzie, dlatego ich reprezentantem stał się gubernator generalny zamieszkujący Kanadę. Gubernator generalny to w istocie najstarsza instytucja polityczna w Kanadzie. Jego pozycja polityczna ewoluowała wraz ze zmianami politycznymi na ziemiach kanadyjskich (gubernatorzy Nowej Francji, prowincji Quebec, Górnej i Dolnej Kanady oraz Dominium i Kanady współczesnej)¹⁵⁶. Zawsze jednak gubernator generalny pełnił rolę namiestnika monarchy (francuskiego, brytyjskiego czy też kanadyjskiego). Przyjmuje się zatem, że Akt Konstytucyjny zakładał istnienie instytucji gubernatora generalnego, a nie tworzył jej od nowa.

Swoboda decydowania monarchy o wyborze gubernatora generalnego została znacząco ograniczona przez konwenanse konstytucyjne. Jest on obecnie powoływany przez monarchę, za radą premiera Kanady, który wskazuje jednego kandydata¹⁵⁷. Przed 1926 r. był on reprezentantem brytyjskiego rządu, a wpływ na jego wybór mieli premier Wielkiej Brytanii i urząd kolonialny (Colonial Office). Od 1930 r. ukształtował się konwenans, zgodnie z którym monarcha, wybierając swojego reprezentanta w Kanadzie, działa jako król Kanady. Od 1952 r. stanowisko gubernatora generalnego obejmują wyłącznie obywatele Kanady, także naturalizowani. Zmiana sposobu wyboru gubernatora generalnego odzwierciedla ewolucję statusu politycznego Kanady – od kolonii do niezależnego państwa¹⁵⁸.

---

¹⁵⁵ Artykuł ten jest jednym z pięciu zapisów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., w których królowa bezpośrednio sprawuje swoją władzę. Pozostałe to artykuły: 15, 16, 26 i 56. A. Dodek, *op. cit.*, s. 40.

¹⁵⁶ Na temat ewolucji pozycji ustrojowej gubernatora generalnego Kanady por. A. Dańda, *Ewolucja pozycji ustrojowej generalnego gubernatora w dominiach brytyjskich*, [w:] *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, red. A. Zięba, Kraków 2013, s. 103-111. Por. rozdział *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

¹⁵⁷ W 2012 r. Stephen Harper powołał specjalną komisję ekspercką (Governor General Consultation Committee), która miała przedstawić ponadpartyjną kandydaturę na gubernatora generalnego. Po przeprowadzeniu ogólnokanadyjskich konsultacji komisja przedstawiła krótką listę osób, spośród których premier Harper wybrał Davida Lloyda Johnstona i rekomendował jego nominację królowej Elżbiecie II. Nie jest jednak pewne, czy ten sposób wyboru gubernatora generalnego zostanie utrzymany, gdyż żadne uregulowania konstytucyjne nie zobowiązują premiera do zachowania takiej procedury. *Governor General Consultation Committee*, Office of the Prime Minister, 2010, [online:] <http://news.gc.ca/web/article-eng.do?m=%2Findex&nid=546739> – 20 XII 2014; *David Johnston: A Worthy Viceroy*, „The Globe and Mail” 2010, 8 VII, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/opinion/editorials/david-johnston-a-worthy-viceroy/article4323487/> – 20 XII 2014.

¹⁵⁸ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 34.

Kadencja gubernatora generalnego trwa zwykle pięć lat. Zgodnie z konwenansem konstytucyjnym może być ona wydłużana¹⁵⁹. W ten sam sposób uregulowany jest zakaz powoływania przez premiera drugi raz tej samej osoby na urząd gubernatora generalnego. Konwenans każe również, aby gubernator generalny był wymienian mianowany z grup anglofońskiej i frankofońskiej¹⁶⁰. W 1979 r. gubernatorem generalnym został Edward Schreyer, przedstawiciel tzw. trzeciej grupy etnicznej (czyli imigrantów z krajów nieanglojęzycznych). Gubernatorami generalnymi były dotychczas trzy kobiety i dwóch przedstawicieli tzw. widocznych mniejszości (*visible minorities*), czyli osób o innym niż biały kolorze skóry¹⁶¹.

Choć artykuł 10 AK 1867 wskazuje, że gubernator generalny wykonuje swoje uprawnienia samodzielnie i niezależnie, na podstawie konwensu konstytucyjnego w większości wypadków działa on za radą premiera, odpowiedniego ministra lub całego gabinetu¹⁶². Większość uprawnień gubernatora jest uregulowana w Aktach Konstytucyjnych z 1867 r. i 1982 r., w niektórych ustawach¹⁶³, a przede wszystkim w tzw. listach patentowych z 1947 r. (*The Letters Patent Constituting the Office of the Governor General and Commander-in-Chief of Canada*)¹⁶⁴. Są to instrumenty rządzenia dawane przez suwerena gubernatorowi generalnemu przy jego miano-

¹⁵⁹ W Kanadzie przedłużano kadencję 11 z 28 gubernatorów generalnych. Żaden nie pełnił funkcji dłużej niż osiem lat. Choć Wieciech wskazuje, że zgodnie z konwenansem konstytucyjnym premierzy mogą wydłużyć okres sprawowania urzędu przez gubernatora generalnego maksymalnie dwukrotnie i każdorazowo nie dłużej niż o 12 miesięcy, kadencja gubernatora generalnego Johnstona, który został mianowany w 2010 r., została w 2015 r. wydłużona jednorazowo o dwa lata. Powodem były przypadające w październiku 2015 r. wybory parlamentarne i możliwość powstania mniejszościowego parlamentu. Por. dalszą część komentarza dotyczącą roli gubernatora w czasie przekazywania władzy. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 61; David Johnston to Remain Governor General until 2017, „CBC News” 2015, 17 III, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/david-johnston-to-remain-governor-general-until-2017-1.2998787> – 10 XII 2015; B. Champion-Smith, *David Johnston Could Remain as Governor General until After Vote*, „Toronto Star” 2015, 16 III, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2015/03/16/david-johnston-could-remain-as-governor-general-until-after-vote.html> – 10 XII 2015.

¹⁶⁰ T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 61.

¹⁶¹ Kijewska-Trembecka nazywa grupy *visible minorities* „ludnością kolorową”, odwołując się do definicji prawnej zawartej w ustawie *Employment Equity Act* z 1995 r. Por. M. Kijewska-Trembecka, *Współczesne wieloetniczne społeczeństwo Kanady*, [w:] M. Gabrys [et al.], *op. cit.*, s. 175; *Employment Equity Act*, SC 1995, c. 44.

¹⁶² Por. przypis 184 w komentarzu do art. 13 AK 1867 dotyczący pozornej różnicy między samodzielnym działaniem gubernatora generalnego a tym wykonywanym za radą Tajnej Rady.

¹⁶³ Przykładowo w ustawie *Supreme Court Act* znajdują się zapisy wskazujące, że nominacje do Sądu Najwyższego dokonywane są przez gubernatora w radzie, czyli na wniosek gabinetu. *Supreme Court Act*, RSC 1985, c. S-26; T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 62.

¹⁶⁴ *Letters Patent*... Formalnie ostatnie listy patentowe zostały wydane w 1952 r., ale kluczową rolę odgrywają te z 1947 r. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 160. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

III. Władza wykonawcza

waniu. Zgodnie z nimi monarcha przekazał gubernatorowi generalnemu prawo do korzystania z wszystkich prerogatyw, jak również prawo wykorzystywania uprawnień zastrzeżonych (*reserve powers*)¹⁶⁵. Z niewielkiej części uprawnień monarcha może nadal korzystać samodzielnie (m.in. mianować następnego gubernatora generalnego)¹⁶⁶. Swoje uprawnienia gubernator generalny realizuje, wydając zarządzenia królewskie (*orders in council*), patenty oraz proklamacje opatrzone Wielką Pieczęcią Kanady (*Great Seal of Canada*)¹⁶⁷. W Kanadzie dość powszechnie uważa się więc, że gubernator generalny od 1947 r. pełni funkcję głowy państwa. Nie jest to jednak zgodne z prawdą – głową Kanady pozostaje monarcha, a gubernator generalny jest urzędnikiem, któremu monarcha powierzył rozległy, ale skończony zakres uprawnień¹⁶⁸.

Rola gubernatora generalnego ma kluczowe znaczenie dla sprawnego przekazania władzy podczas zmiany rządów. Jego zadaniem jest przede wszystkim zapewnienie, aby zawsze istniał gabinet odpowiedzialny przed parlamentem. W sytuacji, gdy w wyborach wyłoniona zostaje większość parlamentarna, rola gubernatora generalnego ma czysto formalny charakter i polega na nominowaniu na premiera lidera zwycięskiej partii. Większą rolę gubernator generalny odgrywa, gdy żadna z partii politycznych nie osiągnie w wyborach większości parlamentarnej¹⁶⁹. W takich sytuacjach gubernator generalny może kierować się własnym wyczuciem. Rola gubernatora rośnie również w sytuacjach nagłych, np. śmierci bądź rezygnacji premiera, gdy partia polityczna nie wyłoniła jeszcze jego następcy. Takie sytuacje są obecnie jednak mało prawdopodobne. Wydarzenia historyczne pozwalają za to

---

¹⁶⁵ Oddawanie niektórych uprawnień nastąpiło w ciągu następnych dekad, m.in. dopiero w 1977 r. gubernator generalny zyskał uprawnienia do akredytacji ambasadorów. Por. C. Harris, *Letters Patent, 1947*, „The Canadian Encyclopedia” 2016, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/letters-patent-1947/> – 10 X 2015. Listę najważniejszych uprawnień monarchy przekazanych gubernatorowi generalnemu umieszczono w przypisie 136.

¹⁶⁶ Wieciech uważa, że art. 26 AK 1867 jest „jedynym uprawnieniem, które przysługuje wyłącznie królowej i nie może być wykonywane przez gubernatora generalnego”. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 65, 101. Jednak Dodek wskazuje, że w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. znajduje się pięć artykułów, na mocy których monarcha wykonuje samodzielnie swoje uprawnienia, a nie są one sprawowane w jego imieniu (art. 10, 15, 16, 26, 56). A. Dodek, *op. cit.*, s. 40, 48.

¹⁶⁷ T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 65.

¹⁶⁸ Taką interpretację wyrażały dwie ostatnie gubernator generalne, Adrienne Clarkson i Michaëlle Jean. Ta ostatnia w czasie obrad UNESCO używała wobec siebie określenia „głowa państwa”, co spotkało się z krytyką premiera Harpera. Wydał on specjalne oświadczenie, w którym zwracał uwagę, iż to Elżbieta II jest królową Kanady i głową państwa, a gubernator generalny jest jedynie reprezentantem Korony w Kanadzie. Por. C. E. S. Franks, *Keep the Queen and Choose Another Head of State*, „The Globe and Mail” 2010, 9 IV, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/opinion/keep-the-queen-and-choose-another-head-of-state/article4314344/> – 10 X 2015.

¹⁶⁹ T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 122-130.

stwierdzić, że gubernator generalny zawsze spełnia prośbę premiera o rozpisanie nowych wyborów i rozwiązanie parlamentu. Nie było to pewne aż do 1926 r., gdy doszło do wydarzeń znanych dziś jako sprawa King–Byng (King–Byng Affair)¹⁷⁰. Jednak nawet współcześnie rola gubernatora generalnego niekiedy bywa bardziej znacząca. Tak było m.in. w latach 2008 i 2009, gdy gubernator generalny zdecydował o kontrowersyjnej prorogacji parlamentu¹⁷¹. Nie należy więc nie doceniać roli gubernatora generalnego, w szczególności w momentach kryzysowych. W takich sytuacjach funkcja doradcy rządu – co oznacza regularne spotkania informacyjne z premierem – może mieć większe znaczenie w procesie podejmowania decyzji przez rząd. Ponadto formalnie w sytuacjach nadzwyczajnych, po głębokim namyśle prowadzącym do przekonania, że „rada” oferowana przez rząd jest całkowicie zła i sprzeczna z interesem publicznym, gubernator generalny może odmówić jej wykonania. Działając w ten sposób, wykorzystuje uprawnienia zastrzeżone. Jednak trudno precyzyjnie wskazać warunki, w których by to nastąpiło, przede wszystkim dlatego, że zbyt rzadko dochodziło do takich sytuacji.

Zwykle jednak gubernator generalny stara się za wszelką cenę uniknąć uwikłania w bieżącą politykę¹⁷². Pełni przede wszystkim funkcje ceremonialne i reprezentacyjne, symbolizując majestat państwa. Jedną z najbardziej znanych i widocznych sytuacji, gdy gubernator generalny pojawia się publicznie, jest czytanie programu rządu na otwarcie każdej sesji parlamentu, czyli tzw. mowa tronowa (*Speech from the Throne*). Reprezentując królową w parlamencie, gubernator generalny nadaje sankcję królewską projektom ustaw wychodzącym z Izby Gmin i Senatu. Ta funkcja ma charakter czysto formalny, gdyż nie zdarzyło się, aby którykolwiek z gubernatorów odmówił podpisu.

Listy patentowe powołują przewodniczącego Sądu Najwyższego (*chief justice*), a gdy jest to niemożliwe – najstarszego sędziego Sądu Najwyższego do pełnienia funkcji administratora w przypadku śmierci gubernatora generalnego, niezdolności do pełnienia urzędu, nieobecności dłuższej niż miesiąc lub rezygnacji z pełnienia funkcji¹⁷³. Administrator pełni funkcję do czasu wyznaczenia nowego gubernatora generalnego¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Zob. T. Soroka, *Rola Kanady...*, s. 118-134; R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 270.

¹⁷¹ M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 39-42.

¹⁷² W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 37.

¹⁷³ Ten zapis dodano w listach patentowych z 1952 r. Zob. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 152.

¹⁷⁴ W 2005 r. powołano administratora – przewodniczącą Sądu Najwyższego Beverley McLachlin – na czas przebywania w szpitalu po operacji serca gubernator Adrienne Clarkson. *The Chief Justice*, University of Alberta, 2016, [online:] <https://www.ualberta.ca/canada-150/bio-beverley-mclachlin> – 20 VIII 2015.

Skład Tajnej Rady dla Kanady

11. Tworzy się Radę w celu udzielania pomocy i rady rządowi Kanady nazwaną Królewską Tajną Radą dla Kanady; osoby mające zostać członkami Rady są od czasu do czasu wybierane i powoływane przez Gubernatora Generalnego oraz zaprzysięgane jako tajni radcy; członkowie ci od czasu do czasu mogą być odwoływani przez Gubernatora Generalnego.

Królewska Tajna Rada dla Kanady (Queen's Privy Council for Canada) to ciało, które doradza gubernatorowi generalnemu w sprawach państwowych i konstytucyjnych¹⁷⁵. Jej członkowie są formalnie przez niego mianowani, ale konwenans konstytucyjny stanowi, że może to nastąpić jedynie na podstawie rekomendacji premiera¹⁷⁶. Członkami Tajnej Rady zawsze zostają premier wraz z ministrami, ale jej skład jest bardzo rozbudowany¹⁷⁷. Wynika to z dożywotniego członkostwa (zachowują je więc byli premierzy i ministrowie)¹⁷⁸, jak również z dołączania innych osób, gdyż członkostwo jest swego rodzaju wyróżnieniem¹⁷⁹. W praktyce najważniejszą częścią Królewskiej Tajnej Rady dla Kanady pozostaje aktualnie sprawujący

---

¹⁷⁵ Tajna Rada składająca się z wyższych dygnitarzy i urzędników państwowych, którzy stale znajdowali się przy osobie króla, związani specjalną przysięgą wierności i zachowania tajemnicy, powstała około połowy XV w. Stała się ona wkrótce głównym organem, przy pomocy którego rządził monarcha. W okresie kolonialnym tego typu instytucja stanowiła ograniczenie ewentualnych dążeń emancypacyjnych kolonistów. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *op. cit.*, s. 11; T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 106-107. Królewskiej Tajnej Rady nie należy mylić z Biurem Tajnej Rady (Privy Council Office), które jest niezależnym ciałem doradczym gabinetu, a jego szef (*Clerk of Privy Council and the Secretary to the Cabinet*) jest także szefem służby cywilnej w Kanadzie. Zob. *The Role and Structure of the Privy Council Office*, Ottawa 1996; R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 293-294.

¹⁷⁶ Listę wszystkich członków Tajnej Rady od 1867 r. oraz obecny skład Tajnej Rady można znaleźć na stronie internetowej Biura Tajnej Rady. *Members of the Queen's Privy Council*, Privy Council Office, 2015, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=members-membres/index-eng.htm> – 20 XII 2015.

¹⁷⁷ Wśród członków Tajnej Rady są m.in.: najwyżsi rangą sędziowie Sądu Najwyższego (*chief justices*), byli gubernatorzy generalni, byli spikerzy Izby Gmin i Senatu, a także prominentne osoby powołane przez premiera. W 1967 r., na 100. rocznicę powstania Dominium Kanady, do Tajnej Rady powołano wszystkich premierów prowincji. Podobnie stało się w 1982 r. na zakończenie procesu patriacji konstytucji. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 272; A. Dodek, *op. cit.*, s. 41.

¹⁷⁸ Gubernator generalny za radą premiera może jednak usunąć członków Tajnej Rady. Tak stało się w 2014 r. z biznesmenem Conradem Blackiem. *Conrad Black Stripped of the Order of Canada*, „The Globe and Mail” 2014, 31 I, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/news/national/conrad-black-stripped-of-the-order-of-canada/article16644365/> – 2 V 2015.

¹⁷⁹ Do Tajnej Rady należeli m.in. hokeista Maurice Richard i Winston Churchill, a członkiem pozostaje następca tronu Kanady książę Walii Karol. *Members of the Queen's...; PM Announces the Appointment of His Royal Highness the Prince of Wales to the Queen's Privy Council for Canada*,

władzę gabinet, który jest jej nieformalnym komitetem (*Committee of Privy Council*)¹⁸⁰. Tylko to węższe ciało doradza gubernatorowi generalnemu¹⁸¹. Tajna Rada niemal nigdy nie zbiera się w pełnym składzie, jej formalne posiedzenia odbywają się niezwykle rzadko, a biorą w nich udział jedynie ministrowie i niewielka grupa innych członków. Do takich posiedzeń dochodzi m.in. w celu proklamowania nowego monarchy Kanady oraz wydania zgody na małżeństwo monarchów lub następców tronu¹⁸².

Władza sprawowana na mocy niniejszej Ustawy przez Gubernatora Generalnego za radą Tajnej Rady lub samodzielnie

12. Cała władza, pełnomocnictwa, funkcje, które na mocy jakiegokolwiek ustawy Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii lub legislatur Górnej Kanady, Dolnej Kanady, Kanady, Nowej Szkocji lub Nowego Brunswiku przysługiwały i wykonywane były przed powstaniem Unii przez poszczególnych Gubernatorów lub Wicegubernatorów tych prowincji, za radą lub za radą i zgodą ich Rad Wykonawczych, lub wspólnie z tymi radami lub z dowolną liczbą ich członków, bądź przez Gubernatorów lub Wicegubernatorów indywidualnie, o ile te ustawy pozostaną w mocy i będą możliwe do stosowania po utworzeniu Unii w odniesieniu do rządu Kanady, należeć będą i będą wykonywane, w zależności od okoliczności, przez Gubernatora Generalnego, za radą lub za radą i zgodą, lub wspólnie z Królewską Tajną Radą dla Kanady, lub z dowolną liczbą jej członków, bądź osobiście przez Gubernatora Generalnego, niemniej podlegają one (z wyjątkiem tych, które wynikają z aktów Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii) uchyleń lub zmianie przez Parlament Kanady.

Artykuł ten zapewnia kontynuację władzy, przenosząc uprawnienia wykonawcze posiadane przed 1867 r. przez gubernatorów kolonii, które weszły w skład Do-

---

2014, [online:] <http://www.pm.gc.ca/eng/news/2014/05/18/pm-announces-appointment-his-royal-highness-prince-wales-queens-privy-council-canada> – 2 XII 2014.

¹⁸⁰ Jak zauważa Wieciech, gabinet pozostaje ciałem nieformalnym, gdyż jest „niemal nieznanym przepisom prawa [konstytucyjnego]”. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 108. Por. przypis 23 i 63 oraz komentarze do art. 9 i 13 AK 1867.

¹⁸¹ *Ibidem*, s. 109.

¹⁸² Ostatni raz doszło do tego w 1981 r., gdy 12 członków Tajnej Rady zebrało się, aby wydać formalną zgodę na małżeństwo księcia Walii Karola oraz Diany Spencer. *The Queen's Privy Council...* Największe nieformalne zgromadzenie członków Tajnej Rady odbyło się 17 kwietnia 1982 r., w czasie uroczystości podpisania Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. przez królową Elżbietę II na Wzgórzu Parlamentarnym (Parliament Hill). *Interesting Facts*, Privy Council Office, 2010, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=facts-faits-eng.htm> – 20 XII 2015. Zob. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 117.

minium Kanady. Ta część uprawnień, która odnosiła się do poziomu federalnego, została przekazana gubernatorowi generalnemu, a parlament Kanady uzyskał możliwość modyfikacji tych uprawnień. Ich zakres był jednak ograniczony przez prawodawstwo parlamentu brytyjskiego. To obostrzenie zostało zdjęte na mocy Statutu westminsterskiego z 1931 r., z wyjątkiem zmian w samym Akcie Konstytucyjnym z 1867 r., które zostały przekazane parlamentowi Kanady dopiero w 1982 r.¹⁸³ Mimo rozszerzenia uprawnień parlamentu Kanady nie zmieniono zapisów tego artykułu.

Zastosowanie postanowień dotyczących Gubernatora Generalnego w Radzie

13. Postanowienia niniejszej Ustawy odnoszące się do Gubernatora Generalnego w Radzie należy interpretować jako odnoszące się do Gubernatora Generalnego działającego za radą Królewskiej Tajnej Rady dla Kanady.

To jeden z artykułów pokazujących, że pisana część konstytucji Kanady nie daje pełnego obrazu jej systemu politycznego. Sugerowane przez artykuł rozróżnienie niezależnego działania podejmowanego samodzielnie przez gubernatora generalnego od takiego, które wymaga „rady” Tajnej Rady, jest w istocie modyfikowane konwenansem, który nie dokonuje rozróżnienia między takimi działaniami¹⁸⁴. Literalne odczytywanie tego artykułu ustępuje więc przed praktyką.

Gubernator generalny działający w radzie lub gubernator w radzie (*Governor-in-Council*) to specyficzna instytucja, oznaczająca, że gubernator generalny działa na podstawie rady i zgody Królewskiej Tajnej Rady dla Kanady (art. 11 AK 1867). Tylko członkowie aktualnego gabinetu (ministrowie) udzielają takiej rady – w praktyce obradują oni bez gubernatora generalnego pod przewodnictwem premiera, a ich decyzje, na podstawie konwensu konstytucyjnego, są zawsze akceptowane przez gubernatora generalnego¹⁸⁵. Ministrowie powoływani są na podstawie rady premiera przez gubernatora generalnego i pozostają na stanowiskach do momentu,

¹⁸³ Procedura nowelizacji konstytucji znajduje się w Części V AK 1982. Por. komentarz do art. 41 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁸⁴ Do gubernatora generalnego w radzie odnoszą się również artykuły 93, 103, 120, 131 i 143. Jak wskazuje Reesor, w praktyce nie ma rozróżnienia pomiędzy „działaniem za radą Królewskiej Tajnej Rady dla Kanady” a decyzjami gubernatora generalnego działającego samodzielnie (taka sugestia znajduje się w art. 11, 14, 50, 54, 55, 57, 96 AK 1867). Samodzielnie działający gubernator generalny jest również wspomniany w art. 24, 26, 32, 34, 38 i 58 AK 1867, choć w tym wypadku konieczne jest użycie Wielkiej Pieczęci Kanady, która pozostaje pod opieką odpowiedniego ministra; użycie jej oznacza przyjęcie przezeń odpowiedzialności politycznej. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 155-156. Por. W. H. Mc Connell, *op. cit.*, s. 50; T. Wiecech, *Konwensanse konstytucyjne*, s. 66.

¹⁸⁵ Por. komentarz do art. 11 AK 1867. Na temat zasady rządów odpowiedzialnych por. rozdział *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

gdy premier nie złoży rezygnacji, zostanie zdymisjonowany lub umrże¹⁸⁶. Widoczna jest więc dominacja premiera nad innymi członkami gabinetu¹⁸⁷.

Władza Królowej do upoważnienia Gubernatora Generalnego do mianowania zastępców

14. Słusznym prawem Królowej jest, jeśli Jej Wysokość uzna to za stosowne, upoważnienie Gubernatora Generalnego do mianowania od czasu do czasu osoby lub osób, grupowo lub indywidualnie jako swojego zastępcę lub zastępców w dowolnej części lub w dowolnych częściach Kanady i w ramach swych uprawnień do ustalania dla niego lub dla nich, na okres uznany za właściwy, zakresu sprawowania władzy, zwierzchnictwa i funkcji Gubernatora Generalnego, jaki uzna za konieczny i uzasadniony z uwzględnieniem ograniczeń i instrukcji wydanych lub wyrażonych przez Królową; jednakże mianowanie zastępcy lub zastępców nie może wpływać na wykonywanie przez Gubernatora Generalnego jego władzy, zwierzchnictwa lub funkcji.

Monarcha w listach patentowych upoważnił gubernatora generalnego do powoływania zastępców¹⁸⁸. Zastępcą gubernatora generalnego jest przewodniczący Sądu Najwyższego Kanady i roli tej nie należy mylić z administratorem powoływanym w przypadku niemożności sprawowania urzędu przez gubernatora (art. 10 AK 1867). Pozostali sędziowie Sądu Najwyższego również mogą być powołani na zastępców. Zastępcy mogą pełnić wszelkie funkcje gubernatora generalnego z wyjąt-

¹⁸⁶ Wielkość i skład gabinetu pozostają indywidualną decyzją premiera. R. Radek, *op. cit.*, s. 76; J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 281-283. Na temat regionalnego zróżnicowania ministrów wchodzących w skład gabinetu zob. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 182-184. Na temat składu gabinetów i profilu środowiskowego ministrów zob. M. Grzybowski, *Szkice kanadyjskie (państwo – ustroj – obywatele)*, Kielce–Kraków 2003, s. 123-133. Por. komentarz do art. 39 AK 1867 dotyczący wymogu posiadaniu mandatu poselskiego w Izbie Gmin przez członków gabinetu.

¹⁸⁷ Pozycja ustrojowa premiera regulowana jest wyłącznie przez konwenanse konstytucyjne. W Akcie Konstytucyjnym z 1982 r. stanowisko premiera jest obecnie wymienione jedynie w art. 35.1 i 49 dotyczących konferencji konstytucyjnych. Ten pierwszy został dodany na mocy poprawki w 1983 r. *Constitution Amendment Proclamation, 1983, SI/84-102, (1984) C Gaz II, 2984*. W 1983 r. wygasł art. 37, a cztery lata później art. 37.1, w których również wymieniono premiera. Wieciech błędnie podaje, że stanowisko premiera nie jest już wspomniane w przepisach konstytucji. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 121. Por. komentarz do art. 35.1, 37, 37.1 i 49 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Na temat pozycji ustrojowej premiera oraz gabinetu pisali m.in.: M. Grzybowski, *Gabinet (rząd) i premier federalny Kanady (pozycja ustrojowa, funkcje i profil polityczny)*, [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłósowicz [et al.], Kraków 2016, s. 269-281; R. Radek, *op. cit.*, s. 72-76. Por. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 274-288.

¹⁸⁸ *Letters Patent...* Por. komentarze do art. 9 i 10 AK 1867.

III. Władza wykonawcza

kiem rozwiązywania parlamentu oraz mianowania premiera¹⁸⁹. Zwykle to zastępca nadaje sankcję królewską ustawom lub dokonuje prorogacji parlamentu. Nie należy również mylić zastępców gubernatora generalnego z wicegubernatorami¹⁹⁰.

Dowództwo nad siłami zbrojnymi nadal przysługuje Królowej

15. Postanawia się, iż głównodowodzącym lądowych i morskich sił milicji oraz lądowych i morskich sił zbrojnych Kanady i w Kanadzie pozostaje Królowa.

W czasie jednoczenia kolonii brytyjskich w Ameryce Północnej zdecydowano o ich samorządności wewnętrznej. Sprawy zagraniczne, wypowiedanie i prowadzenie wojny, a także zawieranie pokoju pozostało w rękach rządu w Londynie¹⁹¹. Wielka Brytania zachowała również kontrolę nad siłami zbrojnymi Kanady, a głównodowodzącą formalnie była królowa. Te uprawnienia w tradycji brytyjskiego parlamentaryzmu należały do zakresu uprawnień królewskich (*royal prerogative*), które monarcha sprawował za radą i zgodą gabinetu z premierem na czele¹⁹². Ewolucja niezależnej państwowości Kanady, w szczególności w wyniku Statutu westminsterskiego z 1931 r., doprowadziła do wydzielenia osobnej, niezależnej od Zjednoczonego Królestwa Korony Kanady i monarchy Kanady z uprawnieniami analogicznymi do uprawnień monarchy Zjednoczonego Królestwa¹⁹³. Jednocześnie wojsko kanadyjskie przestało być częścią armii Wielkiej Brytanii, a Kanada, która jeszcze do I wojny światowej przystąpiła automatycznie w związku z decyzją Londynu, zyskała możliwość samodzielnego wypowiedzenia wojny¹⁹⁴. Z tego powodu art. 15 AK 1867, wskazujący królową jako głównodowodzącą, stał się obecnie jedynie formalnym uznaniem roli głowy państwa kanadyjskiego, czyli królowej działającej jako królowa Kanady, za radą kanadyjskich ministrów, w zakresie sprawowania dowództwa nad armią Kanady¹⁹⁵. Uprawnienie głównodowodzącego zostało przekazane gubernatorowi generalnemu w 1905 r., a potwierdzone w listach patentowych z 1947 r.¹⁹⁶ W praktyce uprawnienia związane z wypowiedaniem wojny,

¹⁸⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 156.

¹⁹⁰ Por. komentarz do art. 58 AK 1867.

¹⁹¹ Por. komentarz do art. 132 AK 1867.

¹⁹² Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

¹⁹³ *Akt wykonawczy do postanowień...*

¹⁹⁴ A. Reczyńska, *Kanada*, s. 56, 58.

¹⁹⁵ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 51. Art. 15 pozostaje jednym z pięciu artykułów AK 1867, na mocy których monarcha samodzielnie wykonuje swoje uprawnienia, a nie są one sprawowane w imieniu królowej. Pozostałe to: art. 10, 16, 26, 56 AK 1867. Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 43.

¹⁹⁶ Ch. McCreery, *Myth and Misunderstanding: The Origins and Meaning of the Letters Patent Constituting the Office of the Governor General, 1947*, [w:] *The Evolving Canadian Crown*, eds. J. Smith, D. M. Jackson, Kingston 2012, s. 38-52. Por. komentarz do art. 91(7) AK 1867.

zawieraniem pokoju oraz dowodzeniem wojskiem należą do władzy wykonawczej (premiera i członków gabinetu) i aby wysłać żołnierzy kanadyjskich w miejsca konfliktów zbrojnych, nie jest konieczne głosowanie w parlamencie. Niemniej jednak coraz częściej gabinet przekazuje informacje o operacjach militarnych, w których uczestniczy Kanada, a w Izbie Gmin odbywają się dotyczące ich debaty¹⁹⁷.

Siedziba rządu Kanady

16. Dopóki Królowa nie zarządzi inaczej, siedzibą rządu Kanady jest Ottawa.

Stolicą Kanady jest miasto Ottawa w prowincji Ontario¹⁹⁸. Zapisy tego artykułu to usankcjonowanie decyzji podjętej przez królową Wiktorię w 1857 r. Wcześniej stolicami było kilka kanadyjskich miast: Kingston, Montreal, Quebec i Toronto¹⁹⁹.

IV. Władza ustawodawcza

Skład Parlamentu Kanady

17. Istnieje jeden Parlament Kanady składający się z Królowej, Izby Wyższej nazwanej Senatem i Izby Gmin.

Formalnie kanadyjski parlament składa się z trzech części: monarchy, Senatu oraz Izby Gmin²⁰⁰. W praktyce przekłada się to na zasadę, zgodnie z którą aby wejść

---

¹⁹⁷ P. Brode, *War Power and the Royal Prerogative*, „Law Times” 2006, 1 V, [online:] <http://www.lawtimesnews.com/200605011204/headline-news/war-power-and-the-royal-prerogative> – 26 XI 2014. Zob. także J. Ibbitson, *Commons Unanimously Backs Canada's Deployment to Libya*, „The Globe and Mail” 2011, 21 III, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/commons-unanimously-backs-canadas-deployment-to-libya/article573406/> – 10 II 2014.

¹⁹⁸ W przeciwieństwie do USA Kanada nie ma specjalnego centralnie zarządzanego dystryktu federalnego, w którym ulokowana jest stolica. Niemniej w czasie debat dotyczących kształtu Dominium Kanady pojawiały się takie sugestie, a w latach 50. XX w. utworzono National Capital Commission, która zarządza terenami i budynkami federalnymi wokół Ottawy, obejmującymi również obszar miasta Gatineau w prowincji Quebec. Region ten nosi nazwę National Capital Region. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 52-54. Por. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 60; komentarz do art. 20 AK 1982 w sprawie praw językowych w ramach National Capital Region w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

¹⁹⁹ Art. 16 to jeden z pięciu artykułów AK 1867, na mocy których monarcha samodzielnie wykonuje swoje uprawnienia, a nie są one sprawowane w imieniu królowej. Pozostałe to: art. 10, 15, 26, 56 AK 1867. Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 43.

²⁰⁰ Taka konstrukcja wynika ze spuścizny angielskiego parlamentaryzmu, w której wytworzyły się specyficzne relacje pomiędzy monarchą a parlamentem w formie tzw. króla w parlamencie. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *op. cit.*, s. 9-11, 20.

IV. Władza ustawodawcza

w życie, każdy projekt ustawy wymaga zgody obu izb parlamentu oraz nadania mu sankcji królewskiej, którą najczęściej składają – upoważniony listami patentowymi przez monarchę – gubernator generalny lub jego zastępca²⁰¹. Dodatkowo monarcha zwołuje i rozwiązuje parlament oraz odracza (proroguje) jego sesje.

Mimo iż gubernator generalny formalnie ma możliwość odmowy zatwierdzenia ustawy lub pozostawienia projektu ustawy uznaniu królowej (art. 55 i 57 AK 1867), zapisy te są obecnie martwe – nie zostały użyte od wielu dekad. Również art. 56 AK 1867, który pozwala na anulowanie obowiązywania ustawy przez królową w radzie (czyli rząd brytyjski), nie jest używany od lat 70. XIX w.²⁰² W praktyce więc „właściwy” parlament Kanady to Senat i Izba Gmin.

Parlament federalny pełni kilka ważnych funkcji jako ogólnopaństwowy organ przedstawicielski. Wśród nich najważniejsze to: funkcja ustawodawcza, kontrolna – którą realizuje przede wszystkim Izba Gmin – oraz reprezentowanie elektoratu, przede wszystkim poprzez wyrażanie opinii i interesów wyborców²⁰³. Cechą charakterystyczną parlamentaryzmu kanadyjskiego jest dominacja władzy wykonawczej, co oznacza, że proces ustawodawczy jest w dużym stopniu kierowany przez rząd²⁰⁴.

Przywileje i inne sprawy Izb

18. Przywileje, immunitety i uprawnienia, jakie dzierży, posiada i wykonuje Senat, Izba Gmin i ich członkowie indywidualnie będą takie, jakimi określają je ustawy Parlamentu Kanady, jednakże żadna ustawa Parlamentu Kanady określająca te przywileje, immunitety i uprawnienia nie może nadawać immunitetów, przywilejów i uprawnień przekraczających te, które w momencie uchwalania takiej ustawy dzierży, posiada i wykonuje Izba Gmin Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii i jej członkowie.

---

²⁰¹ Na temat etapów postępowania ustawodawczego obszernie pisał M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, Warszawa 1994, s. 33-38, *Parlamenty; Szkice kanadyjskie...*, s. 111-115. Por. *Parlament Kanady*, s. 145-152. Por. komentarz do art. 14 AK 1867.

²⁰² W czasie tworzenia Konfederacji odniesienie w art. 17 dotyczyło monarchy brytyjskiego; np. na mocy art. 56 AK 1867 prawo do anulowania ustaw monarcha wykonywał za radą brytyjskich ministrów (to uprawnienie już od 1873 r. nie jest wykorzystywane – por. komentarz do art. 18 AK 1867). Dodatkowo zgodnie ze Statutem westminsterskim z 1931 r. królowa sprawuje władzę w zakresie dotyczącym swoich posiadłości innych niż Zjednoczone Królestwo jedynie za radą lokalnych, czyli kanadyjskich, ministrów i premiera. Co więcej w większości wypadków uprawnienia królowej zostały przekazane gubernatorowi generalnemu na mocy listów patentowych z 1947 r. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 203; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 55-56. Por. komentarze do art. 9 i 10 AK 1867.

²⁰³ R. Radek, *op. cit.*, s. 62-67.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 71; *Parlament Kanady*, s. 11.

Przywilej parlamentarny należy do najstarszych i najmocniej zakorzenionych tradycji parlamentarnych²⁰⁵. Składa się z szeregu uprawnień, przywilejów i immunitetów, które parlament brytyjski i jego członkowie uzyskali w ciągu setek lat sporów z monarchami. Mają one zapewnić ciału przedstawicielskiemu i każdemu posłowi swobodne warunki działalności, obrony własnej godności i powagi oraz ochrony swych członków. Najważniejszymi elementami przywileju są: wolność słowa parlamentarzystów, suwerenne prawo izb do regulowania zasad organizacji i funkcjonowania, możliwość karania przez izby za naruszenie przywilejów, a także parlamentarny przywilej wolności od aresztowania w sprawach cywilnych²⁰⁶.

Parlament w Ottawie na mocy zapisów preambuły AK 1867, która stanowi, iż konstytucja Kanady jest „zbliżona w swych zasadach do konstytucji Zjednoczonego Królestwa”, oraz art. 18 AK 1867 korzysta z brytyjskich przywilejów parlamentarnych. Parlament ottawski odziedziczył więc tę ich część, która istniała w 1867 r. Jednocześnie parlament otrzymał uprawnienia do modyfikowania (dodawania i usuwania) przywilejów za pomocą własnego ustawodawstwa. Ustalono jednakże, że zakres nowych przywilejów nie może przekraczać tych obowiązujących w Zjednoczonym Królestwie w momencie dokonywania zmian. Taki zapis – ustanawiający przywileje parlamentu londyńskiego jako swoisty ogranicznik dla parlamentu londyńskiego – został utrzymany do czasów współczesnych i podkreśla westminster-skie korzenie ustroju Kanady²⁰⁷. Jednak od 1949 r.²⁰⁸ parlament kanadyjski może

²⁰⁵ Na temat korzeni przywilejów parlamentarnych w Anglii zob. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *op. cit.*, s. 10-13.

²⁰⁶ Więcej na temat przywilejów parlamentarnych zob. *Parlament Kanady*, s. 107-108. Por. Senate of Canada, *A Matter of Privilege: A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in the 21st Century: Interim Report of the Standing Committee on Rules, Procedures and the Right of Parliament*, Standing Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, 2015, s. 1, [online:] http://publications.gc.ca/collections/collection_2015/sen/yc29-0/YC29-0-412-7-eng.pdf – 10 XII 2015; J. Maingot, *Parliamentary Privilege in Canada*, [Ottawa] 1997.

²⁰⁷ Obecny zapis art. 18 AK 1867 istnieje od 1875 r. Oryginalne brzmienie zakładało, że „przywileje, immunitety i uprawnienia” posiadane przez parlament kanadyjski „nigdy nie przekroczą tych, które w momencie uchwalenia” Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. „posiada i wykonuje” parlament „Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii i jej członkowie”. Blokowało więc przywilej parlamentarny na poziomie z 1867 r. bez możliwości jego rozszerzenia, nawet jeżeli wcześniej dokonał takiego rozszerzenia parlament brytyjski. Sprawa ta stała się ważna, gdy w 1873 r. parlament Kanady przegłosował ustawę dającą komisjom Izby Gmin uprawnienia do przesłuchiwania świadków pod przysięgą. Ustawa ta została unieważniona (jako jedyna w historii ustawa kanadyjska) przez królową w radzie, gdyż komitety parlamentu brytyjskiego w 1867 r. nie posiadały takich uprawnień. Następnie na prośbę Ottawy parlament w Londynie uchwalił poprawkę (Ustawa o Parlamencie Kanady z 1875 r.) wprowadzającą obecne brzmienie artykułu 18 AK 1867. Por. komentarz do art. 56 AK 1867. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 158-159. Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 59-60. Zob. *Parliament of Canada Act, 1875*, 38-39 Vict., c. 38 (U.K.).

²⁰⁸ Na mocy *British North America (No. 2) Act, 1949*, 13 Geo. VI, c. 81 (U.K.). Por. komentarz do art. 91(1) AK 1867.

IV. Władza ustawodawcza

samodzielnie zmodyfikować brzmienie lub nawet usunąć art. 18 AK 1867²⁰⁹. Te uprawnienia potwierdzono w art. 44 AK 1982²¹⁰.

Jedynie część kanadyjskich przywilejów parlamentarnych została skodyfikowana w ustawie, większość pozostaje elementem prawa *common law*²¹¹. Skutkuje to trudnością ze wskazaniem ich wyczerpującej listy²¹² i niekiedy brakiem zrozumienia wśród społeczeństwa kanadyjskiego, a nawet wśród samych parlamentarzystów²¹³. Warto zaznaczyć, że przywileje parlamentarne (zarówno istniejące w 1867 r., jak i te dodane później) mają w Kanadzie status uregulowań konstytucyjnych²¹⁴, co kilkakrotnie potwierdził kanadyjski Sąd Najwyższy²¹⁵. Jednocześnie wskazał on, że dany

²⁰⁹ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 60. Tej zmiany nie uwzględnia w swojej książce P. Mikuli, *op. cit.*, s. 112.

²¹⁰ Senate of Canada, *op. cit.*, s. 19. Por. komentarz do art. 44 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²¹¹ A. Dodek, *op. cit.*, s. 44. Zob. także *Parliament of Canada Act*, RSC 1985, c. P-1. Por. M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 22. Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²¹² Sąd Najwyższy Kanady wskazał istnienie kilku kategorii przywilejów, takich jak: wolność słowa; prawo do kontroli przez izby parlamentu swoich debat, posiedzeń i procedur; uprawnienia do usuwania osób postronnych ze swoich posiedzeń; władza dyscyplinarna nad swoimi członkami; władza dyscyplinarna nad osobami, które nie są członkami izb, a zakłócają sprawowanie funkcji parlamentarnych; immunitet członków izb przed wezwaniem do sądu w czasie trwania sesji parlamentarnej. Ustalenie istnienia i zakresu innych przywilejów przez sądy będzie możliwe, gdy staną się one przedmiotem kolejnych rozstrzygnięć sądowych. A. O'Brien, M. Bosc, *House of Commons Procedure and Practice*, House of Commons, Ottawa 2009, [online:] <http://www.ourcommons.ca/procedure-book-livre/Document.aspx?sbid=ABBC077A-6DD8-4FBE-A29A-3F73554E63AA&sbid=E5B86AEE-7D83-4E60-9584-85B89B32ADFA&Language=E&Mode=1> – 10 XII 2015.

²¹³ D. Lee, *The Need for Codification of Parliamentary Privilege*, „Canadian Parliamentary Review” 2005, Vol. 28, nr 1, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=1128&param=164> – 10 XII 2015.

²¹⁴ Przywileje parlamentarne mają taki sam status, jak inne zapisy konstytucyjne, w tym Karta Praw i Wolności. Zapisy Karty nie przeważają więc nad przywilejami parlamentarnymi. A. O'Brien, M. Bosc, *op. cit.* Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²¹⁵ Między innymi w sprawie *Canada (House of Commons) v. Vaid*, 2005 SCC 30, [2005] 1 SCR 667. Podając odniesienia do spraw sądowych, stosują zasady zawarte w najpopularniejszym w Kanadzie przewodniku *McGill Guide (Canadian Guide to Uniform Legal Citation*, Toronto 2014). Staram się przede wszystkim stosować tzw. neutralne cytaty. Są one nadawane danej sprawie przez sąd w momencie podejmowania decyzji i pozwalają na jej znalezienie w każdej elektronicznej bazie danych, gdyż nie odsyłają do żadnego konkretnego wydawnictwa. Neutralny cytat wymaga podania nazwy sprawy (w przypadku dwóch stron ich określenia oddziela „v.”, które oznacza łacińskie „versus” i tłumaczy się jako „przeciwko”, np. *Canada (House of Commons) v. Vaid*; w przypadku opinii wydawanych w trybie *reference*, gdzie brak dwóch stron, w nazwie pojawia się słowo „Reference” (i/lub „Re”), rok wydania decyzji (np. 2005), symbol sądu (SCC dla Sądu Najwyższego Kanady, FC dla Sądu Federalnego) oraz numer sprawy.

przywilej obowiązuje, dopóki istnieje ciągłość potrzeby jego istnienia – oceniana na podstawie współczesnego kontekstu kanadyjskiego – dla zapewnienia sprawowania podstawowych funkcji przez parlamentarzystów. Innymi słowy: przywileje, które nie są współcześnie niezbędne dla wykonywania funkcji parlamentarzysty (nawet te historyczne), nie mogą być wykorzystywane w sporach sądowych²¹⁶. Należy jednak pamiętać, że chociaż sądy mogą stwierdzać, czy dany przywilej parlamentarny obowiązuje i jaki jest zakres tego przywileju, z chwilą stwierdzenia jego istnienia ich rola się kończy. W szczególności sądy nie mogą w jakikolwiek sposób wpływać na prawo parlamentu do ich stosowania, gdyż pozostaje to wyłącznym uprawnieniem obu izb²¹⁷.

Pierwsza sesja Parlamentu Kanady

19. Parlament Kanady zostanie zwołany na wspólne posiedzenie nie później niż 6 miesięcy po utworzeniu Unii.

Artykuł ten miał przejściowy charakter – pierwszy raz parlament zebrał się 6 listopada 1867 r., co oznaczało, że zmieszczono się w sześciomiesięcznym okresie od zawarcia unii (1 lipca 1867 r.).

20. Uchylony.

Artykuł uchylony Aktem Konstytucyjnym z 1982 r. stanowił o konieczności zwoływania sesji parlamentarnych przynajmniej raz do roku. Podobne zapisy (obejmujące również parlamenty prowincji) zawiera art. 5 AK 1982²¹⁸.

W sądownictwie kanadyjskim takie zapisy funkcjonują jednak dopiero od 2000 r. Wcześniej odniesienia do spraw sądowych podawano, używając odwołań do wydawnictw publikujących drukowane zbiory decyzji danego sądu (tzw. *paper reporters*). W przypadku Sądu Najwyższego są to coroczne *Supreme Court Reports*. W takim przypadku cytaty do sprawy sądowej mają następujący układ: rok wydania zbioru w nawiasach kwadratowych, numer tomu danego zbioru (np. 1), symbol drukowanego zbioru decyzji (np. SCR dla *Supreme Court Reports*), numer sprawy w danym zbiorze (np. 667). Gdy nie ma więc neutralnego cytatu, podaję odwołania do zbioru drukowanego (który obecnie również pozwala na łatwe znalezienie w elektronicznych bazach danych). *McGill Guide* wymaga także, aby zawsze – nawet w przypadku, gdy istnieje neutralny cytat – podawać też odwołania do drukowanego zbioru. Gdy wielokrotnie odwołuję się do tego samego orzeczenia lub opinii sądowej, posługuję się skrótem nazwy podanym na końcu cytatu w nawiasie kwadratowym. Por. komentarz do art. 96 AK 1867 dotyczący trybu *reference*; przypis 251 w komentarzu do art. 24 AK 1867 dotyczący odwołań do spraw rozstrzygniętych przez Komitet Sądowy Tajnej Rady.

²¹⁶ Senate of Canada, *op. cit.*, s. 23-25, 31-32.

²¹⁷ A. O'Brien, M. Bosc, *op. cit.*

²¹⁸ Por. komentarz do art. 38 AK 1867 oraz do art. 5 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Senat

Konstrukcja kanadyjskiego Senatu – zwanego izbą wyższą – oparta została na wzorcach brytyjskiej Izby Lordów²¹⁹, dostosowanych do lokalnych warunków. Jest to widoczne w sposobie kształtowania składu Senatu – poprzez mianowanie przez gubernatora generalnego (w praktyce: premiera), a nie wybory powszechne oraz reprezentacji regionalnej. Senat ma formalnie takie same kompetencje ustawodawcze, jak Izba Gmin, co oznacza, że ustawy muszą zostać przyjęte w tym samym brzmieniu przez obie izby²²⁰. Istnieją jednak dwie różnice: brak uprawnień Senatu do inicjowania projektów ustaw finansowych (choć Senat posiada uprawnienia w zakresie ich nowelizacji)²²¹ oraz możliwość wyłączenia Senatu z nowelizacji konstytucji zgodnie z art. 47(1) AK 1982²²². W praktyce jednakże funkcja ustawodawcza Senatu uległa znaczącemu ograniczeniu (głównie do analizowania projektów ustaw i usuwania wątpliwości interpretacyjnych), co jest wynikiem braku legitymacji wyborczej²²³.

Liczba senatorów

21. Senat, stosownie do unormowań niniejszej Ustawy, składa się ze 105 członków, nazywanych senatorami.

W 1867 r. Senat liczył 72 członków, wybieranych z trzech regionów (po 24 senatorów dla Ontario i Quebecu oraz dla Nowego Brunswiku i Nowej Szkocji).

---

²¹⁹ Struktura brytyjskiej Izby Lordów jest wynikiem wielowiekowej tradycji. Nie jest ona organem kadencyjnym, a zasiadają w niej lordowie duchowni oraz świeccy (dziedziczni, prawa oraz mianowani dożywotnio). Początkowo funkcje Izby Lordów były identyczne z funkcjami Izby Gmin, jednak na przestrzeni wieków uległy znacznemu ograniczeniu, co jest widoczne m.in. w zakresie ustaw finansowych (mogą wejść w życie po uchwaleniu przez Izbę Gmin i podpisaniu przez monarchę przy sprzeciwie Izby Lordów). Izba Lordów utraciła również funkcję kontrolną nad rządem. Zachowała jednak rolę w ramach procedury ustawodawczej, a także funkcje sądowe (działa jako Naczelny Trybunał Apelacyjny). Brak demokratycznych procedur kreowania składu Izby był powodem kilku reform w XX w.; na podkreślenie zasługuje stopniowe ograniczanie zasady dziedziczności lordów oraz odebranie pewnych uprawnień w sferze legislacyjnej (ograniczenie weta zawieszającego). Zob. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *op. cit.*, s. 38-44.

²²⁰ T. Wiciecch, *Ustroje federalne...*, s. 175-177. Na temat konwenansowych uregulowań pozycji Senatu względem Izby Gmin, w tym możliwości blokowania projektów ustaw, zob. idem, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 191-197.

²²¹ Por. komentarz do art. 53 AK 1867.

²²² Szerzej na temat pozycji Senatu w ramach dwuizbowego parlamentu zob. T. Wiciecch, *Ustroje federalne...*, s. 177-179. Por. komentarz do art. 42 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²²³ R. Radek, *op. cit.*, s. 70; T. Wiciecch, *Ustroje federalne...*, s. 177; idem, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 193.

W celu zapewnienia nowym prowincjom i terytoriom reprezentacji w Senacie późniejsze nowelizacje tego artykułu zwiększały liczebność izby, aż do osiągnięcia w 1999 r. liczby 105²²⁴.

Reprezentacja prowincji w Senacie

22. W związku z trybem powoływania Senatu uważa się, iż Kanada składa się z czterech regionów:

- (1) Ontario,
- (2) Quebec,
- (3) Prowincji Nadmorskich: Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku oraz Wyspy Księcia Edwarda,
- (4) Zachodnich Prowincji: Manitoby, Kolumbii Brytyjskiej, Saskatchewan i Alberty, które to cztery regiony (stosownie do unormowań niniejszej Ustawy) są równo reprezentowane w Senacie, jak następuje: Ontario przez 24 senatorów; Quebec przez 24 senatorów; Prowincje Nadmorskie i Wyspa Księcia Edwarda przez 24 senatorów, z których 10 ma reprezentować Nową Szkocję, 10 Nowy Brunszwik, a 4 Wyspę Księcia Edwarda; Prowincje Zachodnie przez 24 senatorów, z których 6 ma reprezentować Manitobę, 6 Kolumbię Brytyjską, 6 Saskatchewan i 6 Albertę; Nowa Fundlandia ma prawo do reprezentacji w Senacie przez 6 członków; Terytorium Yukon, Terytoria Północno-Zachodnie i Nunavut mają prawo do reprezentacji w Senacie przez jednego członka każde.

W przypadku Quebecu każdy z 24 senatorów reprezentujących prowincję ma być mianowany z jednego z 24 okręgów wyborczych Dolnej Kanady, wyszczególnionych w załączniku A do rozdziału pierwszego Zbioru Jednolitych Ustaw Kanady.

Reprezentacja w Senacie oparta jest na zasadzie regionalnej równości geograficznej, czyli równej liczby senatorów pochodzących z każdego z czterech regionów

---

²²⁴ Akt Manitoby z 1870 r. zwiększył jego skład o dwóch senatorów, Warunki przyjęcia do Unii Kolumbii Brytyjskiej z 1871 r. o trzech, Warunki przyjęcia do Unii Wyspy Księcia Edwarda z 1873 r. dodały czterech senatorów, ale jednocześnie zmniejszyły liczbę senatorów pochodzących z Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku do dwóch z każdej z tych prowincji. Na mocy Aktu Alberty i Aktu Saskatchewan z 1905 r. obie prowincje zyskały po czterech senatorów. W 1915 r. na mocy poprawki do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. (Akt Konstytucyjny z 1915 r.) ustalono liczbę senatorów na dziewięćdziesięciu sześciu. W 1949 r. po przyjęciu Nowej Fundlandii w skład Kanady liczba ta zwiększyła się o sześć (Akt Nowej Fundlandii). Terytoria Północno-Zachodnie i Yukon otrzymały na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1975 r. (nr 2) po jednym senatorze. Ostatnia zmiana dokonana została na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1999 r. (Nunavut). *Manitoba Act, 1870...*; *British Columbia Terms of Union...*; *Prince Edward Island Terms of Union...*; *Alberta Act...*; *Saskatchewan Act...*; *Constitution Act, 1915 [British North America Act, 1915, 5-6 Geo. V, c. 45 (U.K.)]*; *Newfoundland Act...*; *Constitution Act (No. 2), 1975 [British North America Act (No. 2), 1975, 23-24 Eliz. II, c. 53 (Can.)]*; *Constitution Act, 1999...* Por. Załącznik do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. *Aktualizacja konstytucji w drugiej części Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Kanady: Ontario, Quebecu, prowincji nadatlantyckich i prowincji zachodnich²²⁵. Konstrukcja ta została zaburzona, gdy w 1949 r. do Kanady dołączyła Nowa Fundlandia i otrzymała sześciu senatorów²²⁶. Dodatkowo każde z trzech kanadyjskich terytoriów reprezentuje jeden senator.

Ojcowie konfederacji postrzegali rolę Senatu – izby „federalnej” – dwojako. Po pierwsze, miał on zapewniać spójność konfederacji poprzez reprezentację zróżnicowanych interesów regionalnych (w tym różnic ludnościowych, gospodarczych i szczególnej sytuacji kulturowej oraz językowej Quebecu). Po drugie, miał chronić parlament przed dominacją interesów partykularnych i lokalnych odzwierciedlanych przez Izbę Gmin, której skład opierał się na zasadzie uzależniającej liczbę posłów od wielkości populacji²²⁷. Senat był więc swego rodzaju hamulcem, przeciwwagą dla Izby Gmin, zdominowanej przez najbardziej ludne prowincje²²⁸. Zasada równości reprezentacji dla regionów Kanady skutkuje jednakże brakiem równości w odniesieniu do liczby ludności, którą reprezentują poszczególni senatorowie. Wynika to ze znaczących różnic w liczbie ludności pomiędzy prowincjami: Kolumbia Brytyjska zamieszkiwana przez około 4,7 miliona mieszkańców ma prawo do mniejszej liczby senatorów niż Nowa Szkocja, której liczba mieszkańców nie osiąga 1 miliona²²⁹. Tak znaczące dysproporcje prowadzą do sporów politycznych i wielokrotnie były powodem prób reform zasady podziału tak, aby Senat spełniał wymogi izby faktycznie reprezentującej interesy regionalne²³⁰.

Liczba senatorów wyznaczona przez art. 21 AK 1867 ustanawia też na mocy art. 51A AK 1867 minimalną liczbę posłów w Izbie Gmin dla poszczególnych prowincji²³¹.

Wymóg, aby senatorzy z Quebecu reprezentowali 24 okręgi wyborcze²³², miał zapewnić reprezentację anglojęzycznym mieszkańcom tej prowincji. Granice

²²⁵ Oryginalnie w 1867 r. Kanada była podzielona na trzy regiony, każdy miał mieć prawo do 24 senatorów, co dawało w sumie 72 senatorów. Por. komentarz do art. 21 AK 1867. Więcej na temat podziałów regionalnych w Kanadzie zob. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 66-67.

²²⁶ Por. komentarz do art. 147 AK 1867 i przypis 290 dotyczący braku zmiany nazwy Nowa Fundlandia po 2001 r.

²²⁷ M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 17. Por. *Parlament Kanady*, s. 206-233; T. Wicciech, *Ustroje federalne...*, s. 175-177.

²²⁸ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 65.

²²⁹ Statistics Canada, *Population by Year, by Province and Territory (Number)*, 2015, [online:] <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/demo02a-eng.htm> – 12 XII 2015.

²³⁰ R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 343. Wielokrotnie podnoszono kwestię reformy Senatu. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 74-76. Por. też T. Wicciech, *Perspektywy i przesłanki reformy kanadyjskiego Senatu*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 5, s. 276-299; idem, *Ustroje federalne...*, s. 179-182.

²³¹ Por. komentarz do art. 51A AK 1867.

²³² Okręgi te zostały utworzone jeszcze w czasie wyborów do zgromadzenia parlamentarnego Dolnej Kanady.

okręgów wyborczych w Quebecu nie zostały jednak od 1867 r. zaktualizowane, co oznacza, że obejmują one tylko południową część prowincji, zostawiając całą północ (np. region Nunavik) bez reprezentanta w Senacie²³³.

Odwołanie w art. 22 AK 1867 do Zbioru Jednolitych Ustaw Kanady odnosiło się do *The Consolidated Statutes of Canada* z 1859 r.²³⁴

Kwalifikacje senatora

23. Kwalifikacje senatora są następujące:

- (1) ma mieć ukończone 30 lat;
- (2) ma być albo urodzonym poddanym Królowej, albo poddanym Królowej naturalizowanym ustawą Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii, lub legislatury jednej z prowincji Dolnej Kanady, Górnej Kanady, Kanady, Nowej Szkocji lub Nowego Brunswiku przed utworzeniem Unii, albo Parlamentu Kanady po utworzeniu Unii;
- (3) ma być, według zasad prawa lub słuszności, właścicielem ziemi na własny użytek i dochodu z ziemi lub posiadłości ziemskiej na zasadzie wspólnej dzierżawy zgodnie z prawem federalnym, bądź posiadaczem lub właścicielem ziemi na własny użytek i dochodu z ziemi lub dziedzicznych posiadłości ziemskich (alodialnych) lub własności nieszlacheckich w prowincji, z ramienia której jest powoływany, o wartości czterech tysięcy dolarów, po odliczeniu wszystkich dzierżaw, należności, długów, opłat, zastawów i obciążeń hipotecznych należnych, płatnych, ściąganych lub skutkujących podobnie;
- (4) jego nieruchomy i ruchomy majątek ma łącznie przekraczać cztery tysiące dolarów po odliczeniu długów i należności;
- (5) ma zamieszkiwać w prowincji, z której jest powoływany;
- (6) w odniesieniu do Quebecu jego majątek nieruchomy ma spełniać wymagania okręgu wyborczego, z którego jest powoływany, lub ma zamieszkiwać w tym okręgu.

Osoby, które mogą stać się senatorami, winny spełniać szereg warunków. Po pierwsze muszą mieć ukończone 30 lat. W XIX w. oznaczało to mniej więcej osiągnięcie wieku średniego i miało zapewnić konserwatywny skład Senatu, zgodnie z założeniem, że ludzie z wiekiem – osiągając naturalną wiedzę – stają się bardziej powściągliwi, a ich poglądy umiarkowane²³⁵. Po drugie kandydat musi być obywatelem Kanady, niezależnie od sposobu uzyskania obywatelstwa (z urodzenia

---

²³³ D. Hays, *Updating Some Antiquated Constitutional Provisions Relating to the Senate*, „Canadian Parliamentary Review” 2009, Vol. 32, nr 1, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=1321&param=192> – 17 VII 2014. Por. komentarz do art. 133 AK 1867.

²³⁴ *The Consolidated Statutes of Canada Proclaimed and Published Under the Authority of the Act 22 Vict. Cap. 29, A.D. 1859*, Toronto 1859.

²³⁵ Taki sam limit wieku zawiera konstytucja USA – art. I, sekcja 3, klauzula 3. Por. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 28.

lub przez naturalizację)²³⁶. Po trzecie musi spełniać wymogi cenzusu majątkowego i posiadać nieruchomości o nieobciążonej wartości co najmniej 4 tysiące dolarów kanadyjskich, a całość jego majątku netto również musi przekraczać 4 tysiące dolarów. Wprowadzenie cenzusu majątkowego – zakładano, że zapobiegnie on podejmowaniu pochopnych decyzji, które mogłyby wpływać negatywnie na wartość nieruchomości – miało uspokoić osoby, które obawiały się efektów kontroli rządu przez demokratyczną, wybieraną przez większość społeczeństwa Izbę Gmin i do pewnego stopnia odzwierciedlała konstrukcję brytyjskiej Izby Lordów, składającej się z arystokracji ziemskiej²³⁷. Wartość 4 tysiące dolarów nie została nigdy zaktualizowana, dlatego obecnie, na skutek inflacji, nie ma praktycznego znaczenia²³⁸. Po czwarte kandydat musi zamieszkiwać w prowincji, z której jest mianowany²³⁹. W przypadku Quebecu nieruchomość będąca własnością kandydata musi znajdować się w okręgu wyborczym, z którego jest on mianowany, lub sam kandydat musi zamieszkiwać w tym okręgu²⁴⁰.

Na mocy poprawek do konstytucji z 1975²⁴¹ i 1999 r.²⁴² – dających po jednym senatorze Jukonowi, Terytoriom Północno-Zachodnim oraz Nunavut – termin „prowincja” oznacza również terytoria Kanady.

---

²³⁶ W istocie zapis art. 23(2) AK 1867 pozwala, w przeciwieństwie do wyborów do Izby Gmin, na nominowanie do Senatu każdego poddanego królowej, a nie tylko obywatela Kanady. Jednak art. 31(2) AK 1867 w kontekście dzisiejszego rozumienia sformułowania „obce państwo” czyniłby taką kandydaturę niespełniającą warunków. B. W. Rees *op. cit.*, s. 163. Por. komentarz do art. 91(25) AK 1867 w kwestii ewolucji obywatelstwa kanadyjskiego.

²³⁷ A. D. D. *op. cit.*, s. 46; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 67.

²³⁸ Szacuje się, że odpowiada obecnie około 70 tysięcy dolarów. D. Barnes, *Canadians' Opinion of the Senate Is at an All Time Low: Here's a Look at the Upper House by the Numbers*, „Edmonton Journal” 2015, 22 VI, [online:] <http://edmontonjournal.com/news/local-news/canadians-opinion-of-the-senate-is-at-an-all-time-low-heres-a-look-at-the-upper-house-by-the-numbers> – 12 XII 2015. Ciekawa sytuacja zdarzyła się w 1997 r.: procedura mianowania siostry Peggy Butts z zakonu Sióstr Naszej Pani i Matki Bożej z Notre Dame, która złożyła śluby ubóstwa, mogła zostać formalnie zakończona dopiero, gdy zakon nadał jej na własność małą działkę, której wartość przekroczyła wymagane 4 tysiące dolarów. *Canada's Upper House: Do We Need the Senate?*, 1998, [online:] <http://web.archive.org/web/20100131190942/http://www.cbc.ca/newsinreview/apr98/senate/consitut.htm> – 17 VII 2014. Por. komentarz do art. 42 AK 1982 w sprawie zasad nowelizacji zapisów o Senacie w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²³⁹ Senat nigdy nie zdefiniował znaczenia słowa „zamieszkiwać”, co było przyczyną kontrowersji w przypadku senatora Mike'a Duffy'ego. Por. A. Wherry, *Where Does Mike Duffy live?*, „Maclean's” 2013, 6 II, [online:] <http://www.macleans.ca/politics/ottawa/where-does-mike-duffy-live/> – 12 VII 2014.

²⁴⁰ Por. komentarz do art. 22 AK 1867.

²⁴¹ *Constitution Act (No. 2), 1975...*

²⁴² *Constitution Act, 1999...*

Powołanie senatora

24. Gubernator Generalny w imieniu Królowej aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Kanady powołuje od czasu do czasu osoby kwalifikowane do Senatu i zgodnie z postanowieniami niniejszej Ustawy każda osoba powołana w ten sposób staje się członkiem Senatu i senatorem.

Senatorowie powoływani są przez gubernatora generalnego na podstawie rekomendacji premiera. Zgodnie z konwenansem konstytucyjnym gubernator generalny akceptuje taką rekomendację, a więc w praktyce to premier decyduje, kto zostanie senatorem²⁴³. Ojcowie konfederacji uznali, że mianowany charakter izby wyższej będzie właściwym uzupełnieniem wybieranej Izby Gmin²⁴⁴. Obecnie ta forma powoływania senatorów spotyka się z rosnącą krytyką, gdyż utrudnia kontrolę społeczeństwa nad reprezentantami prowincji i regionów Kanady, a nominacje mają partyjny, często wręcz synekuralny charakter i stanowią wynagrodzenie za lojalność wobec partyjnego lidera²⁴⁵. Toczące się od dziesięcioleci spory na temat odpolitycznienia sposobu nominacji senatorów zostały rozstrzygnięte w 2014 r. w opinii wydanej przez Sąd Najwyższy po skierowanym przez rząd premiera Har-

²⁴³ Wieciech zalicza odmowę nominacji senatorskich do grupy uprawnień zastrzeżonych (*reserve powers*) głowy państwa. Dotychczas doszło do tego jedynie raz: w 1896 r. na podstawie procedury zawartej w art. 24 AK 1867 gubernator John Hamilton-Gordon odmówił nominacji senatorskich, o które zwrócił się premier Charles Tupper. Przyczyną odmowy była porażka Tuppera w wyborach i brak zaufania parlamentu wobec niego. To z kolei powodowało, że nie był uprawniony do złożenia wniosku o powołanie senatorów. Ten precedens dał początek zasadzie, że premier nieposiadający zaufania parlamentu nie może zwracać się z wnioskiem o nominacje senatorskie (także na podstawie art. 26 AK 1867). Ponownie kontrowersje związane z nominacjami senatorskimi pojawiły się w Kanadzie dopiero w 2008 r., gdy premier Harper, już po zawieszeniu sesji parlamentarnej (prorogacji), zwrócił się do gubernator Michaëlle Jean z wnioskiem o nominacje senatorskie. Wniosek został przyjęty, chociaż wśród konstytucjonalistów pojawiły się wątpliwości, czy premier wciąż posiadał zaufanie parlamentu – wniosek o prorogację sesji, który wcześniej skierował do gubernator, miał uniemożliwić głosowanie nad wnioskiem o wotum nieufności. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 101-103; T. MacCharles, B. Champion-Smith, *Harper Blasted for Senate Picks*, „Toronto Star” 2008, 23 XII, [online:] https://www.thestar.com/news/canada/2008/12/23/harper_blasted_for_senate_picks.html – 10 VIII 2015. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

²⁴⁴ Było to standardem w połowie XIX w. – z wyjątkiem Wyspy Księcia Edwarda większość prowincji brytyjskiej Ameryki Północnej miała mianowane ciała ustawodawcze. Podobnie było na poziomie stanowym w USA. Jak pisze Complak: „Taka regulacja tej kwestii w sąsiednim państwie tylko utwierdzała Ojców Założycieli Konfederacji w przeświadczeniu, że kanadyjscy senatorowie powinni być mianowani na szczeblu centralnym, gdyż – ich zdaniem – to właśnie walka o władzę między stanami a rządem ogólnokrajowym przyspieszyła tam wybuch wojny secesyjnej”. *Parlament Kanady*, s. 217-218. Por. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 175.

²⁴⁵ R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 343-345; M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 21; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 68; M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 74-76; T. Wieciech, *Perspektywy i przesłanki...*, s. 276-299.

IV. Władza ustawodawcza

pera zapytaniu konstytucyjnym²⁴⁶. Uznano w nim, że do każdej zmiany sposobu powoływania senatora odbierającej uprawnienia gubernatora generalnego, który działa za radą premiera, konieczna jest formalna zmiana konstytucji wymagająca udziału prowincji²⁴⁷. Zdając sobie sprawę z trudności politycznych związanych ze zmianami konstytucyjnymi, a jednocześnie wychodząc naprzeciw krytyce Senatu, premier Justin Trudeau zdecydował na początku 2016 r. o powołaniu niezależnego panelu doradczego, który wskazując kandydatów, kieruje się pozapartyjnymi przesłankami²⁴⁸. W ten sposób premier mianował już kilkunastu senatorów²⁴⁹.

Do czasu rozstrzygnięcia w 1928 r. przez brytyjski Komitet Sądowy Tajnej Rady²⁵⁰ tzw. sprawy *Persons Case* kobiety nie mogły zostać powołane do Senatu²⁵¹.

---

²⁴⁶ *Reference re Senate Reform*, 2014 SCC 32, [2014] 1 SCR 704. Skróc orzeczenia został opublikowany w języku polskim jako: *Kanada: orzeczenie Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 2014 r. w sprawie trybu zmiany przepisów konstytucyjnych dotyczących Senatu*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 4, s. 189-198.

²⁴⁷ Z uwagi na zmianę fundamentów konstytucyjnych wymagane jest użycie procedury zawartej w art. 38 AK 1982 (zgody na zmiany musiałyby udzielić co najmniej siedem prowincji oraz parlament federalny), z zastrzeżeniem zawartym w art. 42(2) AK 1982. Por. komentarze do obu artykułów w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²⁴⁸ *Eminent Canadians to Advise Trudeau on Merit-based Senate Appointments*, „The Globe and Mail” 2016, 19 I, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/eminent-canadians-to-advise-trudeau-on-merit-based-senate-appointments/article28266708/> – 10 II 2016.

²⁴⁹ J. Bryden, *Trudeau Names 9 New Senators – with More to Come*, „CBC News” 2016, 27 X, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-new-senators-1.3823650> – 28 X 2016.

²⁵⁰ Do 1949 r. Komitet Sądowy Tajnej Rady był najwyższą instancją odwoławczą w sądownictwie kanadyjskim. Por. komentarz do art. 101 AK 1867.

²⁵¹ *Edwards v. Canada (Attorney General)*, [1929] UKPC 86, [1930] AC 124, [*Persons Case*]. Tekst orzeczenia został przetłumaczony na język polski: *Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012, s. 313-325. W przypadku orzeczeń Komitetu Sądowego Tajnej Rady stosuje odniesienia używane przez bazę danych British and Irish Legal Information Institute. Stosowany jest w nich następujący układ: nazwa sprawy, rok wydania decyzji, skrót UKPC oznaczający Komitet Sądowy Tajnej Rady (United Kingdom Judicial Committee of the Privy Council), numer decyzji, a także rok opublikowania decyzji w drukowanym zbiorze spraw sądowych; w większości wypadków jest to *Appeal Cases* (część *Incorporated Council of Law Reports*), stąd to skrót AC, wraz z numerem sprawy w tej dokumentacji sprawozdawczej. W sprawach, które mają przyjętą w literaturze nazwę, podają ją w nawiasie kwadratowym na końcu odwołania. Por. przypis 215 w komentarzu do art. 18 AK 1867 dotyczący zapisu odwołań do spraw sądowych. Zob. też M. Paluszkiewicz - Misiaczek, *The Persons Case – Meanders of Canadian Historical Memory*, [w:] *De la fondation de Québec au Canada d'aujourd'hui (1608-2008). Rétrospectives, parcours et défis / From the foundation of Quebec City to Present-Day Canada (1608-2008). Retrospections, Path of Change, Challenges*, red. K. Jarosz, Z. Szatanik, J. Warmuzińska-Rogóź, Katowice 2009, s. 51-59; *The Persons' Case (1929)*, 1999, [online:] <http://people.ucalgary.ca/~gpconf/person.html> – 17 VII 2014.

Od 1929 r. definicja terminu „osoby kwalifikowane” obejmuje też kobiety²⁵². Pierwsza uzyskała nominację w 1930 r., jednak nawet obecnie kobiety stanowią tylko 1/3 składu Senatu (38 na 105)²⁵³.

25. Uchylony.

Nominacje do pierwszego Senatu zostały dokonane według uzgodnień podjętych w czasie konferencji w Charlottetown w 1864 r. – zgodnie z decyzjami premierów oraz partii zasiadających w parlamentach prowincji przed powołaniem unii. Po tych nominacjach artykuł 25 został usunięty w 1893 r.²⁵⁴

Zwiększenie liczby senatorów w określonych przypadkach

26. Jeżeli kiedykolwiek z rekomendacji Gubernatora Generalnego Królowa uzna za stosowne powiększenie Senatu o 4 lub 8 członków, Gubernator Generalny może powiększyć Senat przez powołanie (zależnie od okoliczności) 4 lub 8 kwalifikowanych osób reprezentujących równo 4 regiony Kanady.

Na prośbę premiera (formalnie gubernatora generalnego) królowa²⁵⁵ może powiększyć liczbę senatorów o czterech lub ośmiu reprezentujących równo, ale wyłącznie cztery regiony (Ontario, Quebec, prowincje nadatlantyckie oraz zachodnie)²⁵⁶. Artykuł ten miał na celu stworzenie możliwości przełamania impasu pomiędzy dwiema izbami parlamentu, w szczególności gdy Senat nie zgadzałby się na ważne ustawy rządowe. Stąd używane jest również określenie „władza zatapiania” lub

---

²⁵² Komitet Sądowy Tajnej Rady uznał, że znaczenie słów w konstytucji kanadyjskiej ulega zmianie wraz ze zmianami kontekstu społeczno-politycznego, co dało początek jednej z najważniejszych doktryn interpretacyjnych w konstytucjonalizmie kanadyjskim, tzw. doktrynie żywego drzewa (*living tree doctrine*). A. Do dek, *op. cit.*, s. 149-150. Por. komentarz wstępny do rozdziału VI AK 1867.

²⁵³ Parliament of Canada, *Women in the Senate*, [2014], [online:] <http://sen.parl.gc.ca/portal/publications/factsheets/fs-women-e.htm> – 17 VII 2014.

²⁵⁴ *Statute Law Revision Act, 1893...*

²⁵⁵ Oryginalnie decyzję o powiększeniu Senatu podejmowała królowa, która działała na podstawie rady brytyjskiego gabinetu po rekomendacji przesłanej przez gubernatora generalnego, działającego za radą kanadyjskiego gabinetu, do ministra do spraw kolonii. Od 1931 r. decyzję podejmuje monarcha wyłącznie na prośbę gubernatora generalnego, który działa za radą kanadyjskiego gabinetu. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 165. Zob. też W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 73. Por. komentarz do art. 55 AK 1867.

²⁵⁶ Wskazuje się również, że dodatkowi senatorowie nie mogą reprezentować m.in. Nowej Fundlandii i Labradoru, a także terytoriów. W 1867 r. artykuł zakładał powołanie trzech lub sześciu dodatkowych senatorów, jednak w 1915 r. znowelizowano ten zapis, aby uwzględnić powstanie czwartego regionu Kanady. *Constitution Act, 1915...*

„zalewania” Senatu (*swamping power*)²⁵⁷. Brakuje jasnych kryteriów, kiedy artykuł ten może zostać użyty²⁵⁸. Jedynym ograniczeniem wydaje się art. 27 AK 1867²⁵⁹. Skutecznie użyto tego artykułu wyłącznie we wrześniu 1990 r. Brian Mulroney z Partii Postępowo-Konserwatywnej powołał wówczas ośmiu dodatkowych senatorów, aby przełamać sprzeciw Senatu, zdominowanego przez Partię Liberalną, wobec kontrowersyjnej ustawy wprowadzającej podatek Goods and Services Tax (GST)²⁶⁰. Chociaż Partia Postępowo-Konserwatywna nie uzyskała wtedy większości, pomoc senatorów niezależnych pozwoliła uchwalić ustawę²⁶¹. Biorąc jednak pod uwagę istniejącą regularnie w Senacie wyraźną większość jednej partii politycznej, znaczenie tego artykułu jest obecnie niewielkie, gdyż czterech lub nawet ośmiu senatorów nie może zmienić tej przewagi²⁶².

Artykuł ten jest jednym z pięciu zapisów AK 1867, w których królowa sprawuje swoją władzę bezpośrednio. Pozostałe to: art. 10, 15, 16, 56²⁶³.

Ograniczenie Senatu do podstawowej liczby członków

27. W przypadku tak dokonanego w dowolnym czasie powiększenia Senatu, Gubernator Generalny nie może powołać żadnej osoby do Senatu, chyba że dalsza instrukcja Królowej, wydana na podstawie podobnej rekomendacji, postanowi inaczej, do reprezentowania jednego z 4 regionów, dopóki reprezentacja danego regionu nie spadnie poniżej 24 senatorów.

---

²⁵⁷ Na taką konstrukcję naciskał osobiście Macdonald, a jej korzenie tkwią w tradycji brytyjskiej, zgodnie z którą monarcha mógł powołać dodatkowych parów, aby rozwiązać impas pomiędzy izbami. Zob. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 177.

²⁵⁸ Art. 26 AK 1867 został po raz pierwszy użyty w 1873 r., ale prośbę Kanady odrzucono. Jako argument podano brak konfliktu między izbami, który umożliwiłby rządzenie. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 165-166. Por. komentarz do art. 55 AK 1867.

²⁵⁹ A. Dodek, *op. cit.*, s. 49. Por. M. Dunsmuir, *The Senate: Appointments under Section 26 of The Constitution Act, 1867, 1990*, [online:] <http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp244-e.htm> – 12 X 2014.

²⁶⁰ T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 177.

²⁶¹ *Parlament Kanady*, s. 220; R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 343.

²⁶² Obecnie ta prawidłowość uległa zaburzeniu, gdyż lider Partii Liberalnej Justin Trudeau w 2014 r. wykluczył wszystkich dotychczasowych senatorów reprezentujących tę partię z prezydium klubu parlamentarnego (*caucus*) i poprosił ich o zasiadanie w charakterze niezależnych senatorów. Część senatorów z Partii Liberalnej odmówiła podporządkowania się tej decyzji i nadal zasiadają jako Liberalowie. J. Cudmore, *Justin Trudeau Removes Senators from Liberal Caucus*, „CBC News” 2014, 29 I, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/justin-trudeau-removes-senators-from-liberal-caucus-1.2515273> – 17 IV 2014. C. Spencer, *Justin Trudeau Kicks All 32 Liberal Senators out of Caucus in Bid for Reform*, „National Post” 2014, 29 I, [online:] <http://news.nationalpost.com/2014/01/29/justin-trudeau-kicks-senators-out-of-liberal-caucus-in-bid-to-show-hes-serious-about-cleaning-up-red-chamber/> – 17 VII 2014.

²⁶³ A. Dodek, *op. cit.*, s. 40.

Gdy na podstawie art. 26 AK 1867 zostaną powołani dodatkowi senatorowie, standardowa procedura powoływania senatorów musi zostać wstrzymana, dopóki reprezentacja w powiększonym regionie nie spadnie poniżej 24 senatorów²⁶⁴. Oznacza to, że może wystąpić sytuacja, gdy prowincja będzie miała mniej senatorów, niż wynosi przysługująca jej liczba, gdyż przekroczono (lub osiągnięto) limit 24 senatorów dla całego regionu²⁶⁵.

Art. 27 AK 1867 zakłada również możliwość ponownego użycia procedury zawartej w art. 26, dopóki liczba senatorów nie przekroczy 113. Niejasne pozostają jednak okoliczności takiego działania²⁶⁶.

Maksymalna liczba senatorów

28. Liczba senatorów nie może przekroczyć 113.

Liczba 113 wynika z normalnej liczby senatorów (105) i możliwości powołania 8 dodatkowych na podstawie art. 26 AK 1867²⁶⁷.

Okres zasiadania w Senacie

29.(1) Z zastrzeżeniem ustępu (2) senator zgodnie z postanowieniami niniejszej Ustawy zasiada w Senacie dożywotnio.

Przejście senatora w stan spoczynku po osiągnięciu 75 lat

(2) Senator powołany do Senatu po wejściu w życie ustępu (2), zgodnie z postanowieniami niniejszej Ustawy, zasiada w Senacie do osiągnięcia 75 lat.

Aż do 1965 r. senatorowie zasiadali w Senacie dożywotnio. Od tego czasu, na podstawie Aktu Konstytucyjnego z 1965 r.²⁶⁸, nowo powoływani senatorowie muszą obowiązkowo przejść na emeryturę po osiągnięciu 75 roku życia²⁶⁹. Średni wiek

---

²⁶⁴ Oryginalnie zapis stanowił, że chodzi o trzech lub sześciu senatorów oraz trzy regiony.

²⁶⁵ M. Dunsmuir, *op. cit.*

²⁶⁶ Por. *ibidem*, przypis 17.

²⁶⁷ Oryginalnie maksymalna liczba senatorów wynosiła 78. Ostatnia zmiana (zwiększenie o 1 ze 112) wynikała z Aktu Konstytucyjnego z 1999 r. (Nunavut). *Constitution Act, 1999...*

²⁶⁸ *Constitution Act, 1965 [British North America Act, 1965, 14 Eliz. II, c. 4, Part I (Can.)]*. Poprawka została uchwalona samodzielnie przez obie izby parlamentu federalnego bez konsultacji z prowincjami, na podstawie art. 91(1) AK 1867. Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 74.

²⁶⁹ Aktualnie senatorem, który najpóźniej przejdzie na emeryturę, jest Patrick Brazeau powołany przez premiera Stephena Harpera – jego emerytura zacznie się w 2049 r. Parliament of Canada, *Senators by Date of Retirement*, 2014, [online:] <http://www.parl.gc.ca/SenatorsMembers/Senate/SenatorsBiography/isenator.asp?sortord=R&Language=E> – 17 VII 2014.

IV. Władza ustawodawcza

senatorów w 2006 r. wynosił ponad 65 lat²⁷⁰. Kiedyś dożywotnia, a dziś wyjątkowo długa kadencja miały służyć zwiększeniu niezależności senatorów²⁷¹. Obecnie jest ona jednak przedmiotem znacznej krytyki²⁷².

Rezygnacja ze stanowiska senatora

30. Senator może złożyć na ręce Gubernatora Generalnego odręcznie napisaną rezygnację z zasiadania w Senacie, skutkiem czego jego stanowisko staje się nieobsadzone.

Od 1867 do 2014 r. 175 senatorów zrezygnowało ze stanowiska, najczęściej przechodząc na stanowiska wicegubernatorów, posłów lub sędziów²⁷³. Ostatnia głośna rezygnacja została podjęta przez senatora Roméa Dallaire'a w 2014 r.²⁷⁴

Pozbawienie stanowiska senatora

31. Stanowisko senatora staje się nieobsadzone w każdym z następujących przypadków:

(1) podczas dwóch kolejnych sesji Parlamentu nie uczestniczy on w posiedzeniach Senatu;

(2) złoży przysięgę lub deklarację albo potwierdzenie lojalności, posłuszeństwa lub przynależności do obcego państwa, lub w przypadku gdy na mocy dowolnego aktu stanie się poddanym, obywatelem lub osobą uprawnioną do korzystania z praw i przywilejów przysługujących poddanym lub obywatelom obcego państwa;

(3) zostanie uznany za bankruta lub osobę niewypłacalną lub gdy wystąpi o przyznanie mu korzyści przewidzianych prawem dotyczącym niewypłacalnych dłużników, lub zostanie uznany publicznie za osobę niewywiążującą się ze zobowiązań;

(4) jest pozbawiony praw za zdradę, skazany za zbrodnię lub inne nikczemne przestępstwo;

(5) ustana kwalifikacje ze względu na posiadaną własność lub zamieszkanie; jednakże senator nie może być uznany za niespełniającego kwalifikacji zamieszkania z powodu jego zasiadania w rządzie Kanady w czasie sprawowania urzędu, gdy wymagana jest tam jego obecność.

---

²⁷⁰ R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 344. Por. *Parlament Kanady*, s. 221.

²⁷¹ *Parlament Kanady*, s. 221.

²⁷² Por. komentarz do art. 24 AK 1867.

²⁷³ Parliament of Canada, *Senatorial Resignations and Disqualifications*, 2014, [online:] http://www.parl.gc.ca/Parlinfo/Compilations/senate/Senate_VacanciesByResignation.aspx?SortColumn=EndDate&SortDirection=ASC – 17 VII 2014.

²⁷⁴ G. Galloway, *Roméo Dallaire Resigns from Senate*, „The Globe and Mail” 2014, 28 V, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/romeo-dallaire-to-retire-from-senate/article18882604/> – 17 VII 2014.

Artykuł wymienia przyczyny, dla których senator może utracić swój fotel. Wśród nich są: nieobecność na wszystkich posiedzeniach w dwóch kolejnych sesjach; złożenie przysięgi obywatelstwa innego państwa (senatorem może być jednak osoba, która posiadała podwójne obywatelstwo w momencie nominacji); bankructwo (definiowane zgodnie z XIX-wiecznymi zasadami); zdrada, „zbrodnia lub inne niktzemne przestępstwo” (tutaj także używane są określenia pochodzące z XIX w., trudne do precyzyjnego przetłumaczenia na dzisiejsze terminy prawne); niespełnianie wymogu posiadania własności i zamieszkiwania w tej prowincji, z której nastąpiła nominacja. We wszystkich tych przypadkach to Senat dokonuje oceny, czy faktycznie przesłanki do usunięcia senatora zostały spełnione²⁷⁵. Ponieważ żaden z senatorów nie został do tej pory pozbawiony stanowiska na podstawie art. 31 AK 1867 (gdy odpowiednia komisja senacka potwierdzała zarzuty i rekomendowała zastosowanie powyższego artykułu, senator ustępował samodzielnie ze stanowiska), a ani Senat, ani sądy nie dokonały interpretacji zapisów tego artykułu, pozostają one nieprecyzyjne²⁷⁶. Por. komentarz do art. 33 AK 1867.

²⁷⁵ Senatorowie działają wtedy na podstawie art. 33 AK 1867 i samodzielnie rozstrzygają wątpliwości. Dotychczas to jeszcze nigdy nie nastąpiło. Por. komentarz do art. 33 AK 1867.

²⁷⁶ A. Dodek, *op. cit.*, s. 50; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 76-77. Niektórzy konstytucjonaliści sugerują wręcz niezgodność tego artykułu z zasadami demokratycznymi, gdyż niezawinione bankructwo, np. wskutek nagłych zmian na rynku, może stać się powodem do usunięcia z fotela senatora. Takie dyskusje mają jednak charakter czysto akademicki, biorąc pod uwagę wymagany majątek w wysokości jedynie 4 tysięcy dolarów. W związku ze skandalem senackim z 2013 r. art. 31 AK 1867 nabrał chwilowo znaczenia. Skandal dotyczył niesłusznie pobranych diet, zwrotów kosztów podróży i dodatków mieszkaniowych przez senatorów Mike’a Duffy’ego, Pamelę Wallin i Patricka Brazeau z Partii Konserwatywnej oraz Maca Harba z Partii Liberalnej. Pierwsze informacje o nieprawidłowościach zaczęły pojawiać się pod koniec 2012 r., a sprawa nabrała przyspieszenia, gdy generalny kontroler finansów publicznych (Auditor General) rozpoczął sprawdzanie wydatków wszystkich senatorów. Senatorowie Duffy, Wallin i Harb zwrócili zakwestionowane kwoty, ale nie zakończyło to sprawy. Senator Harb przeszedł na emeryturę po kilku miesiącach od wybuchu skandalu, a w listopadzie 2013 r. Duffy, Wallin i Brazeau zostali zawieszni w prawach senatorów, bez prawa do wynagrodzenia. Nie zostali jednak usunięci z Senatu – senator Duffy został uniewinniony przez sąd, a pozostałym albo nie postawiono zarzutów przed sądem, albo wycofano je po jakimś czasie. W 2016 r. cała trójka ponownie zasiadała w Senacie. J. Wingrove, *It’s Not Easy – but Not Impossible – to Oust a Senator*, „The Globe and Mail” 2013, 20 V, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/its-not-easy-but-not-impossible-to-oust-a-senator/article12032746/> – 17 VII 2014; *Expenses Fraud Charges Dropped against Former Senator Mac Harb*, „Toronto Star” 2016, 20 V, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2016/05/20/expenses-fraud-charges-dropped-against-senator-mac-harb.html> – 20 V 2016; T. Spears, G. Dimmock, „Total Vindication for Me and My Family”: *Expense Charges Dropped against Sen. Patrick Brazeau*, „Ottawa Citizen” 2016, 13 VII, [online:] <http://ottawacitizen.com/news/local-news/expense-charges-dropped-against-sen-patrick-brazeau> – 14 VII 2016.

Uzupełnienie wakatu w Senacie

32. W przypadku wakatu w Senacie w wyniku rezygnacji, śmierci lub innej przyczyny, Gubernator Generalny powołuje kwalifikowaną osobę w celu zapewnienia wakatu.

Nie ma ustalonego limitu czasowego na wypełnienie wakatów w Senacie. Częstą praktyką jest pozostawianie wakatów przez premiera do czasu tuż przed wyborami, aby wymusić lojalność osób aspirujących do miejsca w Senacie. Regularnie co najmniej kilka miejsc w Senacie pozostaje nieobsadzonych²⁷⁷.

Problem wakatów stał się głośny w 2013 r., gdy premier Harper, po skandalu z wydatkami senatorów²⁷⁸, zaprzestał nowych nominacji, a następnie ogłosił moratorium. W efekcie w październiku 2015 r. 22 miejsca w Senacie pozostawały nieobsadzone²⁷⁹. Jeden z kanadyjskich prawników próbował nawet na drodze sądowej zmusić premiera do wypełnienia wakatów. Sąd jednak odrzucił jego wniosek, gdyż nowy premier Justin Trudeau wprowadził zmiany w procesie nominacyjnym i rozpoczął uzupełnianie wakatów²⁸⁰. Por. komentarz do art. 24 AK 1867.

Kwestia kwalifikacji i wakatów w Senacie

33. Jeżeli wynikną jakiegokolwiek wątpliwości dotyczące kwalifikacji senatora lub wakatu w Senacie, są one ustalane i rozstrzygane przez Senat.

Senat ma prawo samodzielnie decydować o spełnieniu warunków kwalifikujących (art. 23 AK 1867) lub dyskwalifikujących (art. 31 AK 1867) senatorów. Może więc np. odstąpić od podejmowania decyzji o usunięciu senatora²⁸¹. Nigdy jednak nie doszło do sprecyzowania bądź interpretacji zapisów tego artykułu²⁸².

---

²⁷⁷ Parliament of Canada, *Standings in the Senate*, 2014, [online:] <http://www.parl.gc.ca/senators/members/senate/PartyStandings/ps-e.htm> – 17 VII 2014.

²⁷⁸ Por. przypis 276.

²⁷⁹ *Court Challenge over Senate Vacancies Dismissed as „Moot”*, „The Globe and Mail” 2016, 13 X, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/court-challenge-over-senate-vacancies-dismissed-as-moot/article32351086/> – 20 X 2016.

²⁸⁰ *Aniz Alani v. the Prime Minister of Canada and the Governor General of Canada*, 2015 FC 649.

²⁸¹ Por. komentarz do art. 31 AK 1867. Zob. też *Removing Senators a Difficult Task under the Constitution*, „CTV News” 2013, 7 XI, [online:] <http://www.ctvnews.ca/politics/removing-senators-a-difficult-task-under-the-constitution-1.1148055> – 1 XII 2014.

²⁸² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 168-169; A. Dodek, *op. cit.*, s. 52; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 78.

Mianowanie Spikera Senatu

34. Gubernator Generalny, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Kanady, może od czasu do czasu mianować Spikera Senatu spośród senatorów, może również go odwołać i w jego miejsce mianować innego senatora.

Obradom Senatu przewodniczy spiker, mianowany przez gubernatora generalnego za radą premiera²⁸³. Spiker Izby Gmin jest wybierany przez posłów. Por. komentarz do art. 44 AK 1867.

Akt Konstytucyjny z 1867 r. nie wspomina o zastępcy spikera – próba powołania go przez Senat ilustruje problemy z nowelizacją kanadyjskiej konstytucji przed 1982 r. W 1884 r. parlament kanadyjski uchwalił ustawę powołującą zastępcę spikera Senatu. Jednak niejasności w kwestii legalności takiego działania spowodowały, że w 1895 r. gabinet poprosił parlament brytyjski o uchwalenie tej zmiany, aby usunąć wszelkie wątpliwości²⁸⁴. Ustawa brytyjska została uchylona Aktem Konstytucyjnym z 1982 r.²⁸⁵.

Kworum w Senacie

35. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, dla ważności posiedzenia i realizowania władzy przez Senat niezbędna jest obecność przynajmniej 15 senatorów wraz ze Spikerem.

Senat obowiązuje niskie kworum (15 senatorów wraz ze spikerem), czyli minimalna liczba senatorów czyniących zebranie Senatu prawomocnym. Może ono być samodzielnie zmienione przez parlament.

Głosowanie w Senacie

36. Sprawy podejmowane w Senacie są rozstrzygane większością głosów, a Spiker we wszystkich sprawach ma prawo głosu; w przypadku gdy głosy podzielą się po równo, uznaje się decyzję za negatywną.

W procesie ustawodawczym zgoda Senatu jest niezbędna, aby przyjąć projekt ustawy – bez niej upada. Obecnie liczba projektów trafiających z Izby Gmin, do

---

²⁸³ Na temat roli spikera por. M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 29. Jedną z osób najdłużej sprawujących tę funkcję był Noël Kinsella, który zasiadał w fotelu spikera Senatu od 2006 do listopada 2014 r. K. O'Malley, *Senate Salutes Departing Speaker Noel Kinsella*, „CBC News” 2014, 26 XI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/senate-salutes-departing-speaker-noel-kinsella-1.2850586> – 5 XII 2014.

²⁸⁴ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 169.

²⁸⁵ *Canadian Speaker (Appointment of Deputy) Act, 1895*, 2nd Sess., 59 Vict., c. 3 (U.K.). Por. komentarz do załącznika do AK 1982 r. w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

IV. Władza ustawodawcza

których senatorowie zgłaszają poprawki, wynosi około 7%²⁸⁶. Coraz silniejsze stają się głosy, że Senat – jako ciało nieposiadające legitymacji demokratycznej – nie powinien wprowadzać większych zmian do ustaw uchwalonych w Izbie Gmin, a kiedy to możliwe, powinien całkowicie się od tego powstrzymać²⁸⁷.

Spiker Senatu bierze udział we wszystkich głosowaniach²⁸⁸. Oznacza to, że w razie równego rozłożenia głosów, podejmowana jest decyzja na „nie”.

Izba Gmin

Izba Gmin – wzorowana na brytyjskiej²⁸⁹ – jest izbą niższą, ale zdecydowanie ważniejszą w systemie politycznym Kanady. Poza funkcją ustawodawczą pełni również funkcję kontrolną – to od jej składu zależy, która partia będzie tworzyła – i jak długo – rząd federalny. Izba Gmin jest wybierana w wyborach powszechnych, a podział mandatów uzależniony jest od liczby ludności.

Skład Izby Gmin w Kanadzie

37. Izba Gmin zgodnie z postanowieniami niniejszej Ustawy składa się z 308 członków, z których 106 jest wybieranych z Ontario, 75 z Quebecu, 11 z Nowej Szko-

---

²⁸⁶ W pierwszych dekadach Dominium Kanady wskaźnik ten sięgał nawet 25%. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 177.

²⁸⁷ Rola głosowań w Senacie ogranicza się więc w większości wypadków do wprowadzania poprawek o charakterze technicznym lub co najwyżej niezmiennających istoty ustawy. Od 1945 r. Senat odrzucił w całości jedynie 44 ustawy. Okres szczególnych sporów pomiędzy posłami z Partii Postępowo-Konserwatywnej a większością senacką reprezentującą Partię Liberalną nastąpił w latach 80. i na początku lat 90. XX w. Wówczas Senat spowodował m.in. zablokowanie ustawy o wolnym handlu, co doprowadziło do wcześniejszych wyborów. Blokowanie przez Senat ustawy o podatku GST skłoniło premiera Briana Mulroneya do powołania dodatkowych senatorów, na mocy art. 26 AK 1867. Ostatni raz Senat zablokował wejście w życie ustawy w 1996 r. Przyjmuje się również, że istnieje konwenans konstytucyjny stanowiący, iż Senat nie wprowadza żadnych zmian do ustaw finansowych (ostatni raz doszło do tego w 1961 r.). Nie ma jednak precyzyjnie sformułowanego konwensansu konstytucyjnego regulującego kwestię używania weta przez Senat. R. Foot, *Senate of Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2016, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/senate/> – 10 IV 2016; T. Wiecech, *Ustroje federacyjne...*, s. 178-179. Por. komentarz do art. 26 AK 1867.

²⁸⁸ W przeciwieństwie do spikera Izby Gmin, który oddaje głos tylko wtedy, gdy konieczne jest rozstrzygnięcie głosowania. Por. komentarz do art. 49 AK 1867.

²⁸⁹ W XVII i XVIII w. wzmocniła się pozycja parlamentu w stosunku do króla Anglii, co skutkowało przede wszystkim powiększeniem kompetencji Izby Gmin. Obecnie brytyjska izba niższa jest organem przedstawicielskim, któremu przysługują władza ustawodawcza i finansowa oraz kontrola nad gabinetem. Od XIX w. wskutek rozwoju systemu dwupartyjnego zarysowała się dominacja jednej, zwycięskiej partii politycznej, co przekłada się na bardzo silną pozycję gabinetu i premiera, będącego liderem partii mającej większość w parlamencie, wobec całej Izby Gmin. Zob. E. Gdulewicz, W. Kręcisz, *op. cit.*, s. 38-44.

cji, 10 z Nowego Brunswiku, 14 z Manitoby, 36 z Kolumbii Brytyjskiej, 4 z Wyspy Księcia Edwarda, 28 z Alberty, 14 z Saskatchewan, 7 z Nowej Fundlandii, 1 z Terytorium Yukon, 1 z Terytorium Północno-Zachodniego i 1 z Nunavut.

W 1867 r. Izba Gmin liczyła 181 posłów, a treść tego artykułu ulegała zmianie wraz z wzrostem liczby ludności Kanady, migracjami wewnętrznymi oraz dołączaniem się nowych prowincji i tworzeniem nowych terytoriów²⁹⁰. Liczba deputowanych to także wynik prób zrównoważenia zasady reprezentacji odpowiadającej liczbie ludności (*representation by population*) z zasadą zachowania wpływu przez mniejsze prowincje²⁹¹.

Liczyby w art. 37 wynikają z zapisów art. 8 AK 1867, który wprowadził obowiązek przeprowadzania spisów powszechnych, oraz z zastosowania art. 51 AK 1867, w którym ustanowiono reguły przyznawania miejsc w Izbie Gmin poszczególnym prowincjom i terytoriom²⁹².

Zgodnie z najnowszym spisem powszechnym z 2011 r. Izba Gmin powinna liczyć od następných wyborów, ogłoszonych po 1 maja 2014 r., 338 deputowanych²⁹³. Oznacza to też zmianę art. 37 po wyborach w 2015 r. Artykuł będzie miał następujące brzmienie:

Izba Gmin zgodnie z postanowieniami niniejszego Aktu składa się z 338 członków, z których 121 jest wybieranych z Ontario, 78 z Quebecu, 11 z Nowej Szkocji, 10 z Nowego Brunswiku, 14 z Manitoby, 42 z Kolumbii Brytyjskiej, 4 z Wyspy Księcia Edwarda, 34 z Alberty, 14 z Saskatchewan, 7 z Nowej Fundlandii, 1 z Terytorium Yukon, 1 z Terytorium Północno-Zachodniego i 1 z Nunavut.

Zmiany zapisów art. 37 AK 1867 nastąpiła na mocy art. 44 AK 1982²⁹⁴.

---

²⁹⁰ Ostatnie zmiany przyniósł Akt Konstytucyjny z 1999 r. (Nunavut), dzięki któremu Nunavut zyskał jednego posła. Zob. *Constitution Act, 1999*... Por. komentarz do art. 44 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Co ciekawe, w zapisach art. 37 AK 1867 nie zmodyfikowano nazwy Nowa Fundlandia po 2001 r., gdy na mocy poprawki do konstytucji zmieniono nazwę tej prowincji na Nowa Fundlandia i Labrador. *Constitution Amendment, 2001 (Newfoundland and Labrador)*, SI/2001-117, (2001) C Gaz II, Extra No 6. Por. komentarz wstępny do Części V AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

²⁹¹ B. W. Rees *op. cit.*, s. 170-171. Por. *Parlament Kanady*, s. 21-24; I. Wrońska, *Partie polityczne współczesnej Kanady*, Kielce 1994, s. 40-47.

²⁹² Por. komentarze do art. 8, 51 i 52 AK 1867.

²⁹³ *Proclamation Declaring the Representation Order to Be in Force Effective on the First Dissolution of Parliament that Occurs after May 1, 2014*, SI/2013-102, (2013) C Gaz II, Extra No 147.

²⁹⁴ Por. komentarz do art. 44 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Zwołanie Izby Gmin

38. Gubernator Generalny od czasu do czasu, w imieniu Królowej, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Kanady, wzywa i zwołuje Izbę Gmin.

Sesje parlamentarne zwołuje gubernator generalny za radą premiera. Jest to oficjalny akt²⁹⁵ dokonywany po wyborach parlamentarnych, a także na rozpoczęcie sesji po prorogacji parlamentu²⁹⁶. Liczba sesji w ramach kadencji parlamentu zależy od decyzji premiera, a jedynym ograniczeniem jest zapis art. 5 AK 1982, który ustanawia, że musi odbyć się co najmniej jedna sesja w roku²⁹⁷.

Senatorowie nie zasiadają w Izbie Gmin

39. Senator nie może zostać wybrany, zasiadać lub głosować jako członek Izby Gmin.

Senatorowie nie mogą być jednocześnie członkami Izby Gmin. Jeżeli członek Izby Gmin zostanie nominowany do Senatu, automatycznie zwalnia swoje miejsce w tej izbie. Wielokrotnie zdarzały się też rezygnacje z fotela senatorskiego, aby wystartować w wyborach do izby niższej²⁹⁸. W systemie westminsterskim Senator może również łączyć tę funkcję z byciem członkiem gabinetu, a więc władzy wykonawczej. W istocie, zgodnie z konwenansem konstytucyjnym, wszy-

---

²⁹⁵ W rzeczywistości na mocy tego artykułu są wydawane dwie proklamacje. „Pierwsza z nich wyznacza datę rozpoczęcia sesji, którą można następnie przyspieszyć i opóźnić. Druga proklamacja potwierdza wyznaczoną datę i ustala godzinę zebrania”. *Parlament Kanady*, s. 102.

²⁹⁶ Po otwarciu pierwszej i kolejnych sesji odczytywana jest mowa tronowa, która „oznacza chwilę, kiedy po raz pierwszy «zebrane są w parlament» jego trzy części składowe: Izba Gmin, Senat i panujący lub jego przedstawiciel”. Tylko po otwarciu pierwszej sesji po wyborach następuje złożenie ślubowania poselskiego i wybór spikera. *Ibidem*, s. 102-103. Odroczenie, czyli przerwa w sesji (*adjournment*), różni się od prorogacji parlamentu (*proroguing*), gdyż tylko w tym drugim przypadku dochodzi do zamknięcia sesji. Obie decyzje podejmuje gubernator generalny za radą premiera. Rozwiązanie parlamentu (*dissolution*) pociąga za sobą zarządzenie nowych wyborów. Wieciech uznaje prorogację parlamentu za uprawnienia zastrzeżone (*reserve powers*). T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 103-105, 223-225. O kontrowersyjnych prorogacjach parlamentu w czasie rządów premiera Harpera por. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 39-42. Por. komentarz do art. 9 AK 1867.

²⁹⁷ Regulacja ta zastąpiła art. 20 AK 1867. Por. komentarz do art. 20 AK 1867 oraz art. 5 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. W ostatnim czasie sesje są dłuższe, choć dawniej trwały poniżej roku. Rekordowa sesja trwała 3 lata i 8 miesięcy. Przerwa między sesjami obecnie jest również krótka, a nowa sesja rozpoczyna się niemal od razu po zamknięciu poprzedniej.

²⁹⁸ A. Do dek, *op. cit.*, s. 53.

scy członkowie gabinetu muszą być członkami jednej z izb parlamentu²⁹⁹. Choć w Kanadzie minister-senator może uzyskać pozwolenie na przemawianie przed posłami w Izbie Gmin, aby omawiać politykę rządu i bronić jej, zbyt duża liczba senatorów w gabinecie mogłaby rodzić trudności w realizacji funkcji kontrolnej parlamentu. W XIX w. senatorami byli dwaj premierzy: John Abbott i Mackenzie Bowell³⁰⁰.

Okręgi wyborcze w czterech prowincjach

40. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, Ontario, Quebec, Nowa Szkocja i Nowy Brunzwik zostają podzielone na następujące okręgi wyborcze w celu wyborów członków Izby Gmin:

1. Ontario

Ontario zostaje podzielone na hrabstwa, podokręgi wyborcze w hrabstwach, miasta wraz z ich częściami oraz miasteczka określone w Załączniku 1 do niniejszej Ustawy, z których każde ma stanowić okręg wyborczy, w którym wybiera się jednego członka.

2. Quebec

Quebec zostaje podzielony na 65 okręgów wyborczych złożonych z 65 obwodów wyborczych, na które Dolna Kanada była – na mocy rozdziału 2 Zbioru Jednolitych Ustaw Kanady, rozdziału 75 Zbioru Jednolitych Ustaw Dolnej Kanady i rozdziału 1 Ustawy o Prowincji Kanada wydanego w 23 roku sprawowania władzy przez Królową lub innych ustaw zmieniających ustawy pozostające w mocy w Unii – podzielona przed przyjęciem niniejszej Ustawy, w którym wybiera się jednego członka.

²⁹⁹ Jak zauważa Wieciech, ustrojowym uzasadnieniem tego konwensu jest zasada politycznej odpowiedzialności rządu przed parlamentem – aby ministrowie mogli być poddani kontroli parlamentarnej, muszą zasiadać w jednej z izb. Od tej zasady są jednak wyjątki – osoby powołane do gabinetu bez mandatu parlamentarnego powinny w ciągu kilku miesięcy stanąć do wyborów (także uzupełniających) lub zostać powołane w skład Senatu. Trzykrotnie premier, przynajmniej przez pewien czas, nie zasiadał w żadnej izbie parlamentu, a John Turner pozostaje jedynym szefem rządu, który nie posiadał mandatu przez cały okres sprawowania tego urzędu (ponad dwa i pół miesiąca). T. Wieciech, *Konwensanse konstytucyjne*, s. 111-113, 126. Por. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 274-275.

³⁰⁰ Obecnie liczba Senatorów wchodzących w skład gabinetu jest bardzo ograniczona; zwykle jest to wyłącznie przedstawiciel rządu w Senacie (*Leader of the Government in the Senate*). Wyjątkiem były rządy Pierre'a Trudeau oraz Briana Mulroney'a, w których nominacje senatorskie pozwały na zachowanie reguł regionalnej reprezentacji w gabinecie. W 2006 r. Stephen Harper powołał na senatora Michaela Fortiera, a następnie przydzielił mu tekę ministerialną. W składzie gabinetu Justina Trudeau nie ma żadnego senatora. T. Wieciech, *Konwensanse konstytucyjne*, s. 114; R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 274-275. Por. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 171-172; komentarze do art. 24 i 26 AK 1867.

IV. Władza ustawodawcza

3. Nowa Szkocja

Każde z 18 hrabstw Nowej Szkocji stanowi okręg wyborczy. Hrabstwo Halifax jest uprawnione do wyboru dwóch członków, natomiast pozostałe hrabstwa wybierają po jednym.

4. Nowy Brunszwik

Każde z 14 hrabstw, na które jest podzielony Nowy Brunszwik, wraz z miastem i hrabstwem St. John, stanowi okręg wyborczy. Miasto St. John stanowi odrębny okręg wyborczy. W każdym z tych 15 okręgów wyborczych wybiera się jednego członka.

Ten artykuł uważa się za wygasły³⁰¹. Regulacje dotyczące okręgów wyborczych w ramach prowincji i terytoriów po każdym spisie powszechnym są obecnie ustanawiane przy pomocy rozporządzeń królewskich (*orders in council*)³⁰² na mocy Ustawy o weryfikacji granic okręgów wyborczych, której ostatnia wersja pochodzi z 2014 r. (*Electoral Boundaries Readjustment Act*)³⁰³.

---

³⁰¹ Załącznik 1 do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. definiował 82 okręgi wyborcze w Ontario. Mimo że aktualnie podziały te nie obowiązują, nie został on usunięty. W pkt. 1 art. 40 AK 1867 wymienione są: hrabstwa (*counties*), podokręgi wyborcze w hrabstwach (*ridings*), mniejsze miasta (*towns*) i większe miasta wraz z ich częściami (*cities*) oraz okręgi wyborcze (*electoral districts*). Początkowo okręgi wyborcze na obszarze Kanady były odpowiednikiem hrabstw. Słowo *riding* zaczęło być stosowane w XIX w., szczególnie na obszarze anglojęzycznej Kanady, jako określenie części okręgu wyborczego, dlatego dla jasności używam terminu „podokręg”. Podokręgi były wydzielane z hrabstw, które osiągnęły liczbę ludności pozwalającą na utworzenie w nich wielu okręgów wyborczych. Termin *riding* był używany w oficjalnych dokumentach dotyczących okręgów wyborczych w Kanadzie Zachodniej, a na podstawie zapisów Załącznika 1 AK 1867 został zachowany w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. i użyty podczas pierwszych wyborów do Izby Gmin. Obecnie *riding* (zamiennie z *constituency*) to potoczne określenie na okręg wyborczy (*electoral district*), z którego wybierany jest pojedynczy poseł. Por. komentarz do art. 92(8) AK 1867 na temat samorządów lokalnych w Kanadzie; Załącznik 1 AK 1867. W pkt. 4 art. 40 AK 1867 chodziło o ustawę *Act of the Province of Canada in 1860*, 23 Vict., c. 27.

³⁰² Zarządzenie królewskie (*order in council*) jest wydawane przez gubernatora generalnego w radzie, czyli gubernatora na posiedzeniu Królewskiej Tajnej Rady dla Kanady, co w praktyce oznacza gabinet. Zarządzenia służą wykonywaniu prerogatyw królewskich lub uprawnień przyznanych gubernatorowi w radzie przez ustawy lub Akty Konstytucyjne. T. Wicciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 117. Por. komentarze do art. 9, 10, 13 AK 1867.

³⁰³ *Electoral Boundaries Readjustment Act*, RSC 1985, c. E-3. W istocie zarządzenia wprowadzają w życie decyzje, które od 1964 r. podejmuje specjalna, niezależna komisja do spraw granic okręgów wyborczych. Komisja stara się zachować zasadę, zgodnie z którą w każdym okręgu powinno być mniej więcej tyle samo osób uprawnionych do głosowania. Z zastrzeżeniem różnic między prowincjami: w większych – więcej osób na okręg, w mniejszych – mniej. Najnowsze zarządzenie zostało wydane w 2014 r. *Proclamation Declaring the Representation Order...* Zob. też R. Radek, *op. cit.*, s. 38-39.

Przedłużenie obowiązywania prawa wyborczego do czasu dokonania zmian przez Parlament Kanady

41. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, wszystkie prawa obowiązujące w prowincjach przed utworzeniem Unii odnoszące się do wymienionych kwestii lub niektórych z nich, a w szczególności kwalifikacji i ustania kwalifikacji osób wybieranych, zasiadających i głosujących jako członkowie Izby Zgromadzenia lub Zgromadzenia Ustawodawczego w tych prowincjach, wyborców w wyborach tych członków, przysięgi składanej przez wyborców, komisarzy wyborczych, ich praw i obowiązków, przebiegu wyborów, terminów wyborów, oprotestowania wyborów, postępowań z nim związanych, wakatów i rozpoczęcia procedury wyborczej w przypadku wakatów powstałych w inny sposób niż poprzez rozwiązanie legislatury – mają odpowiednio zastosowanie w wyborach członków Izby Gmin z tych samych prowincji.

Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, w wyborach członków Izby Gmin z okręgu Algoma, poza osobami kwalifikowanymi przez prawo Prowincji Kanada, prawo głosu ma każdy męski poddany brytyjski, który jest właścicielem nieruchomości i ukończył 21 lat.

Obecnie artykuł ten uważa się za wygasły³⁰⁴. Miał on jedynie przejściowe zastosowanie, do czasu, aż ustanowione zostaną nowe prawa wyborcze w Dominionum. Do 1885 r. system wyborczy regulowały ustawy wydawane przez prowincje. W większości z nich głosować mogli mężczyźni będący właścicielami nieruchomości. Zmiany następowały powoli, choć niektóre prowincje zdecydowały się przyznać prawo głosu wszystkim mężczyznom. W 1885 r. weszło prawo federalne regulujące prawo głosu; obowiązywało do 1898 r. Utrzymane zostały restrykcje pozwalające na głosowanie jedynie mężczyznom będącym poddanymi brytyjskimi, mającym powyżej 21 lat i posiadającym nieruchomość (choć cenzus nie był wysoki). Azjaci nie mogli głosować. W latach 1898-1917 prawo głosu ponownie regulowały poszczególne prowincje. Przez następne trzy lata prawa wyborcze były regulowane zarówno przez prowincje, jak i przez federację. Od 1917 r. kobiety, których krewni walczyli w armii, uzyskały po raz pierwszy prawo głosu na podstawie ustaw *Military Voters Act* i *Wartime Elections Act*; dawały one prawo głosu również Indianom służącym w wojsku, a także żołnierzom poniżej 21 roku życia. Władze federalne zablokowały możliwość głosowania części imigrantów z Europy Środkowej w czasie wojny, co wynikało z zapisów ustawy, która odbierała prawo głosu osobom naturalizowanym po 1902 r., mówiącym językiem używanym we wrogich państwach. W 1918 r. już wszystkie kobiety mogły głosować w wyborach do Izby Gmin. Od

³⁰⁴ Okręg Algoma został wyróżniony, gdyż nie był częścią żadnej prowincji przed 1867 r. i został dołączony do Ontario. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 174; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 82.

IV. Władza ustawodawcza

1920 r. prawo głosu reguluje prawo federalne³⁰⁵. Na mocy ustawy federalnej wydanej w 1970 r. obniżono wiek uprawnionych do głosowania do 18 lat, a 5 lat później prawo to zaczęło przysługiwać wyłącznie obywatelom Kanady, a nie poddanym brytyjskim³⁰⁶. Indianie w rezerwach uzyskali prawo głosu dopiero w 1960 r. Dziesięć lat wcześniej rozszerzono prawo głosu na Inuitów, a w 1948 r. na wszystkich Azjatów. Po 1982 r. na mocy Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności przywrócono prawo głosu m.in. sędziom, psychicznie chorym oraz więźniom, a nie głosują jedynie główny komisarz wyborczy (Chief Electoral Officer) i jego zastępstwa (Assistant Chief Electoral Officer)³⁰⁷.

Obecnie wybory są przeprowadzane na podstawie ustawy o wyborach *Canada Elections Act* z 2000 r.³⁰⁸ Bierne prawo wyborcze zawarte jest w ustawie o parlamencie Kanady *Parliament of Canada Act* z 1985 r.³⁰⁹

42. Uchylony.

43. Uchylony.

Art. 42 i 43 AK 1867 zostały uchylone przez Ustawę rewizyjną z 1893 r.³¹⁰ Oba miały charakter przejściowy i dotyczyły pierwszych wyborów do Izby Gmin.

Wybór Spikera w Izbie Gmin

44. Izba Gmin na pierwszym posiedzeniu po wyborach powszechnych przystępuje możliwie niezwłocznie do wyboru Spikera spośród swoich członków.

Spiker³¹¹ Izby Gmin i jest wybierany w tajnym głosowaniu na pierwszym posiedzeniu Izby³¹². Sposób wyboru spikera Izby Gmin różni się od mianowania spikera Senatu³¹³.

---

³⁰⁵ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 87.

³⁰⁶ Od 1982 r. prawo do głosowania dla obywateli Kanady powyżej 18 roku życia gwarantuje też art. 3 AK 1982.

³⁰⁷ Por. komentarz do art. 3 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁰⁸ *Canada Elections Act*, SC 2000, c. 9.

³⁰⁹ *Parliament of Canada Act...*

³¹⁰ *Statute Law Revision Act*, 1893...

³¹¹ Spiker kieruje obradami Izby Gmin, czuwa nad przestrzeganiem porządku wewnętrznego w Izbie i reprezentuje ją na zewnątrz. Ma również szereg uprawnień administracyjnych. Szerzej na temat spikera zob. M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 25-26; *Parlament Kanady*, s. 96-100.

³¹² Regulamin Izby Gmin ustalający m.in. wybór spikera został przetłumaczony na język polski. Por. *Regulamin Izby Gmin – Kanada*, „Przegląd Sejmowy” 2000, Vol. 2, nr 37, s. 117-183.

³¹³ Na temat wyborów spikera Izby Gmin por. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 323. Por. komentarz do art. 34 AK 1867 dotyczący mianowania spikera Senatu.

Uzupełnienie wakatu na stanowisku Spikera

45. W przypadku wakatu na stanowisku Spikera w wyniku rezygnacji, śmierci lub innej przyczyny Izba Gmin przystępuje możliwie niezwłocznie do wyboru innego Spikera spośród swoich członków.

Artykuł ten ma na celu przeciwdziałanie przerwom w obradach Izby Gmin w wyniku braku spikera, który przewodniczy jej posiedzeniom³¹⁴. W dotychczasowej historii kanadyjskiego parlamentaryzmu zdarzyło się jedynie sześć przypadków rezygnacji spikera z pełnienia tej funkcji w czasie kadencji. Przykładowo Jeanne Sauvé – pierwsza kobieta na tym stanowisku – zrezygnowała w 1984 r., aby objąć stanowisko gubernatora generalnego³¹⁵.

Przewodnictwo Spikera

46. Spiker przewodniczy wszystkim posiedzeniom Izby Gmin.

Spiker przewodniczy obradom Izby Gmin³¹⁶. Jest on zobowiązany nie tylko do bezstronnego kierowania obradami, lecz także do pozbycia się afiliacji partyjnej na czas kadencji. Nie uczestniczy w debatach w Izbie, a nawet nie zasiada w ławach poselskich, gdy nie przewodniczy obradom³¹⁷.

Postępowanie podczas nieobecności Spikera

47. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, w przypadku nieobecności z jakiegokolwiek powodu Spikera Izby Gmin przez 48 godzin, Izba może wybrać innego członka do wykonywania obowiązków Spikera i tak wybrany członek w trakcie jego nieobecności posiada i wykonuje władzę, przywileje oraz obowiązki Spikera.

Zastępca spikera pełni wszystkie jego funkcje, gdy go zastępuje, a na podstawie osobnych regulacji ma posługiwać się w pełni drugim z języków urzędowych Kanady. Zastępca spikera przewodniczy obradom Izby, gdy ta działa jako Komisja Całej Izby. Dzieje się tak najczęściej wówczas, gdy Izba Gmin zajmuje się projektami ustaw o charakterze finansowym³¹⁸.

³¹⁴ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 91.

³¹⁵ *Right Hon. Jeanne Sauvé*, Parliament of Canada, 2011, [online:] <https://lop.parl.ca/About/Parliament/speakers/hoc/sp-29Sauve-e.htm> – 10 XII 2015.

³¹⁶ Neutralność polityczna spikera jest oparta na regulacjach natury konwenansowej. Więcej zob. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 175-179; R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 328.

³¹⁷ Szerzej na temat spikera zob. M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 25-26; *Parlament Kanady*, s. 96-100.

³¹⁸ Obecnie regulacje dotyczące zachowania podczas nieobecności spikera reguluje *Parliament of Canada Act* z 1985 r.; *Parliament of Canada Act...*

Kworum w Izbie Gmin

48. Dla ważności posiedzenia Izby Gmin i realizowania jej władzy niezbędna jest obecność przynajmniej 20 członków Izby, przy czym Spikera wlicza się jako członka.

Kworum w Izbie Gmin tworzy 19 posłów oraz spiker. Kworum czyni zebranie Izby Gmin prawomocnym do wykonywania jej uprawnień³¹⁹. Izba Gmin, w przeciwieństwie do Senatu, nie uzyskała możliwości zmiany kworum³²⁰.

Głosowanie w Izbie Gmin

49. Sprawy podejmowane w Izbie Gmin są rozstrzygane większością głosów jej członków bez udziału Spikera, a gdy głosy podzielą się po równo, ale tylko w takim przypadku, rozstrzygający głos ma Spiker.

Spiker Izby Gmin powinien zachowywać bezstronność i głosuje tylko w sytuacji, gdy liczba głosujących „za” i „przeciw” jest równa³²¹. Do takiej sytuacji dochodzi jednak bardzo rzadko – w historii kanadyjskiego parlamentaryzmu zdarzyło się to jedynie dziesięciokrotnie³²². Przyczyną jest silna dyscyplina partyjna – równy podział głosów między partię rządzącą a opozycję zwykle prowadzi do ponownych wyborów.

---

³¹⁹ Spiker na początku każdego posiedzenia ustala, czy na sali jest wystarczająca liczba osób. Jeżeli wydaje się, że nie, dokonuje się przeliczenia, a jeżeli wykaże ono, że na sali jest mniej niż 20 posłów, spiker zarządza zamknięcie posiedzenia Izby Gmin aż do następnego dnia posiedzeniowego. Podczas posiedzenia każdy z posłów może zwrócić uwagę na brak wymaganej liczby posłów. Por. *Parlament Kanady*, s. 109-110.

³²⁰ Por. komentarz do art. 38 AK 1867.

³²¹ Na podstawie art. 49 AK 1867 spiker ma w takiej sytuacji obowiązek oddania głosu (w przeciwieństwie do spikera Senatu – por. komentarz do art. 36 AK 1867). Ten wymóg w Wielkiej Brytanii ma charakter konwenansowy. Zob. więcej T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 178.

³²² Aż pięciokrotnie musiał głosować Peter Milliken. Oddał on głos rozstrzygający m.in. w 2005 r., w czasie głosowania w drugim czytaniu nad poprawką do budżetu – takie głosowanie jest uważane za potwierdzenie istnienia wotum zaufania dla rządu. Dzięki głosowi spikera uratowany został mniejszościowy rząd Paula Martina. *Canadian PM Survives Confidence vote – The Spokesman-Review*, 2014, [online:] <http://www.spokesman.com/stories/2005/may/20/canadian-pm-survives-confidence-vote/> – 18 VII 2014. Szerzej na ten temat zob. J. Earnshaw, M. Vellacott, *The Casting Vote*, „Canadian Parliamentary Review” 2003, Vol. 26, nr 4, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?param=60&art=29> – 18 VII 2014; Parliament of Canada, *The Speakers of the Canadian House of Commons: Hon. Peter Andrew Stewart Milliken*, 2012, [online:] <http://www.parl.gc.ca/About/Parliament/Speakers/Hoc/sp-34Milliken-e.htm> – 18 VII 2014; J. Ward, *3,178 Days and Counting*, „The Chronicle Herald” 2009, 12 X, [online:] <http://web.archive.org/web/20091015022914/http://thechronicleherald.ca/Canada/1147275.html> – 18 VII 2014; T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 179.

Kadencja Izby Gmin

50. Kadencja Izby Gmin trwa 5 lat począwszy od daty zwrotu rozporządzeń wyborczych (uwzględniając wcześniejsze rozwiązanie przez Gubernatora Generalnego) i nie dłużej.

Kadencja Izby Gmin trwa maksymalnie pięć lat. Oznacza to, że rozwiązanie parlamentu (*dissolution*) – czego dokonuje gubernator generalny na wniosek premiera³²³ – musi nastąpić nie później niż pięć lat po zwrocie rozporządzeń wyborczych z poprzednich wyborów³²⁴. Zwykle jednak premier decydował się na wcześniejsze rozwiązanie parlamentu, co dawało mu znaczącą przewagę nad opozycją i pozwalało utrzymywać dyscyplinę w szeregach własnej partii³²⁵. Kadencja Izby Gmin trwała zwykle około czterech lat, choć zdarzały się okresy, gdy kolejne wybory odbywały

³²³ Gubernator generalny nie może rozwiązać Izby Gmin z własnej inicjatywy, gdyż musi wydać proklamację potwierdzoną Wielką Pieczęcią Kanady, która pozostaje pod opieką ministra. Ponośi on polityczną odpowiedzialność i musi zgodzić się na podjęcie takiej decyzji. W praktyce decyzja o wyborach, jak pisze Reesor, wymaga również wydania zarządzenia królewskiego (*order in council*); musi w nim wziąć udział więcej niż jeden minister. Przy braku zgody na rozwiązanie parlamentu jedyną drogą byłoby zdymisjonowanie gabinetu przez gubernatora generalnego i powołanie nowego, który poparłby wniosek o rozwiązanie parlamentu. Taka sytuacja nie zdarzyła się w historii Kanady. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 178. Włączając prawo do rozwiązania parlamentu do grupy uprawnień zastrzeżonych (*reserve powers*), Wieciech wskazuje, że mogą wystąpić okoliczności „upoważniające [gubernatora generalnego] do odmowy prośbie o rozwiązanie parlamentu”. Wśród nich jest sytuacja, gdy wniosek o taką czynność kieruje premier pozbawiony poparcia gabinetu, którego przywództwo w partii jest kwestionowane lub gdy utracił on zaufanie parlamentu, a nawet gdy wniosek o wotum nieufności został złożony, ale jeszcze nie był głosowany. W tym ostatnim przypadku chodzi o możliwość uniknięcia odpowiedzialności przed parlamentem, co stanowi podstawowy element zasady rządów odpowiedzialnych. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 81-89. Gubernator generalny może więc odmówić spełnienia prośby premiera o rozwiązanie parlamentu – to działanie jest legalne, ale bardzo rzadkie. W 1926 r. takie zachowanie gubernatora Juliana Bynga doprowadziło do kryzysu politycznego. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 98. Fragmenty korespondencji pomiędzy premierem Williamem Mackenzie Kingiem a gubernatorem Byngiem zostały przetłumaczone na język polski: W. L. Mackenzie King, *Position on Constitutional Authority of Prime Minister (1926)*, [w:] *Państwo i społeczeństwo...*, s. 75-85. Por. T. Soroka, *Rola Kanady...*, s. 118-134; komentarz do art. 10 AK 1867.

³²⁴ Zwrot rozporządzeń wyborczych (*return of election writs*) do głównego komisarza wyborczego (Chief Electoral Officer) następuje z reguły po około miesiącu od dnia głosowania. Data ta jest ustalana w proklamacji ogłaszającej wybory. Przykładowo w 2008 r. wybory ogłoszono 7 września, głosowano 14 października, a zwrot sprawozdań nastąpił 4 listopada. Elections Canada, *Report of the Chief Electoral Officer of Canada on the 40th General Election of October 14, 2008*, 2008, [online:] http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=rep/off/sta_2008&document=p2&lang=e – 19 VII 2014.

³²⁵ Zostawiając sobie swobodę decydowania o terminie wyborów, premier zwykle wybierał termin dogodny ze względu na prognozy wyborcze. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 276.

się co mniej niż trzy lata. Sytuacja uległa zmianie w ostatnich latach, gdyż w maju 2007 r. Izba Gmin uchwaliła ustawę o stałych czteroletnich kadencjach, ustalając wybory na trzeci poniedziałek października (*An Act to amend the Canada Elections Act*)³²⁶. Pierwsze wybory według tych regulacji odbyły się w październiku 2015 r. Nie zmieniło to możliwości wcześniejszego rozwiązania parlamentu, którego w dalszym ciągu dokonuje gubernator generalny za radą premiera³²⁷.

Uregulowania zawarte w art. 50 AK 1867 są powtórzone w art. 4 AK 1982. Nie do końca pozostaje jasne, dlaczego nie usunięto art. 50 AK 1867 w czasie patriacji konstytucji w 1982 r., podczas gdy uczyniono tak z art. 91(1) AK 1867, który pozwalał na wydłużenie kadencji powyżej pięciu lat w przypadku „wojny, inwazji lub powstania”. Zapisy te znajdują się obecnie jedynie w art. 4(2) AK 1982 r.³²⁸

Aktualizacja liczby reprezentantów w Izbie Gmin

51.(1) Liczba członków Izby Gmin i reprezentacja w niej prowincji zostanie ponownie dopasowana po przeprowadzonym co 10 lat spisie ludności przez taki organ, w taki sposób oraz w takim czasie, jaki od czasu do czasu określi Parlament Kanady, zgodnie z poniższymi regułami:

Reguły

1. Każdej prowincji przypisana jest odpowiednia liczba mandatów równa liczbie uzyskanej przez podzielenie ogólnej liczby ludności tej prowincji przez iloraz wyborczy i zaokrąglenie ułamkowej reszty do jednego.

2. Jeżeli liczba mandatów przypisana prowincji przy zastosowaniu reguły pierwszej i artykułu 51A jest mniejsza niż łączna liczba mandatów przypisana tej prowincji w momencie wejścia w życie Aktu Konstytucyjnego z 1985 r. (Reprezentacja), należy wówczas do liczby mandatów przypisanych dodać taką liczbę mandatów, aby prowincja zachowała liczbę mandatów przysługującą jej w tamtym momencie.

3. Po zastosowaniu reguły pierwszej i drugiej oraz artykułu 51A należy dodać, jeżeli to konieczne, w stosunku do prowincji, które spełniają warunki reguły czwartej, taką liczbę mandatów, aby na zakończenie ponownego dopasowywania liczba uzyskana przez podzielenie liczby mandatów przypisanej takiej prowincji przez całkowitą liczbę mandatów przypisanej wszystkim prowincjom była najbardziej zbliżona, ale nie niższa, do liczby uzyskanej przez podzielenie liczby ludności tej prowincji przez liczbę ludności wszystkich prowincji.

³²⁶ *An Act to Amend the Canada Elections Act*, SC 2007, c. 10.

³²⁷ Robert J. Jackson i Doreen Jackson sugerują jednak, że władza premiera w związku z ustaleniem „stałych” czteroletnich kadencji uległa zmniejszeniu, gdyż obecnie może on zwracać się z prośbą o rozwiązanie parlamentu jedynie, gdy rząd przegra kluczowe głosowanie w Izbie Gmin i domniemywa się, że utracił zaufanie Izby. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 276.

³²⁸ Por. komentarze do art. 91(1) AK 1867 oraz art. 4 i 4(2) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

4. Reguła trzecia ma zastosowanie do każdej prowincji, jeżeli na zakończenie poprzedniego ponownego dostosowania liczba uzyskana przez podzielenie liczby mandatów przypisanej takiej prowincji przez całkowitą liczbę mandatów przypisaną wszystkim prowincjom była równa lub większa od liczby uzyskanej przez podzielenie liczby ludności tej prowincji przez całkowitą liczbę ludności wszystkich prowincji; liczba ludności każdej prowincji będzie zaś odpowiadała liczbie ludności na dzień 1 lipca tego roku, w którym odbył się przeprowadzany co 10 lat powszechny spis ludności, poprzedzający takie ponowne dostosowanie, zgodnie z szacunkami przygotowanymi w celu takiego ponownego dostosowania.

5. Chyba że kontekst wskazuje inaczej, w powyższych regułach liczba ludności każdej prowincji odpowiada szacunkowej liczbie ludności tej prowincji na dzień 1 lipca tego roku, w którym przeprowadzono ostatni, odbywający się co 10 lat powszechny spis ludności.

6. W powyższych regułach „iloraz wyborczy” oznacza

(a) 111 166 w odniesieniu do ponownego dostosowania następującego po ukończeniu powszechnego spisu ludności z roku 2011 oraz

(b) w odniesieniu do ponownego dopasowania następującego po ukończeniu każdego następnego, odbywającego się co 10 lat powszechnego spisu ludności liczbę uzyskaną przez pomnożenie ilorazu wyborczego, który był używany w poprzednim ponownym dostosowaniu przez liczbę, która jest uśrednioną liczbą uzyskaną przez podzielenie liczby ludności każdej z prowincji przez liczbę ludności tej prowincji na dzień 1 lipca tego roku, w którym przeprowadzono odbywający się co 10 lat powszechny spis ludności poprzedzający ponowne dostosowanie, zgodnie z szacunkami przygotowanymi w celu takiego ponownego dostosowania, i zaokrąglenie ułamkowej reszty takiego mnożenia do jednego.

Szacunki liczby ludności

(1.1) Reguły z podsekcji (1) wymagają przygotowania szacunkowej liczby ludności Kanady i każdej prowincji na dzień 1 lipca roku 2001 oraz na dzień 1 lipca roku 2011 – i na dzień 1 lipca każdego roku, w którym przeprowadza się odbywający się co 10 lat powszechny spis ludności, następujący po powszechnym spisie ludności z roku 2011 – przez taki organ, w taki sposób oraz w takim czasie, jaki od czasu do czasu określi Parlament Kanady.

Terytorium Yukon, Terytoria Północno-Zachodnie i Nunavut

(2) Terytorium Yukon, opisane w załączniku do rozdziału Y-2 Znowelizowanych ustaw Kanady z 1985 r., jest uprawnione do jednego mandatu, Terytoria Północno-Zachodnie, opisane w artykule 2 rozdziału N-22 Znowelizowanych ustaw Kanady z 1985 r., zmienionych przez art. 77 rozdziału 28 Ustaw Kanady z 1993 r., są uprawnione do jednego mandatu, a Nunavut, opisany w artykule 3 rozdziału 28 Ustaw Kanady z 1993 r., jest uprawnione do jednego mandatu.

Artykuł ten opisuje zasady obliczania liczby mandatów – w kanadyjskim systemie wyborczym przekładają się one na liczbę miejsc w Izbie Gmin³²⁹ – dla każdej

³²⁹ System wyborczy opiera się na jednomandatowych okręgach wyborczych. O systemie wyborczym w Kanadzie zob. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 75-97.

z prowincji i jest najczęściej nowelizowanym artykułem kanadyjskiej konstytucji³³⁰. Ostatnia zmiana zasad redystrybucji miejsc nastąpiła w 2011 r. i została przeprowadzona ustawą *Fair Representation Act, 2011*³³¹. Zapisy art. 51 AK 1867 wpływają na ogólną liczbę członków Izby Gmin, znajdującą się w art. 37 AK 1867.

Zgodnie z ustawą z 2011 r. nowa formuła³³² ustalająca liczbę miejsc w Izbie Gmin dla poszczególnych prowincji zawiera następujące reguły³³³:

³³⁰ Od 1867 r. był nowelizowany siedem razy (w latach 1893, 1943, 1952, 1974, 1985, 1999 i 2011). Obecnie parlament federalny może samodzielnie dokonywać nowelizacji zapisów tego artykułu, zgodnie z procedurą zawartą w art. 44 AK 1982. Por. komentarz w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Wśród zmian były te, które dały kanadyjskim terytoriom reprezentację w Izbie Gmin na podstawie Aktu Konstytucyjnego z 1886 r. (*Constitution Act, 1886* [*British North America Act, 1886*, 49-50 Vict., c. 35 (U.K.)]). Pierwszy mandat przyznano Jukonowi dopiero w 1902 r. Ostatnią zmianą reprezentacji północnych terytoriów było odebranie w 1999 r. jednego z dwóch mandatów przysługujących Terytoriom Północno-Zachodnim i przekazanie go nowo utworzonemu Nunavut (na podstawie Aktu Konstytucyjnego z 1999 r. [Nunavut]). *Constitution Act, 1999...* Od 2002 r. opis obszaru Jukonu znajduje się w Załączniku 1 do Ustawy o Jukonie, *Yukon Act*, SC 2002, c. 7. Zastąpił on rozdział Y-2 znowelizowanych ustaw Kanady z 1985 r. (*Yukon Act*, RSC 1985, c. Y-2). Zob. także G. Bonusiak, *Status terytoriów północnej Kanady*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2012, Vol. 59, nr 1, [online:] http://annales.umcs.lublin.pl/tt_p.php?rok=2012&tom=59&sectio=G&numer_artykulu=01&zeszyt=1 – 10 XII 2015; I. Wrońska, *Kompetencje terytoriów w zarządzaniu północną Kanadą*, [w:] *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, red. M. Tomala, M. Łuszczuk, Kielce 2015, s. 69-80; A. Kotowiecki, *Geneza ustroju politycznego Nunavut – arktycznego Terytorium Kanady*, „Ius et Administratio” 2005, Vol. 3, s. 7-17.

³³¹ *Fair Representation Act*, SC 2011, c. 26. Ustawa została uchwalona wskutek zmian demograficznych, które zaszyły od czasu poprzedniej zmiany (1985 r.), wpływających na zasadę proporcjonalności reprezentacji opartej na liczbie ludności (*representation by population*). W szczególności chodziło o wzrost liczby ludności w prowincjach Ontario, Kolumbia Brytyjska i Alberta, a także o ochronę udziałów prowincji Quebec w ogólnej liczbie mandatów. *30 More MPs for Rebalanced House of Commons*, „CBC News” 2011, 26 X, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/30-more-mps-for-rebalanced-house-of-commons-1.994608> – 1 XII 2014.

³³² Przed 2011 r. istniały cztery wersje redystrybucji mandatów: 1. 1867-1946 – aby zapewnić każdej prowincji reprezentację w parlamencie, w 1867 r. ustalono, że liczba miejsc przypadających w Izbie Gmin jest uzależniona od liczby mieszkańców prowincji w stosunku do liczby miejsc przewidzianych dla prowincji Quebec (65). Liczba członków Parlamentu była zmienna i mogła rosnąć po każdym spisie powszechnym przeprowadzanym co 10 lat. W 1915 r. wprowadzono art. 51A, który gwarantował co najmniej taką reprezentację w Izbie Gmin, jaka była liczba senatorów powoływanych z danej prowincji. W formule redystrybucji z 1867 r. znalazł się zapis niepozwalający na zmniejszenie liczby posłów, gdy liczba ludności jakieś prowincji spadnie w porównaniu do Quebecu, ale tylko gdy liczba ludności takiej prowincji nie spadała w odniesieniu do populacji całego państwa. Najbardziej na tym zapisie skorzystało Ontario. 2. 1946-1974 – w tym czasie liczba posłów w Izbie Gmin była stała (początkowo wynosiła 255, po włączeniu Nowej Fundlandii oraz po przyznaniu po jednym miejscu Jukonowi i Terytoriom Północno-Zachodnim wzrosła do 263). Liczba ludności prowincji była porównywana z liczbą ludności wszystkich prowincji razem. Terytoria miały po jednym mandacie. Wprowadzono nowy zapis, który miał chronić prowincje przed utratą mandatów. 3. 1974-1985 – próbowano zachować złoty środek między zasadą liczby reprezentantów uzależnionych od liczby ludności

1. Wstępny przydział miejsc dla prowincji odbywa się poprzez podzielenie liczby ludności danej prowincji przez iloraz wyborczy, którego wartość ustalono na 111 166, dla wyborów, które odbędą się po 2011 r.³³⁴
2. Dodanie miejsc przysługujących na mocy dwóch specjalnych klauzul. Pierwsza, zawarta w zapisach art. 51A AK 1867, nie pozwala na obniżenie liczby mandatów posiadanych przez daną prowincję poniżej liczby jej miejsc w Senacie (tzw. klauzula senacka (*senatorial clause*)). Druga klauzula – tzw. klauzula dziadka (*grandfather clause*) – znajduje się w art. 51.2 AK 1867³³⁵. Na jej mocy liczba mandatów przysługujących danej prowincji nie może spaść poniżej poziomu z 1976 r., nawet jeśli liczba ludności w tej prowincji się zmniejszyła.
3. Zastosowanie zapisów art. 51.3 AK 1867 do prowincji, które były nadreprezentowane w Izbie Gmin w czasie poprzedniej redystrybucji mandatów. Jeżeli taka prowincja miałaby być niedoreprezentowana według normalnego sposobu przydziału miejsc, to należą jej się dodatkowe mandaty, tak aby całkowita liczba miejsc w Izbie Gmin odpowiadała możliwie najbardziej proporcjonalnie jej udziałowi w liczbie ludności Kanady.
4. Do liczby mandatów obliczonej na podstawie powyższych reguł należy dodać trzy miejsca przyznane terytoriom.
Zasady te podsumowuje tabela³³⁶.

---

oraz regułą „sensownej” reprezentacji. Poprzednia formuła doprowadziłaby bowiem do spadku liczby miejsc dla połowy prowincji, choć ich liczba ludności wzrosła, a Ontario uzyskałoby tyle samo dodatkowych miejsc co Kolumbia Brytyjska mimo trzykrotnie większego wzrostu liczby ludności. Nowa formuła wracała do Quebecu jako punktu odniesienia (75 miejsc), wprowadzała gwarancje, że prowincje nie stracą miejsc w czasie redystrybucji lub będą miały mniej miejsc niż mniejsze prowincje, gdyż uzależniały liczbę mandatów od reprezentacji innych prowincji o porównywalnym rozmiarze. 4. 1985-2011 – liczbę miejsc ustalono w 1985 r. na 282. Od tej wartości odejmowano 3 miejsca dla terytoriów, co dawało 279. Następnie liczbę ludności 10 prowincji należało podzielić przez 279 – tak powstawał iloraz wyborczy. Liczbę ludności poszczególnych prowincji należało później podzielić przez ten iloraz. Wynik był wstępnym przydziałem miejsc w Izbie Gmin. Do niego należało zastosować klauzulę senacką (art. 51A) oraz klauzulę dziadka, która nie pozwalała na spadek liczby miejsc poniżej poziomu z 1976 r. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 181-188. Por. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 440-441.

³³³ Więcej na temat podziału miejsc w Izbie Gmin i zasady *representation by population* zob. M. Pal, *Time for Second Electoral Boundary Revolution? Institutional Design and the Fair Representation Act*, 2012, [online:] <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Pal.pdf> – 4 XII 2014.

³³⁴ W następnej redystrybucji miejsc zostanie on zaktualizowany, tak aby oddać wzrost liczby ludności w prowincjach. Elections Canada, *The Representation Formula*, 2011, [online:] <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=cir/red/form&document=index&lang=e> – 19 VII 2014.

³³⁵ Artykuł ten został dodany w 1985 r. na podstawie poprawki *Constitution Act, 1985 (Representation)*, SC 1986, c. 8, Part I.

³³⁶ Elections Canada, *House of Commons Seat Allocation by Province*, 2012, [online:] <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=cir/red/allo&document=index&lang=e> – 19 VII 2014.

Tabela 1. Zasady przydziału miejsc w Izbie Gmin dla poszczególnych prowincji

Prowincja / Terytorium	Szacowana liczba ludności	÷ iloraz wyborczy	= wstępny przydział miejsc	+ klauzula senacka (art. 51A AK 1867)	+ klauzula dziadka (art. 51.2 AK 1867)	+ zasada wynikająca z art. 51.3 AK 1867	= całkowita liczba mandatów	Liczba miejsc w okresie 2004-2011
Kolumbia Brytyjska	4 573 321	111 166	42	-	-	-	42	36
Alberta	3 779 353		34	-	-	-	34	28
Saskatchewan	1 057 884		10	-	4	-	14	14
Manitoba	1 250 574		12	-	2	-	14	14
Ontario	13 372 996		121	-	-	-	121	106
Quebec	7 979 663		72	-	3	3	78	75
Nowy Brunswik	755 455		7	3	-	-	10	10
Nowa Szkocja	945 437		9	1	1	-	11	11
Wyspa Księcia Edwarda	145 855		2	2	-	-	4	4
Nowa Fundlandia i Labrador	510 578		5	1	1	-	7	7
Jukon	34 666		Nie dotyczy					1
Terytoria Północno- Zachodnie	43 675	Nie dotyczy					1	
Nunavut	33 322	Nie dotyczy					1	
Razem	34 482 779						338	308

Skład Izby Gmin

51A. Niezależnie od postanowień niniejszej Ustawy, prowincja ma zawsze prawo do liczby członków Izby Gmin nie mniejszej niż liczba senatorów reprezentujących tę prowincję.

Artykuł ten to tzw. klauzula senacka (*senatorial clause*), która nie pozwala na obniżenie liczby miejsc przysługujących danej prowincji w Izbie Gmin poniżej liczby jej miejsc w Senacie. Zapis ten został dodany przez Akt Konstytucyjny z 1915 r.³³⁷ i dotyczy przede wszystkim prowincji nadatlantycznych; zabezpiecza je przed zmniejszeniem reprezentacji w Izbie Gmin wskutek spadku udziału ich populacji w ogólnej liczbie ludności Kanady. Przykładowo Wyspa Księcia Edwarda dzięki tej regule

³³⁷ *Constitution Act, 1915...*

utrzymuje cztery mandaty w Izbie Gmin, choć zgodnie z zasadą reprezentacji na podstawie liczby ludności (*representation by population*) przysługiwałyby jej tylko dwa miejsca³³⁸.

Zgodnie z art. 41(b) AK 1982 zmiana zapisów tego artykułu wymaga zgody wszystkich prowincji i parlamentu federalnego, co ogromnie ją utrudnia³³⁹.

Zwiększenie liczby członków Izby Gmin

52. Liczba członków Izby Gmin może zostać od czasu do czasu powiększona przez Parlament Kanady, o ile nie naruszy to proporcjonalnej reprezentacji prowincji określonej przez niniejszą Ustawę.

Parlament federalny jest uprawniony do zwiększania liczby członków Izby Gmin pod warunkiem, że zachowana zostanie „proporcjonalna reprezentacja prowincji”, określona w art. 51 AK 1867³⁴⁰. Ostatnia z poprawek do art. 51 AK 1867 została uchwalona w 2011 r. Na jej mocy Izba Gmin od wyborów w 2015 r. liczy 338 miejsc³⁴¹.

Odejście od zasady „proporcjonalnej reprezentacji prowincji” wymagałoby uruchomienia procedury wprowadzania poprawek do konstytucji zgodnie z art. 42(1) AK 1982. Stanowi on, że zmiany w stosunku do „zasad proporcjonalnej reprezentacji prowincji w Izbie Gmin zapisanych w Konstytucji Kanady” mogą być wprowadzane jedynie na podstawie procedury wymienionej w art. 38 AK 1982, czyli ogólnej procedury wprowadzania poprawek³⁴².

Głosowania finansowe i sankcja królewska

Projekty ustaw o przeznaczeniu funduszy i ustaw podatkowych

53. Projekty ustaw dotyczące przeznaczenia jakiegokolwiek części dochodów państwa lub nakładania podatków albo innych obciążeń muszą być zainicjowane w Izbie Gmin.

Zapisy tego artykułu wskazują, że projekty ustaw o charakterze finansowym – zarówno te dotyczące wydatków, jak i podatków – mogą być inicjowane wyłącznie

³³⁸ A. Dodek, *op. cit.*, s. 59-60.

³³⁹ M. Pal, *op. cit.*, s. 6-7. Por. komentarz do art. 41 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁴⁰ Reguła ta nie jest tożsama z matematyczną zasadą „proporcjonalnej reprezentacji”. Zmiany w zapisach art. 51 AK 1867 na przestrzeni dziejów czynią ją jednak nie do końca jasną. Zob. B. W. Rees *op. cit.*, s. 190; M. Pal, *op. cit.*, s. 14. Por. komentarz do art. 42 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁴¹ *Fair Representation...* Por. komentarz do art. 51(1) AK 1867.

³⁴² Por. komentarze do art. 38 i 42 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

IV. Władza ustawodawcza

w Izbie Gmin³⁴³. Następnie projekt ustaw o charakterze finansowym musi zostać zatwierdzony w Senacie oraz uzyskać sankcję królewską. Zgodnie z konwenansem konstytucyjnym Senat nie zwiększa podatków i wydatków, zasada ta nie jest jednak przestrzegana zawsze i senatorowie dokonują niekiedy zmian w projektach ustaw finansowych³⁴⁴. Art. 54 AK 1867 nie pozwala na zmianę poziomu wydatków bez uzyskania rekomendacji gubernatora generalnego (czyli gabinetu).

Zapisy art. 53 AK 1867 są jedną z dwóch różnic w pozycji legislacyjnej Senatu oraz Izby Gmin w Kanadzie³⁴⁵.

Rekomendacja w głosowaniach finansowych

54. Nie jest dopuszczalne w Izbie Gmin przeprowadzenie głosowania lub przyjęcie stanowiska, uchwały, adresu lub projektu ustawy dotyczącej przeznaczenia jakiegokolwiek części dochodów państwa lub podatków albo innych obciążeń, które z jakichś powodów nie zostały najpierw zarekomendowane Izbie Gmin w formie posłania Gubernatora Generalnego na sesji, na której to głosowanie, stanowisko, rezolucja, adres lub projekt ustawy zostały zgłoszone.

W kanadyjskim systemie prawnym projekty ustaw finansowych muszą być przedstawione w formie „posłania” gubernatora generalnego – w praktyce oznacza to, że taki projekt jest wnoszony z inicjatywy gabinetu, gdyż to on przygotowuje „posłanie”, przedkłada je do podpisu gubernatorów generalnemu, a właściwy minister prezentuje je w Izbie Gmin. Zgodnie z zapisami art. 53 i 54 AK 1867 gabinet przejmuje pełną odpowiedzialność za politykę finansową państwa³⁴⁶.

Analogiczne uprawnienia przekazano wicegubernatorom (w praktyce gabinetom w prowincjach) na mocy art. 90 AK 1867.

Sankcja królewska dla projektów ustaw

55. Gdy projekt ustawy przyjęty przez Izby Parlamentu zostanie przesłany Gubernatorowi Generalnemu w celu nadania sankcji królewskiej, ma on, według własnego uznania, lecz z uwzględnieniem postanowień niniejszej Ustawy i instrukcji Jej

---

³⁴³ Taki zapis przenosi do Kanady historyczne uprawnienia angielskiej Izby Gmin, która musi autoryzować wszelkie wydatki oraz podatki. Por. *Parlament Kanady*, s. 225-227; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 105-106.

³⁴⁴ Por. komentarz do art. 36 AK 1867. Na temat konwenansowych uregulowań pozycji Senatu względem Izby Gmin, w tym możliwości blokowania projektów ustaw innych niż finansowe, zob. T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 191-197.

³⁴⁵ Drugą jest możliwość przełamania zawieszającego weta Senatu w procedurze zmiany konstytucji. Idem, *Ustroje federalne...*, s. 177-179. Por. komentarz do art. 47 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁴⁶ R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 317.

Wysokości, albo zatwierdzić go w imieniu Królowej, albo odmówić sankcji królewskiej, albo też pozostawić projekt ustawy uznaniu Królowej.

Artykuł ten przyznaje gubernatorowi generalnemu trzy możliwości w zakresie udzielania sankcji królewskiej (*royal assent*) stanowiącej formalny warunek wejścia w życie ustawy uchwalonej przez parlament: akceptację projektu ustawy – co kończy proces ustawodawczy; niepodpisanie projektu ustawy, czyli jego zawetowanie; odesłanie go do osobistej akceptacji przez monarchę, co jest określane często jako „zawieszenie” (*reserve*). Dwie ostatnie możliwości miały być używane w wyjątkowych sytuacjach – w normalnych warunkach gubernator generalny składał sankcję królewską w imieniu monarchy. Odesłanie projektu do uznania monarchy oznaczało w 1867 r. poddanie go ocenie gabinetu brytyjskiego, który służył królowej radą w tym zakresie. Królowa miała, zgodnie z art. 57 AK 1867, dwa lata na podjęcie decyzji.

W historii żaden gubernator generalny nie skorzystał z odmowy nadania sankcji królewskiej, co doprowadziło do powstania konwenansu konstytucyjnego, zgodnie z którym gubernator generalny nie posiada uprawnień do wetowania ustaw. Potwierdzały to kolejne, począwszy od 1887 r., konferencje imperialne³⁴⁷.

Projektów ustaw „pozostawionych uznaniu królowej” było w historii 21, ostatni – w 1878 r. Siedem z nich nie uzyskało ostatecznie sankcji³⁴⁸. Od czasu powstania osobnej Korony Kanady, co stało się na mocy Statutu westminsterskiego z 1931 r., odesłanie ustawy do osobistego uznania królowej oznaczałoby konieczność działania przez królową na podstawie rady gabinetu kanadyjskiego, czyli *de facto* ponowne odesłanie ustawy do gabinetu, który prawdopodobnie (większość projektów ustaw obecnie pochodzi od rządu) zainicjował go w parlamencie. W obecnej sytuacji gubernator generalny nie sprzeciwia się więc decyzjom podejmowanym przez parlament; wyjątkiem mogą być nadzwyczajne okoliczności³⁴⁹.

Podobne uprawnienia uzyskali wicegubernatorzy na mocy art. 90 AK 1867.

³⁴⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 192; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 107. Por. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 97. Por. komentarz do art. 56 AK 1867.

³⁴⁸ Wieciech pisze o 22. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 90; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 191.

³⁴⁹ Jedyną możliwością – i to wyjątkowo mało prawdopodobną – mogłaby być odmowa gabinetu udzielenia rady odnośnie do wyposażenia ustawy w sankcję królewską, co jest jego obowiązkiem. Nawet treść ustawy sprzeczna z podstawowymi zasadami ustrojowymi, m.in. zasadą demokracji, nie jest zdaniem Wieciecha podstawą do odmowy sankcji przez gubernatora generalnego, gdyż „[i]stnienie procedury sądowej kontroli konstytucjonalności prawa wyklucza [...] co do zasady możliwość zaistnienia okoliczności, które mogłyby dostarczyć uzasadnienia dla tego rodzaju decyzji gubernatora generalnego”. T. Wieciech, *Konwenanse konstytucyjne*, s. 93, 97-98. Por. A. Dódek, *op. cit.*, s. 61. Na temat procedury *judicial review* por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Odmowa sankcji ustawy zatwierdzonej przez Gubernatora Generalnego poprzez zarządzenie królewskie

56. Gdy Gubernator Generalny zatwierdzi projekt ustawy w imieniu Królowej, przy pierwszej sposobności przesyła egzemplarz oryginału ustawy do jednego z głównych Sekretarzy Stanu Jej Wysokości i jeśli Królowa w Radzie w ciągu dwóch lat od daty otrzymania ustawy przez Sekretarza Stanu uzna za słuszne odmówić ustawie sankcji, wówczas odmowa taka (wraz z potwierdzeniem przez Sekretarza Stanu dnia, w którym otrzymał ustawę) zostanie ogłoszona przez Gubernatora Generalnego w formie przemówienia lub posłania w każdej z Izb Parlamentu lub w formie proklamacji, co unieważnia ustawę od dnia takiego ogłoszenia.

Na mocy powyższego zapisu „Królowa w Radzie”, czyli królowa działająca za radą członków brytyjskiej Tajnej Rady, posiadała prawo do unieważnienia (*disallowance*) każdego projektu ustawy przyjętego przez parlament Kanady i zatwierdzonego następnie przez gubernatora generalnego. Zapisy tego artykułu odzwierciedlały scentralizowaną strukturę Imperium Brytyjskiego, zgodnie z którą Londyn mógł zawetować ustawodawstwo wydawane przez parlamenty w koloniach, jeżeli uznał je za niezgodne z interesami Imperium.

Uprawnienie to zostało wykorzystane jedynie raz w historii – w 1873 r.³⁵⁰ Brak użycia prawa do odmowy sankcji od tego czasu doprowadził do powstania konwensansu konstytucyjnego o ustaniu uprawnień w tym zakresie, potwierdzonego na konferencjach imperialnych w 1887, 1926 i 1930 r.³⁵¹ Formalnie prawo królowej do wykorzystywania uprawnień wynikających z tego artykułu zakończył Akt Kanady z 1982 r.; na jego mocy parlament Zjednoczonego Królestwa utracił możliwość uchwalania ustaw obowiązujących w Kanadzie³⁵².

Podobne uprawnienia uzyskał – na mocy art. 90 AK 1867 – gubernator generalny w odniesieniu do ustawodawstwa prowincji.

Projekt ustawy pozostawiony uznaniu Królowej

57. Projekt ustawy pozostawiony uznaniu Królowej nie może wejść w życie, jeśli i dopóki w ciągu dwóch lat od daty przedstawienia jej Gubernatorowi Generalnemu w celu nadania sankcji królewskiej Gubernator Generalny nie ogłosi w formie przemówienia lub posłania w każdej z Izb Parlamentu lub w formie proklamacji, iż otrzymał zgodę Królowej w Radzie.

---

³⁵⁰ Por. przypis 207 w komentarzu do art. 18 AK 1867.

³⁵¹ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 107; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 192; T. Wieciech, *Konwensanse konstytucyjne*, s. 90.

³⁵² A. Dodek, *op. cit.*, s. 62. Por. komentarz do art. 2 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Wykazy wszystkich takich przemówień, posłań lub proklamacji są zamieszczane w dzienniku każdej Izby, a ich kopie należycie poświadczane są dostarczane do właściwego urzędnika dla zachowania w archiwach urzędowych Kanady.

W przypadku skorzystania z prawa do zawieszenia projektu ustawy gabinet brytyjski (takie znaczenie miały w 1867 r. sformułowania „pozostawienie uznaniu Królowej” oraz „Królowa w Radzie”) miał dwa lata na podjęcie decyzji. Jeśli nie zajął stanowiska w tym czasie, projekt upadał. Z 21 ustaw „pozostawionych uznaniu królowej” siedem nie uzyskało ostatecznie sankcji³⁵³. Por. komentarz do art. 55 i 56 AK 1867.

V. Konstytucje prowincji

Pojęcie „konstytucja prowincji” nie jest w praktyce kanadyjskiego konstytucjonalizmu jasno sprecyzowane. Ma ono podobny charakter jak konstytucja Kanady i nie zawiera się w jednym dokumencie pisany – prowincje nie mają więc konstytucji w znaczeniu formalnym. Można jednak mówić, podobnie jak w przypadku całej Kanady, o istnieniu konstytucji w sensie materialnym (rozumianej jako całość norm regulujących ustroj, zarówno o charakterze pisany, jak i niepisany). Normy ustrojowe prowincji znajdują się w ustawach, konwenansach konstytucyjnych, a także wynikają z prawa *common law*, część uregulowań znajduje się również w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. (urząd wicegubernatora), a w przypadku Manitoby, Alberta i Saskatchewan także w ustawach uchwalonych przez parlament federalny (odpowiednio: Akt Manitoby z 1870 r., Akt Alberta i Akt Saskatchewan), które na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. (art. 52(2) AK 1982) uzyskały status konstytucyjny³⁵⁴.

---

³⁵³ Por. komentarz do art. 55 AK 1867.

³⁵⁴ Więcej na temat konstytucji prowincji i autonomii ustrojowej prowincji zob. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 160-164. Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Otwarte pozostaje pytanie, czy zmiana konstytucji przez prowincje nie może naruszać pewnych fundamentów konstytucyjnych Kanady, np. zasady reprezentacji czy zasady federalizmu. Por. *Ontario (Attorney General) v. OPSEU*, [1987] 2 SCR 2. Por. komentarze do art. 91(10) AK 1867 oraz art. 45 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Sąd Najwyższy uznał w 1979 r., że prowincje nie mogą samodzielnie zadeklarować języka oficjalnego, gdyż nie jest to część konstytucji prowincji, a konstytucji Kanady. *Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1981] 1 SCR 312; *Attorney General of Manitoba v. Forest*, [1979] 2 SCR 1032. Por. komentarze do art. 92(1) i 133 AK 1867.

Władza wykonawcza

Mianowanie Wicegubernatora prowincji

58. W każdej prowincji jest urzędnik nazywany Wicegubernatorem mianowany przez Gubernatora Generalnego w Radzie aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Kanady.

Wicegubernator, nazywany również gubernatorem-porucznikiem (*lieutenant-governor*), jest reprezentantem monarchy w prowincjach i pełni funkcje zbliżone do tych, które realizuje gubernator generalny na poziomie federalnym. Formalnie wicegubernatorów mianuje gubernator generalny w radzie (*Governor-in-Council*), czyli gubernator generalny działający za radą Tajnej Rady³⁵⁵. Praktyka ustrojowa wskazuje jednak, że ostateczna decyzja należy do premiera³⁵⁶. W 2012 r. rząd federalny powołał Komitet doradczy ds. nominacji wicekrólewskich (*Advisory Committee on Vice-Regal Appointments*), który przedstawia premierowi listę potencjalnych kandydatów. Decyzja premiera nie jest jednak ograniczona do osób znajdujących się na takiej liście³⁵⁷.

W XIX w. nie było do końca jasne, czy wicegubernator reprezentuje rząd federalny (bo mianuje go „gubernator generalny w radzie”, czyli w praktyce gabinet) czy monarchę. Spór został rozstrzygnięty w 1892 r. przez Komitet Sądowy Tajnej Rady dla Wielkiej Brytanii³⁵⁸, który uznał, że wicegubernatorzy reprezentują monarchę w odniesieniu do rządów prowincji w takim samym zakresie, w jakim gubernator generalny w stosunku do rządu federalnego³⁵⁹.

Okres sprawowania urzędu Wicegubernatora

59. Wicegubernator zajmuje swoje stanowisko tak długo, jak uzna to za właściwe Gubernator Generalny; jednakże każdy Wicegubernator mianowany po rozpoczęciu pierwszej sesji Parlamentu Kanady nie może być usunięty przed upływem pię-

³⁵⁵ Por. komentarz do art. 13 AK 1867.

³⁵⁶ Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 63. Ciekawą uwagę o sensowności nieprzekazania uprawnień do wyboru wicegubernatora prowincjom przytacza Wieciech. Zgodnie z nią takie rozwiązanie mogłoby prowadzić do „narodzin wybieralnego prezydenta, który jeździłby po świecie i zyskiwał uznanie jako głowa państwa Quebec”. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 162.

³⁵⁷ Prime Minister of Canada, *New Advisory Committee on Vice-Regal Appointments*, 2014, [online:] <http://pm.gc.ca/eng/news/2012/11/04/new-advisory-committee-vice-regal-appointments> – 21 VII 2014. Por. przypis 157 w komentarzu do art. 10 AK 1867.

³⁵⁸ Do 1949 r. Komitet Sądowy Tajnej Rady był najwyższą instancją odwoławczą w sądownictwie kanadyjskim. Por. komentarz do art. 101 AK 1867.

³⁵⁹ *The Liquidators of the Maritime bank of Canada v. The Receiver General of New Brunswick (Canada)*, [1892] AC 437, [1892] UKPC 34.

ciu lat od mianowania, poza ustalonym przypadkiem, który musi zostać mu przedstawiony na piśmie w ciągu jednego miesiąca od daty wydania zarządzenia o jego usunięciu. Równocześnie w ciągu tygodnia po tym dniu musi zostać przedstawiony w formie posłania Senatowi i Izbie Gmin, jeśli Parlament odbywa posiedzenie, a jeśli nie ma to miejsca, to w ciągu tygodnia od dnia rozpoczęcia następnej sesji Parlamentu.

Kadencja wicegubernatora nie jest precyzyjnie określona w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. Wicegubernator zajmuje stanowisko tak długo, jak długo gubernator generalny uzna to za stosowne, ale nie może on być zdymisjonowany w ciągu pierwszych pięciu lat, poza „ustalonym przypadkiem”. Brak jednak jednoznacznej definicji tego terminu³⁶⁰. Zwykle wicegubernatorzy pełnią swoją funkcję od pięciu do siedmiu lat³⁶¹.

Wynagrodzenie Wicegubernatora

60. Wynagrodzenie Wicegubernatora jest wyznaczane i wypłacane przez Parlament Kanady.

Uposażenia wicegubernatorów opłaca rząd federalny. Aktualnie wynagrodzenie wicegubernatorów określone jest przez ustawę *Salaries Act*³⁶². Natomiast wydatki związane z urzędowaniem pokrywają władze prowincji.

Przysięga Wicegubernatora

61. Każdy Wicegubernator przed objęciem funkcji składa i podpisuje przed Gubernatorem Generalnym lub osobą przez niego wyznaczoną Przysięgę Wierności i Urzędu, podobną do tej, jaką składa Gubernator Generalny.

Przysięga jest analogiczna do tej składanej przez gubernatora generalnego, która znajduje się w art. X listów patentowych z 1947 r.³⁶³

---

³⁶⁰ W XIX w. doszło do dwóch dymisji wicegubernatorów, ale od tej pory taka sytuacja się już nie wydarzyła. Komentatorzy wskazują, że decyzja o dymisji, mimo iż rząd federalny może jej użyć, wymaga zaistnienia specjalnych warunków i nie powinna być decyzją arbitralną, wynikającą z kalkulacji politycznej. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 113-117.

³⁶¹ A. Do dek, *op. cit.*, s. 63. Wielokrotnie wicegubernatorzy sprawowali swoją władzę dłużej niż siedem lat, np. Robert Brett był wicegubernatorem Alberty od 1915 do 1925 r., a Lise Thibault na fotelu wicegubernatora Quebecu zasiadała w latach 1997-2007.

³⁶² *Salaries Act*, RSC 1985, c. S-3.

³⁶³ *Letters Patent...* Por. komentarz do art. 10 AK 1867.

V. Konstytucje prowincji

Zastosowanie postanowień odnoszących się do Wicegubernatora

62. Postanowienia niniejszej Ustawy odnoszące się do Wicegubernatora rozciągają się i mają zastosowanie do Wicegubernatora na czas pełnienia funkcji w każdej z prowincji, lub innego Najwyższego Urzędnika lub Administratora na czas kierowania rządem prowincji, bez względu na tytuł, jakim jest określany.

Zapisy tego artykułu są analogiczne do art. 10 AK 1867, odnoszącego się do gubernatora generalnego. W czasie zawierania unii pomiędzy koloniami kanadyjskimi funkcjonowały różne nazwy urzędników zajmujących stanowiska odpowiadające urzędowi wicegubernatora³⁶⁴.

Mianowanie urzędników władzy wykonawczej Ontario i Quebecu

63. Rada Wykonawcza Ontario i Quebecu składa się z osób, które Wicegubernator od czasu do czasu uzna za właściwe, a w pierwszym rzędzie z następujących urzędników: Prokuratora Generalnego, Sekretarza i Archiwisty Prowincji, Skarbnika Prowincji, Komisarza Posiadłości Korony, Komisarza Rolnictwa i Robót Publicznych, a w przypadku Quebecu dodatkowo Spikera Rady Ustawodawczej i Głównego Radcy Prawnego.

Artykuł miał tylko przejściowe zastosowanie. Obecnie skład rad wykonawczych, czyli gabinetów w Ontario i Quebecu, określają ustawy prowincji³⁶⁵. Por. komentarz do art. 83 AK 1867.

Władza wykonawcza Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku

64. Ustrój władzy wykonawczej obu prowincji Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik, z uwzględnieniem postanowień niniejszej Ustawy, pozostaje w Unii bez zmian, dopóki na mocy niniejszej Ustawy nie zostanie zmieniona.

Artykuł ten miał tylko przejściowe zastosowanie; zapewniał kontynuację władzy wykonawczej Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku po zawarciu unii. Zapisy podobne do art. 63 oraz 64 AK 1867 znalazły się w aktach włączających do Dominium Kanady pozostałe prowincje po 1867 r.³⁶⁶ Por. komentarz do art. 88 AK 1867.

---

³⁶⁴ A. Dodek, *op. cit.*, s. 64.

³⁶⁵ Dla Ontario jest to *Executive Council Act*, RSO 1990, c. E-25, a dla Quebecu *Executive Power Act*, RSQ, c. E-18.

³⁶⁶ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 194-195. Rozwój terytorialny Kanady por. komentarz do art. 5 AK 1867.

Władza Wicegubernatora Ontario i Quebecu sprawowana za radą lub samodzielnie

65. Cała władza, zwierzchność oraz funkcje, które na mocy jakiegokolwiek ustawy Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii lub legislatur Górnej Kanady, Dolnej Kanady lub Kanady przysługiwały i wykonywane były przed powstaniem Unii przez poszczególnych Gubernatorów lub Wicegubernatorów tych prowincji za radą lub za radą i zgodą ich Rad Wykonawczych lub wspólnie z tymi radami lub z dowolną liczbą ich członków, bądź przez Gubernatorów lub Wicegubernatorów indywidualnie, o ile te akty pozostaną w mocy i będą możliwe do stosowania po utworzeniu Unii w odniesieniu do odpowiednio rządu Ontario i Quebecu, należeć będą i będą wykonywane, w zależności od okoliczności, przez Wicegubernatora Ontario i Quebecu za ich radą lub za radą i zgodą lub wspólnie z odpowiednimi Radami Wykonawczymi lub ich członkami, bądź przez Wicegubernatora indywidualnie, niemniej podlegają one (z wyjątkiem tych, które istnieją na mocy ustaw Parlamentu Wielkiej Brytanii i Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii) uchyleń lub zmianie odpowiednio przez legislatury Ontario i Quebecu.

Jest to artykuł analogiczny do art. 12 AK 1867 – tym razem wicegubernatorom Ontario i Quebecu została przekazana ta część władzy, którą dysponowali gubernatorzy kolonialni przed zawarciem unii³⁶⁷.

Zapisy uniemożliwiające zmianę ustaw obowiązujących w prowincjach uchwalonych przez parlament brytyjski zostały w większości uchylone na mocy Statutu westminsterskiego z 1931 r. Wyjątkiem była nowelizacja Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej, do której doszło dopiero w 1982 r.³⁶⁸ Wszystkie prowincje nie mogą jednak samodzielnie dokonywać zmian w odniesieniu do „urzędu” wicegubernatora prowincji – musi zostać zastosowana procedura przewidziana w art. 41(a) AK 1982³⁶⁹.

Zastosowanie zapisów odnoszących się do Wicegubernatora w Radzie

66. Postanowienia niniejszej Ustawy odnoszące się do Wicegubernatora w Radzie należy interpretować jako odnoszące się do Wicegubernatora prowincji działającego za radą Rady Wykonawczej.

³⁶⁷ Artykuł ten w istocie powołuje stanowisko wicegubernatorów Ontario i Quebecu, gdyż prowincje te nie istniały przed 1867 r. (funkcjonowały od 1841 r. zjednoczone pod nazwą Zjednoczona Prowincja Kanady). Odwrotnie wyglądała sytuacja w Nowej Szkocji i Nowym Brunswiku, które istniały przed zawarciem unii, a ich wicegubernatorzy mieli konstituować władzę gubernatorów kolonialnych zgodnie z art. 64 AK 1867. Por komentarz do tego artykułu.

³⁶⁸ Por. komentarz do Części V AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁶⁹ Por komentarze do art. 129 AK 1867 oraz art. 41(a) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

V. Konstytucje prowincji

Jest to artykuł analogiczny do art. 13 AK 1867 – w praktyce wicegubernator w radzie oznacza wicegubernatora działającego za radą gabinetu prowincji.

Administracja podczas nieobecności, choroby lub niezdolności Wicegubernatora

67. Gubernator Generalny w Radzie może od czasu do czasu mianować Administratora sprawującego funkcje i urząd Wicegubernatora podczas jego nieobecności, choroby lub innej niezdolności.

W art. 10 AK 1867 i 62 AK 1867 pojawia się urząd administratora – dla gubernatora generalnego jego powołanie określają listy patentowe z 1947 r. (por. komentarz do art. 10 AK 1867). W przypadku wicegubernatora administratora mianuje gabinet federalny i zostaje nim prezes sądu apelacyjnego każdej z prowincji. W razie jego nieobecności funkcję tę otrzymuje inny sędzia sądu apelacyjnego³⁷⁰.

Siedziby rządów prowincji

68. Jeżeli i dopóki władze wykonawcze prowincji nie postanowią inaczej, siedzibami rządów prowincji są odpowiednio: dla Ontario – miasto Toronto, dla Quebecu – miasto Quebec, dla Nowej Szkocji – miasto Halifax, dla Nowego Brunswiku – miasto Fredericton.

Artykuł ustanawia stolice czterech prowincji założycielskich Dominium Kanady. Gabinety prowincji mogą zmieniać lokalizację stolic (w przypadku stolicy Kanady może to zrobić monarcha, co w praktyce również oznacza gabinet, tyle że federalny – por. komentarz do art. 16 AK 1867). Jednakże w historii Kanady nie było zmian stolic (ani federalnej, ani prowincji)³⁷¹.

Mimo że artykuł ten wspomina jedynie o czterech prowincjach, w aktach, na mocy których tworzono lub przyjmowano nowe prowincje, znajdują się analogiczne zapisy (lub klauzule wskazujące na konieczność uwzględniania tego zapisu)³⁷².

Władza ustawodawcza

Artykuły od 69 do 87 AK 1867 ustanawiały lub zapewniały kontynuację istnienia legislatur w prowincjach³⁷³. Zapisy o władzach Ontario i Quebecu były niezbędne,

---

³⁷⁰ A. Dodek, *op. cit.*, s. 66.

³⁷¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 196.

³⁷² *Ibidem*. Dokumenty, na mocy których włączano nowe prowincje, zostały wymienione w komentarzu do art. 5 AK 1867.

³⁷³ Art. 58-68 AK 1867 mówiły o władzy wykonawczej w prowincjach.

gdyż do uchwalenia Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. obie prowincje były częścią Zjednoczonej Prowincji Kanady³⁷⁴. Gdy dołączano do unii inne prowincje, decydowano się na kontynuowanie dotychczas istniejących organów władzy w tych prowincjach (analogicznie do Nowego Brunswiku i Nowej Szkocji, której poświęcono art. 88 AK 1867) albo dodawano do dokumentów powołujących te prowincje zapisy o nowo tworzonych organach władzy (np. Akt Alberty z 1905 r.³⁷⁵).

Ponieważ prowincje miały możliwość zmiany zapisów swoich konstytucji – czy to na mocy tych artykułów, czy też art. 91(1) AK 1867, dziś usuniętego, bądź art. 45 AK 1982, obecnie obowiązującego – większość zapisów tej grupy przepisów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. nie ma obecnie zastosowania³⁷⁶.

1. Ontario

Legislatura prowincji

69. Tworzy się legislaturę dla Prowincji Ontario składającą się z Wicegubernatora i jednej izby nazwanej Zgromadzeniem Ustawodawczym Ontario.

Artykuł ten tworzył jednoizbowy parlament Ontario – jedyną unikameralną legislaturę w 1867 r. Taka konstrukcja została utrzymana do dzisiaj³⁷⁷. Obecnie także wszystkie pozostałe prowincje mają jednoizbowe legislatury – najpóźniej, bo w 1968 r., drugą izbę rozwiązał Quebec³⁷⁸. Por. komentarz do art. 71 AK 1867.

Okręgi wyborcze

70. Zgromadzenie Ustawodawcze Ontario składa się z 82 członków, wybieranych dla reprezentacji 82 okręgów wyborczych określonych w Załączniku 1 do niniejszej Ustawy.

Artykuł ten obecnie nie obowiązuje. Okręgi wyborcze i liczbę członków legislatury Ontario określa ustawodawstwo tej prowincji³⁷⁹.

---

³⁷⁴ Por. komentarz do art. 6 AK 1867.

³⁷⁵ *Alberta Act...* Pozostałe dokumenty włączające lub tworzące nowe prowincje zostały wymienione w komentarzu do art. 5 AK 1867. Por. komentarz do art. 88 AK 1867.

³⁷⁶ A. Dodek, *op. cit.*, s. 67. Por. komentarze do art. 91(1) AK 1867 oraz art. 45 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

³⁷⁷ *Legislative Assembly Act*, RSO 1990, c. L-10.

³⁷⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 196-197.

³⁷⁹ *Representation Act*, 2015, SO 2015, c. 31, Sched. 1. Por. komentarz do Załącznika 1 AK 1867.

V. Konstytucje prowincji

2. Quebec

Legislatura Quebecu

71. Tworzy się legislaturę dla Prowincji Quebec składającą się z Wicegubernatora i dwóch Izb nazwanych Radą Ustawodawczą Quebecu i Zgromadzeniem Ustawodawczym Quebecu.

W 1968 r. Quebec rozwiązał Radę Ustawodawczą Quebecu, a Zgromadzenie Ustawodawcze przemianowano na Zgromadzenie Narodowe (*Assemblée nationale*). Liczbę jego członków określa ustawodawstwo Quebecu³⁸⁰.

Skład Rady Ustawodawczej Quebecu

Art. 72-79 nie obowiązują wskutek zniesienia Rady Wykonawczej Quebecu w 1968 r. Por. komentarz do art. 71 AK 1867.

72. Rada Ustawodawcza Quebecu składa się z 24 członków, mianowanych w imieniu Królowej przez Wicegubernatora, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Quebecu, reprezentujących 24 okręgi wyborcze Dolnej Kanady wskazane przez niniejszą Ustawę, a każdy z nich sprawuje swój urząd dożywotnio, chyba że na mocy niniejszej Ustawy legislatura Quebecu postanowi inaczej.

Kwalifikacje członków Rady Ustawodawczej

73. Kwalifikacje członków Rady Ustawodawczej Quebecu są takie same jak senatorów z Quebecu.

Rezygnacja, ustanie kwalifikacji etc.

74. Stanowisko w Radzie Ustawodawczej Quebecu staje się nieobsadzone, z uwzględnieniem istniejących różnic, w tych samych przypadkach, w których stanowisko senatora staje się nieobsadzone.

Wakaty

75. W przypadku wakatu w Radzie Ustawodawczej Quebecu w wyniku rezygnacji, śmierci lub innej przyczyny, Wicegubernator w imieniu Królowej, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Quebecu, mianuje kwalifikowaną osobę w celu zapewnienia wakatu.

---

³⁸⁰ *National Assembly Act*, RSQ, c. A-23.1. Por. komentarz do Załącznika 2 AK 1867.

Kwestie dotyczące wakatów

76. Jeżeli wynikną jakiegokolwiek wątpliwości dotyczące kwalifikacji członków Rady Ustawodawczej Quebecu lub wakatu w Radzie Ustawodawczej Quebecu, są one ustalane i rozstrzygane przez Radę Ustawodawczą.

Spiker Rady Ustawodawczej

77. Wicegubernator, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Quebecu, może od czasu do czasu mianować Spikera Rady Ustawodawczej spośród jej członków, może go również odwołać i w jego miejsce mianować innego członka Rady.

Kworum w Radzie Ustawodawczej

78. Dopóki legislatura Quebecu nie postanowi inaczej, dla ważności posiedzenia i realizowania władzy przez Radę Ustawodawczą niezbędną jest obecność przynajmniej 10 członków Rady wraz ze Spikerem.

Głosowanie w Radzie Ustawodawczej

79. Sprawy podejmowane w Radzie Ustawodawczej Quebecu są rozstrzygane większością głosów, a Spiker we wszystkich przypadkach ma prawo głosu; w przypadku gdy głosy podzielą się po równo, uznaje się decyzję za negatywną.

Skład Zgromadzenia Ustawodawczego Quebecu

80. Zgromadzenie Ustawodawcze Quebecu składa się z 65 członków wybieranych dla reprezentacji 65 okręgów lub obwodów wyborczych Dolnej Kanady wskazanych w niniejszej Ustawie, z uwzględnieniem zmian dokonywanych przez legislaturę Quebecu: jednakże projekty ustaw zmieniające limity dla jakiegokolwiek okręgu lub obwodu wyborczego zamieszczonego w Załączniku 2 do niniejszej Ustawy nie mogą zostać przesłane do zatwierdzenia Wicegubernatorowi Quebecu, jeżeli Zgromadzenie Ustawodawcze nie przyjmie w drugim i trzecim czytaniu takiego projektu ustawy za zgodą większości członków reprezentujących te okręgi lub obwody wyborcze; takiemu projektowi ustawy nie nadaje się sankcji, dopóki Zgromadzenie Ustawodawcze nie skieruje do Wicegubernatora adresu zawierającego oświadczenie o jej przyjęciu.

Analogicznie do art. 70 AK 1867 powyższy artykuł obecnie nie obowiązuje. Okręgi wyborcze i liczbę członków Zgromadzenia Narodowego określa ustawodawstwo Quebecu³⁸¹.

---

³⁸¹ Art. 80 AK 1867 utracił moc na skutek uchwalenia przez Zgromadzenie Narodowe Quebecu ustawy *An Act respecting the electoral districts*, SQ 1970, c. 7.

V. Konstytucje prowincji

3. Ontario i Quebec

81. Uchylony.

Artykuł ten miał charakter tymczasowy i nakazywał zwołanie legislatur Ontario i Quebecu w ciągu sześciu miesięcy od zawarcia unii. Został uchylony w 1893 r.³⁸²

Zwołanie Zgromadzeń Ustawodawczych

82. Wicegubernator w Ontario i w Quebecu od czasu do czasu w imieniu Królowej, aktem opatrzonym Wielką Pieczęcią Prowincji, wzywa i zwołuje Zgromadzenia Ustawodawcze tych prowincji.

Wicegubernatorzy Ontario i Quebecu otrzymali uprawnienia dotyczące zwoływania legislatur prowincjonalnych analogiczne do posiadanych przez gubernatora generalnego w odniesieniu do parlamentu federalnego. Por. komentarz do art. 38 AK 1867.

Ograniczenie wyboru urzędników władzy wykonawczej

83. Dopóki legislatura w Ontario i w Quebecu nie postanowi inaczej, osoba obejmująca lub sprawująca w Ontario lub Quebecu urząd, zlecenie lub zatrudniona na stałe lub czasowo z nominacji Wicegubernatora, dla której roczne wynagrodzenie, opłaty, dodatki, pobory i dochody różnego rodzaju i w różnej wysokości są przydzielane z prowincji, nie może być członkiem Zgromadzenia Ustawodawczego właściwej prowincji, nie może w nim zasiadać i głosować; nic w niniejszym artykule nie stanowi, iż osoba ta nie może być członkiem Rady Wykonawczej właściwej prowincji lub piastować jednego z następujących urzędów: Prokuratora Generalnego, Sekretarza i Archiwisty Prowincji, Skarbnika Prowincji, Komisarza Posiadłości Korony, Komisarza Rolnictwa i Robót Publicznych, a w przypadku Quebecu dodatkowo Głównego Radcy Prawnego; nic też nie pozbawia takiej osoby kwalifikacji do zasiadania lub głosowania w Izbie, do której została wybrana w trakcie sprawowania tego urzędu.

Artykuł ten wskazywał ograniczenia nakładane na członków pierwszych „rad wykonawczych” (czyli gabinetów) Ontario i Quebecu po zawarciu unii³⁸³. Obecnie kwestie te są regulowane przez ustawodawstwo prowincji. Domniemywa się więc, że artykuł ten nie obowiązuje³⁸⁴.

---

³⁸² *Statute Law Revision Act, 1893...*

³⁸³ Por. komentarz do art. 63 AK 1867.

³⁸⁴ A. Do dek, *op. cit.*, s. 71.

Przedłużenie obowiązywania praw wyborczych

84. Dopóki legislatura w Ontario i w Quebecu nie postanowi inaczej, wszystkie prawa obowiązujące w tych prowincjach przed utworzeniem Unii odnoszące się do wymienionych kwestii lub niektórych z nich, a w szczególności – kwalifikacji i ustania kwalifikacji osób wybieranych, zasiadających i głosujących w Zgromadzeniu Kanady, kwalifikacji lub ustania kwalifikacji wyborców, przysięgi składanej przez wyborców, komisarzy wyborczych, ich praw i obowiązków, przebiegu wyborów, terminów wyborów, oprotestowania wyborów, postępowań z nim związanych, wakatów i rozpoczęcia procedury wyborczej w przypadku wakatów powstałych w inny sposób niż poprzez rozwiązanie legislatury – mają odpowiednio zastosowanie w wyborach członków zasiadających w Zgromadzeniu Ustawodawczym w Ontario i w Quebecu.

Postanawia się, iż dopóki legislatura Ontario nie postanowi inaczej, w wyborach członków Zgromadzenia Ustawodawczego Ontario z okręgu Algoma, poza osobami kwalifikowanymi przez prawo Prowincji Kanada, prawo głosu ma każdy mężczyzna poddany brytyjski, który jest właścicielem nieruchomości i ukończył 21 lat.

Artykuł obecnie nie obowiązuje. Zagadnienia związane z prawem wyborczym są regulowane przez ustawodawstwo prowincji³⁸⁵.

Kadencja Zgromadzeń Ustawodawczych

85. Kadencja Zgromadzenia Ustawodawczego Ontario i Zgromadzenia Ustawodawczego Quebecu trwa 4 lata, począwszy od daty zwrotu rozporządzeń wyborczych (chyba że dojdzie do wcześniejszego rozwiązania Zgromadzenia Ustawodawczego Ontario bądź Zgromadzenia Ustawodawczego Quebecu przez Wicegubernatora prowincji) i nie dłużej.

Artykuł obecnie nie obowiązuje. Zagadnienie regulują ustawodawstwo prowincji³⁸⁶ oraz art. 4 AK 1982, ustalający maksymalną kadencję wszystkich legislatur na pięć lat (chyba że zaistnieją specjalne okoliczności)³⁸⁷.

Coroczne sesje legislatury

86. Przynajmniej raz w ciągu roku odbywa się sesja legislatury w Ontario i w Quebecu, tak aby między ostatnim posiedzeniem danej sesji a pierwszym posiedzeniem następnej sesji nie upłynęło dwanaście miesięcy.

---

³⁸⁵ Okręg Algoma został wyróżniony, gdyż nie był częścią żadnej prowincji przed 1867 r. i został dołączony do Ontario. Por. przypis 304 w komentarzu do art. 41 AK 1867. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 200.

³⁸⁶ Wszystkie prowincje z wyjątkiem Nowej Szkocji wprowadziły obecnie stałe czteroletnie kadencje. Por. komentarz do art. 50 AK 1867.

³⁸⁷ A. Dodek, *op. cit.*, s. 71. Por. komentarz do art. 4 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

V. Konstytucje prowincji

Obecnie zapisy art. 5 AK 1982 nakazują odbywanie przynajmniej jednego posiedzenia każdej legislatury w roku. Por. komentarz do tego artykułu.

Spiker, kworum etc.

87. Postanowienia niniejszej Ustawy dotyczące wyboru Spikera, wyboru Spikera po zaistnieniu wakatu, obowiązków Spikera, nieobecności Spikera, kworum, trybu głosowania odnoszące się do Izby Gmin Kanady rozciągają się i mają zastosowanie do Zgromadzeń Ustawodawczych Ontario i Quebecu, jeśli zostały tutaj wskazane i dają się zastosować w odniesieniu do tych Zgromadzeń Ustawodawczych.

Art. 44-49 AK 1867 regulujące kwestie spikera, kworum i głosowań w federalnej Izbie Gmin odnoszą się również do legislatur Ontario i Quebecu. Ponieważ obecnie zagadnienia te są regulowane przez ustawodawstwo prowincji, domniemywa się, że powyższy zapis nie obowiązuje³⁸⁸.

4. Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik

Struktura legislatur Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku

88. Ustrój legislatur obu prowincji Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik, z uwzględnieniem postanowień niniejszej Ustawy, pozostaje w Unii bez zmian, dopóki na mocy niniejszej Ustawy nie zostanie zmieniona.

Artykuł ten zapewniał kontynuację władzy ustawodawczej Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku po zawarciu unii. Podobne zapisy znalazły się we wszystkich aktach prawnych, na podstawie których przyjęto w skład Dominium Kanady istniejące już prowincje: Kolumbię Brytyjską, Wyspę Księcia Edwarda i Nową Fundlandię. Manitoba, Alberta oraz Saskatchewan weszły do unii na podstawie tworzących je ustaw³⁸⁹.

Artykuł został częściowo zmieniony przez Ustawę rewizyjną z 1893 r.³⁹⁰ Usunięto końcowe zdanie wskazujące na możliwość kontynuowania działania niższej izby legislatury Nowego Brunszwiku po zawarciu unii aż do upływu jej kadencji³⁹¹.

---

³⁸⁸ A. Dodek, *op. cit.*, s. 72.

³⁸⁹ *Constitution Act, 1867*, Justice Laws Website, 2015, przypis 42, [online:] <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const//page-1.html #f42> – 12 XII 2015. Dokumenty włączające lub tworzące nowe prowincje zostały wymienione w komentarzu do art. 5 AK 1867.

³⁹⁰ *Statute Law Revision Act, 1893*...

³⁹¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 201; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 131.

5. Ontario, Quebec i Nowa Szkocja

89. Uchylony.

Artykuł miał przejściowy charakter i wskazywał na konieczność odbycia wyborów w prowincjach Ontario, Quebec i Nowa Szkocja. Został uchylony przez Ustawę rewizyjną z 1893 r.³⁹²

6. Cztery prowincje

Zastosowanie do legislatur zapisów dotyczących głosowań finansowych etc.

90. Postanowienia niniejszej Ustawy odnoszące się do Parlamentu Kanady, a mianowicie postanowienia dotyczące: projektów ustaw budżetowych i podatkowych, rekomendacji do głosowań finansowych, sankcjonowania ustaw, odmowy sankcjonowania ustawy, uznania ustawy pozostawionej osobistej akceptacji przez Królową, rozciągają się i mają zastosowanie do legislatur czterech prowincji, jeśli zostały ponownie wskazane i w odniesieniu do tych legislatur dają się zastosować przy zastąpieniu określeń: Gubernator Generalny – Wicegubernator Prowincji, Królowa i Sekretarz Stanu – Gubernator Generalny, okres dwóch lat – okres jednego roku i Kanada – prowincja.

Artykuł ten rozszerzał działanie artykułów 53-57 AK 1867 na prowincje – wicegubernatorzy występowali w roli gubernatora generalnego, a gubernator generalny w roli monarchy. Najważniejsze znaczenie miały zapisy, które pozwalały wicegubernatorom prowincji na podpisanie projektu ustawy lub odmowę nadania mu sankcji królewskiej, ewentualnie na przesłanie go do decyzji gubernatora generalnego, czyli zawieszenie (*reserve*) ustawy. W praktyce oznaczało to, że decyzję podejmował gabinet federalny, który w ciągu roku mógł zdecydować o uchyleniu ustawy. Z tych uprawnień – tzw. klauzuli restrykcyjnej – korzystano najczęściej wobec prowincji zachodnich. Od 1867 r. wicegubernatorzy odmówili nadania sankcji królewskiej 27 projektom ustaw przygotowanych przez legislaturę prowincji. Po raz ostatni do takiej sytuacji doszło w 1945 r. Do decyzji gubernatora generalnego odesłano 70 projektów ustaw, z których sankcję otrzymało ostatecznie tylko 14. Ostatnie zawieszenie projektu ustawy nastąpiło w 1961 r. Gabinet federalny z własnej inicjatywy unieważnił (*dissallowance*) 112 projektów ustaw prowincji – po raz ostatni w 1943 r.³⁹³ Według komentatorów zapisy te potwierdzały tezę o przewadze władzy federalnej oraz dążeniu ojców konfederacji do ograniczenia niezależności prowincji i stworzenia scentralizowanej federacji³⁹⁴. Częste stosowanie klauzuli

³⁹² *Statute Law Revision Act, 1893...*

³⁹³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 203.

³⁹⁴ I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 109-110.

VI. Podział władzy ustawodawczej

restrykcyjnej w pierwszych 30 latach istnienia Dominium Kanady spotykało się z silnym sprzeciwem prowincji, a do rangi symbolu urosli premierzy Oliver Mowat (Ontario) i Honoré Mercier (Quebec)³⁹⁵. Obecnie, mimo iż zapisy art. 90 AK 1867 pozostają w mocy, uznaje się, że ich wykorzystywanie byłoby naruszeniem zasady równości³⁹⁶. Przyjmuje się, że istnieje konwenans konstytucyjny zakazujący wicegubernatorom wykorzystywania tych uprawnień³⁹⁷.

VI. Podział władzy ustawodawczej

W artykułach 91-95 AK 1867 zawarto kluczowy dla państwa federalnego podział władzy między parlament federalny a legislatury prowincji. Zasadę federalizmu³⁹⁸ jako cechę fundamentalną konstytucji Kanady i jedną z „niepisanych zasad konstytucyjnych” potwierdził w opinii *Re Patriation Reference* z 1981 r. Sąd Najwyższy³⁹⁹.

³⁹⁵ *Ibidem*, s. 111. Por. komentarz wstępny do rozdziału V AK 1867.

³⁹⁶ Ich obowiązywanie zostało podtrzymane w opinii Sądu Najwyższego z 1981 r. *Re Patriation reference*. Sąd Najwyższy stwierdził jednak, że uprawnienia te przestały być używane. Co ciekawe, uprawnienia wicegubernatorów do odmowy nadania sankcji królewskiej, zawieszenia i unieważnienia nie zostały usunięte przy okazji patriacji konstytucji w 1982 r., choć ich uchylenie było częścią tzw. Karty z Victorii z 1971 r. i w późniejszych projektach zmian. *Re: Resolution to Amend the Constitution...*; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 203-204.

³⁹⁷ A. Dodek, *op. cit.*, s. 73.

³⁹⁸ Słowo „konfederacja” jest używane w przypadku Kanady jedynie jako określenie historyczne. W literaturze zajmującej się systemem politycznym Kanady stosowany jest termin „Konfederacja Kanady” na określenie procesu jednoczenia kolonii kanadyjskich. Posługiwano się nim w połowie XIX w., gdy tworzone podwaliny ustrojowe nowego państwa i chciano przyciągnąć do pomysłu zjednoczenia kolonii kanadyjskich przeciwników ścisłych związków między prowincjami. Niemniej jednak Dominium Kanady zostało oparte na założeniach federalizmu. Nie można więc mylić historycznego określenia „Konfederacja Kanady” z pojęciem „konfederacja”, które oznacza formalny związek suwerennych państw zgadzających się przekazać część swoich uprawnień ustawodawczych lub administracyjnych wspólnej instytucji lub zespołowi instytucji. W żadnym wypadku określenie to nie odnosi się do formy ustrojowej Kanady. M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 18. Por. E. Popławska, *Zasada pomocniczości (subsidiarności) w Kanadzie*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne...*, s. 291.

³⁹⁹ Sąd Najwyższy stwierdził, że „dominującą zasadą kanadyjskiego prawa konstytucyjnego jest federalizm”. *Re: Resolution to Amend the Constitution...* Zob. E. Popławska, *op. cit.*, s. 290-291. Por. ciekawe spostrzeżenie Wieciecha, że zasada federalizmu nie stoi w sprzeczności do zasady suwerenności parlamentu. Należy ją jednak odnosić zarówno do parlamentu na szczeblu federalnym, jak i do zgromadzeń ustawodawczych części składowych. T. Wieciech, *Recenzja: Przemysław Biskup: Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa: Wydawnictwo Elipsa, 2007, „Państwo i Prawo” 2008, nr 5, s. 123. Por. *Reference Re Canada Assistance Plan (B.C.)*, [1991] 2 SCR 525. Por. przypis 94 w rozdziale *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego* oraz komentarz do art. 52 AK 1982 na temat innych niepisanych zasad konstytucji Kanady w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Przepisy dotyczące podziału władzy między poziomem federalnym a prowincje zostały zawarte głównie w art. 91 AK 1867 (kompetencje wyłączne federacji), art. 92 AK 1867 oraz częściowo art. 92A (kompetencje wyłączne prowincji). Inne artykuły wyznaczały kompetencje zbieżne lub równoległe (*concurrent*), które dopuszczały możliwość działalności ustawodawczej obu szczebli władzy (częściowo art. 92A oraz art. 93, 94A i 95 AK 1867)⁴⁰⁰. W art. 91 AK 1867 znajduje się domniemanie kompetencji ustawodawczych na rzecz federacji, czyli tzw. klauzula rezydualna lub klauzula władzy rezydualnej, zwana również klauzulą POGG – od słów „pokój, porządek i dobry rząd” (*peace, order and good government*), zawartych we wstępnej części art. 91 AK 1867. Jednak szybko okazało się, że podział władzy w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. został sformułowany ogólnikowo i abstrakcyjnie. Poszczególne zapisy wymagały interpretacji, a ich wykładni dokonywały sądy, w tym Komitet Sądowy Tajnej Rady. Doprowadziło to do bardzo głębokiej reinterpretacji oryginalnego podziału władzy pomiędzy federacją i prowincje – John A. Macdonald myślał o powołaniu do życia scentralizowanej federacji⁴⁰¹ – i zasadniczo wpłynęło na faktyczny kształt ustroju Kanady, powiększając sferę kompetencji prowincji⁴⁰². I choć decentralizujący wpływ orzeczeń Tajnej Rady został zahamowany po 1949 r., gdy Sąd Najwyższy stał się ostatnią instancją odwoławczą w sądownictwie kanadyjskim⁴⁰³, system federalny Kanady w dalszym ciągu, z przerwą na I i II wojnę światową, coraz mocniej się decentralizuje⁴⁰⁴. Na jego przekształcenie wpłynęło

⁴⁰⁰ Dodatkowe elementy podziału władzy zostały zawarte w art. 101, 109, 117, 132 AK 1867. Zob. I. Wrońska, *Zagadnienia podziału kompetencji w systemie federalnym Kanady*, [w:] *Problemy rozwoju federalizmu we współczesnym świecie*, red. J. Jaskiernia, Kielce 2009, s. 83.

⁴⁰¹ John A. Macdonald był pierwszym premierem Dominium Kanady, a wcześniej najważniejszą postacią w procesie jednoczenia brytyjskich kolonii na kontynencie północnoamerykańskim. To on jest odpowiedzialny za przełożenie na praktyczne rozwiązania idei federalizmu. Rozumiał ją jednak w dość unikalny sposób, gdyż uznawał za konieczne ze względu na znaczne różnice społeczne, religijne i regionalne przyjęcie takiej wersji federalizmu, który zapewni silną i wysoce scentralizowaną formę rządu. *Państwo i społeczeństwo...*, s. 46.

⁴⁰² Szerzej na ten temat zob. T. Wierciech, *Ustroje federalne...*, s. 140-158. Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁴⁰³ Por. komentarze do art. 91(1) i 101 AK 1867.

⁴⁰⁴ Kilkukrotnie od 1867 r. zmieniał się balans władzy pomiędzy centralizacją, dającą więcej uprawnień Ottawie, a decentralizacją, zwiększającą kompetencje prowincji. W historii rozwoju federalizmu kanadyjskiego można wymienić pięć etapów. Pierwszy to scentralizowana federacja. W literaturze wskazuje się, że występowała ona do 1883 r. (Mikuli rozszerza ten okres aż do lat 90. XIX w.). Jej przejawami były: klauzula POGG (art. 91 AK 1867), klauzula restrykcyjna (art. 90 AK 1867), tzw. władza deklaratywna (art. 92(10)(c)) oraz szerokie uprawnienia do wydatkowania pieniędzy (*spending power*) (art. 91(1A) AK 1867, art. 91(3) AK 1867, art. 106 AK 1867). Drugi etap to okres decentralizacji, trwający od 1883 do 1910 r. Ogromny wpływ na taką zmianę miały sądowe interpretacje zasady federalizmu powiększające kompetencje władz prowincji. Zapisy artykułów rozszerzających władzę centralną było wąsko rozumiane (m.in.

bowiem wiele innych czynników. Wśród nich znajdują się nacjonalizm quebecki,

klauzula POGG), a rozszerzeniu uległy za to zapisy art. 92(13) („Własność i prawa obywateli w prowincji”) i art. 92(16) („wszystkie sprawy o lokalnej lub prywatnej naturze w prowincji”), które sędziowie Tajnej Rady traktowali jako klauzule rezydualne. W dużym stopniu było to wynikiem poglądów brytyjskich sędziów preferujących bardziej klasyczne ujęcie federalizmu, w którym jednostki lokalne cieszą się większą autonomią, którą należy chronić. Na te elementy zwracają uwagę konstytucjoniści kanadyjscy, np. Hogg, a w literaturze polskiej Mikuli. Politolodzy kanadyjscy, m.in. Jacksonowie, Stevenson czy Cody, podkreślają siłę działaczy prowincjonalnych, w szczególności Olivera Mowata – premiera prowincji Ontario – oraz Honoré Merciera – premiera Quebecu. Trzeci etap, okres powrotu do centralizacji, trwał do końca lat. 50. XX w. Centralizacja była związana z uczestnictwem Kanady w dwóch wojnach światowych. W tych okresach rząd federalny, wydając odpowiednie ustawy, podporządkował sobie wiele uprawnień posiadanych dotychczas przez prowincje (w szczególności te zawarte w art. 92(13) AK 1867). Tajna Rada akceptowała takie naruszenie podziału władzy, uznając, że okres wojny wymaga zwiększenia kompetencji władzy federalnej, nawet za cenę chwilowego przekształcenia Kanady w państwo quasi-unitarne. W czasie II wojny światowej władza federalna znacząco rozbudowała swoje uprawnienia, a w czasie pokoju nie chciała oddać nowych dziedzin. Symbolem tego okresu stały się tzw. granty warunkowe (*conditional grants*) – pieniądze przekazywane przez Ottawę prowincjom pod warunkiem wydania ich na ustalone przez siebie cele. Czwarty etap to okres tzw. federalizmu kooperatywnego (stawiającego na współdziałanie władz federalnych i prowincji w kwestiach ważnych dla obu stron) przechodzącego w federalizm wykonawczy, cechujący się większym antagonizmem i spotkaniami szefów władzy wykonawczej. W tym okresie prowincje zostały uwolnione od ogromnych obciążeń finansowych, a Ottawa przejęła np. ubezpieczenia nad bezrobotnymi oraz emerytury (art. 91(2A) i 94A AK 1867). Rząd federalny zobowiązał się też do wyrównywania różnic finansowych prowincji. Piąty etap, który trwa od 1976 r. do dzisiaj, jest najbardziej „trudnym” okresem w historii federalizmu kanadyjskiego. Nazywany federalizmem kwestionowanym (*contested federalism*), cechuje się odrzuceniem „paternalistycznej” postawy Ottawy przez władze Quebecu po okresie spokojnej rewolucji i dążeniem do takiej reformy federalizmu kanadyjskiego, aby był on jak najbardziej asymetryczny, a Quebec uzyskał specjalne prawa. Także inne prowincje coraz wyraźniej artykułowały swoje żądania. Okres ten cechuje wzrost płatności bezwarunkowych (*unconditional payments*), w których Ottawa nie ustala już warunków, na jakich można wydawać przekazywane przez nią pieniądze. Rośnie też znaczenie dopłat wyrównawczych (*equalization payments*), mających zapewnić standard ogólnokanadyjski. Pojawiają się również klauzule wycofania (*opt-out*), pozwalające prowincjom na rezygnację z programów federalnych i uruchomienie własnych za odszkodowaniem. Notabene jest to jedno z unikalnych kanadyjskich rozwiązań w ramach światowego federalizmu, które miało na celu akomodację dążeń quebeckich. Od 1993 r. następuje dalsze ograniczanie programów federalnych, co przekłada się na zwiększenie kompetencji prowincji, dotyczące szkoleń zawodowych, budownictwa socjalnego, górnictwa, leśnictwa czy rekreacji. Podobne zmiany zachodzą w najważniejszych programach społecznych: transferach na ochronę zdrowia oraz na programy opieki społecznej czy edukacji. Na te wszystkie trendy nałożyły się separatyzm quebecki (dwa referenda w 1980 i 1995 r.), a także debaty konstytucyjne, tylko częściowo zakończone patriacją konstytucji w 1982 r. Brak zgody Quebecu spowodował, że spory konstytucyjne trwały aż do końca XX w. (porozumienia z Meech Lake z 1987 r. i Charlottetown z 1992 r.). Podział bazuje na: R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 198-204. Por. P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada. 2011 Student Ed.*, Scarborough 2011, s. 109-153; P. Mikuli, *op. cit.*, s. 64; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 166-173; C. Bélanger, *Emergency Federalism in the Canadian Constitution*, 2001, [on-line:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechistory/federal/emergenc.htm> – 16 VIII 2014;

a także ogólnie niewystarczające odzwierciedlenie zróżnicowania regionalnego Kanady przez instytucje centralne, co dość naturalnie sprzyjało dążeniu prowincji (szczególnie tych silniejszych) do uzyskiwania coraz większych uprawnień. Także kompetencje, które prowincje uzyskały w 1867 r., takie jak służba zdrowia, opieka społeczna czy edukacja, niemające dużego znaczenia politycznego w XIX w., stały się ogromnie istotne w wieku następnym, a tym samym rola odgrywana przez prowincje wzrosła. W rezultacie zarówno Ottawa, jak i poszczególne prowincje, posiadając rozbudowane uprawnienia, często konkurują ze sobą na polach rozwoju społecznego, gospodarczego czy w procesie budowania tożsamości⁴⁰⁵.

Dokonując wykładni zapisów konstytucji dotyczących podziału władzy, sędziowie posługiwali się – i w dalszym ciągu posługują się – różnymi doktrynami lub metodami interpretacji przepisów. Każda z nich wymaga jednak analizy całości prawa konstytucyjnego, co oznacza konieczność uwzględnienia nie tylko części konstytucji Kanady zawartych w pisanych aktach prawnych, lecz także innych elementów konstytucji materialnej, w tym konwenansów konstytucyjnych czy też niepisanych zasad konstytucyjnych⁴⁰⁶. Sędziowie biorą pod uwagę również kontekst historyczny oraz istniejące już orzeczenia i opinie sądów. Przez pewien okres sędziowie interpretujący podział władzy zawarty w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. czerpali z doktryny sztywnego rozdziału kompetencji między federacją oraz prowincje, a władza żadnego ze szczebli nie mogła zostać uszczuplona (*waterthight compartments*)⁴⁰⁷. Koncepcja wyłączności obecnie ma jednak niewielkie znaczenie, gdyż coraz więcej zagadnień nie mieści się ramach kompetencji tylko jednego poziomu władzy i regulacje jednego szczebla zachodzą na drugi (dotyczy to m.in. ochrony środowiska, handlu, komunikacji czy rybołówstwa). W orzeczeniu w sprawie *Ontario (Attorney General) v. OPSEU* sędziowie stwierdzili: „Historia kanadyjskiego prawa konstytucyjnego pozwala na spora dozę wzajemnego oddziaływania i w istocie zachodzenia na siebie federalnych i prowincjonalnych kompetencji”⁴⁰⁸.

---

idem, *Cooperative Federalism*, 2001, [online:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechi-story/federal/coop-fed.htm> – 16 VIII 2014; idem, *Opting Out*, 2001, [online:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechistory/federal/opting.htm> – 16 VIII 2014.

⁴⁰⁵ Trend decentralizujący utrzymuje się nadal, a dowodem może być fakt, że ilość pieniędzy z podatków zbieranych przez władzę federalną i prowincje wyrównała się, podczas gdy w 1950 r. Ottawa uzyskiwała około trzy razy więcej środków. R. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 203. Por. *Handbook of Federal Countries*, eds. A. L. Griffiths, K. Nerenberg, Montréal 2005, s. 109; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 192. Analizę kierunków rozwoju kanadyjskiego federalizmu zob. *ibidem*, s. 189-218. Por. M. Gabryś, *Polityka wewnątrzna Kanady...*, s. 45-95.

⁴⁰⁶ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 109-121. Por. komentarz do art. 9 AK 1867 dotyczący uregulowań konwenansowych oraz komentarz do art. 52 AK 1982 w kwestii elementów składających się na konstytucję Kanady w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴⁰⁷ Słów o „wodoszczelnych przedziałach” użyli sędziowie Tajnej Rady w opinii *Canada (AG) v. Ontario (AG)*, [1937] UKPC 6, [1937] AC 326, [*Labour Conventions Reference*].

⁴⁰⁸ *Ontario (Attorney General) v. OPSEU...*

VI. Podział władzy ustawodawczej

Obecnie obowiązuje dużo bardziej liberalne orzecznictwo w zakresie podziału władzy między szczebel centralny a prowincje. Jedną z metod, którą posługują się sędziowie przy interpretacji zapisów dotyczących podziału władzy, jest metoda „podwójnego aspektu” (*double aspect*). Została ona zdefiniowana w orzeczeniu w sprawie *Hodge v. Queen*, rozstrzygniętej przez brytyjski Komitet Sądowy Tajnej Rady w 1883 r.⁴⁰⁹ Najprościej ujmując: wskazuje, że każde zagadnienie może mieć dwie strony – z jednej może ono podlegać władzy federalnej (np. na mocy art. 91 AK 1867), a z drugiej może znajdować się w kompetencjach władzy prowincji (np. na mocy art. 92 AK 1867). Skutkiem takiego rozumowania jest stwierdzenie, że jedna kwestia może być regulowana przez obie gałęzie władzy, w zależności od wymiaru, którego dotyczy⁴¹⁰. Jak pisze Mikuli: „Sądy muszą zatem nie tylko określić wszystkie aspekty sprawy podlegające kompetencjom obydwu szczebli, ale także muszą zdecydować, który z aspektów jest bardziej zasadniczy czy pierwotny”⁴¹¹. Jest to unikatowe rozwiązanie w kanadyjskim prawie konstytucyjnym⁴¹².

Innym rozwiązaniem stosowanym przez sędziów ustalających zakres władzy jest doktryna istoty i substancji prawa (*pith and substance*) danej regulacji⁴¹³. Na mocy tej zasady interpretacji konstytucji można stwierdzić, której z gałęzi władzy przysługuje uprawnienie do regulacji danego zagadnienia i czy jedna z nich nie wkracza na pole uprawnień zastrzeżonych dla drugiej. Jeżeli zostanie ustalone, że substancja (materia) danego aktu prawnego odnosi się do zakresu kompetencji posiadanych przez tę gałąź władzy, która wydała ów akt, prawo to jest uznane za *intra vires* (znajdujące się w ramach uprawnień danej gałęzi władzy)⁴¹⁴, nawet jeżeli dotyczy zagadnień znajdujących się poza kompetencjami ustawodawczymi tej władzy. Należy jednak ustalić, czy zakres ingerencji w zagadnienia leżące poza kompetencją

---

⁴⁰⁹ *Hodge v. The Queen (Canada)*, [1883] UKPC 59, [1883] 9 AC 117. Doktryna „podwójnego aspektu” została użyta przez sądy do rozstrzygnięcia zagadnień dotyczących m.in. odsetek (*Attorney General (Ontario) v. Barfried Enterprises*, [1963] SCR 570), niewypłacalności (*Robinson v. Countrywide Factors Ltd.*, [1978] 1 SCR 753) czy prohibicji (*The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada (Canada)*, [1897] AC 199, [1896] UKPC 20, [*Local Prohibition Case*]).

⁴¹⁰ I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 66.

⁴¹¹ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 67. Przykładem może być kodeks drogowy – generalne zasady poruszania się regulują prowincje na mocy art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”), ale zdarzenia o charakterze kryminalnym podlegają władzy federalnej na mocy art. 91(27) AK 1867 („prawo karne”).

⁴¹² P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada*, Toronto 1985, s. 456.

⁴¹³ Użyto jej m.in. w orzeczeniach w sprawach *Cushing v. Dupuy (Quebec)*, [1880] UKPC 22, 5 AC 409 oraz *The Citizens Insurance Company of Canada and The Queen Insurance Company v. Parsons (Canada)*, [1881] UKPC 49, [1881] 7 AC 96, a współcześnie w sprawie *Ward v. Canada (Attorney General)*, 2002 SCC 17, [2002] 1 SCR 569.

⁴¹⁴ Przeciwnieństwem jest orzeczenie o *ultra vires* jakiegoś aktu prawnego, czyli wykraczającego poza uprawnienia danej gałęzi władzy.

władzy ma charakter marginalny czy też pod pozorem regulacji spraw będących w zakresie kompetencji dokonywana jest próba regulacji zagadnień należących do drugiej gałęzi. Niemniej jednak sam fakt ingerencji nie powoduje niekonstytucyjności prawa, nawet w obszarze tej ingerencji⁴¹⁵.

Środkiem, którego używają sędziowie do interpretacji sporów związanych z podziałem władzy w Kanadzie, jest również doktryna „żywego drzewa” (*living tree*)⁴¹⁶. Podkreśla ona zdolność konstytucji do adaptacji do nowych warunków na przestrzeni czasu, co oznacza konieczność szerokiej i liberalnej interpretacji pojęć w niej zawartych, tak aby obejmowały nowe lub zmienione elementy rzeczywistości⁴¹⁷. Przykładem zastosowania tej doktryny było przekazanie władzy federalnej kontroli nad nadawaniem za pomocą fal radiowych⁴¹⁸.

⁴¹⁵ W orzeczeniu w sprawie *Ward v. Canada (Attorney General)* sąd wskazał, że doktryna istoty i substancji prawa (*pith and substance*) nakazuje odpowiedź na dwa pytania: 1. Co stanowi rdzeń i substancję lub zasadniczy charakter danego prawa? 2. Czy odnosi się ono do uprawnień wymienionych w art. 91 i 92 AK 1867? Pierwsze pytanie ma ustalić dominującą właściwość danego prawa poprzez analizę jego celu (co chciał osiągnąć ustawodawca i czy mieści się to w zakresie jego kompetencji) oraz skutków, jakie niesie (w jaki sposób wpłynie na prawa i zobowiązania). Doktryna istoty i substancji prawa jest w tym zakresie elastyczna i opiera się na interpretacji zapisów aktu prawnego, ale także szerszego tła i okoliczności związanych z jego uchwalaniem. Drugie pytanie ma przynieść odpowiedź, czy dany akt prawny znajduje się w zakresie władzy federacji czy prowincji, przy czym konstytucja musi być interpretowana elastycznie, zgodnie z aktualnymi realiami społeczno-polityczno-historycznymi, z poszanowaniem zasady federalizmu. Autonomiczność obu szczebli władzy i ich uprawnienia przedmiotowe muszą być interpretowane w relacji do siebie; gdy uprawnienia przedmiotowe zawierają nakładające się na siebie koncepcje, należy uwzględnić obie i dokonać „wspólnej modyfikacji” (*mutual modification*); uprawnienia przedmiotowe nie powinny być interpretowane zbyt szeroko, aby nie rozszerzać zakresu władzy w sposób nieokreślony. Przydział danego aktu prawnego do zakresu władzy prowincji lub federacji zależy od uznania przez sąd, który element jest szerszy. Uboczne wkroczenie w zakres władzy drugiej gałęzi jest tolerowane, gdyż klasyfikacji danego aktu prawnego dokonuje się na podstawie jego dominującego charakteru. Współczesna interpretacja konstytucji Kanady pozwala bowiem na stosunkowo duży zakres nakładania się ustawodawstwa obu poziomów władzy.

⁴¹⁶ *Introductory Readings in Canadian Government and Politics*, eds. R. M. Krause, R. H. Waggenberg, Toronto 1991, s. 42-43.

⁴¹⁷ W orzeczeniu w sprawie *Persons Case* sędzia Lord Sankey napisał, iż uchwalenie Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej w 1867 r. było jak „zasadzenie w Kanadzie żywego drzewa, zdolnego w ramach naturalnych granic do wzrostu i rozwoju”. Cyt. za: P. Biskup, *Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa 2007, s. 122, *Studia nad Polityką*, t. 15; *Edwards v. Canada...* Por. komentarz do art. 24 AK 1867.

⁴¹⁸ Później zwierzchność władzy federalnej została także rozszerzona na nadawanie telewizji. Działanie dostawców Internetu (*internet service providers*) nie mieści się jednak w tej kategorii. *The Attorney General of Quebec (Appeal No. 84 of 1931) v. The Attorney General of Canada and others (Canada)*, [1932] UKPC 7, [1932] AC 304, [Radio Reference]; *Reference re Broadcasting Act*, 2012 SCC 4, [2012] 1 SCR 142. Początek doktryny „żywego drzewa” jest związany ze sprawą *Persons Case. Edwards v. Canada...* Określenia tego użył również sędzia w opinii

Władza Parlamentu

Władza ustawodawcza Parlamentu

91. Słusznym prawem Królowej za radą i zgodą Senatu i Izby Gmin jest stanowienie prawa dla pokoju, porządku i dobrego rządu Kanady, w odniesieniu do wszystkich spraw niezamieszczonych w uprawnieniach przedmiotowych, przekazanych przez niniejszą Ustawę wyłącznie do regulacji legislaturom prowincji, i dla większej pewności, a nie dla ograniczenia uniwersalności powyższych słów, deklaruje się niniejszym (niezależnie od innych ustaleń niniejszej Ustawy), że wyłączna władza ustawodawcza Parlamentu Kanady obejmuje wszystkie sprawy zawarte w uprawnieniach przedmiotowych wymienionych poniżej.

Dośłowna interpretacja rozdziału VI Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. może prowadzić do stwierdzenia, że władza w Kanadzie została podzielona na dwie części: należącą do prowincji i konkretnie określoną w 15 punktach art. 92 AK 1867⁴¹⁹ (i kilku dalszych tego Aktu⁴²⁰) oraz do federacji, zawierającą całą resztę spraw. Sformułowanie o stanowieniu prawa przez parlament Kanady „w odniesieniu do wszystkich spraw niezamieszczonych w uprawnieniach przedmiotowych [...] przekazanych wyłącznie do regulacji legislaturom prowincji” sugeruje taką interpretację, a lista zagadnień wymienionych w 30 punktach⁴²¹ art. 91 AK 1867 zdaje się mieć charakter jedynie ilustrujący generalne uprawnienia federacji⁴²². Mimo tak, wydawałoby się, jasnego ustanowienia podziału władzy przez ojców konfederacji w 1867 r. faktyczne ustalenie zakresu kompetencji władzy federalnej (a przez analogię także prowincji) jest jednak dużo bardziej skomplikowane. Wymaga bowiem sięgnięcia nie tylko do przepisów konstytucji, lecz także do orzeczeń sądowych. Korzystając z uprawnienia do rozstrzygania sporów dotyczących podziału władzy, sądy miały ogromny wpływ na ustalenie faktycznego zakresu kompetencji obu szczebli⁴²³.

Re BC Motor Vehicle Act, [1985] 2 SCR 486. Por. komentarz do art. 7 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴¹⁹ Lista zawarta w art. 92 AK 1867 zawiera 16 punktów, ale punkt pierwszy, choć został uchylony w 1982 r., nie został usunięty z tekstu Aktu Konstytucyjnego.

⁴²⁰ M.in. częściowo art. 92A AK 1867. Por. komentarz wstępny do rozdziału VI AK 1867.

⁴²¹ Pierwotnie lista kompetencji wyłącznych parlamentu federalnego wynosiła 29 pozycji, wskutek zmian i nowelizacji znajduje się na niej obecnie 31 pozycji, ale ponieważ punkt pierwszy, uchylony w 1982 r., nie został usunięty z tekstu Aktu Konstytucyjnego, faktycznie jest to 30 obszarów.

⁴²² Wieciech pisze: „Nie ma wątpliwości, że klauzula domniemania miała być w zamyśle twórców konstytucji Kanady z 1867 roku głównym źródłem władzy federacji, a wymienione w art. 91 kompetencje parlamentu federalnego miały jedynie egzemplifikować te generalne uprawnienia”. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 136.

⁴²³ Na temat orzeczeń Komitetu Sądowego Tajnej Rady i Sądu Najwyższego w odniesieniu do podziału kompetencji pomiędzy federację a prowincje zob. *ibidem*, s. 140-158. Na temat uprawnień sądów do rozstrzygania sporów kompetencyjnych między gałęziami władzy oraz obec-

Po pierwsze brytyjski Komitet Sądowy Tajnej Rady⁴²⁴ zreinterpretował znaczenie wstępnej części art. 91 AK 1867, która wskazuje, że parlament federalny ma „słuszne prawo” do „stanowienia prawa dla porządku, pokoju i dobrego rządu Kanady”⁴²⁵. Zapis ten, w literaturze nazywany często klauzulą POGG, wskazywał na domniemanie kompetencji parlamentu federalnego (*residuary power*)⁴²⁶ i był realizacją celu wyznaczonego przez ojców konfederacji: zapewnienia władzy federalnej jak największego zakresu władzy ustawodawczej⁴²⁷. Innymi słowy: wszystkie spr-

---

ności konstytucyjnej kontroli prawa (*judicial review*) w kanadyjskim systemie prawnym por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴²⁴ Punktem zwrotnym było orzeczenie w sprawie *Local Prohibition* z 1896 r. Więcej w dalszej części komentarza.

⁴²⁵ Podobne słowa były używane w brytyjskim ustawodawstwie kolonialnym w Kanadzie. W różnej formie zapisy takie można znaleźć w Proklamacji królewskiej z 1763 r., Akcie Quebecu z 1774 r., Akcie Konstytucyjnym z 1791 r. oraz Ustawie o Unii z 1840 r. Nadawały legislatorom kolonii pełnię władzy uchwalania prawa. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 204. Por. *The Royal Proclamation...*; *The Quebec Act, 1774...*; *Constitutional Act, 1791...*; *The Union Act, 1840...* Określenie „pokój, porządek i dobry rząd” ma dla Kanadyjczyków również znaczenie kulturowe i bywa czasem określane jako motto wyrażające wartości przewodnie kanadyjskiej kultury politycznej. Taką interpretację przeprowadził m.in. amerykański socjolog Seymour Martin Lipset w książce *Continental Divide. The Values and Institutions of the United States and Canada* (New York 1990). Por. A. Reczyńska, *U.S.A. and Canada. The Basic Differences in the Historical Process*, [w:] *Visions of Canadian Studies. Teaching, Research, Methodology. Papers Presented at the Conference Organised by Institute of English Studies and Institute of Romance Studies at the University of Warsaw. Warsaw 17-18 April 1998 / Visions d'études canadiennes. Enseignement, recherche, méthodologie. Actes du colloque organisé par l'Institut d'Etudes Anglaises et l'Institut d'Etudes Romanes à l'Université de Varsovie. Varsovie 17-18 avril 1998*, eds. N. Burke, J. Kwatarko, Warszawa 2000. Por. uwagę Wiciecha dotyczącą zamiany słowa „dobrobyt” (*welfare*) na „porządek” (*order*) w czasie konferencji w Londynie w 1866 r. T. Wicciech, *Ustroje federalne...*, s. 136.

⁴²⁶ Zapisy klauzuli rezydualnej można znaleźć we wszystkich państwach federalnych, gdyż nie ma możliwości zawarcia w jakimkolwiek dokumencie pełnej i wyczerpującej listy uprawnień przyznanych każdemu z poziomów władzy. Mogą bowiem pojawić się nowe sprawy (np. nikt w XIX w. nie przewidywał pojawienia się Internetu czy energetyki atomowej). Por. zapisy klauzuli rezydualnej w federacji amerykańskiej. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 43-45, 134-135.

⁴²⁷ Było to zgodne z ogólnym zamysłem stworzenia scentralizowanej władzy w Dominium, aby uniknąć „słabości”, które miała konstytucja USA. Jedną z największych było pozostawienie w ustawie zasadniczej kompetencji nieprzyznanych enumeratywnie władzy federalnej poszczególnym stanom. John A. Macdonald mówił w parlamencie Zjednoczonej Prowincji Kanady w 1865 r.: „[Amerykanie] zaczęli do złej strony. [...] My przyjęliśmy inny system. Wzmocniliśmy władzę centralną. Przekazaliśmy parlamentowi centralnemu wszystkie najważniejsze obszary stanowienia prawa. Przyznaliśmy nie tylko konkretnie i szczegółowo wszystkie uprawnienia, które wynikają z suwerenności, ale wyraźnie oświadczyliśmy, że wszystkie sprawy leżące w interesie ogólnym, które nie zostały wyraźnie i wyłączenie powierzone lokalnym rządcom i lokalnym legislatorom, przyznane są wspólnemu rządowi i parlamentowi. Uniknęliśmy więc tego wielkiego źródła słabości, które było przyczyną rozłamu w Stanach Zjednoczonych. Uniknęliśmy wszelkich konfliktów kompetencji i władzy, a jeśli ta konstytucja zostanie zaak-

VI. Podział władzy ustawodawczej

wy, które nie zostały rozdzielone w art. 91 AK 1867 i 92 AK 1867 i nie mają wyraź- nie lokalnego charakteru, na mocy pierwszej części art. 91 znajdować się powinny w kompetencjach władzy federalnej. Jednak zgodnie z orzeczeniem Komitetu Są- dowego Tajnej Rady taka interpretacja pozwalałaby na naruszanie przez parlament federalny suwerennej wyłączności legislacyjnej prowincji w zakresie wszystkich spraw lokalnych, gdyby tylko Ottawa uznała, że są one niezbędne do realizacji „po- koju, porządku i dobrego rządu”⁴²⁸. Sędziowie przyjęli więc interpretację, zgodnie z którą należało określać zakres władzy federalnej poprzez czytanie 15 uprawnień przekazanych prowincjom w art. 92 AK 1867 łącznie z 30 kategoriami spraw za- wartych w dalszej części art. 91 AK 1867. Na taką interpretację, zdaniem sądu, wskazywały dwa elementy: stwierdzenie „dla większej pewności, lecz bez ograni- czania powyższej ogólnej zasady” oraz fakt, że lista wymienionych w art. 92 AK 1867 uprawnień przedmiotowych prowincji zawiera punkt 13 („Własność i prawa obywateli w prowincji”) i punkt 16 („Wszystkie sprawy o lokalnej lub prywatnej naturze w prowincji”). Ich znaczenie może być w pełni poznane jedynie przez wy- kluczenie z ich definicji listy 30 spraw wymienionych w art. 91 AK 1867. Innymi słowy: bez wymienienia 30 kategorii spraw w kolejnych podpunktach art. 91 AK 1867 przypadłyby one prowincjom na podstawie zapisu art. 92(13) bądź 92(16) AK 1867⁴²⁹. Tych 30 spraw nie stanowi więc zwykłego „upewnienia się”, niedodającego niczego do kompetencji władzy federalnej; to konkretne rozszerzenie wyłączności legislacyjnej parlamentu federalnego na uprawnienia przysługujące władzom pro- wincji. Logicznym następstwem jest uznanie, że art. 91 AK 1867 zawiera tylko jedną z trzech klauzul rezydualnych znajdujących się w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r.⁴³⁰ Zdecydowanie wzmacnia to władze prowincji kosztem federacji⁴³¹.

---

ceptowana [...] będziemy mieli [...] wszystkie zalety unii ustawodawczej z jednym rządem, a jednocześnie z gwarancją dla instytucji lokalnych oraz lokalnych praw, na którą nalega tak wielu ludzi w koloniach [...]”. J. Macdonald, *On Canadian Confederation (1865)*, [w:] *Pań- stwo i społeczeństwo...*, s. 52.

⁴²⁸ C. Bélanger, *Peace, Order and Good Government*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/pogg.htm> – 16 VIII 2014.

⁴²⁹ Chodzi np. o art. 91(15) AK 1867 („działalność bankowa”), art. 91(23) AK 1867 („prawo autor- skie”), art. 91(26) AK 1867 („śluby i rozwody”). Reesor pisze, że art. 91(2A) AK 1867 („ubez- pieczenie na wypadek bezrobocia”) dodano do enumeratywnie wymienionych kompetencji Ottawy po to, by nie został uznany za wchodzący w skład art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”). B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 203-204.

⁴³⁰ Dwie pozostałe znajdują się w art. 92(13) AK 1867, deklarującym zwierzchność prowincji nad sprawami dotyczącymi „własności i praw obywatelskich w prowincji”, oraz w art. 92(16) AK 1867, uznającym zwierzchność prowincji nad sprawami o „lokalnej i prywatnej naturze”. Por. komentarz wstępny do art. 92 AK 1867 oraz komentarze do art. 92(13) i 92(16) AK 1867.

⁴³¹ Błędą sugestią, jakoby orzeczenia Komitetu Sądowego Tajnej Rady wpłynęły na zwiększenie uprawnień władzy federalnej, przedstawił P. Biskup (*op. cit.*, s. 121-122). Na błąd ten zwrócił uwagę T. Wieciech (*Recenzja: Przemysław Biskup...*, s. 122).

Taka interpretacja, wprowadzona przez Komitet Sądowy Tajnej Rady, pozostaje do dzisiaj przedmiotem sporów, choć głównie wśród konstytucjonalistów⁴³². Nie udało się bowiem w wiarygodny sposób podważyć zawężającej wykładni przedstawionej przez brytyjskich sędziów. Konieczne więc stało się ustalenie w nowych warunkach okoliczności pozwalających na użycie zmniejszonego zakresu klauzuli POGG. Na przestrzeni lat ustalono trzy doktryny: 1. gdy występuje sytuacja zagrożenia, „nagłości” lub sytuacji krytycznej (*emergency*); 2. gdy sprawa jest ważna dla całego państwa, posiada wymiar ogólnokrajowy lub „narodowy” (*national concern, national dimension*); 3. gdy jakaś kategoria przedmiotowa nie została wymieniona w art. 91 lub art. 92 Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. bądź innych, w których znajduje się podział władzy między prowincje a federację, i nie może być wykorzystana jedna z dwóch wcześniej wymienionych doktryn, czyli istnieje luka w podziale kompetencji (*gap*)⁴³³.

Sytuacja zagrożenia dla całego państwa, powodowana przez wojnę, inwazję, głód czy wysoką inflację, została uznana przez Komitet Sądowy Tajnej Rady, a po 1949 r. przez Sąd Najwyższy za okoliczność, która umożliwia użycie klauzuli POGG i pozwala władzy federalnej na wkroczenie w uprawnienia prowincji⁴³⁴. Doktryna została zapoczątkowana orzeczeniem w sprawie *Board of Commerce* z 1922 r.⁴³⁵ i potwierdzona w orzeczeniu *Fort Frances Pulp and Paper v. Manitoba Free Press* z 1923 r.⁴³⁶ Po 1949 r. doktryny *emergency* użyto w opinii *Anti-Inflation Reference*

⁴³² Interpretacja sędziów Tajnej Rady była niechętnie przyjmowana w Kanadzie, a krytyka najczęściej dotyczyła braku uwzględniania rzeczywistości społeczno-politycznej oraz kontekstu historycznego, w tym debat w czasie konferencji konstytucyjnych, które doprowadziły do skonstruowania takiego, a nie innego modelu federalizmu. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 65; C. Bélanger, *The Judicial Committee of the Privy Council and the Canadian Constitution*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/judicial.htm> – 16 VIII 2014. Niemniej jednak są również głosy wskazujące, że orzeczenia Komitetu Sądowego Tajnej Rady dostosowały zbyt mocno scentralizowaną konstytucję do realiów zróżnicowanego kraju. Ciekawą uwagę poczynioną przez późniejszego premiera Pierre’a Trudeau przytacza Wieciech. Trudeau stwierdził, że gdyby Komitet Sądowy Tajnej Rady nie sprzyjał prowincjom, „separatyzm quebecki mógłby nie być dziś zagrożeniem; mógłby być zrealizowanym projektem”. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 148. Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 136-159; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 155-157.

⁴³³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 204-207; P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada. 2011 Student Ed.*, s. 369-395; T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 142.

⁴³⁴ Co ciekawe, zgodnie z interpretacją sądów wystarczającym zagrożeniem nie był wielki kryzys. Por. uwagę Wieciecha o wynikającym z orzeczenia z 1896 r. czasowym „zawieszeniu” zasady federalizmu w sytuacji zagrożenia. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 143-145.

⁴³⁵ *The Attorney General of Canada (Appeal No. 103 of 1920) v. The Attorney General of Alberta and others (Canada)*, [1921] UKPC 107, [1922] 1 AC 191, [*Board of Commerce Case*]. Por. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 143.

⁴³⁶ *The Fort Frances Pulp and Paper Company Limited (Appeal No. 69 of 1923) v. The Manitoba Free Press Company Limited and others (Ontario)*, [1923] UKPC 64, [1923] AC 695.

VI. Podział władzy ustawodawczej

z 1976 r.⁴³⁷, w której sędziowie uznali, że parlament federalny może wydać ustawę regulującą inflację, gdyż jest ona znaczącym problemem dla gospodarki Kanady. Możliwość skorzystania z klauzuli POGG na mocy doktryny *emergency* mija, gdy zakończą się okoliczności wywołujące zagrożenie.

Zastosowanie doktryny wymiaru narodowego (zwanej też teorią interesu narodowego) jest możliwe w odniesieniu do nowych kategorii przedmiotowych, niewystępujących w 1867 r., oraz w sytuacji, gdy jakaś kategoria przedmiotowa, która początkowo miała znaczenie lokalne, stanie się istotna z punktu widzenia całego państwa⁴³⁸. Parlament federalny może w obu okolicznościach skorzystać z klauzuli POGG i przejąć uprawnienia regulacyjne. Początkiem doktryny wymiaru narodowego było uzasadnienie w sprawie *Local Prohibition* z 1896 r.⁴³⁹ Komitet Sądowy orzekał również przy użyciu tej doktryny, przekazując władzy federalnej uprawnienia do regulacji kontroli ruchu lotniczego⁴⁴⁰. Po 1949 r. orzeczenia Sądu Najwyższego sprecyzowały, że chodzi o sytuację, gdy brak działania jednej z prowincji (np. w sytuacji epidemii czy zanieczyszczenia wód) może doprowadzić do zagrożenia zdrowia lub życia ludzi mieszkających w innych prowincjach⁴⁴¹. Przykładem takiego wykorzystania jest sprawa *R. v. Crown Zellerbach Canada Ltd.* z 1988 r., w której Sąd Najwyższy przyznał władzy federalnej prawo do regulowania spuszczenia zanieczyszczeń na morzu, mimo że sprawa dotyczyła wód znajdujących się w granicach Kolumbii Brytyjskiej⁴⁴². Doktryna wymiaru narodowego nie była i nie jest jednak powszechnie akceptowana i często bywa łączona przez sądy z doktryną stanu zagrożenia⁴⁴³.

⁴³⁷ *Re: Anti-Inflation Act*, [1976] 2 SCR 373.

⁴³⁸ Szerzej na temat doktryny wymiaru narodowego zob. E. Popławska, *op. cit.*, s. 293-295.

⁴³⁹ *The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada...* Por. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 142.

⁴⁴⁰ *The Attorney-General Canada v. The Attorney-General of Ontario and others*, [1931] UKPC 93, [1932] AC 54, [*Aeronautics Reference*].

⁴⁴¹ Np. w sprawie *Johannesson v. Municipality of West St. Paul* uznano, że dotyczy to lokalizacji lotnisk. *Johannesson v. Municipality of West St. Paul*, [1952] 1 SCR 292. Por. komentarz do art. 92(10) AK 1867.

⁴⁴² W sprawie tej Sąd Najwyższy ustalił też kryteria oddzielające doktrynę wymiaru narodowego od doktryny stanu zagrożenia. *R. v. Crown Zellerbach Canada Ltd.*, [1988] 1 SCR 401. Precyzyjny opis tego testu zob. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 149-150. Z doktryny wymiaru narodowego skorzystał również Sąd Najwyższy w sprawie *R. v. Hydro-Québec*, [1997] 3 SCR 213. Obie te sprawy pozwoliły władzom federalnym na szersze wprowadzenie regulacji dotyczących ochrony środowiska, która wcześniej była uważana za leżącą w kompetencjach poszczególnych prowincji. Por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 156. W nazwach kanadyjskich spraw sądowych stosowane są skróty m.in. „R. v.”. Litera „R” jest skrótem od łacińskiego „Regina” (królowa) lub „Rex” (król), co zmienia się w zależności od płci monarchy aktualnie panującego. Por. przypis 215 w komentarzu do art. 18 AK 1867.

⁴⁴³ Obawy wynikają z możliwości znaczącej i permanentnej ingerencji władz federalnych w uprawnienia prowincji. Aby choć trochę rozwiązać te wątpliwości, Sąd Najwyższy podał defi-

Z trzecią doktryną mamy do czynienia, gdy istnieje luka w enumeratywnie wypisanych kategoriach spraw przyznanych jednemu lub drugiemu szczeblowi władzy, a dana kategoria przedmiotowa nie pozwala na skorzystanie z doktryny *emergency* lub *national dimension*. W takiej sytuacji możliwość zastosowania klauzuli POGG dotyczy właściwie dwóch sytuacji: gdy jakaś kwestia została ewidentnie przeoczona przez autorów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. lub gdy sprawa ulokowana jest poza granicami prowincji. Ilustracją pierwszej sytuacji jest możliwość rejestracji spółek, których cel działalności wykracza poza granice jednej prowincji. Nie została ona zapisana w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r., ale analogiczne uprawnienie posiadają prowincje na mocy art. 92(11) AK 1867 („Rejestracja spółek, których celem jest działalność w prowincji”). W sprawie *John Deere Plow Co v. Wharton* uprawnienie do rejestracji spółek zostało więc rozszerzone na władze federalne⁴⁴⁴. Przykładem sprawy sądowej, w której sędziowie skorzystali z doktryny *gap* w drugiej sytuacji, była sprawa *Newfoundland Continental Shelf Reference* z 1984 r.⁴⁴⁵ Z uwagi na fakt, że szelf kontynentalny Nowej Fundlandii leży poza jej granicami, zagadnienie to nie znajdowało się wśród kategorii spraw przekazanych w art. 92 AK 1867 (ani w żadnym innym artykule Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.) do wyłącznej regulacji prowincji. W takiej sytuacji sędziowie orzekli na podstawie klauzuli POGG, że szelf kontynentalny podlega zwierzchnictwu władzy federalnej⁴⁴⁶.

W Akcie Konstytucyjnym z 1867 r., poza specyficznymi zapisami w art. 92A (zasoby nieodnawialne), art. 94A (emerytury) oraz art. 95 (imigracja i rolnictwo), nie ustalono, który ze szczebli władzy przeważa w razie kolizji prawa. Uregulowały

---

nicję materii o „narodowym” znaczeniu w sprawie *R. v. Crown Zellerbach Canada Ltd.* Musi mieć ona „jednolitość, szczególny charakter oraz niepodzielność, które ją wyróżniają wyraźnie od materii o znaczeniu prowincjonalnym”, a także „kompatybilność z konstytucyjnym podziałem kompetencji między szczeble decyzyjne”. Przy ustalaniu trzeba też wziąć pod uwagę „jaki efekt dla interesów ponadprowincjonalnych wywarłoby powstrzymanie się przez jedną prowincję od skutecznej kontroli bądź uregulowania wewnętrznego danej materii”. Cyt. za: E. Popławska, *op. cit.*, s. 294. Por. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 144-145; C. Bélanger, *Peace Order...*

⁴⁴⁴ *The John Deere Plow Company Limited (Appeal No. 89 of 1913) v. Theodore F. Wharton and others (British Columbia)*, [1914] UKPC 87, [1915] AC 330.

⁴⁴⁵ *Reference re Newfoundland Continental Shelf*, [1984] 1 SCR 86.

⁴⁴⁶ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 205. Wrońska zwraca uwagę, że rząd Nowej Fundlandii nie zgodził się ze stanowiskiem wyrażonym przez Sąd Najwyższy, co w efekcie przedłużyło spór kompetencyjny. Udało się go jedynie załagodzić zawartym w 1985 r. tzw. porozumieniem atlantyckim (*Atlantic Accord*), na mocy którego całość zysków z wydobycia surowców z szelfu kontynentalnego trafia do Nowej Fundlandii. I. Wrońska, *Zagadnienia podziału kompetencji...*, s. 93, 95; P. Wells, *Offshore Pressure: What Newfoundland Wants – and Why Danny Williams May Get It Yet*, „Macleans” 2005, 14 XI, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/offshore-pressure-what-newfoundland-wants-and-why-danny-williams-may-get-it-yet/> – 10 XII 2015.

VI. Podział władzy ustawodawczej

to dopiero sądy. Obecnie przyjmuje się, że w sytuacji konfliktu stosowana jest doktryna dominacji władzy federalnej (*federal paramountcy*)⁴⁴⁷.

1. Uchylony.

Punkt ten został dodany w 1949 r.⁴⁴⁸, a następnie uchylony przy okazji patriacji konstytucji w 1982 r.; jego zapisy przeniesiono do art. 4(2) i 44 AK 1982⁴⁴⁹. Art. 91(1) AK 1867 pozwalał parlamentowi w Ottawie modyfikować zapisy Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. odnoszące się do wyłącznych uprawnień władzy federalnej⁴⁵⁰ oraz wydłużać kadencję parlamentu w czasach wojny, inwazji lub powstania. Został on dodany z inicjatywy premiera Louisa St-Laurenta jako próba choćby częściowego usprawnienia procesu nowelizacji konstytucji. Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej (jak do 1982 r. nazywał się Akt Konstytucyjny z 1867 r.) nie zawierała bowiem specjalnych przepisów wskazujących tryb zmiany jej zapisów, a więc jako ustawa wydana przez parlament w Londynie mogła być nowelizowana jedynie w drodze poprawek przyjmowanych przez posłów zasiadających w brytyjskiej Izbie Gmin i Izbie Lordów⁴⁵¹. Dzięki punktowi 1 art. 91 AK 1867 od 1949 r. parlament Kanady mógł więc samodzielnie zmieniać niektóre zapisy Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej, co zostało wykorzystane pięciokrotnie⁴⁵². Najważniejszą zmianą dokonaną na mocy art. 91(1) AK 1867 było zniesienie możliwości odwoływania się w sprawach cywilnych od wyroków federalnego Sądu Najwyższego do brytyjskiego Komitetu Sądowego Tajnej Rady⁴⁵³.

1A. Dług publiczny i własność.

Na mocy punktu 1A⁴⁵⁴ władza federalna mogła pożyczać pieniądze i stanowić prawo dotyczące zadłużania się państwa. Ottawa od wielu dekad pożyczka pieniądze

⁴⁴⁷ C. Bélanger, *Peace Order...* Por. komentarz do końcowej części art. 91 AK 1867.

⁴⁴⁸ *British North America (No. 2) Act, 1949...* Mikuli błędnie podaje, że poprawkę przyjęto w 1946 r. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 54.

⁴⁴⁹ Por. komentarze do art. 4 i 44 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴⁵⁰ Analogiczne uprawnienia miały prowincje na mocy art. 92(1) AK 1867. Por. komentarz do art. 92(1) AK 1867.

⁴⁵¹ Statut westminsterski z 1931 r. nie przyniósł zmian w tym zakresie, blokując na mocy art. 7 ust. 1 samodzielność Kanady w zakresie zmian Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej. Por. komentarz wstępny do Aktu Kanady z 1982 r., szeroko wyjaśniający sposób wprowadzania poprawek przed 1982 r. w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁴⁵² Zmiany nie mogły naruszać podziału władzy pomiędzy federację i prowincje, a także praw mniejszości (język, szkoły) czy wydłużania kadencji parlamentu bez zgody 2/3 posłów oraz konieczności odbywania co najmniej jednej sesji w roku. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 207. Por. komentarz do art. 18 AK 1867.

⁴⁵³ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 54. Por. komentarz do art. 101 AK 1867.

⁴⁵⁴ Artykuł ten oryginalnie miał nr 1, a nr 1A nadano mu na podstawie *British North America (No. 2) Act, 1949...*

(także za granicą), a w czasie wojen światowych zadłużenie władz było znaczące. Obecnie dług publiczny przekracza 640 mld dolarów kanadyjskich⁴⁵⁵. Określenie „dług publiczny” obejmowało w momencie uchwalania Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. wszelkie zobowiązania finansowe przejęte przez rząd federalny na mocy innych zapisów tej ustawy⁴⁵⁶. Por. komentarz do art. 91(4) AK 1867.

„Własność” obejmowała m.in. prace publiczne (w tym te przekazane przez prowincje na mocy art. 108 AK 1867) i – co najważniejsze – dochody z podatków. To właśnie dzięki tym pieniądzom parlament kanadyjski posiada władzę wydatkowania pieniędzy (*spending power*)⁴⁵⁷. To kontrowersyjny temat w Kanadzie, gdyż władza federalna uważa, że ma prawo robić z własnością państwową – w tym z pieniędzmi – to, co uważa za słuszne, również przekazywać prowincjom pieniądze na projekty w dziedzinach, które pozostają pod ich wyłączną jurysdykcją. Przeciwnicy takiego poglądu uważają, że oferowanie przez władzę federalną pieniędzy w ramach programów zawierających warunki, na jakich środki te mają zostać wydane, narusza pośrednio konstytucyjny podział władzy i zwiększa centralizację⁴⁵⁸. Sąd Najwyższy potwierdził jednak legalność takiego działania, uznając jednocześnie prawo regulowania tych dziedzin przez prowincje⁴⁵⁹. Granty bezwarunkowe władza federalna oferowała prowincjom już w 1867 r. (na mocy art. 111, 116, 118 i 119 AK 1867). Granty warunkowe oferowane są od 1912 r., ale znaczenia nabrały po II wojnie światowej⁴⁶⁰.

2. Regulacje z zakresu handlu i wymiany.

Zapisy tego punktu były wielokrotnie przedmiotem sporów sądowych, w szczególności w odniesieniu do art. 92(13) AK 1867, przekazującego prowincjom zwierzchność nad „własnością i prawami obywateli w prowincji”. Sądy ograniczyły interpretację zapisów art. 91(2) AK 1867 do „ogólnych zagadnień” dotyczących regulacji handlu i wymiany między prowincjami lub o charakterze międzynarodowym. Zagadnienia związane z handlem (w tym konkretne dziedziny, np. handel

⁴⁵⁵ Aktualną szacowaną wartość długu publicznego Kandy można sprawdzić na stronie internetowej *Canada's National Debt Clock The Canadian Taxpayers Federation*, 2015, [online:] <http://www.debtclock.ca/> – 11 XII 2015.

⁴⁵⁶ M.in. wynagrodzenia gubernatora generalnego, sędziów mianowanych przez władze federalne, wicegubernatorów i innych urzędników cywilnych (art. 60, 100, 105 i 106 AK 1867), a także zobowiązania wobec prowincji (art. 104, 111, 116, 118 i 119 AK 1867).

⁴⁵⁷ Trzon federalnej władzy wydatkowania pieniędzy został ustanowiony na mocy art. 91(1A), 91(3) i 106 AK 1867. Por. komentarze do tych artykułów. Por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 166-167.

⁴⁵⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 208-209.

⁴⁵⁹ *YMHA Jewish Community Centre of Winnipeg Inc. v. Brown*, [1989] 1 SCR 1532.

⁴⁶⁰ Szerzej na temat finansowych aspektów federalizmu kanadyjskiego zob. R. J. Jackson, D. Jackson, *op. cit.*, s. 204-218. Por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 171-178.

VI. Podział władzy ustawodawczej

zbożem), ale niewykraczające poza granice prowincji, pozostawały w zakresie jej wyłącznych uprawnień⁴⁶¹. W szczególności przyczyniły się do tego orzeczenia Komitetu Sądowego Królewskiej Tajnej Rady Wielkiej Brytanii (np. *Citizens Insurance Company vs. Parsons* z 1881 r.)⁴⁶².

Zapisy tego artykułu podlegały po 1949 r. dalszej interpretacji Sądu Najwyższego, który rozszerzył jego zastosowanie⁴⁶³. Sędziowie nie zdołali jednak rozwiązać wszystkich niejasności. W szczególności kontrowersyjne pozostają dwa pytania: kiedy handel nabiera charakteru międzyprovincialnego lub międzynarodowego⁴⁶⁴ oraz w jakich warunkach „handel i wymiana handlowa” stają się na tyle „ogólne”, aby zmieścić się w zakresie interpretacji sądowej art. 91(2) AK 1867. Sprawy te są jedną z częstszych materii sporów sądowych między władzą federalną a prowincjami⁴⁶⁵.

2A. Ubezpieczenie na wypadek bezrobocia.

Punkt ten został dodany w 1940 r. na skutek uchwalenia poprawki do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.⁴⁶⁶ Przekazywała ona zwierzchność nad ubezpieczeniami dla

---

⁴⁶¹ Analogicznie do zapisów konstytucji USA w artykule I, sekcji 8, klauzuli 3. Jednym z paradoksów jest fakt, że zakres władzy federalnej w konstytucji Kanady został przez sądy ograniczony, mimo iż przepisy wskazywałyby na jej szeroki zasięg, a w USA obszar kompetencji rządu centralnego został rozszerzony względem stanów, mimo artykułów konstytucji wskazujących na ograniczenie władzy federalnej. Por. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 46-48.

⁴⁶² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 209-211; T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 145-146.

⁴⁶³ M.in. w sprawach *Re The Farm Products Marketing Act*, [1957] SCR 198; *Murphy v. C.P.R.*, [1958] SCR 626. Zob. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 151.

⁴⁶⁴ W sprawie *R. v. Eastern Terminal Elevator Co.* z 1925 r. Sąd Najwyższy uchylił ustawę federalną regulującą elewatory zbożowe, uznając, że narusza ona uprawnienia prowincji zawarte w art. 92(10) i 92(13) AK 1867. *R. v. Eastern Terminal Elevator Co.*, [1925] SCR 434. Por. komentarze do art. 92(10) oraz 95 AK 1867.

⁴⁶⁵ Np. sprawy *John Deere Plow v. Wharton* z 1915 r. czy *Board of Commerce* z 1922 r. W 1977 r. w sprawie *MacDonald et al. v. Vapor Canada Ltd.* Sąd Najwyższy ustalił trzy kryteria, na mocy których ustawodawstwo federalne może dotyczyć handlu i wymiany: musi być częścią ogólnego programu regulacyjnego; taki program musi być nadzorowany przez federalną agencję regulacyjną; musi dotyczyć ogólnie handlu, a nie konkretnej dziedziny. W 1989 r. sędziowie w sprawie *General Motors of Canada v. City National Leasing* dodali jeszcze dwa kryteria: regulacja powinna wykraczać poza uprawnienia prowincji (prowincje razem lub osobno nie mogłyby jej przyjąć, ze względu na ograniczenia konstytucyjne); brak jednej lub więcej prowincji w programie spowoduje, że przestanie on działać skutecznie w innych częściach Kanady. *MacDonald et al. v. Vapor Canada Ltd.*, [1977] 2 SCR 134; *General Motors of Canada Ltd. v. City National Leasing*, [1989] 1 SCR 641; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 210-211; T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 151-153. Por. komentarz do art. 121 AK 1867.

⁴⁶⁶ *Constitution Act, 1940* [*British North America Act, 1940*, 3-4 Geo. VI, c. 36 (U.K.)]. Por. komentarz do art. 91(1) AK 1867. Z niewiadomych przyczyn artykuł ten został pominięty w polskim tłumaczeniu konstytucji Kanady. Zob. *Konstytucja Kanady*, s. 66.

bezrobotnych władzom federalnym i została przyjęta po uzyskaniu zgody wszystkich prowincji. Konieczność zmian konstytucyjnych wynikała z faktu, iż zarówno Sąd Najwyższy, jak i Komitet Sądowy Tajnej Rady uznały, że wprowadzona przez rząd Richarda Bennetta w czasie wielkiego kryzysu ustawa o ubezpieczeniach przed bezrobociem (*Employment and Social Insurance Act*) wkracza w uprawnienia prowincji i jest niezgodna z konstytucją⁴⁶⁷. Nowa ustawa o ubezpieczeniach na wypadek bezrobocia została uchwalona w sierpniu 1940 r. i wprowadziła publiczny ogólnokanadyjski system, który od tego czasu podlegał wielokrotnie zmianom rozszerzającym jego działanie⁴⁶⁸.

3. Zbieranie dochodów pieniężnych poprzez każdy sposób lub system podatkowy.

Podział dochodów finansowych między prowincje a federację dokonany został w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. w tym punkcie art. 91 oraz, w odniesieniu do prowincji, w art. 92(2). Na mocy obu zapisów podstawowym elementem podziału kompetencji podatkowych w konstytucji Kanady jest wydzielenie podatków bezpośrednich i pośrednich⁴⁶⁹. Władza federalna otrzymała zwierzchnictwo nad najbardziej kosztownymi w tym czasie zadaniami władzy publicznej i w związku z tym uzyskała możliwość nakładania zarówno podatków bezpośrednich (np. podatku dochodowego), jak i pośrednich (np. akcyzy lub ceł)⁴⁷⁰. Z wyjątkiem sytuacji określonej w art. 92A prowincje mogą nakładać wyłącznie podatki bezpośrednie⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ *Reference re legislative jurisdiction of Parliament of Canada to enact the Employment and Social Insurance Act (1935, c. 48)*, [1936] SCR 427. Na temat wielkiego kryzysu w Kanadzie zob. J. Grabowski, *Historia Kanady*, s. 208-214.

⁴⁶⁸ J. Makarenko, *Employment Insurance in Canada: History, Structure and Issues*, Mapleleafweb, 2009, [online:] <http://mapleleafweb.com/features/employment-insurance-canada-history-structure-and-issues> – 11 VIII 2014.

⁴⁶⁹ Głównym kryterium podziału podatków na bezpośrednie i pośrednie jest tzw. przerzucalność. Te podatki, które nie mogą być przerzucone na inny podmiot (lub byłoby to niezgodne z zamiarem ustawodawcy), należą do grupy podatków bezpośrednich. Podatki pośrednie dają możliwość „przerzucenia ich na inny podmiot niż ten, na który ustawodawca nałożył obowiązek podatkowy”. J. Kulicki, *Leksykon budżetowy: Podatki bezpośrednie i pośrednie*, 2014, [online:] <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/BASLeksykon.xsp?t=s&id=FB0D364ACFD50C18C1257A590041E70C&q=Podatki> – 11 VIII 2014. Dla Johna Stuarta Milla podział na podatki pośrednie i bezpośrednie służył demokracji, gdyż społeczeństwo zdecydowanie lepiej postrzeże podatki bezpośrednie, które zapewniają większą przejrzystość wydatków i większą kontrolę przez lud. J. S. Mill, *Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej*, tłum. E. Taylor, wstęp Z. Sadowski, Warszawa 1965, *Biblioteka Dziej Ekonomii Politycznej. Szkoła Klasyczna*.

⁴⁷⁰ *Taxation & Spending Powers*, 2007, [online:] <http://www.uottawa.ca/constitutional-law/Division%20of%20Powers%20Topics%20-%20Taxation%20and%20Spending%20Powers.htm> – 11 VIII 2014.

⁴⁷¹ Przed zawarciem unii prowincje pobierały około 80% swoich dochodów z podatków pośrednich, stąd obecność zapisów wyrównujących dochody prowincji (art. 111 AK 1867). B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 212.

VI. Podział władzy ustawodawczej

Art. 91(3) AK 1867 wraz z art. 91(1A) AK 1867 oraz art. 106 AK 1867 stanowią główny trzon uprawnień parlamentu federalnego w zakresie wydatkowania pieniędzy również w dziedzinach, które znajdują się poza jego kompetencjami legislacyjnymi (*spending power*)⁴⁷².

Federalne podatki bezpośrednie wprowadzono stosunkowo późno. Przez ponad pół wieku cła i akcyza stanowiły nawet 90% dochodów⁴⁷³. Po raz pierwszy podatek dochodowy wprowadzono w czasie I wojny światowej, jako rozwiązanie tymczasowe. Od 1941 r. funkcjonuje on już stale. W 1991 r. zaczął obowiązywać także federalny podatek od towarów i usług (Goods and Services Tax)⁴⁷⁴. Prowincje wprowadziły podatki bezpośrednie stosunkowo szybko po 1867 r. – najwcześniej, w 1876 r., podatki dochodowe od osób fizycznych zaczęła pobierać Kolumbia Brytyjska.

Podatki nie mogą być nakładane na „ziemię lub mienie należące do Kanady lub dowolnej prowincji” (art. 125 AK 1867), nie można ustanowić również cła na handel między prowincjami (art. 121 AK 1867). Kontrowersje związane z art. 125, art. 91(3) oraz 91(2) AK 1867 były przedmiotem spraw sądowych, m.in. *Exported Natural Gas Tax Reference* z 1982 r., na mocy której uznano, że proponowany przez Ottawę podatek od gazu ziemnego będącego własnością prowincji jest niekonstytucyjny⁴⁷⁵.

4. Asygnowanie pieniędzy na kredyt publiczny.

Na mocy tego punktu władza federalna uzyskała uprawnienia do pożyczania pieniędzy, co pozwala na finansowanie deficytu w finansach publicznych (wydatki większe niż dochody). Od czasów II wojny światowej kolejne rządy Kanady korzystają z tej możliwości coraz chętniej, a dług publiczny uległ wielokrotnemu powiększeniu. Por. komentarz do art. 91(1A) AK 1867.

5. Usługi pocztowe.

Powstała w 1868 r. poczta kanadyjska (Royal Mail Canada) funkcjonowała do 1981 r. jako departament w rządzie federalnym, a jej szef – dyrektor poczt (Postmaster General) – był członkiem gabinetu. Poczta zapewniała jednolite usługi na terenie nowo powstałego Dominium Kanady. W latach 60. XX w. na fali rosnącego poczucia niezależności od Wielkiej Brytanii usunięto określenie „królewska” (*Royal*) i od tej pory poczta funkcjonuje pod obowiązującą również obecnie nazwą

⁴⁷² Por. komentarze do art. 91(3), 92(2) i 106 AK 1867.

⁴⁷³ G. E. Carter, *Taxation*, „The Canadian Encyclopedia” 2007, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/taxation/> – 11 VIII 2014.

⁴⁷⁴ Por. komentarz do art. 26 AK 1867.

⁴⁷⁵ *Re: Exported Natural Gas Tax*, [1982] 1 SCR 1004.

Canada Post. W 1981 r. decyzją parlamentu federalnego utworzono spółkę Canada Post Corporation, która ma charakter spółki skarbu państwa (*Crown corporation*)⁴⁷⁶. W takiej formie poczta kanadyjska funkcjonuje do dzisiaj⁴⁷⁷.

6. Statystyka i spisy ludności.

Spis ludności w Kanadzie jest przeprowadzany co pięć lat przez federalny urząd statystyczny Statistics Canada⁴⁷⁸. Jednak tylko cenzusy przeprowadzane w pierwszym roku każdego dziesięciolecia, począwszy od roku 1871 r., są wymogiem konstytucyjnym (na mocy art. 8 AK 1867). Danych zebranych podczas spisów ludności używa się do dostosowywania polityk społecznych (m.in. programów ochrony zdrowia), a także do określenia środków finansowych przekazywanych przez władze federalne prowincjom i ustalenia reprezentacji prowincji w Izbie Gmin (art. 51 AK 1867)⁴⁷⁹. Rodzaj formularzy, które otrzymują Kanadyjczycy w czasie spisów powszechnych, był przedmiotem kontrowersji w okresie rządów premiera Harpera⁴⁸⁰.

7. Milicja, siły zbrojne i marynarka oraz obrona.

Punkt ten przekazuje zwierzchność na obronę i siłami zbrojnymi Kanady władzom federalnym⁴⁸¹. Możliwość skuteczniejszej obrony zjednoczonych kolonii była jednym z najważniejszych przyczyn zawarcia unii w 1867 r.⁴⁸² W 1922 r. utworzono

⁴⁷⁶ N. Hillmer, *Canada Post Corporation*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/canada-post-corporation/> – 11 VIII 2014.

⁴⁷⁷ *A Chronology of Canadian Postal History*, 2014, [online:] <http://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/cpm/chrono/chsmene.shtml> – 11 VIII 2014.

⁴⁷⁸ Pod taką nazwą urząd statystyczny funkcjonuje od 1971 r., wcześniej spisy prowadziło Dominion Bureau of Statistics.

⁴⁷⁹ E. James - Abra, B. Edmonston, W. E. Kalbach, *Canadian Census*, „The Canadian Encyclopedia” 2008, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/census/> – 11 VIII 2014.

⁴⁸⁰ Dłuższe i bardziej szczegółowe formularze stały się nieobowiązkowe w czasie spisu powszechnego w 2011 r. Premier Justin Trudeau przywrócił wcześniej obowiązującą regulację przed spisem powszechnym w 2016 r. J. Ditchburn, *Tories Scrap Mandatory Long-form Census*, „The Globe and Mail” 2010, 29 VI, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/tories-scrap-mandatory-long-form-census/article4323276/> – 10 XII 2015. H. Jackson, *The Long-form Census Is Back, It's Online – and This Time, It's Mandatory*, „CBC News” 2016, 2 V, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/mandatory-census-mail-out-1.3557511> – 10 V 2016.

⁴⁸¹ Por. komentarz do art. 15 AK 1867.

⁴⁸² 67. rezolucja przyjęta na konferencji w Quebecu w 1864 r. mówiła o przejściu przez rząd federalny odpowiedzialności za obronę, która do tej pory była zapewniana przez rząd brytyjski. Por. *1864 Quebec Conference The Seventy-Two Resolutions*, Canada History, 2013, [online:] <http://www.canadahistory.com/sections/documents/federal/72resolutions.htm> – 12 V 2014.

VI. Podział władzy ustawodawczej

Departament Obrony Narodowej (Department of National Defence), zastępując istniejący od 1867 r. Departament Milicji i Obrony (Department of Militia and Defence) oraz Departament Marynarki (Department of the Naval Service) powstały w 1910 r., a także Radę Lotnictwa (Air Board) założoną w 1919 r.

Siły zbrojne Kanady od 1968 r. nosiły nazwę Siły Zbrojne Kanady (Canada Armed Forces)⁴⁸³. Nastąpiło wtedy połączenie Królewskiej Marynarki Kanady (Royal Canadian Navy), Armii Kanady (Canadian Army) oraz Królewskich Sił Lotniczych Kanady (Royal Canadian Air Force). Armia Kanady do 1940 r. nosiła nazwę „Milicja Kanady” (Canadian Militia)⁴⁸⁴. Lotnictwo i marynarka utraciły wtedy przedrostek „królewskie”. Do historycznych nazw wrócono w 2011 r.⁴⁸⁵

Głównodowodzącym sił zbrojnych Kanady (Commander-in-Chief) jest urzędujący monarcha Kanady (obecnie Elżbieta II), reprezentowany przez gubernatora generalnego⁴⁸⁶. Najwyższym dowódcą sił zbrojnych jest szef sztabu (Chief of the Defence Staff).

W 1980 r. Sąd Najwyższy orzekł, że art. 91(7) AK 1867 pozwala władzom federalnym tworzyć specjalne sądy, które mają stać na straży ustawodawstwa dotyczącego kontroli zachowania i dyscypliny członków sił zbrojnych Kanady⁴⁸⁷. Po przyjęciu Karty Praw i Wolności sądownictwo wojskowe przeszło znaczne zmiany, m.in. w zakresie niezawisłości sędziowskiej⁴⁸⁸.

8. Ustalanie i zaspokajanie wynagrodzeń i deputatów osób cywilnych i urzędników rządu Kanady.

Władze federalne ustalają pensje i deputaty osób zatrudnionych w instytucjach federalnych, m.in. ministrów i pracowników departamentów federalnych, spółek korony, urzędów centralnych oraz trybunałów administracyjnych, ale także doradców politycznych premiera z Biura Premiera (Prime Minister's Office), żołnierzy Sił Zbrojnych Kanady, funkcjonariuszy kanadyjskiej policji federalnej (Royal Canadian

---

⁴⁸³ Obecnie obowiązująca regulacja to *National Defence Act*, RSC 1985, c. N-5.

⁴⁸⁴ W tłumaczeniu Osińskiego i Zawislińskiej: „policja”. *Konstytucja Kanady*, s. 64. Analogiczny błąd znajduje się w art. 15 AK 1867.

⁴⁸⁵ *Navy and Air Force to Be Royal Once Again*, „CBC News” 2011, 16 VIII, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/navy-and-air-force-to-be-royal-once-again-1.1034037> – 11 VIII 2014.

⁴⁸⁶ Por. komentarze do art. 9 i 10 AK 1867.

⁴⁸⁷ *MacKay v. The Queen*, [1980] 2 SCR 370.

⁴⁸⁸ *R. v. Généreux*, [1992] 1 SCR 259. Por. *Supreme Court of Canada Upholds Constitutionality of Military Justice System*, CTV.ca, 19 XI 2015, [online:] <http://www.ctvnews.ca/canada/supreme-court-of-canada-upholds-constitutionality-of-military-justice-system-1.2665794> – 10 XII 2015. Por. komentarz do art. 96 AK 1867 dotyczący niezawisłości sędziowskiej oraz struktury sądownictwa.

Mounted Police) i urzędników parlamentu federalnego⁴⁸⁹. Urzędnicy są podzieleni na wiele kategorii, a ustalenie wynagrodzeń jest często poprzedzone wielomiesięcznymi negocjacjami, nierzadko także strajkami⁴⁹⁰.

9. Boje, boje świetlne, latarnie morskie i wyspa Sable Island.

Punkty 9-13 art. 91 AK 1867 dotyczą spraw związanych z żeglugą morską i śródlądową oraz instalacji związanych z nawigacją. Również art. 108 AK 1867 oraz Załącznik 3 zawierają zapisy dotyczące instalacji nawigacyjnych (np. portów oraz kanałów) przekazanych władzom federalnym przez prowincje. Podobnie sprawa ma się z art. 92(10) AK 1867, który wyraźnie wskazuje, że instalacje morskie mają znajdować się pod kontrolą federalną.

Z uwagi na skały, mielizny oraz inne utrudnienia nawigacyjne wzdłuż kanadyjskich wybrzeży oraz znaczenie, jakie miało utrzymanie połączenia z Europą, ojcowie konfederacji uznali, że różnego rodzaju ułatwienia dla nawigacji (w postaci boi, boi świetlnych czy latarni morskich) mają ogólnokrajowe znaczenie i powinna nimi zarządzać Ottawa. Obecnie regulacje dotyczące tych kwestii znajdują się w ustawie *Canada Shipping Act*⁴⁹¹.

Interesujący jest przypadek wyspy Sable Island, która leży około 200 km od wybrzeży Nowej Szkocji. Ta piaszczysta (*sable* – fr. „piasek”) i bezdrzewna wyspa jest znana jako „cmentarzysko statków”⁴⁹². Z uwagi na trudności nawigacyjne w tym regionie i chęć kontroli uszkodzonych bądź zatopionych okrętów⁴⁹³ przez władze federalne, zapisy o Sable Island znalazły się w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 215.

⁴⁹⁰ J. Fekete, *Public Sector Union PSAC Takes Harper Government to Court over Anti-strike Reforms in Last Budget Bill*, „National Post” 2014, 11 VIII, [online:] <http://news.nationalpost.com/2014/03/28/psac-strike/> – 11 VIII 2014.

⁴⁹¹ Choć obecnie, wobec rozwoju techniki, znaczenie tych ułatwień jest dużo mniejsze niż w XIX w. *Canada Shipping Act*, SC 2001, c. 26.

⁴⁹² Wyspa Sable Island ma około 40 km długości i maksymalnie 1,5 km szerokości. W przeszłości mieszkali na niej piraci, skazańcy i rozbitkowie. I. A. Brookes, *Sable Island*, „The Canadian Encyclopedia” 2011, [online:] <http://thecanadianencyclopedia.com/en/article/sable-island/> – 11 VIII 2014. W polskim tłumaczeniu konstytucji używana jest nazwa „Szablowa Wyspa”. *Konstytucja Kanady*, s. 65. Na temat nazwy por. przypis 30 we *Wprowadzeniu*.

⁴⁹³ Wraki (około 350) mają nawet 300 lat i otaczają całą wyspę. I. A. Brookes, *op. cit.*

⁴⁹⁴ W 1872 r. Ottawa wybudowała dwie latarnie morskie, a na wyspie mieszkali pracownicy do ich obsługi oraz do pomocy w ratowaniu statków. Od lat 60. XX w. pracownicy obsługujący je zostali zastąpieni przez automatyczne systemy, a obecnie na skutek postępów w nawigacji latarnie są już nieużywane. Dzisiaj jedynymi stałymi mieszkańcami wyspy są pracownicy stacji pogodowej i nawigacyjnej (około pięciu). Na wyspie znajduje się park narodowy, utworzony w 2013 r., który można odwiedzać w sezonie letnim. Ustawodawstwo federalne zakazuje wizyt na wyspie Sable Island bez zgody strażników parku narodowego. *Sable Island Named National Park*, „CBC News” 2014, 11 VIII, [online:] <http://www.cbc.ca/news/canada/nova-scotia/>

VI. Podział władzy ustawodawczej

Wcześniej stację ratowniczą utrzymywały na wyspie władze Nowej Szkocji⁴⁹⁵.

10. Nawigacja i żegluga.

Nawigacja i żegluga to szeroko zakrojone obszary, nad którymi kontrolę przekazano władzy federalnej. Późniejsze orzeczenia sądowe (m.in. Tajnej Rady z 1926 r.⁴⁹⁶) zatwierdzały szeroką interpretację, zgodnie z którą władze federalne sprawują kontrolę nad wszelkimi elementami niezbędnymi do zapewnienia żeglugi na rzekach, a także posiadają uprawnienia do kontroli nabrzeży, instalacji nawigacyjnych, prawa morskiego, ubezpieczeń morskich oraz prawo do kupowania, posiadania, pilotowania i holowania statków⁴⁹⁷. Władze federalne mogą również sprawować kontrolę oraz wydobywać surowce na wodach terytorialnych oraz w wyłącznej strefie ekonomicznej⁴⁹⁸.

11. Kwarantanna, tworzenie i utrzymywanie szpitali morskich.

Punkt ten nadawał władzom federalnym uprawnienia do inspekcji statków, które przybywały z zagranicy – a wskutek późniejszej interpretacji sądów także samolotów i innych środków transportu – na wypadek obecności pasażerów (w tym imigrantów) zarażonych chorobami zakaźnymi (m.in. cholera, ospą, żółtą febrą). Ich ewentualna kwarantanna odbywała się w specjalnych miejscach (kiedyś nazywanych szpitalami morskimi), które obecnie znajdują się na każdym lotnisku i w każdym porcie morskim⁴⁹⁹.

Zapisy tego artykułu są odstępstwem od ogólnej zasady, zgodnie z którą odpowiedzialność za zdrowie publiczne należy do władz prowincji. Także zwalczanie epidemii jest kompetencją federalną, zgodnie z interpretacją podziału władzy na podstawie doktryny „stanu wyjątkowego”⁵⁰⁰.

---

sable-island-named-national-park-1.1114270 – 11 VIII 2014; F. Jacobs, *The Graveyard of the Atlantic*, 2014, [online:] <http://bigthink.com/strange-maps/387-the-graveyard-of-the-atlantic> – 11 VIII 2014.

⁴⁹⁵ Po odkryciu złóż gazu ziemnego i ropy naftowej na wodach terytorialnych wokół Sable Island pojawiały się wątpliwości co do tego, czy wyspa nie powinna być traktowana jako część Nowej Szkocji. Przeważa jednak pogląd, że na mocy art. 91(9) AK 1867 oraz Załącznika 3 zwierzchność nad wyspą ma władza federalna. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 196.

⁴⁹⁶ Sprawa *City of Montreal v. Montreal Harbour Commissioners*, [1926] AC 299, 1925 CanLII 325 (UK JPC).

⁴⁹⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 217.

⁴⁹⁸ Na mocy art. 91(1A) AK 1867 oraz klauzuli POGG. *Reference Re: Offshore Mineral Rights of British Columbia*, [1967] SCR 792; *Reference re Newfoundland Continental Shelf...* Por. komentarz do wstępnej części art. 91 AK 1867.

⁴⁹⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 216.

⁵⁰⁰ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 201. Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

12. Rybołówstwo przybrzeżne i śródlądowe.

Na podstawie tego punktu władza federalna uzyskała uprawnienia do wydawania regulacji w zakresie ochrony ryb (m.in.: ustalania okresów i obszarów chronionych, kontroli statków w zakresie substancji spuszcanych do wody, handlu rybami pomiędzy prowincjami). Ottawa nie może jednak naruszać kompetencji prowincji w zakresie regulacji własności ryb i handlu nimi w prowincji. Zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”), kontrola zanieczyszczeń wód jest uprawnieniem prowincji, chyba że zagrażają rybam⁵⁰¹.

13. Promy między prowincją i dowolnym krajem brytyjskim lub trzecim lub między dwiema prowincjami.

Ottawa uzyskała uprawnienia w zakresie komunikacji wodnej w sytuacji, gdy przekraczane zostają granice prowincji. Działające wewnątrz prowincji promy pozostają pod kontrolą ich władz. Por. komentarz do art. 92(10) AK 1867.

14. Pieniądz obiegowy i system pieniężny.

Ten punkt art. 91 AK 1867 wraz z punktami 15, 16, 18, 19 i 20 przyznaje Ottawie zwierzchność nad sprawami banków, pieniędzy oraz pożyczek. Wraz z zawarciem unii doprowadzono do ujednoczenia różnorodnych środków płatniczych używanych w koloniach brytyjskich w Ameryce Północnej (ustawa *Dominion Notes Act*), choć prywatne banki mogły w dalszym ciągu emitować swoje własne banknoty. Ustawa *Uniform Currency Act* z 1871 r. ustanawiała podział waluty kanadyjskiej na dolary i centy. W 1931 r. Kanada odstąpiła ostatecznie od wymiany dolarów kanadyjskich na złoto⁵⁰². Papierowe dolary kanadyjskie są emitowane od 1935 r. przez utworzony wtedy centralny Bank Kanady⁵⁰³.

15. Działalność bankowa, rejestracja banków i emisja banknotów.

Sądy dokonały interpretacji terminu „działalność bankowa”, definiując ją jako „każdą legalną czynność, której dokonuje bankier”⁵⁰⁴. Potwierdził to w 1980 r. Sąd Najwyższy, podkreślając, że „działalność bankowa” to wszelkie czynności podejmowane przez instytucje nazywane bankami (*chartered banks*, tzw. banki uniwersalne) w ustawie *Bank Act*⁵⁰⁵. Działalność bankowa może być więc definiowana przez

⁵⁰¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 216-217.

⁵⁰² *Ibidem*, s. 217-218.

⁵⁰³ J. L. Powell, *A History of the Canadian Dollar*, Ottawa 2005, s. 27, 48-50. Por. komentarz do art. 91(15) AK 1867.

⁵⁰⁴ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 218.

⁵⁰⁵ Jej pierwsza wersja została uchwalona w 1871 r. Obecnie obowiązuje *Bank Act*, SC 1991, c. 46.

VI. Podział władzy ustawodawczej

władze federalne w ramach nowelizacji pojęcia „bank” (*chartered bank*) w tej ustawie. Obecnie największe banki kanadyjskie, które wypełniają taką definicję – tzw. *Big Five* – to: Royal Bank of Canada, Canadian Imperial Bank of Commerce, Bank of Montreal, Bank of Nova Scotia i Toronto Dominion Bank⁵⁰⁶. Inne instytucje zajmujące się usługami bankowymi, np. unie kredytowe (*credit unions* i *caisses populaires*) czy towarzystwa powiernicze, działają w Kanadzie na podstawie prawa prowincji, zgodnie z art. 92(11) AK 1867, i nie mogą być w sensie prawnym nazywane bankami⁵⁰⁷. Prowincje nie mogą również stanowić prawa, które reguluje działalność bankową *chartered banks*. Sądy musiały wielokrotnie rozstrzygać spory na tym tle⁵⁰⁸.

Bank centralny Kanady (Bank of Canada) został utworzony w 1934 r. Jego głównymi celami były kontrola podaży pieniądza i emisji papierowych pieniędzy⁵⁰⁹ oraz funkcja banku dla banków regulowanych przez władze federalne (*chartered banks*); stanowił także narzędzie wywierania wpływu na te instytucje⁵¹⁰. Obecnie jego rola jest szeroko definiowana jako „promocja dobrostanu ekonomicznego i finansowego Kanady”, a podstawowym elementem realizacji tego celu jest m.in. polityka monetarna, w tym ustalanie stopy procentowej⁵¹¹.

16. Kasy oszczędnościowe.

Kilka prowincji (m.in. Alberta i Ontario) i miast (np. Montreal) posiada lub posiadało kasy oszczędnościowe (*savings banks*) ustanowione na podstawie tego punktu art. 91 AK 1867⁵¹². Ich działalność reguluje ustawodawstwo federalne, które wymaga m.in. składania sprawozdań do Departamentu Finansów⁵¹³. Przykładem może być Province of Ontario Savings Office, powstała w 1922 i sprywatyzowana w 2003 r.⁵¹⁴

---

⁵⁰⁶ A. Granger, *Banking in Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2012, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/banking/> – 10 XII 2015. Por. komentarz do art. 91(15) AK 1867.

⁵⁰⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 218-219.

⁵⁰⁸ Na przykład w sprawie *Attorney General of Alberta (Appeal No. 48 of 1938) v. Attorney General of Canada (Canada)*, [1939] AC 117, [1938] UKPC 46, [Reference Re Alberta Statutes].

⁵⁰⁹ Bank centralny emituje wyłącznie papierowe pieniądze. Emisją monet zajmuje się Kanadyjska Mennica Królewska (Royal Canadian Mint).

⁵¹⁰ *Frequently Asked Questions*, Bank of Canada, 2016, [online:] <http://www.bankofcanada.ca/about/educational-resources/faq/> – 10 II 2016.

⁵¹¹ *Bank of Canada Act*, RSC 1985, c. B-2.

⁵¹² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 220.

⁵¹³ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 212.

⁵¹⁴ *Desjardins to Buy Province of Ontario Savings Office*, „CBC News” 2003, 28 I, [online:] <http://www.cbc.ca/news/business/desjardins-to-buy-province-of-ontario-savings-office-1.405079> – 12 VIII 2014.

17. Jednostki miar i wag.

Celem tego zapisu była standaryzacja miar i wag w nowo utworzonym Dominium Kanady. System metryczny został uznany za legalny już w 1871 r., ale dopiero w latach 70. i 80. XX w. w Kanadzie dokonano systematycznego przejścia z imperialnych miar i wag (obejmującego m.in. jardy, funty i galony) na system metryczny⁵¹⁵.

18. Weksle i skrypty dłużne.

Różne typy papierów komercyjnych przedsiębiorstw, czyli krótkoterminowych papierów dłużnych na okaziciela lub imiennych, są do dzisiaj używane w Kanadzie, przede wszystkim w obrocie pomiędzy firmami. Ich emisja jest regulowana przez władze federalne. Celem było zabezpieczenie obrotu handlowego na obszarze nowo utworzonego Dominium Kanady⁵¹⁶.

19. Odsetki.

Punkt ten, przekazujący zwierzchność nad „odsetkami”⁵¹⁷ władzy federalnej, jest jednym z wielu przykładów centralizmu gospodarczego twórców Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. Nie oznaczał on jednak, iż wszystkie regulacje prowincji dotyczące odsetek nie obowiązują. Komitet Sądowy Tajnej Rady i Sąd Najwyższy kilkakrotnie rozstrzygały spory władzy federalnej i prowincji w sytuacji, gdy zapis o „odsetkach” wchodził w konflikt z regulacjami prowincji dokonywanymi na podstawie ich kompetencji. Rozstrzygnięcia w tych skomplikowanych sprawach pokazały, że wiele zależy od interpretacji i konkretnych preferencji sędziów⁵¹⁸. Obecnie federalna ustawa *Interest Act* reguluje m.in. roczny poziom odsetek⁵¹⁹.

20. Środki płatnicze.

Zapis tego punktu miał przede wszystkim usunąć niepewność w kwestii tego, co jest legalnym środkiem płatniczym Dominium Kanady. Przed 1867 r. w obiegu były pieniądze brytyjskie, francuskie, hiszpańskie i inne, a w różnych prowincjach

---

⁵¹⁵ W wielu dziedzinach życia nadal używane są jednak imperialne miary. N. Ganapathy, *Metric Conversion*, „The Canadian Encyclopedia” 2009, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/metric-conversion> – 12 VIII 2014.

⁵¹⁶ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 213-215.

⁵¹⁷ W polskim tłumaczeniu Osńskiego i Zawislińskiej angielskie *interests* zostało przetłumaczone jako „udziały”, co wypacza znaczenie tego punktu art. 91 AK 1867. *Konstytucja Kanady*, s. 65.

⁵¹⁸ Por. sprawy *Attorney General (Ontario) v. Barfried Enterprises* z 1963 r., *Ladore v. Bennett* z 1939 r. oraz *A.-G. Sask. v. A.-G. Can.* z 1949 r. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 215-216. Por. komentarz do art. 95 AK 1867.

⁵¹⁹ *Interest Act*, RSC 1985, c. I-15.

VI. Podział władzy ustawodawczej

te same monety miały różne kursy wymiany⁵²⁰. Obecnie ustawa *Currency Act* definiuje, że środkami płatniczymi w Kanadzie mogą być złote i inne monety obiegowe oraz banknoty emitowane przez Bank Kanady⁵²¹.

21. Bankructwo i niewypłacalność.

Dążenie do unifikacji gospodarczej Dominium Kanady było przesłanką powierzenia władzom centralnym kontroli nad życiem ekonomicznym nowego organizmu państwowego. Jednym ze środków służących do realizacji tego celu były regulacje dotyczące bankructwa i niewypłacalności⁵²². Konflikt władz prowincji i władz federalnych w zakresie stanowienia regulacji dotyczących tych obszarów niejednokrotnie stawał się przyczyną rozstrzygnięć sądowych, które doprowadziły do sformułowania – w sprawie *Local Prohibition* – doktryny podrzędności regulacji prowincji⁵²³. Stanowi ona, że dopóki istnieją i obowiązują regulacje federalne, np. dotyczące postępowania upadłościowego, regulacje prowincji zostają zawieszane⁵²⁴.

22. Patenty wynalazków i odkryć.

Ojcowie konfederacji uznali, że ochrona praw wynalazców powinna być ujednolicona na terenie całego Dominium Kanady. Artykuł ten dał parlamentowi federalnemu zwierzchność w tym zakresie. Obecnie ustawa *Patents Act* reguluje kwestię ochrony praw wynalazcy do czerpania zysków z komercyjnego wykorzystania jego wynalazku⁵²⁵.

23. Prawo autorskie.

Analogicznie do art. 91(21) i art. 91(22) AK 1867 artykuł ten przekazał parlamentowi federalnemu zwierzchność w zakresie ochrony praw autorskich. Ojcowie konfederacji uznali, że ochrona praw autorów powinna być ujednolicona na terenie całego Dominium Kanady, gdyż zapewni to swobodną dystrybucję książek, czasopism i innych wytworów artystycznych także za granicą⁵²⁶. Ustawa *Copyrights Act* w obecnej formie wynika również z ratyfikowanych przez Kanadę traktatów międzynarodowych i prawa międzynarodowego⁵²⁷.

⁵²⁰ Por. komentarz do art. 91(14) AK 1867. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 216-217.

⁵²¹ *Currency Act*, RSC 1985, c. C-52.

⁵²² Bankructwo od niewypłacalności różni konieczność formalnego uznania tego pierwszego stanu w celu ochrony pożyczkodawców. Zob. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 217-218.

⁵²³ *The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada...*

⁵²⁴ Por. komentarz do końcowego fragmentu art. 91 AK 1867.

⁵²⁵ Pierwsza ustawa została uchwalona w 1869 r. Obecnie obowiązuje *Patent Act*, RSC 1985, c. P-4.

⁵²⁶ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 221-222.

⁵²⁷ Pierwsza ustawa dotycząca prawa autorskiego została uchwalona w 1868 r. Obecnie obowiązuje *Copyright Act*, RSC 1985, c. C-42.

24. Indianie i ziemia zarezerwowana dla Indian.

Punkt ten ma szeroki zakres, a jego sądowa interpretacja w ciągu ostatnich kilku dekad poszerzyła go jeszcze bardziej. Po pierwsze zapisy art. 91(24) AK 1867 wskazują na istnienie dwóch osobnych elementów, w stosunku do których władze federalne uzyskały wyłączne prawo do legislacji: „Indian”⁵²⁸ oraz „ziemi zarezerwowanej dla Indian”⁵²⁹. W wyniku wielu orzeczeń sądowych pierwsze uprawnienie odnosi się obecnie do wszystkich Indian oraz Metysów⁵³⁰ i Inuitów⁵³¹. Interpretacja sądów odpowiedzialna jest również za uznanie, że ludność rdzenna znajduje się pod ochroną Korony, która przejęła od monarchy brytyjskiego specjalne zobowiązania do działania w interesie ludności rdzennej⁵³². Relacje ludności rdzennej

⁵²⁸ Poza aktami prawnymi określenie „Indianie” wyszło z użycia w Kanadzie i zostało zastąpione terminem „Pierwsze Narody” (*First Nations*). Poza art. 91(24) także art. 35(2) Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. posługuje się słowem „Indianie”. W Kanadzie nie jest używane określenie „rdzenni Amerykanie” (*native Americans*), a na określenie wszystkich grup autochtonicznych stosuje się termin „ludność rdzenna” (*indigenous peoples* lub *aboriginal peoples*). Definicję prawną tego określenia zawarto w art. 35(2) AK 1982. Por. komentarz do tego artykułu w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵²⁹ W polskim tłumaczeniu konstytucji Kanady art. 91(24) AK 1867 brzmi „ludność indiańska i rezerwy indiańskie”, co nie oddaje pełnego znaczenia tego punktu. *Konstytucja Kanady*, s. 65.

⁵³⁰ W 2016 r. Sąd Najwyższy w sprawie *Daniels v. Canada* uznał, iż termin „ludność indiańska” odnosi się do wszystkich Indian, w tym również do tej grupy, która nie jest oficjalnie zarejestrowana przez władze federalne jako Indianie (tzw. Indianie niestatusowi), a także do ludności metyskiej (potomków Indianek i Europejczyków). *Daniels v. Canada (Indian Affairs and Northern Development)*, 2016 SCC 12, [2016] 1 SCR 99. Na temat „statusu” zob. dalszą część komentarza. W 2011 r. w Kanadzie mieszkało około 420 tysięcy Metysów oraz około 215 tysięcy Indian bez statusu. Indian statusowych mieszkało około 700 tysięcy, z tego 45% w rezerwatach. Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *Aboriginal Demographics from the 2011 National Household Survey*, 2013, [online:] <https://www.aadnc-aandc.gc.ca/eng/1370438978311/1370439050610> – 13 VIII 2014. Zob. też M. Kijewska-Trembecka, *Współczesne wieloetniczne...*, s. 184-189.

⁵³¹ Rozszerzenia znaczenia terminu „Indianie” na Inuitów (wtedy Eskimosów) dokonał Sąd Najwyższy w opinii *Re Eskimos* z 1939 r. *Reference whether „Indians” includes „Eskimo”*, [1939] SCR 104. Por. komentarz do art. 35 AK 1982 w sprawie używania terminu „Inuici” w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵³² Zdaniem Hogga głównym celem tego punktu art. 91 AK 1867 była ochrona plemion indiańskich przed osadnikami. Zakładano, że najwyżej ulokowany poziom władzy – poziom federalny – w większym stopniu będzie chronił ludność indiańską (oraz rezerwy indiańskie powstałe przed 1867 r.) przed lokalnymi mieszkańcami i reprezentującymi ich politykami. Drugim powodem była chęć utrzymania jednolitej polityki wobec Indian. Takie rozumowanie było kontynuacją linii wyznaczonej przez Proklamację królewską z 1763 r., która za podpisywanie traktatów z plemionami indiańskimi uczyniła odpowiedzialną wyłącznie Koronę brytyjską. Król Jerzy III deklarował w Proklamacji opiekę Korony nad Indianami, którzy na „ziemi zarezerwowanej dla Indian” (czyli tzw. Terytorium indiańskim ulokowanym na zachód od

VI. Podział władzy ustawodawczej

z Koroną mają więc wyjątkowy charakter na gruncie kanadyjskiego prawa⁵³³. Drugie z uprawnień zawartych w art. 91(24) AK 1867 również zostało istotnie zmodyfikowane w wyniku spraw sądowych. Daje ono parlamentowi federalnemu wyłączność do stanowienia prawa w stosunku do ludności rdzennej oraz osób spoza tej grupy, jeżeli regulacje dotyczą utworzonych na mocy traktatów rezerwatów indiańskich⁵³⁴, jak również obszarów, w stosunku do których ludność rdzenna posiada pierwotne prawa do ziemi (*Aboriginal title*)⁵³⁵. Władza federalna ma w tym zakresie pierwszeństwo przed regulacjami prowincji, a sam termin „ziemia zarezerwowana dla Indian” ma bardzo szerokie znaczenie⁵³⁶.

Quebecu) mieli nie być nękani przez kolonistów. W czasie rozmów prowadzących do powstania Dominium Kanady uznano, że po zawarciu unii w 1867 r. naturalnym sukcesorem zobowiązań podjętych przez Wielką Brytanię będzie władza federalna Dominium Kanady. P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada. 2011 Student Ed.*, rozdziały 28-2 do 28-5; J. Grabowski, *op. cit.*, s. 115-116. Tekst Proklamacji: *The Royal Proclamation...* Por. komentarz do art. 25 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵³³ K. McNeil, *Fiduciary Obligations and Aboriginal Peoples*, [w:] *The Law of Trusts. A Contextual Approach*, eds. J. B. Berryman, M. R. Gillen, F. Woodman, Toronto 2008, s. 907.

⁵³⁴ W latach 1871-1921 zawarto na ziemiach dzisiejszej Kanady 11 tzw. traktatów numerowanych z plemionami indiańskimi. Nadały one kształt polityce federalnej wobec Indian. Przestrzeganie ich zapisów nadzorował Departament do spraw Indian i Rozwoju Północy (Department of Indian Affairs and Northern Development). Celem traktatów było przejście od Indian prawnego tytułu do władania ziemią, na której mieli zostać osiedleni osadnicy europejscy. Każdy traktat dotyczy innego fragmentu ziemi, innych plemion, ale generalnie w zamian za zrzeczenie się praw do ziemi Indianom obiecano mniejsze połacie ziemi, na których tworzone tzw. rezerwy. Na tym obszarze Indianie mieli mieć pewną autonomię oraz otrzymywali coroczne wypłaty na funkcjonowanie rezerwatu, wyposażenie do prowadzenia gospodarstw rolnych, łowienia ryb lub łowiectwa, a często także prawo do polowania na terenach, które nie wchodziły w skład rezerwatu i zostały oddane pod zarząd władz kanadyjskich. Z perspektywy czasu prawie wszyscy Kanadyjczycy zgadzają się, że rdzenni mieszkańcy zostali wykorzystani podczas negocjacji traktatów – przydziały ziemi pod rezerwy były zazwyczaj za małe oraz ulokowane w dużej odległości od dotychczasowych siedzib Indian. Ottawa nie dotrzymywała również innych zobowiązań. Proces podpisywania traktatów z Indianami objął większość północnej części prowincji Ontario i obszaru prerii, fragmenty Yukonu, Terytoriów Północno-Zachodnich oraz Kolumbii Brytyjskiej. Z ludnością rdzenną we wschodniej Kanadzie, na większości obszaru Kolumbii Brytyjskiej i Terytoriów Północno-Zachodnich nigdy nie podpisywano traktatów. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 196-199; M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 79-81.

⁵³⁵ Sąd Najwyższy orzekł tak w sprawie *Delgamuukw v. British Columbia* z 1997 r. *Delgamuukw v. British Columbia*, [1997] 3 SCR 1010.

⁵³⁶ Art. 88 ustawy *Indian Act* mówi, że jeżeli prawo stanowione przez prowincje ma charakter ogólny, obejmuje również ludność indiańską, pod warunkiem, że nie wchodzi w konflikt z prawami zawartymi w traktatach lub z innymi prawami federalnymi, w tym z zapisami *Indian Act* i wydanymi na jego podstawie zarządzeniami i innymi regulacjami. Prawo wydawane w prowincjach nie może więc bezpośrednio dotyczyć ludności indiańskiej, ale jednocześnie art. 91(24) AK 1867 nie oznacza utworzenia „enklaw”, w których działają jedynie prawa federalne. K. McNeil, *Aboriginal Title and the Division of Powers: Rethinking Federal and*

Najistotniejszym aktem prawnym, który parlament federalny uchwalił na podstawie art. 91(24) AK 1867, jest ustawa *Indian Act* z 1876 r. (wielokrotnie od tego czasu nowelizowana)⁵³⁷. Ustalono w niej definicję prawną Indianina posiadającego status⁵³⁸ oraz wprowadzono regulacje dotyczące funkcjonowania plemion i rezerwatów, praw i ograniczeń prawnych dla zarejestrowanych Indian⁵³⁹. Wśród praw

---

Provincial Jurisdiction, „Saskatchewan Law Review” 1998, Vol. 61, nr 2, s. 462-465, [online:] http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1786&context=scholarly_works – 10 XII 2015. O ustawie *Indian Act* piszę w dalszej części komentarza. Por. P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada. 2011 Student Ed.*, rozdz. od 28-10 do 28-18. Por. komentarz do art. 35 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵³⁷ Ustawa *Indian Act* wprowadziła kontrolę rządu nad prawie każdym aspektem życia ludności rdzennej. Miała na celu zmianę sposobu życia Indian i ich „ucywiliżowanie” zgodnie z kolonialną wizją świata. Ustawa w wersji uchwalonej w 1876 r.: *An Act to amend and consolidate the laws respecting Indians*, SC 1876, c. 18, [online:] <https://www.aadnc-aandc.gc.ca/eng/1100100010252/1100100010254> – 10 XII 2014. Obecnie obowiązująca wersja ustawy to: *Indian Act*, RSC 1985, c. I-5. Por. J. F. Leslie, *The Indian Act: An Historical Perspective*, „Canadian Parliamentary Review” 2002, Vol. 25, nr 2, s. 23-27, [online:] http://www.revparl.ca/25/2/25n2_02e_Leslie.pdf – 10 X 2014; I. Wrońska, *Szczególna pozycja ludności rdzennej w systemie politycznym Kanady*, [w:] *Pomiędzy światem polityki a życiem naukowym: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Saletrze*, t. 1: *Nauki o polityce, stosunki międzynarodowe i bezpieczeństwo*, red. J. Jaskiernia, R. Kubicki, Kielce 2015, s. 327-331.

⁵³⁸ Na podstawie tego aktu prawnego Indianie zostali podzieleni na dwie grupy: posiadających „status”, co oznaczało zarejestrowanie przez rząd federalny albo bycie członkiem plemienia, które podpisało traktat z Koroną – takie osoby podlegały zapisom *Indian Act* – oraz tych, którzy statusu nie mieli, tym samym nie mogli korzystać z praw i przywilejów przysługujących na mocy tej ustawy. M. Kijewska-Trembecka, *Współczesne wieloetniczne...*, s. 184-185.

Od uchwalenia *Indian Act* w 1876 r. zasady otrzymywania i utraty statusu indiańskiego zmieniały się kilkakrotnie. Do 1985 r. (*Bill C-31*) można było utracić status Indianina m.in. przez poślubienie osoby niebędącej Indianinem lub Indianina nieposiadającego statusu (dotyczyło to tylko kobiet). *Bill C-31* przywrócił status indiański około 60 tysiącom osób. Ostatnie poważne zmiany weszły w życie w 2011 r. (*Bill C-30*). Gwarantowały one równość kobiet i mężczyzn w pozyskiwaniu i utracie statusu. Najważniejszą poprawką było przywrócenie możliwości starania się o status indiański wnukom kobiet, które utraciły go, wychodząc za mąż za osobę niebędącą Indianinem. Władze kanadyjskie szacują, że dzięki temu projektowi ustawy około 45 tysięcy osób będzie mogło odzyskać status. Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *First Nations in Canada*, 2014, [online:] <http://www.aadnc-aandc.gc.ca/eng/1307460755710/1307460872523> – 20 XI 2014; Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *Indian Status, History of McIvor v. Canada*, [online:] <http://www.aadnc-aandc.gc.ca/eng/1100100032433/1100100032434> – 20 XI 2014. Por. I. Nawrot-Adamczyk, *The Tobique Women – from Band Office Occupation to Impelmentation of Bill C-31*, [w:] *De la fondation de Québec...*, s. 60-66; I. Wrońska, *Szczególna pozycja...*, s. 329; S. E. Hamill, *McIvor v. Canada and the 2010 Amendments to The Indian Act: A Half-Hearted Remedy to Historical Injustice*, „Constitutional Forum Constitutionnel” 2011, Vol. 19, nr 2, s. 75-84, [online:] https://journals.library.ualberta.ca/constitutional_forum/index.php/constitutional_forum/article/view/17264 – 10 XII 2014.

⁵³⁹ Indianie statusowi do 1960 r. nie mieli prawa głosu w wyborach federalnych, chyba że zrzekli się statusu. Por. komentarze do art. 41 AK 1867 oraz art. 3 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Indian statusowych znajdują się m.in.: przyznanie ziemi w ramach rezerwatu, prawo zamieszkania w rezerwacie⁵⁴⁰, wydłużony sezon na polowania, mniej restrykcyjne prawo do posiadania broni, zwolnienie z płacenia podatku dochodowego, od nieruchomości czy od wartości dodanej, opiekę medyczną wraz z dentystyczną, opłaty za studia czy bardziej liberalne przepisy w odniesieniu do upraw tytoniu⁵⁴¹.

Należy pamiętać, iż prawa ludności rdzennej są wymienione również w art. 25 i 35 AK 1982 i obecnie zapisy art. 91(24) AK 1867 muszą być czytane łącznie z nimi⁵⁴². Przed 1982 r. władza federalna, przejmując zobowiązania wobec ludności rdzennej wcześniej posiadane przez Koronę brytyjską, mogła samodzielnie i według własnego uznania decydować o tym, w jaki sposób je wykorzystywać. Od momentu uchwalenia Aktu Konstytucyjnego z 1982 r., wskutek uznania zasady supremacji konstytucji⁵⁴³ oraz włączenia pierwotnych i traktatowych praw ludności rdzennej do ustawy zasadniczej (art. 25 i 35 AK 1982), wyłączna kompetencja Ottawy w stosunku do ludności rdzennej jest ograniczona zapisami konstytucyjnymi, a także ich interpretacją dokonywaną przez sądy⁵⁴⁴. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego w sprawie *R. v. Sparrow* prawo władzy federalnej musi zostać pogodzone (*reconciled*) z obowiązkami powierniczymi (*fiduciary obligation*) wobec ludności rdzennej, co przekłada się na konieczność działania w ich najlepszym interesie⁵⁴⁵. Koncepcja pogodzenia (*reconciliation*) tych dwóch elementów jest rozwijana od 1990 r. w kolejnych orzeczeniach sądów i wpłynęła znacząco na ograniczenie dowolności prawodawczej posiadanej przez władzę federalną wobec ludności rdzennej przed 1982 r.⁵⁴⁶ W kolejnych orzeczeniach sądowych wskazywano obowiązki, jakie musi wypełniać Korona wobec ludności rdzennej, m.in. obowiązek konsultacji i dostosowania (*consult and accommodate*), rozstrzygnięcia niejasności na korzyść

---

⁵⁴⁰ Część z 618 Pierwszych Narodów mieszka w około 3200 rezerwach. Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *Welcome to First Nation Profiles*, 2015, [online:] <http://fnp-ppn.aandc-aadnc.gc.ca/fnp/Main/index.aspx?lang=eng> – 10 XII 2015.

⁵⁴¹ Wrońska uważa, że to przywileje są powodem ubiegania się kolejnych grup o status. I. Wrońska, *Szczególna pozycja...*, s. 329-330.

⁵⁴² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 223. Por. komentarze do tych artykułów w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁴³ Por. rozdział *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego*.

⁵⁴⁴ B. Bird, *Federal Power and Federal Duty: Reconciling Sections 91(24) and 35(1) of the Canadian Constitution*, „Policy Options” 2010, 1 XI, [online:] <http://policyoptions.irpp.org/magazines/afghanistan/federal-power-and-federal-duty-reconciling-sections-9124-and-351-of-the-canadian-constitution/> – 10 XII 2014.

⁵⁴⁵ *R. v. Sparrow*, [1990] 1 SCR 1075. Zob. też *Guerin v. The Queen*, [1984] 2 SCR 335. Por. komentarz do art. 35 AK 1982 dotyczący tzw. testu Sparrowa, określającego, kiedy władza federalna może ograniczać prawa ludności rdzennej, w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁴⁶ *Mikisew Cree First Nation v. Canada (Minister of Canadian Heritage)*, 2005 SCC 69, [2005] 3 SCR 388.

autochtonów, interpretacji pierwotnych praw ludności rdzennej zgodnie z wartościami uznawanymi przez te grupy⁵⁴⁷. Lista ta pozostaje w dalszym ciągu otwarta, a niektórzy autorzy dołączają do niej np. obowiązek „ochrony i dobrostanu” (*welfare and protection*) ludności rdzennej czy prawo do samorządu ludności rdzennej⁵⁴⁸.

25. Naturalizowanie i cudzoziemcy.

Ani w tym punkcie, ani w innych artykułach Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. nie pada określenie „obywatelstwo”. Wynika to z faktu, że w okresie formowania Dominium nie rozważano wyodrębnienia osobnej kategorii obywatelstwa kanadyjskiego. Wszyscy mieszkańcy byli poddanymi brytyjskimi, a Kanada podlegała w tym zakresie prawu brytyjskiemu i mogła samodzielnie regulować jedynie naturalizację imigrantów⁵⁴⁹. Zwierzchność nad nią, co oznaczało możliwość regulowania jej zasad, na mocy art. 91(25) AK 1867 uzyskała władza federalna⁵⁵⁰. W na-

⁵⁴⁷ Obowiązki powiernicze Korony wobec ludności rdzennej zostały zdefiniowane w sprawach: *Guerin v. The Queen...*; *R. v. Sparrow...*; *Quebec (Attorney General) v. Canada (National Energy Board)*, [1994] 1 SCR 159; *Blueberry River Indian Band v. Canada (Department of Indian Affairs and Northern Development)*, [1995] 4 SCR 344; *R. v. Van der Peet*, [1996] 2 SCR 507; *Delgamuukw v. British Columbia...*; *Osoyoos Indian Band v. Oliver (Town)*, 2001 SCC 85, [2001] 3 SCR 746; *Wewaykum Indian Band v. Canada*, 2002 SCC 79, [2002] 4 SCR 245; *Haida Nation v. British Columbia (Minister of Forests)*, 2004 SCC 73, [2004] 3 SCR 511; *Blackwater v. Plint*, 2005 SCC 58, [2005] 3 SCR 3; *Mikisew Cree First Nation v. Canada...*; *Grassy Narrows First Nation v. Ontario (Natural Resources)*, 2014 SCC 48, [2014] 2 SCR 447; *Tsilhqot'in Nation v. British Columbia*, 2014 SCC 44, [2014] 2 SCR 257. Por. K. McNeil, *Fiduciary Obligations...*, s. 913-976; komentarz do art. 25 i 35 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Rządy prowincji nie są zupełnie wyłączone z obowiązków powierniczych wobec ludności rdzennej, mimo iż nie mają ogólnych uprawnień stanowienia prawa wobec ludności rdzennej. Por. przypis 536.

⁵⁴⁸ B. Bird, *op. cit.*; C. Bell, W. B. Henderson, *Rights of Indigenous Peoples in Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/aboriginal-rights/> – 10 XII 2015.

⁵⁴⁹ Brytyjska koncepcja poddaństwa Koronie wynikała z prawa zwyczajowego. Obywatelami zostawały osoby urodzone w posiadłościach Korony (*ius soli*), dzieci poddanych Korony, a także osoby, które osiedliły się w koloniach i mieszkały siedem lat oraz złożyły przysięgę poddaństwa. Kolonie otrzymały kompetencje do określania przepisów regulujących naturalizację cudzoziemców. Mogły przyznawać status poddanego brytyjskiego, ale tylko na własnym terenie (np. *British subject in Canada*). W innych częściach Imperium taka osoba była cudzoziemcem, ale miała status osoby chronionej poza Imperium (*British protected person*). M. Madej, *Kształtowanie się odrębnej przynależności państwowej Kanady na tle zmian w statusie konstytucyjnym państwa*, [w:] A. Kiedrzyń, M. Madej, H. Nieć, *Wybrane aspekty prawne obywatelstwa i problematyki imigracyjnej*, Kraków 1993, s. 51-54, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 1071. *Prace Polonijne*, z. 17; G. T. Tamaki, *The Canadian Citizenship Act, 1946*, „The University of Toronto Law Journal” 1947, Vol. 7, nr 1, s. 69, [online:] <http://dx.doi.org/10.2307/824453>.

⁵⁵⁰ W 1868 r. parlament w Ottawie uchwalił ustawę o naturalizacji w Kanadzie (*Aliens and Naturalization Act*). Była to pierwsza taka ustawa w dominium brytyjskim. Zgodnie z nią po trzech

VI. Podział władzy ustawodawczej

stępstwie procesu ewolucyjnych zmian w ramach Imperium Brytyjskiego, którego kulminacją było wydanie Statutu westminsterskiego w 1931 r., dominia zyskały możliwość regulowania wszystkich elementów suwerenności państwowej⁵⁵¹. Zmiany te pogłębiła II wojna światowa, która potwierdziła, że Kanada jest w pełni odrębnym bytem w ramach prawa międzynarodowego. Jednym z kamieni milowych na drodze do uniezależniania się Kanady od Wielkiej Brytanii było wprowadzenie osobnego obywatelstwa kanadyjskiego ustawą *Canadian Citizenship Act* z 1946 r. (weszła w życie rok później)⁵⁵². Podejmując taki krok, Kanada stała się pierwszą dawną kolonią brytyjską, która zerwała z doktryną wspólnego poddaństwa państw Wspólnoty Koronie Wielkiej Brytanii⁵⁵³. Obecnie na mocy ustawy *Citizenship*

---

latach pobytu na terenie Kanady i złożeniu przysięgi poddaństwa i pobytu (*oath of allegiance and residence*) osoba otrzymywała status poddanego brytyjskiego, ale tylko na terenie Kanady (*British subjects domiciled in Canada*). Ustawa ta obowiązywała do 1915 r. W 1910 r. parlament uchwalił *Immigration Act*, który – choć wspominał o „obywatelach kanadyjskich” (*Canadian citizens*) – nie ustanawiał osobnego obywatelstwa, a wprowadzał jedynie brak kontroli imigracyjnej takich osób. W 1915 r. weszła w życie ustawa imperialna o brytyjskiej przynależności państwowej i statusie cudzoziemców (*British Nationality and Status of Aliens Act*), która wprowadzała unifikację prawa o przynależności państwowej i naturalizacji w całym Imperium, wraz z możliwością przyznawania własnej przynależności państwowej przez dominia. Na jej podstawie w 1921 r. parlament federalny uchwalił ustawę *Canadian Nationals Act*. Wprowadziła ona status „kanadyjskich przynależnych” (*Canadian national*), który otrzymywali wszyscy poddani brytyjscy zamieszkujący na stałe w Kanadzie (domicyl kanadyjski) oraz ich żony i dzieci. Status ten był wciąż podrzędny wobec obywatelstwa brytyjskiego, a służył określeniu poddanych brytyjskich mających związek prawny i faktyczny z Kanadą. Wprowadzono go więc dla celów praktycznych, aby można było regulować imigrację, deportację, opiekę dyplomatyczną etc. M. Madej, *op. cit.*, s. 54-63, 69-74; G. T. Tamaki, *op. cit.*, s. 69-73.

⁵⁵¹ Wraz z przyjęciem w 1931 r. Statutu westminsterskiego stosunki konstytucyjne pomiędzy Wielką Brytanią a koloniami zostały oparte na zasadzie równości prawnej. Kanada stała się *commonwealth realm*, a jej mieszkańcy poddanymi Korony, a nie poddanymi brytyjskimi. Formalnie dominia mogły wprowadzić własne obywatelstwo i uznać obywateli Zjednoczonego Królestwa i innych kolonii brytyjskich za cudzoziemców. Tak uczyniły jedynie Kanada i RPA. M. Madej, *op. cit.*, s. 64-69, 73-78; G. T. Tamaki, *op. cit.*, s. 82-83; J. H. Grey, J. Gill, *Citizenship*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/citizenship/> – 10 XII 2015. Por. komentarz wstępny do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. oraz komentarz do Części V AK 1982 dotyczący nowelizacji Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., który był wyjątkiem od reguły pełnej suwerenności Kanady, w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁵² M. Madej, *op. cit.*, s. 84-104. Ustawa ta dawała kobietom pełną kontrolę nad ich obywatelstwem. Wcześniej oficjalny status kobiet w Kanadzie był definiowany przez status ich męża, co oznaczało jego utratę w przypadku rozwodu. G. T. Tamaki, *op. cit.*, s. 79-80.

⁵⁵³ Jednak pełne zniesienie różnicy między poddanymi brytyjskimi (*British subjects*) a obcokrajowcami (*aliens*) wprowadzono dopiero w noweli ustawy *Citizenship Act* w 1977 r. Od tego czasu osoby przybywające do Kanady – niezależnie czy z Wielkiej Brytanii lub innych części Wspólnoty Narodów, czy z innych miejsc świata – chcące uzyskać obywatelstwo kanadyjskie mają równy status. M. Madej, *op. cit.*, s. 112-113; J. H. Grey, J. Gill, *op. cit.* O różnych kon-

Act⁵⁵⁴ obywatelstwo kanadyjskie nabywa się poprzez urodzenie, rodzica⁵⁵⁵, adopcję lub naturalizację⁵⁵⁶.

cepcjach obywatelstwa kanadyjskiego zob. I. Rycerska, *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Kielce 2003, s. 154-184.

⁵⁵⁴ Ustawę *Citizenship Act* uchwalono w 1977 r., ale istotne zmiany wprowadzono w 2009 r. oraz szczególnie w 2014 r. ustawą *Strengthening Canadian Citizenship Act*. Zaostrzono w niej warunki nabywania obywatelstwa kanadyjskiego, doprecyzowano m.in. kwestię rezydentury w Kanadzie. Poszerzono również kryteria pozwalające odebrać obywatelstwo kanadyjskie, m.in. w związku z terroryzmem. Government of Canada, *Changes to the Citizenship Act*, [online:] <http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/cit-changes.asp> – 10 XII 2015; *An Act to amend the Citizenship Act and to make consequential amendments to other Acts*, SC 2014, c. 22. Zmiany wywołały falę krytyki w Kanadzie; wskazywano m.in. na nierówne traktowanie osób z podwójnym obywatelstwem, które, w przeciwieństwie do osób bez drugiego obywatelstwa, mogły utracić obywatelstwo kanadyjskie. Organizacje broniące praw człowieka wniosły do Sądu Federalnego sprawę o uznanie przepisów z 2014 r. za niezgodne z konstytucją. S. Mas, *Rocco Galati Launches Lawsuit Over Citizenship Act Changes*, „CBC News” 2014, 25 VI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/rocco-galati-launches-lawsuit-over-citizenship-act-changes-1.2687221> – 10 XII 2014. W czasie kampanii wyborczej w 2015 r. Partia Liberalna obiecywała usunięcie najbardziej kontrowersyjnych zmian w ustawie z 2014 r. Po wygraniu wyborów rząd Justina Trudeau wniósł w lutym 2016 r. do Izby Gmin projekt ustawy (*Bill C-6*) wprowadzający w życie zapowiedzi. Zob. Parliament of Canada, C-6. *An Act to amend the Citizenship Act and to make consequential amendments to another Act*, LEGISinfo, [online:] <http://www.parl.ca/LegisInfo/BillDetails.aspx?Bill=C6&Language=E&Mode=1&Parl=42&Ses=1> – 10 V 2016.

⁵⁵⁵ Istnieje kilka wyjątków, np. dotyczących dzieci dyplomatów, które nie uzyskują obywatelstwa. Dzieci urodzone poza Kanadą nabywają obywatelstwo kanadyjskie automatycznie, jeżeli jedno z rodziców posiadało obywatelstwo kanadyjskie w momencie narodzin dziecka, chyba że ten rodzic sam urodził się poza granicami Kanady. J. H. Grey, J. Gill, *op. cit.* Por. Canada. Government of Canada, *Retention of citizenship prior attaining 28 years old*, [online:] <http://www.cic.gc.ca/english/resources/tools/cit/acquisition/retention.asp> – 10 XII 2015. Brak równouprawnienia kobiet i mężczyzn w zakresie przekazywania obywatelstwa dzieciom został zniesiony dopiero w 1997 r. W sprawie *Benner v. Canada (Secretary of State)* Sąd Najwyższy orzekł, że dzieci urodzone przed 1997 r., których matką była Kanadyjka, mają nabywać obywatelstwo kanadyjskie na identycznych zasadach, jak w sytuacji, gdy to ojciec ma obywatelstwo kanadyjskie. *Benner v. Canada (Secretary of State)*, [1997] 1 SCR 358. Por. komentarz do art. 15 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁵⁶ Ustawa stanowi, że osoby urodzone w Kanadzie i naturalizowani Kanadyjczycy są równi wobec prawa. Pozwala też na podwójne obywatelstwo (zmiana została wprowadzona w 1977 r.). Naturalizacja jest możliwa po ukończeniu 18 lat, przy posiadaniu zezwolenia na pobyt stały oraz statusu rezydenta, przebywaniu na terenie Kanady przez ostatnie cztery z sześciu lat (zmiana wprowadzona w 2014 r., wcześniej obowiązywała regulacja trzech z czterech lat), komunikatywnej znajomości języka angielskiego lub francuskiego, znajomości obowiązków oraz przywilejów obywatela Kanady, niepodleganiu zarządzeniu o deportacji, niebyciu zbrodniarzem wojennym i po złożeniu przysięgi. Szczególna procedura obowiązuje w przypadku naturalizacji nieletnich dzieci. Gubernator generalny w radzie (czyli gabinet federalny) ma również prawo do naturalizacji dyskrecjonalnej, która pozwala na całkowite odstąpienie od wymogów ustawy. *Citizenship Act*, RSC 1985, c. C-29.

VI. Podział władzy ustawodawczej

Por. komentarz do art. 95 AK dotyczący imigracji⁵⁵⁷.

26. Śluby i rozwody.

Należy odróżnić „śluby” wyróżnione w tym punkcie art. 91 AK 1867 od „oficjalnego zawarcia związku małżeńskiego w prowincji”, który zgodnie z art. 92 pkt 12 AK 1867 leży w kompetencji władz prowincji. Do początku XXI w. w doktrynie uznawano, że taki podział oznaczał, iż większość regulacji dotyczących małżeństw znajduje się w kompetencjach prowincji, a uprawnienia władzy federalnej w tym zakresie pozostawały niejasne. Wątpliwości rozwiązał w 2004 r. Sąd Najwyższy w opinii *Re Same-Sex Marriage*, uznając, iż zgodnie z art. 91(26) AK 1867 w domenie rządu federalnego znajduje się definicja małżeństwa⁵⁵⁸.

Uchwalone w 1968 r. federalne prawo rozwodowe (*Divorce Act*) po raz pierwszy ujednoliciło procedurę rozwodów, która wcześniej różniła się między prowincjami⁵⁵⁹. Pozwalał na to art. 129 AK 1867, który przedłużał obowiązywanie prawa prowincji z okresu przed zawarciem unii, nawet w sprawach przekazanych władzom centralnym, do momentu uchwalenia regulacji przez parlament federalny. Brak procedury rozwodowej w Nowej Fundlandii i Quebecu (a także w Ontario do 1930 r.) powodował, że rozwody w tych prowincjach aż do 1968 r. były dokonywane poprzez ustawy prywatne parlamentu federalnego⁵⁶⁰.

27. Prawo karne z wyjątkiem tworzenia sądów o jurysdykcji karnej, ale z uwzględnieniem procedury w sprawach karnych.

Zintegrowany charakter sądownictwa⁵⁶¹ oraz przyjęty przez ojców konfederacji podział prawa w Kanadzie oznacza po pierwsze, że wszystkie sądy stworzone przez prowincje na podstawie art. 92(14) AK 1867 (sądy apelacyjne, wyższe oraz

---

⁵⁵⁷ Por. także komentarz do art. 6 AK 1982 dotyczący swobody poruszania się oraz komentarz wstępny do Części I AK 1982 dotyczący zastosowania Karty Praw i Wolności do osób nieposiadających obywatelstwa kanadyjskiego w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁵⁸ *Reference re Same-Sex Marriage*, 2004 SCC 79, [2004] 3 SCR 698. Na tej podstawie parlament federalny uchwalił w 2005 r. ustawę *Civil Marriage Act*, która zmieniła definicję małżeństwa, usuwając z niej odniesienie do płci. *Civil Marriage Act*, SC 2005, c. 33. Por. J. Shea [et al.], *Związki homoseksualne a prawo do małżeństwa: Raport dla Parlamentu Kanady*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny” 2006, nr 2, s. 141-151. Por. komentarze do art. 92(12) AK 1867 oraz art. 15 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁵⁹ Obecnie obowiązuje *Divorce Act*, RSC 1985, c. 3 (2nd Supp.).

⁵⁶⁰ Dokonywały tego komisje senackie. Po akceptacji przez Senat decyzje te, w formie ustaw prywatnych, były przyjmowane bez dyskusji przez Izbę Gmin. Od 1968 r. rozwody są rozstrzygane na poziomie sądów w prowincjach. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 225. Por. M. Grzybowski, *Parlament Kanady*, s. 33-35 w sprawie różnic między ustawami prywatnymi i publicznymi.

⁵⁶¹ Por. komentarz wstępny do rozdziału VII AK 1867.

provincji) rozpatrują sprawy wynikające zarówno z prawa cywilnego, jak i karne-
go⁵⁶². Po drugie zgodnie z art. 92(14) AK 1867 legislatury prowincji mają wyłączne
kompetencje w zakresie ustanawiania procedury cywilnej w tych sądach. Zapisy
art. 91(27) AK 1867 oddają zaś parlamentowi federalnemu analogiczne uprawnie-
nia w odniesieniu do prawa karnego. Zapis ten sankcjonuje więc dualizm prawa
w Kanadzie: prawo karne ma charakter federalny, a prawo cywilne jest stanowie-
ne przez prowincje⁵⁶³. Podstawą prawa karnego jest system prawa powszechnego
(*common law*), a najważniejszym dokumentem legislacyjnym jest Kodeks karny
Kanady (*Criminal Code of Canada*)⁵⁶⁴.

Art. 91(27) AK 1867, zwany klauzulą prawa karnego (*criminal law clause*), prze-
kazuje największy zakres uprawnień spośród wszystkich 30 punktów art. 91, wyli-
czających uprawnienia władzy federalnej, aczkolwiek był on początkowo zawężony
przez orzeczenia Komitetu Sądowego Królewskiej Tajnej Rady⁵⁶⁵. Ta tendencja zo-
stała przełamana i obecnie określenie „prawo karne” jest interpretowane szeroko,
co oznacza m.in. zakaz ustanawiania aktów prawnych wkraczających w ten obszar
przez prowincje. Potwierdzili to sędziowie Sądu Najwyższego m.in. w orzeczeniu
w sprawie *Scowby v. Glendinning* z 1986 r.⁵⁶⁶ Od lat 90. XX w. taka interpretacja
klauzuli prawa karnego została dodatkowo wzmocniona, co skłoniło konstytucjo-
nalistę Johna T. Saywella do stwierdzenia, że jest to „uprawnienie niemalże pozba-
wione ograniczeń”⁵⁶⁷. Zgodnie z obowiązującą definicją prawo może być uznane za
część „prawa karnego”, jeżeli spełnia kilka kryteriów (m.in. ustanawia zakaz, nakła-
da sankcję karną, realizuje cel o charakterze publicznym⁵⁶⁸, nie narusza uprawnień
regulacyjnych posiadanych przez prowincje)⁵⁶⁹. Znaczące ograniczenia na prawo

⁵⁶² Podział prawa w Kanadzie zob. A. Zaborowska, *Zarys prawa...*, s. 81-82. Por. komentarz do art. 92(14) i 96 AK 1867.

⁵⁶³ Na temat genezy prawa karnego w Kanadzie zob. M. Płachta, *Postępowanie prywatnoskar-
gowe w Kanadzie*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 4, s. 39-42. Por. komentarz do art. 94 AK 1867
w sprawie ujednoczenia prawa.

⁵⁶⁴ *Criminal Code*, RSC 1985, c. C-46. Punkt 27 art. 91 wraz z punktem 14 art. 92 stanowi też
przykład funkcjonalnego podziału władzy w federacji – ustawa federalna Kodeks karny została
przekazana do wykonywania władzom prowincji. T. Wiciecich, *Ustroje federalne...*, s. 135.

⁵⁶⁵ Początkowo sędziowie ograniczali prawo karne tylko do tych przestępstw, które było uznane za
część tego prawa w 1867 r. – tak orzekła Tajna Rada w sprawie *Board of Commerce. The Attor-
ney General of Canada (Appeal No. 103 of 1920) v. The Attorney General of Alberta...*

⁵⁶⁶ *Scowby v. Glendinning*, [1986] 2 SCR 226.

⁵⁶⁷ Cyt za: T. Wiciecich, *Ustroje federalne...*, s. 154. Wśród spraw rozszerzających interpretację
art. 91(27) AK 1867 znajdują się: *RJR-MacDonald Inc. v. Canada (Attorney General)*, [1995]
3 SCR 199; *R. v. Hydro-Québec...*; *Reference re Firearms Act (Can.)*, [2000] 1 SCR 783.

⁵⁶⁸ Cel publiczny może dotyczyć zagrożeń ekologicznych. *R. v. Hydro-Québec...*

⁵⁶⁹ *The Canadian Federation of Agriculture (Appeal No. 30 of 1949) v. The Attorney General of Que-
bec and others (Canada)*, [1950] UKPC 31, [1951] AC 179, [*Margarine Reference*]; *A.G. (Can.)
v. Can. Nat. Transportation, Ltd.*, [1983] 2 SCR 206.

VI. Podział władzy ustawodawczej

karne nałożyły regulacje praw obywatelskich znajdujące się w Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności⁵⁷⁰. Nie zmieniło to jednak niezwykle szerokiego zakresu działania klauzuli prawa karnego, która zastąpiła klauzulę domniemania władzy (klauzula POGG) jako podstawę utrzymywania ustawodawstwa federalnego przez Sąd Najwyższy⁵⁷¹.

28. Tworzenie zakładów karnych, utrzymanie ich i zarządzanie nimi.

W Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. wyróżnione są zarówno zakłady karne (*penitentiaries*), jak i – w art. 92(6) AK 1867 – więzienia poprawcze (*reformatory prisons*). Pierwsze znajdują się w kompetencjach władz federalnych, drugie – prowincji. W czasie pisania Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. nie było jasnej definicji „zakładu karnego”, dlatego nie można znaleźć w jego zapisach różnicy między tymi dwoma typami placówek odosobnienia⁵⁷². Dopiero Kodeks karny Kanady rozróżnia je na podstawie długości kary, którą odbywają więźniowie: skazani odsiadują wyroki poniżej dwóch lat w „więzieniach poprawczych” kontrolowanych przez prowincje, a powyżej dwóch lat w „zakładach karnych” zarządzanych przez władze federalne⁵⁷³.

29. Kategorie przedmiotów wyraźnie wyłączone z kategorii przedmiotów przekazanych w niniejszej Ustawie do wyłączności legislatur prowincji.

Artykuł dotyczy przekazanych pod kontrolę władzy federalnej na mocy art. 92(10) AK 1867 „prac i przedsięwzięć” o charakterze lokalnym. Por. komentarz do tego artykułu.

A wszystkie sprawy wchodzące w zakres uprawnień przedmiotowych wymienionych w niniejszym artykule nie mogą, jako kwestie o lokalnej lub prywatnej naturze, być zaliczone do uprawnień przedmiotowych przekazanych przez niniejszą Ustawę wyłącznie legislaturom prowincji.

Końcowy fragment art. 91 AK 1867 (zwany *deeming clause*), choć zgodnie z oryginalnym pomysłem ojców konfederacji miał służyć wzmocnieniu klauzuli POGG,

---

⁵⁷⁰ W szczególności zasada proporcjonalności zawarta w tzw. teście Oakesa. *R. v. Oakes*, [1986] 1 SCR 103. Por. komentarz do art. 1 AK 1982 oraz następujących w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁷¹ T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 155-156.

⁵⁷² Zakłady karne, które istniały w Zjednoczonej Prowincji Kanady przed zawarciem unii, przeszły na rzecz władzy federalnej na mocy art. 108 AK 1867 i Załącznika 3. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 241-243. Por. komentarz do art. 141 AK 1867.

⁵⁷³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 226. Por. *Criminal Code*, art. 743.1.

obecnie skutek interpretacji sędziów służy jako jej ograniczenie⁵⁷⁴. Nie pozwala władzy federalnej korzystać z klauzuli domniemania kompetencji i wkraczać w zakres kompetencji przekazanych prowincjom⁵⁷⁵. Władza federalna może tak czynić jedynie w wyjątkowych sytuacjach na mocy doktryn: znaczenia ogólnopaństwowego (*national concern*) oraz sytuacji zagrożenia (*emergency*), a także gdy brakuje regulacji dotyczących uprawnień przedmiotowych (*gap*) i zostaną one uznane przez sądy za znajdujące się w ramach uprawnień władzy federalnej na mocy doktryny istoty i substancji prawa (*pith and substance*)⁵⁷⁶.

Opierając się na końcowym fragmencie art. 91 AK 1867 (a także na początkowym fragmencie tego artykułu, zawierającym stwierdzenie „niezależnie od innych ustaleń niniejszej Ustawy”), sędziowie opracowali doktrynę przewagi władzy federalnej w sytuacji konfliktu między prawem prowincji a federalnym (*federal paramountcy*)⁵⁷⁷. Obowiązuje jednak wąska interpretacja sytuacji kolizji, co oznacza, że prawo federalne działa tylko w tym zakresie, w którym doszło do konfliktu. Prawo prowincji nie zostaje więc uchylone całkowicie, a jedynie w tej części, w której wchodzi w konflikt z prawem federalnym. Gdyby prawo federalne zostało zmienione tak, że konflikt ustałby, prawo prowincji automatycznie ponownie obowiązywałoby⁵⁷⁸.

Wyłączna władza legislatur prowincji

Przedmioty wyłącznej legislacji przez prowincje

92. Wyłącznie legislatura w każdej prowincji może stanowić prawo w odniesieniu do spraw zawartych w uprawnieniach przedmiotowych wymienionych poniżej:

⁵⁷⁴ Taką interpretację zawierało orzeczenie w sprawie *Local Prohibition. The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada...* Por. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 142.

⁵⁷⁵ Wśród konstytucjonalistów nie ma zgodności, czy ta część art. 91 AK 1867 odnosi się jedynie do zapisu w punkcie 16 art. 92 AK 1867, brzmiącego „wszystkie sprawy o lokalnej lub prywatnej naturze w prowincji”, czy do wszystkich 15 spraw wymienionych w art. 92 AK 1867. Komitet Sądowy Tajnej Rady interpretował ten zapis odmiennie w różnych orzeczeniach. Por. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 226-227.

⁵⁷⁶ Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁵⁷⁷ Znajduje się ona w orzeczeniu w sprawie *Local Prohibition z 1896 r. The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada...* Por. *The Grand Trunk Railway Company of Canada v. The Attorney General for the Dominion of Canada (Canada)*, [1907] AC 65, [1906] UKPC 72. Konstytucjoniści wskazują na powszechność tej doktryny w państwach federalnych. Taki zapis znajduje się m.in. w artykule VI, sekcji 1, klauzuli 1 konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 104-105.

⁵⁷⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 228.

VI. Podział władzy ustawodawczej

Zgodnie z intencją ojców konfederacji na mocy art. 92 AK 1867 prowincje miały otrzymać ściśle ograniczone kompetencje, precyzyjnie wskazane w 16 jego punktach⁵⁷⁹. Domniemanie kompetencji, na mocy art. 91 AK 1867 (tzw. klauzula POGG), miała zaś posiadać władza federalna. Jednak rozszerzająca interpretacja art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”) przez Komitet Sądowy Tajnej Rady doprowadziła do reinterpretacji znaczenia części art. 92 AK 1867 (szczególnie punktów 13 i 16, które zdaniem niektórych konstytucjonalistów stanowią również rodzaj klauzul domniemanie kompetencji)⁵⁸⁰.

1. Uchylony.

Ten punkt art. 92 AK 1867 został uchylony Aktem Konstytucyjnym z 1982 r. Pozwalał on prowincjom na zmiany własnych konstytucji⁵⁸¹. Analogiczne uprawnienia prowincje mają obecnie na mocy art. 45 AK 1982⁵⁸². Wśród zmian dokonanych od 1867 r. na podstawie art. 92(1) AK 1867 wiele dotyczyło zapisów rozdziału V (z wyjątkiem urzędu wicegubernatora⁵⁸³), a także pozostałych artykułów tego Aktu odnoszących się do prowincji⁵⁸⁴. Przykładem może być przejście wszyst-

---

⁵⁷⁹ Polski przekład konstytucji Kanady zawiera błąd, który całkowicie zmienia znaczenie tego artykułu. W tłumaczeniu Osińskiego i Zawiślińskiej ma on następujące brzmienie: „Legislatura w każdej prowincji może stanowić prawo wyłącznie w odniesieniu do spraw zawartych w uprawnieniach przedmiotowych wymienionych poniżej”, co ograniczałoby kompetencje prowincji do spraw wymienionych w kolejnych punktach art. 92 AK 1867. W rzeczywistości chodzi zaś o wskazanie precyzyjnie tych kwestii, których nie może regulować ustawodawstwo federalne. Na błąd zwrócił uwagę Wicciech. T. Wicciech, *Ustroje federalne...*, s. 133-134. Por. przypis 419.

⁵⁸⁰ *Ibidem*. Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁵⁸¹ Zapis brzmiał: „Niezależnie od postanowień niniejszej Ustawy, poprawek do konstytucji prowincji, z wyłączeniem urzędu Wicegubernatora”. Por. komentarz wstępny do rozdziału V i art. 65 AK 1867.

⁵⁸² Zmiany w urzędzie wicegubernatora prowincji na mocy art. 41(a) AK 1982 wymagają zgody wszystkich prowincji oraz obu izb parlamentu federalnego. Por. komentarze do art. 41 i 45 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁵⁸³ Zapisy ograniczające zmiany dotyczące urzędu wicegubernatora były podstawą uchylecia ustawy prowincji Manitoba *Initiative and Referendum Act* z 1916 r., która przez poprawkę do konstytucji prowincji próbowała wprowadzić możliwość wejścia w życie ustaw przyjętych w referendum, bez udziału legislatury i wicegubernatora. Komitet Sądowy Tajnej Rady uznał to za naruszenie zapisów art. 91(1) AK 1867. W dwóch sprawach z 1979 r.: *Attorney General of Quebec v. Blaikie* oraz *Attorney General of Manitoba v. Forest* Sąd Najwyższy uznawał, że prowincje nie mogą samodzielnie zadeklarować języka oficjalnego, gdyż nie jest to część konstytucji prowincji, a konstytucji Kanady. *Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1981]...; *Attorney General of Manitoba v. Forest*...; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 228-229. Por. komentarz do art. 133 AK 1867.

⁵⁸⁴ Przykładem może być art. 68 AK 1867.

kich prowincji z legislatur dwuizbowych na jednoizbowe i zmiana długości ich kadencji⁵⁸⁵.

2. Podatki bezpośrednie w prowincji dla pozyskania dochodów na cele prowincji.

Uprawnienia podatkowe zgodnie z podziałem władzy zawartym w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. są uprawnieniem wspólnym federacji i prowincji⁵⁸⁶. Na mocy punktu 2 art. 92 AK 1867 prowincje uzyskały jednak ograniczone prawo do ich nakładania. Po pierwsze muszą to być podatki bezpośrednie (z wyjątkiem surowców naturalnych⁵⁸⁷), po drugie podatki mogą być nakładane jedynie na obszarze prowincji, po trzecie mają służyć zebraniu pieniędzy „dla pozyskania dochodu na cele prowincji”. Dodatkowo na podstawie art. 125 AK 1867 prowincje nie mogą nakładać podatków na własność innych władz prowincji lub władz federalnych.

Podział na podatki bezpośrednie i pośrednie jest podstawowym elementem podziału kompetencji podatkowych w konstytucji Kanady⁵⁸⁸. Sąd Najwyższy w orzeczeniu w sprawie *CIGOL v. Saskatchewan* z 1978 r. przypomniał, że główną przesłanką wyjaśniającą przyznanie prowincjom uprawnień jedynie w zakresie podatków bezpośrednich była chęć uniknięcia nakładania przez nie podatków na obywateli, którzy znajdują się poza granicami prowincji⁵⁸⁹. Trzecie ograniczenie, czyli zbieranie podatków jedynie dla „pozyskania dochodu na cele prowincji”, wyklucza nakładanie podatków w celu regulacji jakiejś dziedziny życia, w szczególności takiej, która znajduje się w kompetencjach federacji. Była to przyczyna, dla której Komitet Sądowy Tajnej Rady w orzeczeniu *Alberta Statutes Reference* z 1938 r. uznał podatek nałożony na banki w latach 30. XX w. przez prowincję Alberta za niekonstytucyjny⁵⁹⁰. Jednak zapis ten nie przeszkadza prowincjom wydawać zebranych pieniędzy

⁵⁸⁵ Por. komentarze do art. 69 i 85 AK 1867.

⁵⁸⁶ Parlament federalny nie może ustanawiać podatków dla „pozyskania dochodu na cele prowincji”. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 232. Por. komentarz do art. 91(3) AK 1867.

⁵⁸⁷ Art. 92A AK 1867 pozwala prowincjom na wprowadzanie podatków pośrednich na surowce naturalne. Por. komentarze do art. 92A i Załącznika 6 AK 1867.

⁵⁸⁸ Przykładem podatków bezpośrednich są podatki od dochodów od osób fizycznych i prawnych, podatek od własności czy podatek od sprzedaży. Prowincje mogą nakładać opłaty, które nie są podatkami w rozumieniu art. 92(2) AK 1867; mogą one mieć charakter pośredni lub bezpośredni, ale muszą mieścić się w ramach kompetencji prowincji. Mogą to być różnego rodzaju opłaty licencyjne, opłaty wydobywcze od surowców naturalnych czy od sprzedaży alkoholu. Różnica pomiędzy podatkami pośrednimi a bezpośrednimi została wyjaśniona w komentarzu do art. 91(3) AK 1867.

⁵⁸⁹ *Canadian Industrial Gas & Oil Ltd. v. Government of Saskatchewan et al.*, [1978] 2 SCR 545.

⁵⁹⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego w tej sprawie, które po apelacji trafiło do Tajnej Rady, jest uważane za jedno z kluczowych również z uwagi na uznanie tzw. dorozumianej karty praw (*Implied Bill of Rights*), jako części konstytucji Kanady. Por. komentarz do art. 2 i 52 AK 1867 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady. Reference Re Alberta Statutes – The Bank Taxation*

VI. Podział władzy ustawodawczej

na zadania niezajdujące się w ich kompetencjach, np. prowincja Alberta była właścicielem linii lotniczej Pacific Western Airlines w latach 70. i 80. XX w.⁵⁹¹

3. Asygnowanie pieniędzy na wyłączny kredyt prowincji.

Prowincje mogą zaciągać pożyczki bez ograniczeń co do źródła, nawet za granicą. Wiele prowincji jest w znaczącym stopniu zadłużonych, najbardziej – Ontario i Quebec⁵⁹².

4. Tworzenie i określanie kadencji urzędów prowincji, mianowanie i wynagradzanie urzędników prowincji.

Władze prowincji otrzymały uprawnienia w zakresie powoływania urzędników prowincji, mianowania ich oraz określania długości ich kadencji. Wyjątkiem jest urząd wicegubernatora, który pozostaje pod zwierzchnictwem władz federalnych⁵⁹³. Drugim wyłączeniem jest mianowanie, opłacanie oraz ustalanie kadencji sędziów sądów wyższych (a także nieistniejących już sądów dystryktowych i okręgowych) w prowincjach⁵⁹⁴. Prowincje jednak tworzą sądy, a także samodzielnie powołują, określają kadencję oraz wynagrodzenie sędziów sądów niższych⁵⁹⁵.

5. Zarządzanie i sprzedaż ziemi publicznej należącej do prowincji, a także ściętych drzew i drewna na niej się znajdującego.

Punkt ten pozwalał na sprzedaż ziemi będącej w rękach prowincji oraz drewna w różnej formie. Wraz z art. 109 AK 1867 przekazującym prowincjom zasoby naturalne miał być sposobem na powiększenie ich dochodów, po odebraniu prawa do nakładania podatków pośrednich⁵⁹⁶. Niektóre prowincje zachowały znaczną część

Act; The Credit of Alberta Regulation Act; and the Accurate News and Information Act, [1938] SCR 100; *Attorney General of Alberta (Appeal No. 48 of 1938) v. Attorney General of Canada (Canada)*, [1938] UKPC 46 (14 VII 1938).

⁵⁹¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 231-232.

⁵⁹² Canada. Department of Finance, *Fiscal Reference Tables September 2015*, 2015, [online:] <https://www.fin.gc.ca/frt-trf/2015/frt-trf15-eng.pdf> – 13 X 2015. Por. Ch. Lammam [et al.], *The Cost of Government Debt in Canada, 2016*, Fraser Institute, 2016, [online:] <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/cost-of-government-debt-in-canada-2016.pdf> – 10 II 2016; *Foreign Investors Are Cashing Out of Canada's Provinces Just When We Need Them the Most*, „Financial Post” 2016, 25 I, [online:] <http://business.financialpost.com/news/economy/foreign-investors-are-cashing-out-of-canadas-provinces-just-when-we-need-them-the-most> – 10 II 2016.

⁵⁹³ Na podstawie art. 58-60 AK 1867. W XIX w. wicegubernator był uważany niemal za urzędnika federalnego, od tego czasu jego rola ewoluowała w kierunku reprezentanta Korony na terenie prowincji. Por. komentarze do art. 58-62 AK 1867 i 92(1) AK 1867.

⁵⁹⁴ Na mocy art. 96, 99 i 100 AK 1867. Por. komentarze do tych artykułów.

⁵⁹⁵ Na podstawie art. 92(14) AK 1867.

⁵⁹⁶ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 233.

ziem, na których ulokowane są zasoby naturalne, i czerpią zyski z opłat wydobywczych (np. Alberta zachowała ok. 80% zasobów naturalnych)⁵⁹⁷. Inne, np. Manitoba, sprzedawały nawet do 80% ziemi, na której wydobywane są gaz ziemny czy ropa naftowa⁵⁹⁸.

6. Tworzenie więzień poprawczych, utrzymywanie ich i zarządzanie nimi w prowincji.

W Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. wyróżnione są zarówno zakłady karne (*penitentiaries*), jak i – w art. 92(6) AK 1867 – więzienia poprawcze (*reformatory prisons*). Pierwsze znajdują się w kompetencjach władz federalnych, drugie – prowincji. W czasie pisania Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. nie było jasnej definicji „zakładu karnego” i nie można w jego zapisach znaleźć różnicy pomiędzy tymi dwoma typami ośrodków odosobnienia. Dopiero Kodeks karny Kanady rozróżnia placówki odosobnienia na podstawie długości kary: wyroki poniżej dwóch lat skazani odsiadują w „więzieniach poprawczych” kontrolowanych przez prowincje, a kary powyżej dwóch lat w federalnych „zakładach karnych”⁵⁹⁹. Por. komentarz do art. 91(28) AK 1867.

7. Tworzenie, utrzymanie i zarządzanie szpitalami, przytułkami i instytucjami charytatywnymi i dobroczynnymi w prowincji innymi niż szpitale morskie.

Ojcowie konfederacji przekazali prowincjom kompetencje w zakresie opieki szpitalnej i charytatywnej, uważając, że są to sprawy o znaczeniu lokalnym⁶⁰⁰. Jednak po II wojnie światowej kwestie zdrowia publicznego znalazły się w orbicie zainteresowania władzy federalnej. Jednocześnie punkt 7 art. 92 AK 1867 stawał się jednym z największych obciążeń finansowych władz prowincji, gdyż wydatki na opiekę zdrowotną i ubezpieczenia zdrowotne wzrosły wielokrotnie od 1867 r. Aby prowincje mogły świadczyć te usługi na odpowiednim poziomie na terenie całej Kanady, władza federalna zdecydowała się przekazywać środki finansowe w formie różnorodnych dopłat⁶⁰¹. Obecnie właśnie na opiekę zdrowotną przeznaczane

⁵⁹⁷ Canada. Government of Alberta, *Alberta Energy: Tenure*, 2007, [online:] <http://www.energy.gov.ab.ca/OurBusiness/tenure.asp> – 14 VIII 2014.

⁵⁹⁸ *Doing Business in Canada: Oil and Gas*, 2014, [online:] <http://www.gowlings.com/services/dbic/?p=19> – 14 VIII 2014.

⁵⁹⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 226. Por. komentarz do art. 3 AK 1982 dotyczący czynnego prawa wyborczego więźniów w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁰⁰ Wyjątek dotyczący szpitali morskich wyjaśniono w komentarzu do art. 91(11) AK 1867.

⁶⁰¹ Zob. Canada. Government of Canada, *Health Care System*, 2012, [online:] <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/health-care-system/reports-publications/health-care-system/canada.html> – 10 V 2015; M. Tiedemann, *The Federal Role in Health and Health Care*, 2008, [online:] <https://lop.parl.ca/content/lop/researchpublications/prb0858-e.htm> – 10 V 2015.

VI. Podział władzy ustawodawczej

są największe fundusze wypłacane przez Ottawę prowincjom (Canada Health Transfer)⁶⁰². Jednak to prowincje bezpośrednio zarządzają szpitalami i innymi usługami medycznymi⁶⁰³. W efekcie zdrowie publiczne i opieka zdrowotna stanowią obszar kompleksowych porozumień i aktów legislacyjnych obu poziomów władzy, w zależności od natury konkretnego aspektu obu terminów⁶⁰⁴. Podstawowe zasady ubezpieczeń zdrowotnych ustala w Kanadzie władza federalna⁶⁰⁵. Są to: dostępność, powszechność, kompleksowość, przenoszalność i zasady administracji. Od ich spełnienia zależy otrzymanie środków finansowych od władz federalnych⁶⁰⁶. Między poszczególnymi prowincjami istnieją jednak różnice dotyczące szczegółów takich ubezpieczeń⁶⁰⁷.

8. Instytucje municypalne w prowincji.

Na mocy tego punktu instytucje municypalne znajdują się pod zwierzchnictwem rządów prowincji⁶⁰⁸. Na tej podstawie władze prowincji mogą tworzyć (*incorporate*), rozwiązywać lub łączyć różnego typu samorządy lokalne (municypalitety)⁶⁰⁹. Wśród nich znajdują się większe (*towns, cities, villes*) i mniejsze (*villages*,

---

⁶⁰² Canada. Department of Finance, *Canada Health Transfer*, [online:] <http://www.fin.gc.ca/fed-prov/cht-eng.asp> – 14 VIII 2014.

⁶⁰³ Art. 92(7) AK 1867 jest więc ilustracją możliwości wydawania pieniędzy przez władzę federalną w ramach dziedzin kontrolowanych przez prowincje. Por. komentarze do art. 91(1A) i 106 AK 1867 oraz art. 36 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁰⁴ Sąd Najwyższy potwierdził to w sprawie *Schneider v. The Queen*, [1982] 2 SCR 112.

⁶⁰⁵ Ubezpieczenia zdrowotne zostały wprowadzone w Kanadzie na zasadzie podziału kosztów pomiędzy dwa poziomy władzy oraz dwustopniowo: od 1957 r. na mocy ustawy federalnej *Hospital Insurance and Diagnostic Act* i porozumień z prowincjami wprowadzono ubezpieczenia szpitalne (do 1961 r. objęły wszystkie prowincje); zaś w 1966 r. ustawą *Medical Care Act* wprowadzono ubezpieczenia pokrywające koszty wizyt u lekarza (do 1972 r. objęły działaniem całą Kanadę). M. Dunlop, *Health Policy*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/health-policy/> – 14 VIII 2014. Por. I. A. Bielska, A. P. Johnson, E. M. Hampel, *An Overview of the Canadian Health Care System*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2012, Vol. 10, s. 51-56, [online:] <http://dx.doi.org/10.4467/20842627OZ.12.007.0894>.

⁶⁰⁶ *Canada Health Act*, RSC 1985, c. C-6. Możliwość ustalania kryteriów uznał Sąd Najwyższy w orzeczeniu w sprawie *Eldridge v. British Columbia (Attorney General)*, [1997] 3 SCR 624.

⁶⁰⁷ M. Dunlop, *op. cit.* Por. komentarz do art. 36 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁰⁸ W literaturze polskiej pionierski charakter ma opracowanie Roberta Chrabąszcza dotyczące samorządów lokalnych: R. Chrabąszcz, *Samorząd terytorialny w Kanadzie*, [w:] *Sprawne państwo. Reformy samorządu lokalnego w wybranych krajach*, red. S. Mazur, Kraków 2015, s. 100-120.

⁶⁰⁹ Ze względu na brak ustalonych polskich odpowiedników różnego rodzaju samorządów kanadyjskich, podaję w nawiasach nazwy angielskie (i francuskie) i nie tłumaczę ich na język polski, gdy występują w połączeniu z konkretną nazwą miejscowości (z wyjątkiem hrabstwa – *county*),

parishes, rural municipalities, townships, hamlets). Nazwy kanadyjskich jednostek samorządowych różnią się w zależności od prowincji i często mogą mieć charakter historyczny, który nie wpływa na ich aktualne zakwalifikowanie do danej kategorii, np. ze względu na liczbę ludności⁶¹⁰. W niektórych prowincjach istnieją też samorządy lokalne o charakterze regionalnym (*counties, regional municipalities*)⁶¹¹. Wobec prawa wspólnoty lokalne niezależnie od typu stanowią gminę; posiadają wybieraną radę i mają pewien zakres samorządności, który zapewnia im możliwość realizacji zadań o charakterze lokalnym⁶¹². W ramach swoich kompetencji mają zwykle podatki lokalne (np. od nieruchomości) i zajmują się kwestiami lokalnymi, od transportu publicznego i dróg lokalnych, finansowania szkół, bibliotek, parków czy basenów, aż po gospodarkę odpadami komunalnymi, planowanie przestrzenne, finansowanie straży pożarnej czy zapewnianie bezpieczeństwa (policja lokalna). Decyzje oraz przepisy lokalne (*by-laws*) podlegają sprawdzeniu i mogą zostać zmienione przez władze prowincji⁶¹³; ich aprobaty wymagają też niektóre

---

np. Township of Kincardine, Town of Chatham, Village of Southampton. Dotyczy to Załączników 1 oraz 2 AK 1867. Chrabąszcz podaje polskie nazwy kanadyjskich samorządów lokalnych, ale jego terminologia wymaga użycia dodatkowego przymiotnika, aby odróżnić „duże miasto” (*city*) od „miasta” (*town*). Bardziej właściwe jest tłumaczenie *city* jako „miasto”, a *town* – „miasteczko”. Na marginesie warto dodać, że w prowincji Quebec wszystkie miasta, niezależnie od rozmiaru, mają samorząd typu *ville*. Także tłumaczenie *township* jako „osiedle” nie oddaje w pełni znaczenia tego słowa. Na jego podwójny sens (miejscowość, ale też miara powierzchni – kwadrat o bokach o długości 6 mil, liczący więc 36 mil kwadratowych) zwracał uwagę Rybkowski. W pierwszym znaczeniu stosuje określenie „miejscowość”, w drugim „wytyczony obszar”. R. Chrabąszcz, *op. cit.*, s. 103-104; R. Rybkowski, *Ziemią i pieniędzmi: początki federalnej polityki wobec szkolnictwa wyższego w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 1787-1890*, Kraków 2012, s. 118, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

⁶¹⁰ R. Chrabąszcz, *op. cit.*, s. 104.

⁶¹¹ W Kanadzie jest w sumie ponad 3,5 tysiąca różnego typu wspólnot lokalnych. W większości prowincji (i terytoriów) sposób tworzenia oraz rodzaje wspólnot mają korzenie w rozwiązaniach angielskich. Jednak w toku rozwoju państwowości kanadyjskiej zróżnicowanie wspólnot lokalnych pogłębiło się, a część historycznych nazw zmieniła znaczenie. Obecnie powstały też specyficzne wspólnoty lokalne, np. zlokalizowane tylko na słabo zamieszkałych obszarach północnych (np. *northern village* czy *northern town* w Saskatchewan) lub specjalne wspólnoty lokalne w miejscach, gdzie grupy ludności rdzennej uzyskały prawo do samorządu (np. *municipalité de village cri* w Quebecu). Zob. lista municipalitetów: *Lists of Municipalities in Canada*, Wikipedia, [online:] https://en.wikipedia.org/wiki/Lists_of_municipalities_in_Canada – 10 XII 2015.

⁶¹² Wspólnoty lokalne (poza kilkoma wyjątkami, takimi jak miasto Montreal) są niezależne od systemów partyjnych. J. Makarenko, *Local Government in Canada: Organization & Basic Institutions*, Mapleleafweb, 2007, [online:] <http://www.mapleleafweb.com/features/local-government-canada-organization-amp-basic-institutions> – 10 II 2015.

⁶¹³ T. J. Plunkett, *Municipal Government*, „The Canadian Encyclopedia” 2013, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/municipal-government/> – 10 IX 2015. Zob. też R. Rybkowski, *Polityka edukacyjna...*, s. 236-237.

VI. Podział władzy ustawodawczej

uchwały władz lokalnych⁶¹⁴. Współcześnie instytucje municypalne odgrywają coraz większą rolę, a największe miasta kanadyjskie liczbą mieszkańców i budżetem przewyższają mniejsze prowincje⁶¹⁵.

9. Licencje na sklepy, bary, tawerny, aukcje i inne dla pozyskania dochodów na cele prowincji, lokalne lub municypalne.

Prowincje uzyskały możliwość wydawania licencji w celu „pozyskania dochodów na cele prowincji, lokalne lub municypalne”, a uprawnienia do regulowania sprzedaży wynikają z zapisów art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”). Prowincje mogą przekazać uprawnienia do wydawania licencji władzom lokalnym lub miejskim⁶¹⁶.

10. Prace i przedsięwzięcia lokalne inne niż zaliczone do poniższych klas:

(a) linie parowców i innych statków, koleje, kanały, telegrafy i inne prace i przedsięwzięcia łączące prowincję z inną lub innymi prowincjami lub wychodzące poza granice prowincji,

(b) linie parowców między prowincją a dowolnym krajem brytyjskim lub trzecim,

(c) te prace, które, choć w całości są usytuowane wewnątrz jednej prowincji, zostały zadeklarowane przez Parlament Kanady przed ich wykonaniem lub po nim jako służące dobru ogólnemu Kanady albo dwóm lub kilku prowincjom.

Na mocy tego punktu władze prowincji otrzymały jurysdykcję nad pracami i przedsięwzięciami o lokalnym charakterze, a władze centralne – nad tymi o międzyprovincialnym lub międzynarodowym charakterze, lub ogólnokanadyjskim znaczeniu⁶¹⁷. Sądy zdefiniowały „pracę” jako „rzecz fizyczną”, a nie usługę⁶¹⁸, a „przedsięwzięcie” jako sposób zorganizowania używania rzeczy fizycznej⁶¹⁹. Podpunkt (a) i (b) przekazały pod zwierzchnictwo władz federalnych linie promowe, linie kolejowe, kanały, linie telegraficzne, a określenie „inne prace i przedsięwzięcia” zostało przez sądy zinterpretowane jako obejmujące również transport drogowy,

---

⁶¹⁴ R. Chrabąszcz, *op. cit.*, s. 102.

⁶¹⁵ Budżet Toronto w 2010 r. był większy od budżetu Nowej Szkocji, Nowego Brunswiku, Wyspy Księcia Edwarda oraz Nowej Fundlandii i Labradoru. *List of Governments in Canada by Annual Expenditures*, Wikipedia, 2016, [online:] http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_governments_in_Canada_by_annual_expenditures – 10 VIII 2016.

⁶¹⁶ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 263-264.

⁶¹⁷ Zwierzchność władzy federalnej wynika z art. 91(29) AK 1867. Należy zauważyć, że zwierzchność nie oznacza praw własności, nie jest więc nacjonalizacją.

⁶¹⁸ *The City of Montreal v. Montreal Street Railway*, [1912] AC 333, [1912] UKPC 5.

⁶¹⁹ *The Attorney General of Quebec (Appeal No. 84 of 1931) v. The Attorney General of Canada...*; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 235.

linie telefoniczne oraz nadawanie radia i telewizji⁶²⁰. Podpunkt (c) zawiera zapisy o wyjątkowym uprawnieniu władzy federalnej, nazywanym władzą deklaratywną. Parlament federalny ma prawo samodzielnie decydować o przejściu zwierzchności prawnej nad każdą „pracą” (ale nie „przedsięwzięciem”) ulokowaną w całości w ramach prowincji poprzez wydanie deklaracji, że służy ona dobru ogólnemu całej Kanady lub co najmniej dwóch prowincji. Sąd Najwyższy w sprawie *Luscar Collieries Ltd. v. McDonald* z 1925 r. uznał, że to, czy jakaś praca „służy dobru ogólnemu”, podlega wyłącznie ocenie parlamentu federalnego i nie wymaga uzasadnienia⁶²¹. Ottawa może też ogłosić zwierzchność nad pracami, które nie zostały jeszcze ukończone. Przykładowo ustawa *Canada Grain Act* z 1912 r. deklarowała objęcie kontrolą federalną wszystkich elewatorów zbożowych, zarówno już wybudowanych, jak i jeszcze nieukończonych⁶²². Władza deklaratywna została wykorzystana 470 razy, ostatni raz w 1961 r.⁶²³ Oświadczenie na mocy art. 92(10)(c) nie przenosi własności na rzecz władzy federalnej – nie ma więc charakteru nacjonalizacji – ale parlament ma ogólne prawo do wywłaszczenia własności, w stosunku do której ma uprawnienia legislacyjne⁶²⁴. Niejasne pozostaje, dlaczego ojcowie konfederacji zdecydowali się na taki zapis, ale zapewne chodziło o to, aby najważniejsze inwestycje, np. Kanał Wellandzki, były kontrolowane przez władzę federalną. Jednak w toku interpretacji zapisy podpunktu (c) art. 92(10) AK 1867 dały Ottawie zdecydowanie większe uprawnienia⁶²⁵.

⁶²⁰ Sądy przekazały regulacje dotyczące lotnictwa władzy federalnej na podstawie klauzuli POGG, a nie tego podpunktu. Wynikało to przede wszystkim z historycznych przyczyn, ale nie ma to znaczenia w praktyce. Sądy, w przeciwieństwie do USA, nie uznały, że art. 91(2) AK 1867, stanowiący o federalnym zwierzchnictwie w zakresie handlu i wymiany, można interpretować rozszerzająco jako obejmujący także komunikację i transport. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 236; *Johannesson v. Municipality of West St. Paul...* Por. *The Corporation of the City of Toronto v. The Bell Telephone Company of Canada (Canada)*, [1905] AC 52, [1904] UKPC 71; *The Attorney General of Quebec (Appeal No. 84 of 1931) v. The Attorney General of Canada...* Por. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 46-48. Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁶²¹ *Luscar Collieries Ltd. v. McDonald*, [1925] SCR 460.

⁶²² Ustawa została uznana przez Sąd Najwyższy za *intra vires* w przeciwieństwie do wcześniejszych prób regulacji handlu zbożem podejmowanych na mocy art. 91(2) AK 1867 („Handel i wymiana handlowa”). B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 237. Obecnie obowiązująca wersja ustawy to *Canada Grain Act*, RSC 1985, c. G-10. Por. komentarz do art. 91(2) i 95 AK 1867.

⁶²³ W prawie 85% sytuacji dotyczyło to kolei, ale również: tramwajów, kanałów, mostów, zapór, nabrzeży, telegrafów, kopalni, elewatorów zbożowych, hoteli, restauracji, teatrów, rafinerii naftowych, fabryk. C. Bélanger, *The “Declaratory Power” in the Canadian Constitution*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/federal/declare.htm> – 14 VIII 2014. Por. I. Wróńska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 109-114.

⁶²⁴ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 237.

⁶²⁵ *Ibidem*, s. 237-238.

VI. Podział władzy ustawodawczej

11. Rejestracja spółek, których celem jest działalność w prowincji.

Punkt ten pozwalał na rejestrację firm, których celem była „działalność w prowincji”. Zawężenie to ma znaczenie o tyle, że sądy potwierdziły, iż władze federalne mają prawo do rejestracji firm, których cele wykraczają poza granice prowincji⁶²⁶. Firmy zarejestrowane w danej prowincji mogą jednak prowadzić dowolną działalność, nawet taką, która wykracza poza uprawnienia posiadane przez prowincje na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.⁶²⁷

12. Oficjalne zawarcie związku małżeńskiego w prowincji.

Należy odróżnić „śluby” wyróżnione w punkcie 26 art. 91 AK 1867 od procedury „oficjalnego zawarcia związku małżeńskiego w prowincji”, która zgodnie z tym punktem art. 92 AK 1867 leży w kompetencji władz prowincji. Większość praw regulujących małżeństwa ustalają prowincje. Dotyczy to procedury ceremonii zawarcia małżeństwa, w tym ogłoszenia go czy ustalenia osób, które mogą taką procedurę sprawować. Sąd Najwyższy potwierdził również, że prowincje mogą wprowadzać wymóg posiadania zgody rodziców, uznając, że jest to część formalności, a nie zdolności osób do zawarcia małżeństwa, określanych przez prawo federalne. Należy do nich np. stopień pokrewieństwa, który uniemożliwia zawarcie małżeństwa⁶²⁸. Do początku XXI w. uprawnienia władzy federalnej w zakresie małżeństw były niejasne, ale w 2004 r. Sąd Najwyższy w opinii *Re Same-Sex Marriage*, będącej odpowiedzią na pytanie prawne zadane przez gabinet Paula Martina, uznał, że władzy federalnej przysługuje prawo zdefiniowania małżeństwa na mocy art. 91(26) AK 1867⁶²⁹.

---

⁶²⁶ Stało się tak na podstawie klauzuli POGG, bo art. 91(15) AK 1867 wspomina jedynie o prawie Ottawy do rejestracji banków. *Ibidem*, s. 238. Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁶²⁷ Przykładem jest działalność parabankowa w postaci unii kredytowych (*credit unions* i *caisses populaires*). B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 238. Zob. też Y. Roby, S. Yusufali, P. Poulin, *Caisse populaire*, „Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/caisse-populaire/> – 10 XII 2015; I. Macpherson, *Credit Unions*, „Canadian Encyclopedia” 2014, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/credit-unions/> – 10 XII 2015.

⁶²⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 224-225.

⁶²⁹ Sędziowie stwierdzili wówczas, że małżeństwa homoseksualne są legalne, a przedstawiciele związków religijnych nie mogą być zmuszeni do uczestniczenia w małżeństwach homoseksualnych. *Reference re Same-Sex Marriage...* Por. J. Shea [et al.], *op. cit.*, s. 141-151. Por. komentarze do art. 91(26) AK 1867 oraz art. 15 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

13. Własność i prawa obywateli w prowincji.

Punkt ten zawiera jedną z trzech klauzul domniemania kompetencji znajdujących się w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r.⁶³⁰ Jego zapisy okazały się jednymi z najtrudniejszych do interpretacji, a sądy wielokrotnie musiały dokonywać ich analizy, nierzadko zmieniając poprzednio nadane znaczenie⁶³¹.

Zwrot „własność i prawa obywateli w prowincji” znalazł się po raz pierwszy w Akcie Quebecu z 1774 r., na mocy którego podstawą prawa cywilnego w tej prowincji pozostało francuskie *Coutume de Paris*⁶³². Zarówno wtedy, jak i w połowie XIX w., gdy uchwalano Akt Konstytucyjny, stwierdzenie to obejmowało znaczny obszar tzw. prawa prywatnego, zajmującego się relacjami między obywatelami (w odróżnieniu od prawa publicznego, które dotyczy relacji obywatel–władza). Jednak na przestrzeni lat pewne dziedziny (np. prawo pracownicze), wcześniej uważane za część prawa prywatnego (bo dotyczyły relacji pracownik–pracodawca), zaczęły być traktowane jako część prawa publicznego. Na skutek przemian społecznych władze federalne chciały wprowadzić regulacje ustawowe tych sfer, np. ustanawia-

⁶³⁰ Dwie pozostałe to klauzula POGG, zawarta w art. 91 AK 1867, oraz klauzula deklarująca władzę prowincji nad „sprawami o lokalnej i prywatnej naturze”, zawarta w art. 92(16) AK 1867. Por. komentarze do obu artykułów.

⁶³¹ Spory dotyczyły m.in. tego artykułu w odniesieniu do „handlu i wymiany handlowej” (art. 91(2) AK 1867) oraz w odniesieniu do klauzuli POGG. W zależności od interpretacji zwrot „własność i prawa obywateli w prowincji” może oznaczać nawet wszystkie zagadnienia poza prawem karnym, a to, co zostało zapisane w art. 91 AK 1867 byłoby wówczas tylko wyjątkiem od ogólnej zasady stanowienia prawa przez prowincje. Więcej w dalszej części komentarza. Por. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 146-147.

⁶³² W art. VIII Aktu Quebecu znajduje się zapis: „we wszystkich sprawach spornych odnoszących się do własności i praw obywateli należy odwoływać się do praw Kanady”. „Prawa Kanady” oznaczały *Coutume de Paris*, czyli system prawa cywilnego obowiązującego od lat 30. XVII w. na terenie Nowej Francji. Na początku XIX w. Quebec przyjął Kodeks Napoleona. Por. *The Quebec Act...*; M. Kijewska-Trembecka, *Québec i Québécois...*, s. 94; idem, *Iwona Wrońska, Kanaadyjski system federalny...*, s. 419. „Prawa obywateli” (ang. *civil rights*) nie należy mylić z wolnościami obywatelskimi. Jak wskazuje Grzybowski: „Zgodnie z zastaną tradycją interpretacyjną, właściwą systemowi brytyjskiemu, przyjętą należy, że kategoria *civil rights* obejmowała nie tylko prawa przypisane przedmiotowo jednostkom jako takim. Mieściła także uprawnienia uzyskiwane poprzez dysponowanie przysługującymi jednostkom atrybutami własności oraz prawa osiągalne w drodze zawieranych umów. Ujęcie takie zbliżało pojęcie *civil rights* do konkretnych uprawnień o wymiarze roszczeniowym. Różniło się w szczególności od wzorca wolności obywatelskich rozumianych w duchu doktryny francuskiej jako obszary zachowań jednostek wolne od ingerencji państwa. Kanaadyjskie *civil rights* odpowiadały bardziej koncepcji praw przedmiotowych, składających się na Jellinkowski *status civitatis*, niż liberalnemu pojmowaniu swobód obywatelskich (*freedoms*), rozumianych jako prawne wyznaczniki sfer życia obywateli wolnych od ingerencji władzy publicznej”. M. Grzybowski, *Krajowy system ochrony wolności i praw człowieka i obywatela w Kanadzie*, [w:] *Ochrona praw człowieka w świecie*, red. L. Wiśniewski, Bydgoszcz–Poznań 2000, s. 328.

VI. Podział władzy ustawodawczej

jąc ubezpieczenia pracownicze czy zmieniając długość dnia pracy. Sąd Najwyższy sprzyjał interpretacji, aby na mocy klauzuli POGG przyznać władzy federalnej takie uprawnienia⁶³³. Jednak Komitet Sądowy Tajnej Rady dla Wielkiej Brytanii zdecydował się orzekać odwrotnie: przyznając zwierzchność władzy federalnej jedynie wtedy, gdy nowe regulacje można było wyprowadzić bezpośrednio z konkretnych, istniejących już uprawnień władzy federalnej wskazanych w art. 91 AK 1867. Jeżeli nie było takiej możliwości, sądy interpretowały je jako wchodzące w skład uprawnień prowincji. Komitet Sądowy Tajnej Rady zmierzał do uznania, że art. 92(13) AK 1867 zawiera zasadę domniemania kompetencji na rzecz prowincji⁶³⁴. W efekcie takiej ewolucji, jak zauważa Hogg, znaczna część zagadnień prawa publicznego jest regulowana przez prowincje na mocy zapisów, które zgodnie z intencją ojców konfederacji miały obejmować wszystko poza prawem publicznym⁶³⁵. Prowincje mają więc obecnie zwierzchność nad niemal wszystkimi transakcjami dokonywanymi w ramach prawa prywatnego⁶³⁶: prawo umów⁶³⁷, uprawnienia związane z przeciwdziałaniem przestępstwom kryminalnych⁶³⁸, prawo do kontrolowania transakcji

⁶³³ Por. komentarz wstępny do art. 91 AK 1867.

⁶³⁴ Zwolennicy takiego toku rozumowania wskazują, że większość z tych spraw jest istotna dla konstrukcji społeczeństwa, są one wyrazem i manifestacją jego kultury. Ich zdaniem te zagadnienia ojcowie konfederacji zamierzali przekazać do regulacji przez prowincje. Jak pisze Bélanger, „gdyby zrobiono inaczej, prowadziłyby to ciągłych sporów na szczeblu centralnym, a jednym z celów zawarcia unii było utworzenie rządu centralnego, który posiadałby takie kompetencje, co do których wszyscy Kanadyjczycy byli zgodni”. C. Bélanger, *Property and Civil Rights*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/property.htm> – 16 VIII 2014.

⁶³⁵ Tajna Rada interpretowała klauzulę zawartą w art. 92(13) AK 1867 zgodnie z opinią innej grupy konstytucjonalistów, którzy uważali, że ojcowie konfederacji, rozumiejąc znaczenie tej klauzuli, chcieli wydzielić specyficzne obszary w definicji „własności i praw obywateli”. Stąd wszystko to, co nie zostało zawarte w art. 91 AK 1867, a mieściło się w zakresie „własności i praw obywateli”, znajdowało się w kompetencjach prowincji, chyba że dowiedziono by, że ma charakter ogólnokanadyjski, a nie lokalny. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 238-239.

⁶³⁶ Sądy ustaliły interpretację słowa „własność” w art. 92(13) AK 1867 jako obejmującą wszystko, co można posiadać: nieruchomości, zwierzę, alkohol, samochód, akcje, znak towarowy etc. „Prawa obywateli” to m.in.: umowy o charakterze lokalnym, spory pracownicze, marketing, stosunek pracy, sport, ceny, kredyty, adopcja, spory grupowe, wydawanie certyfikatów, zasiłki dla bezrobotnych, strajki, pomoc społeczna, zapomogi, wynagrodzenia, opieka zdrowotna. Sędziowie przekazali jednak pewne elementy – na mocy zapisów dotyczących handlu (art. 91(2) AK 1867) i uprawnień w zakresie prawa kryminalnego (art. 91(27) AK 1867) – władzy federalnej. *The Attorney General for the Dominion of Canada (Appeal No. 10 of 1914) v. The Attorney General for the Provinces of Alberta, Manitoba, New Brunswick, Nova Scotia, Ontario, Quebec and Saskatchewan, The Canadian Insurance Federation and the Manufacturers Association of Canada and another (Canada)*, [1916] UKPC 12, [1916] AC 588. Por. komentarz do art. 91(12) AK 1867.

⁶³⁷ *The Citizens Insurance Company of Canada and The Queen Insurance Company v. Parsons...*

⁶³⁸ *Bedard v. Dawson*, [1923] SCR 681.

zachodzących w całości na terenie prowincji, nawet jeżeli produkt jest importowany (ochrona konsumentów)⁶³⁹, regulacje dotyczące handlu i przemysłu w ramach prowincji, w tym relacje pracownicze, ustalenia dotyczące kwalifikacji zawodowych, obrót papierami wartościowymi, przetwórstwo etc.⁶⁴⁰

14. Administrowanie wymiarem sprawiedliwości w prowincji, włączając w to powoływanie, utrzymanie i organizację sądów prowincji o jurysdykcji zarówno cywilnej, jak i karnej, a także procedurę spraw cywilnych w tych sądach.

Zgodnie z tym punktem prowincje zajmują się „wymiarem sprawiedliwości w prowincji”. Pod tym pojęciem ojcowie konfederacji umieścili tworzenie sądów i zarządzanie nimi (poza sądami utworzonymi przez władzę federalną na mocy art. 101 AK 1867), a także procedurę cywilną stosowaną w tych sądach. Procedurę karną tworzy władza federalna na podstawie art. 91(27) AK 1867. Prowincje mają więc prawo do powołania wszystkich „sądów prowincji” i administrowania nimi⁶⁴¹. Dotyczy to zarówno sądów niższych (*inferior courts*)⁶⁴², do których sędziów nominują i opłacają rządy prowincji, jak i sądów wyższych (*superior courts* – ta kategoria obejmuje również sądy apelacyjne), do których sędziów mianują i opłacają władze federalne na podstawie art. 96 AK 1867⁶⁴³.

Sędziowie pokoju (*justices of the peace*) działają na podstawie art. 92(14) AK 1867. Nie są oni zawodowymi sędziami (nie muszą mieć nawet wykształcenia prawniczego), ale ludźmi aktywnymi w przestrzeni społeczno-politycznej – lecz nie politykami. Zajmują przestrzeń między społeczeństwem a policją⁶⁴⁴. O ich wyborze decydują premier wraz z ministrem sprawiedliwości prowincji na podstawie opinii sędziego sądu prowincji (niższego), a formalnie mianowania dokonuje wicegubernator. Sędziowie tacy mają ograniczoną, ale ważną rolę, często są pierwszy-

⁶³⁹ *Caloil Inc. v. Attorney General of Canada*, [1971] SCR 543.

⁶⁴⁰ *Ward v. Canada (Attorney General)*, [2002] 1 SCR 569; *Law Society of British Columbia v. Mangat*, 2001 SCC 67, [2001] 3 SCR 113; *Multiple Access Ltd. v. McCutcheon*, [1982] 2 SCR 161; *Reference re Agricultural Products Marketing*, [1978] 2 SCR 1198.

⁶⁴¹ Por. komentarze do art. 96 i 101 AK 1867 dotyczące struktury sądownictwa.

⁶⁴² Obecnie to sądy niższe są często nazywane prowincjonalnymi, co powoduje zamieszanie, gdyż sądy wyższe również znajdują się w kategorii „sądy prowincji” zawartej w art. 92(14) AK 1867. Por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 102-105. Por. komentarz do art. 96 AK 1867.

⁶⁴³ Pensje sędziów sądów niższych są niższe niż pensje sędziów wyższych. *Introductory Readings...*, s. 328-330. Por. komentarz do art. 99 AK 1867 dotyczący ogólnych kwestii niezależności sędziów oraz komentarz do art. 11 AK 1982 dotyczący gwarancji niezawisłości sędziów zasiadających w sądach prowincji w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁴⁴ J. Gallant, *Only Five of 14 New Justices of the Peace Have a Law Degree: Does That Make Sense?*, „Toronto Star” 2016, 10 IV, [online:] <https://www.thestar.com/news/gta/2016/04/10/only-five-of-14-new-justices-of-the-peace-have-a-law-degree-does-that-make-sense.html> – 10 V 2016.

VI. Podział władzy ustawodawczej

mi urzędnikami sądowymi, z którymi stykają się osoby łamiące prawo – decydują o areszcie, zwolnieniu za kaucją czy wydaniu policji nakazu przeszukania⁶⁴⁵.

Przekazanie prowincjom uprawnień w zakresie prawa cywilnego było usankcjonowaniem sytuacji istniejącej od Aktu Quebecu z 1774 r. Efektem tej decyzji jest nie tylko istnienie zróżnicowanych regulacji dotyczących prawa cywilnego w każdej prowincji, lecz także dualizm systemów prawa: system *common law* obowiązuje w dziewięciu prowincjach poza Quebeciem, na którego terenie istnieje system prawa cywilnego⁶⁴⁶.

Administrowanie wymiarem sprawiedliwości przez prowincje oznacza również nadzorowanie przestrzegania prawa oraz ściganie osób je łamiących. Władze prowincji mają uprawnienia do powołania własnych sił policyjnych działających na terenie prowincji, mogą też przekazać te uprawnienia municypalitetom⁶⁴⁷. Dwie najludniejsze prowincje, Ontario i Quebec, posiadają swoje siły policyjne: Ontario Provincial Police i Sûreté du Québec. Także największe miasta kanadyjskie mają własną policję (np. Toronto Police). Prowincje oraz municypalitety mogą również zawierać umowy z federalną Królewską Kanadyjską Policją Konną (Royal Canadian Mounted Police, RCMP) dotyczące pełnienia funkcji policyjnych na ich terenie⁶⁴⁸.

---

⁶⁴⁵ Ontario Court of Justice, *What Do Judges and Justices of the Peace Do?*, [online:] <http://www.ontariocourts.ca/ocj/general-public/what-do-judges-and-justices-of-the-peace-do/> – 10 XII 2015. Zob. też W. Rojek, *Uprawnienia kanadyjskiego sędziego pokoju wydającego nakaz przeszukania*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2013, t. 17, s. 113-119. Por. komentarz do art. 8-10 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁴⁶ Kodeks cywilny Dolnej Kanady (*Civil Code of Lower Canada / Code civil du Bas-Canada*) obowiązuje od 1866 r. (wtedy Quebec był Kanadą Wschodnią w ramach Zjednoczonej Prowincji Kanady). Z pewnymi modyfikacjami przetrwał on do połowy lat 90. XX w.; istotne zmiany wprowadzono w 1964 r., a potem w połowie lat 70. XX w., dodając *La charte des droits et libertés de la personne*. Nowy Kodeks cywilny Quebecu (*Civil Code of Quebec / Code civil du Québec*) wszedł w życie w 1994 r. *Civil Code of Québec*, SQ 1991, c. 64. W istocie w Quebecu funkcjonuje w dalszym ciągu stary kodeks z 1866 r. w zakresie federalnego zwierzchnictwa wynikającego z Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., m.in. w odniesieniu do małżeństw, odsetek oraz niewypłacalności. P. Laidler, *The Distinctive Character...; Introductory Readings...*, s. 324-327. Dodatkowo ogólnofederalne prawo karne funkcjonuje w systemie *common law*. Por. uwagi dotyczące dualizmu systemu prawnego Kanady, a także obecności prawa ludności rdzennej w systemie prawa: A. Zaborowska, *Zarys prawa...*, s. 85-91. Por. komentarze do art. 91(27), 92(13) i 94 AK 1867 w sprawie ujednoczenia prawa. Na temat sporów wynikających z istnienia dwóch systemów prawa w Kanadzie zob. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 163-166.

⁶⁴⁷ Por. komentarze do art. 92(8) AK 1867 i art. 92(14) AK 1867.

⁶⁴⁸ RCMP powstała w 1873 r. jako centralne siły policyjne Kanady (wtedy pod nazwą North West Mounted Police). Jej celem było strzec prawa na Terytoriach Północno-Zachodnich. Obecnie RCMP działa zarówno na poziomie federalnym, jak i w 8 prowincjach (oraz w 3 terytoriach), a także na poziomie municypalnym (w ponad 180 municypalitetach), w wielu samorządach ludności rdzennej oraz w niektórych przedsiębiorstwach (m.in. na lotniskach). W wielu miejscach Kanady RCMP jest więc jedyną siłą policyjną. Government of Canada, Royal Canadian Mounted Police, *About the RCMP*, 2014, [online:] <http://www.rcmp-grc.gc.ca/about-ausujet/>

15. Nakładanie kar pieniężnych, sankcji karnych lub pozbawienia wolności w celu przestrzegania i poszanowania prawa prowincji, podjęte w sprawach wchodzących w zakres kategorii przedmiotowych wymienionych w tym artykule.

Artykuł *expressis verbis* stanowi, że prowincja ma prawo podejmować działania w celu wymuszenia przestrzegania stanowionego przez jej władze prawa. Nie zostały wprowadzone żadne ograniczenia w zakresie kar pieniężnych i pozbawienia wolności⁶⁴⁹.

16. Ogólnie wszystkie sprawy o lokalnej lub prywatnej naturze w prowincji.

Zapisy tego punktu są traktowane jako klauzula rezydualna w sprawach o znaczeniu lokalnym. Jest to ostatnia z trzech takich rozwiązań znajdujących się w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. Stanowi ona swoisty odpowiednik klauzuli POGG zawartej w art. 91 AK 1867, dającej parlamentowi federalnemu uprawnienia w zakresie wszystkich spraw natury ogólnokanadyjskiej, które nie zostały przyznane prowincjom⁶⁵⁰. Jednak w praktyce sądy częściej stosowały szeroką interpretację zapisu znajdującego się w art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli”) niż 92(16) AK 1867⁶⁵¹.

Nieodnawialne surowce naturalne, surowce leśne i energia elektryczna

Prawa dotyczące nieodnawialnych surowców naturalnych, surowców leśnych i energii elektrycznej

92A. (1) Legislatura w każdej prowincji ma wyłączność na stanowienie prawa w odniesieniu do:

- (a) eksploracji nieodnawialnych surowców naturalnych w prowincji;
- (b) rozwoju, ochrony i zarządzania nieodnawialnymi surowcami naturalnymi i surowcami leśnymi w prowincji, łącznie z prawami dotyczącymi udziału w podstawowej produkcji z nich;

---

index-eng.htm – 13 VIII 2014; R. Chrabąszcz, *op. cit.*, s. 102. Kontrakty podpisywane przez prowincje z RCMP mogą rodzić w pewnych okolicznościach konflikt kompetencji w zarządzaniu działalnością policji. RCMP działa bowiem pod zwierzchnictwem prowincji, realizując uprawnienia wynikające z art. 92(14) AK 1867. Jednak zwierzchnictwo władz prowincji nie obejmuje organizacji i zarządzania tymi siłami; regulują je federalna ustawa *Royal Canadian Mounted Police Act* oraz komisarz RCMP. Pytanie więc, który z poziomów władzy kontroluje RCMP, zależy od okoliczności, a odpowiedź nie jest łatwa. Temat ten był przedmiotem kontrowersji pomiędzy Ottawą a prowincjami, które wielokrotnie groziły zerwaniem umów z RCMP. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 240; R. C. Macleod, *Royal Canadian Mounted Police*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/royal-canadian-mounted-police/> – 13 VIII 2014; *Royal Canadian Mounted Police Act*, RSC 1985, c. R-10.

⁶⁴⁹ Por. komentarz do art. 92(14) AK 1867.

⁶⁵⁰ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 63.

⁶⁵¹ Por. komentarze do art. 91 i 92(13) AK 1867.

VI. Podział władzy ustawodawczej

(c) rozwoju, ochrony i zarządzania terenami i urządzeniami w prowincji do generowania i produkcji energii elektrycznej.

Eksport surowców z prowincji

(2) Legislatura w każdej prowincji stanowi prawo w odniesieniu do eksportu z prowincji do innej części Kanady produkcji podstawowej z nieodnawialnych surowców naturalnych i surowców leśnych z niej pochodzących oraz energii elektrycznej wytworzonej z urządzeń znajdujących się w prowincji, lecz prawo takie nie może upoważniać lub przewidywać cenowej dyskryminacji pozostałych dostawców eksportujących do innych części Kanady.

Uprawnienia Parlamentu

(3) Nic w ustępie (2) nie ogranicza uprawnień Parlamentu do stanowienia prawa w odniesieniu do spraw zawartych w tym ustępie i gdy prawo wydane przez Parlament będzie w konflikcie z prawem prowincji, wówczas prawo Parlamentu przeważa w obszarze konfliktu.

Opodatkowanie surowców

(4) Legislatura w każdej prowincji może stanowić prawo dotyczące gromadzenia dochodów pieniężnych w każdy sposób lub przez system podatkowy w odniesieniu do

(a) nieodnawialnych surowców naturalnych i surowców leśnych w prowincji i podstawowej produkcji z nich,

(b) terenów i urządzeń w prowincji do generowania i produkcji energii elektrycznej, bez względu na to, czy produkcja ta jest eksportowana w całości lub części z prowincji, lecz prawo takie nie może upoważniać lub przewidywać zróżnicowania podatkowego pomiędzy produkcją eksportowaną do innych części Kanady a pozostającą w prowincji.

„Produkcja podstawowa”

(5) Zwrot „produkcja podstawowa” ma znaczenie określone w Załączniku 6.

Istniejąca władza i prawa

(6) Nic w ustępach od (1) do (5) nie ogranicza władzy i praw legislatur i rządów prowincji, jakie posiadały przed wejściem w życie tego artykułu.

Artykuł ten wraz z Załącznikiem 6 został dodany do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. na mocy art. 50 i 51 AK 1982 jako jedyna zmiana dotycząca podziału kompetencji między prowincjami a federacją uzgodniona w toku dyskusji nad

patriacją konstytucji⁶⁵². Na mocy ustępów (1) i (2) art. 92A AK 1867 legislatura każdej prowincji ma wyłączność stanowienia prawa i opodatkowania (także podatkami pośrednimi, co stanowi wyjątek od ogólnej zasady zawartej w art. 92(2) AK 1867) nieodnawialnych surowców naturalnych, produktów leśnych znajdujących się w jej granicach, a także energii elektrycznej wytwarzanej w prowincji oraz eksportu tych produktów do innych części Kanady, z zastrzeżeniem, że nie można dyskryminować cenowo innych części Kanady. Parlament federalny też może w tym zakresie stanowić prawo (ustęp (3)) i to ono przeważa, jeżeli wchodzi w kolizję z regulacjami prowincji. W ten sposób podkreślono nadrzędność unormowań federalnych⁶⁵³. Uprawnienia prowincji w zakresie nieodnawialnych surowców naturalnych, produktów leśnych oraz energii elektrycznej są więc wspólne z władzą federalną. Termin „produkcja podstawowa” został zdefiniowany w Załączniku 6 do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. Ustęp (6) art. 92A AK 1867 został dołączony, aby stało się jasne, że nie zmniejszono uprawnień prowincji wynikających z art. 92(5), 92(10), 92(13) i 92(16) AK 1867.

Artykuł 92A AK 1867 przekazywał prowincjom większą kontrolę nad zasobami naturalnymi, co znacząco zwiększało zakres ich władzy⁶⁵⁴. Zapis jest efektem toczących się w latach 70. XX w. sporów pomiędzy władzą federalną a zachodnimi prowincjami (szczególnie aktywne były Alberta i Saskatchewan)⁶⁵⁵. Konflikt dotyczył zwierzchności nad surowcami energetycznymi w okresie kryzysów energetycznych. Władza federalna chciała objąć je kontrolą i dzielić zyski pomiędzy wszystkie prowincje, co nie podobało się prowincjom zachodnim, na których terenie znajdowały się największe zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego. Prowincje te zarzucały Ottawie, że nie robi nic, aby opodatkować zyski z produkcji energii elektrycznej, wytwarzanej przede wszystkim w Ontario i w Quebecu. Spory doprowadziły również do orzeczeń Sądu Najwyższego (m.in. *Canadian Industrial Gas & Oil Ltd.* z 1978 r.⁶⁵⁶ oraz *Central Canada Potash* z 1979 r.⁶⁵⁷), który w obu przypadkach uznał, że prowincje przekroczyły swoje uprawnienia, próbując regulować wydobycie surowców. Konflikt zakończyło porozumienie władz prowincji. Wymusiły one na premierze Pierze Trudeau wpisanie nowych regulacji do pakietu zmian, które planowano wprowadzić w czasie patriacji konstytucji. Rezultatem był art. 92A AK 1867.

⁶⁵² Por. komentarz wstępny do Aktu Kanady z 1982 r. w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁵³ Por. komentarz do art. 95 AK 1867. Odmienne zasady dotyczą systemu emerytalnego – w przypadku kolizji prawa przeważają regulacje prowincji. Por. komentarz do art. 94A AK 1867.

⁶⁵⁴ T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 134.

⁶⁵⁵ M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady...*, s. 70-74.

⁶⁵⁶ *Canadian Industrial Gas & Oil Ltd. v. Government of Saskatchewan...*

⁶⁵⁷ *Central Canada Potash Co. Ltd. et al. v. Government of Saskatchewan*, [1979] 1 SCR 42.

Edukacja

Ustawodawstwo dotyczące edukacji

93. Legislatura każdej prowincji ma wyłączność stanowienia prawa w odniesieniu do edukacji zgodnie z poniższymi postanowieniami:

(1) Nic w tym prawie nie może ograniczać praw i przywilejów, jakie w czasie zawierania Unii przysługiwały na mocy prawa w prowincji szkołom wyznaniowym każdej grupy społecznej.

(2) Wszelka władza, przywileje i obowiązki, które w czasie zawierania Unii były nadane i nałożone na mocy prawa w Górnej Kanadzie na oddzielne szkoły i zarządy szkolne rzymskokatolickich poddanych Jej Wysokości, pozostają w mocy i zostają rozszerzone na odrębne szkoły protestanckich i rzymskokatolickich poddanych Jej Wysokości w Quebecu.

(3) W tych prowincjach, w których na mocy prawa w czasie zawierania Unii funkcjonował system oddzielnych lub odrębnych szkół wyznaniowych lub został on przez legislaturę prowincji wprowadzony po jej utworzeniu, odwołania od ustawy lub decyzji dowolnej władzy prowincji oddziałujące na prawa i przywileje protestanckiej lub rzymskokatolickiej mniejszości poddanych Jej Wysokości z zakresu edukacji należy składać Gubernatorowi Generalnemu w Radzie.

(4) W sytuacjach, gdy prawo prowincji niezbędne do właściwej egzekucji postanowień tego artykułu zdaniem Gubernatora Generalnego w Radzie nie zostało ustanowione lub w przypadku, gdy decyzja Gubernatora Generalnego w Radzie lub odwołanie na mocy tego artykułu nie są w całości wykonywane przez właściwe władze prowincji, Parlament Kanady – w każdym z tych przypadków i w czasie, jakiego wymagają okoliczności – może ustanowić prawa zaradcze dla właściwej egzekucji postanowień tego artykułu i decyzji Gubernatora Generalnego w Radzie na podstawie tego artykułu.

Zgodnie z zapisem art. 93 AK 1867 edukacja znajduje się w wyłącznej gestii prowincji⁶⁵⁸. Uprawnienie to jest jednak ograniczone gwarancjami dla praw i przywilejów szkół wyznaniowych, przyznanymi na mocy ustępów (1) i (2). Ochronę tego systemu – na mocy ustępu (3) – powierzono gabinetowi federalnemu, do którego

---

⁶⁵⁸ Na poziomie lokalnym w prowincjach zarządzaniem sprawami szkolnymi zajmują się – w zależności od prowincji – rady szkoły, dystrykty szkolne lub wydziały szkolne. Zakres ich działania jest ustalany indywidualnie przez władze każdej prowincji, ale zwykle obejmuje wprowadzanie w życie programów nauczania, bieżące administrowanie działalnością szkół, przeprowadzanie naboru, inicjatywę w podejmowaniu decyzji o wznoszeniu nowych budynków (choć decyzje te wymagają zatwierdzenia przez władze prowincji). Na poziomie federalnym istnieje Rada Ministrów Edukacji Kanady, ale jest ona jedynie ciałem doradczym i koordynującym działania poszczególnych prowincji. Jednakże w zakresie edukacji policealnej (w tym szkolnictwa wyższego) władze federalne mają prawo ingerować w regulację prowincji, na podstawie uprawnień do kształtowania i wspierania rynku pracy. R. Rybkowski, *Polityka edukacyjna...*, s. 239-249.

można składać skargi na naruszanie praw szkół wyznaniowych⁶⁵⁹. Parlament federalny – na mocy ustępu (4) – ma uprawnienia do uchwalania ustaw zaradczych w przypadku, gdy gabinet uzna, że władze prowincji nie wywiązują się ze swoich obowiązków wynikających z art. 93 AK 1867, jednak nigdy z nich nie skorzystał⁶⁶⁰. Gwarancje dla szkół wyznaniowych zostały podtrzymane w art. 29 AK 1982⁶⁶¹.

Po 1867 r. prowincje otrzymały wolną rękę w zakresie kształtowania swoich systemów edukacyjnych, pod warunkiem, że zachowane zostaną gwarancje legalnie utworzonych szkół wyznaniowych. Zapisy zawarte w art. 93 AK 1867 miały zastosowanie do wszystkich prowincji, które dołączyły do Dominium Kanady, tworząc nowe prowincje, lub które zostały utworzone z terytoriów federalnych⁶⁶², bezpośrednio (dotyczyło to Kolumbii Brytyjskiej i Wyspy Księcia Edwarda) bądź pośrednio (poprzez umieszczenie podobnych zapisów w aktach tworzących Manitobę, Albertę, Saskatchewan i przyłączających Nową Fundlandię). W efekcie powstało pięć typów systemów administracji szkolnictwa⁶⁶³. W Quebecu stworzono dwa odrębne systemy publicznych szkół wyznaniowych, katolickich i protestanckich,

⁶⁵⁹ W Kanadzie szkolnictwo wyznaniowe funkcjonowało pod dwiema nazwami: szkoły oddzielne (*separate schools*) oraz szkoły odrębne (*dissentient schools*). Te pierwsze działały w prowincjach Ontario, Alberta i Saskatchewan, drugie w Quebecu. Na temat szkolnictwa wyznaniowego zob. J. D. Wilson, *Separate School*, „The Canadian Encyclopedia” 2012, [online:] <http://www.the.canadianencyclopedia.ca/en/article/separate-school/> – 11 IX 2014. Por. komentarz do art. 29 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁶⁰ Najbliżej użycia ustępu (4) było w 1890 r. w efekcie ustawodawstwa, które wydała Manitoba, eliminując system szkół wyznaniowych. Katolicy złożyli odwołanie do rządu federalnego, który znalazł się w trudnej sytuacji, gdyż większość katolików w Manitobie pochodziła z Quebecu i była przeciwna interwencji Ottawy w sprawy leżące w kompetencjach prowincji. Premier Mackenzie Bowell zobowiązał władze Manitoby do zadośćuczynienia katolikom, a wobec jego niewykonania pod obrady Izby Gmin trafił projekt ustawy o środkach zaradczych. Liberalowie przeciągali jednak prace nad ustawą, aż minęła jej kadencja. Po wyborach w 1896 r. rząd Wilfrida Lauriera zawarł kompromis z władzami Manitoby – nie przywrócił on jednak systemu szkół wyznaniowych. Zob. A. Reczyńska, *Braterstwo a багаж narodowy. Relacje etniczne w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, Kraków 2013, s. 202-212, *Societas*, 64.

⁶⁶¹ Art. 29 AK 1982, będący częścią Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności, potwierdza istnienie specjalnych przywilejów posiadanych przez szkolnictwo rzymskokatolickie oraz protestanckie i zabezpiecza je przed kwestionowaniem na gruncie zapisów Karty. W czasie dyskusji nad patriacją konstytucji zdecydowano się podtrzymać konsensus związany z ochroną szkolnictwa wyznaniowego. Konstytucyjność takich regulacji podtrzymał Sąd Najwyższy w opinii z 1987 r. *Reference re Bill 30, An Act to Amend the Education Act (Ont.)*, [1987] 1 SCR 1148. Por. komentarz do art. 29 AK 1867 w części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁶² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 248-249. Akty prawne włączające do unii istniejące bądź tworzące nowe prowincje terytoria opisano w komentarzu do art. 5 AK 1867.

⁶⁶³ J. D. Wilson, *op. cit.*; D. Zinga, *Ontario's Challenge: Denominational Rights in Public Education*, „Canadian Journal of Educational Administration and Policy” 2008, nr 80, [online:] <http://www.umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/zinga2.html> – 17 IX 2014.

które w 1997 r. zamieniono na dwa odrębne systemy szkolnictwa oparte na języku⁶⁶⁴. W Ontario, Saskatchewan i Albercie powstały osobne szkolnictwo wyznaniowe (protestanckie i katolickie) oraz szkolnictwo publiczne pozbawione odniesień do religii. W Nowej Szkocji, Nowym Brunszwiku, na Wyspie Księcia Edwarda oraz w Manitobie (w okresie 1870-1890 tamtejszy system był analogiczny do systemu w Quebecu⁶⁶⁵) oficjalnie istnieje obecnie jeden system publicznego szkolnictwa bez odniesień do religii, ale w praktyce w niektórych z tych prowincji polityczny kompromis doprowadził w pewnym okresie do finansowania szkół katolickich z pieniędzy publicznych. Nowa Fundlandia i Labrador finansowała wyłącznie szkolnictwo wyznaniowe, a od 1997 r. istnieje w tej prowincji jeden publiczny świecki system szkolnictwa⁶⁶⁶. Do 1977 r. Kolumbia Brytyjska jako jedyna prowincja nie przekazywała pieniędzy na szkolnictwo wyznaniowe, uznając rozdział Kościoła i państwa. Obecnie prowincja ta finansuje prywatne szkolnictwo zarówno o charakterze religijnym, jak i świeckim.

Szkolnictwo wyznaniowe jest często krytykowane jako sprzeczne z duchem wielokulturowości, głównie dlatego, że daje specjalne przywileje konstytucyjne jedynie protestantom i członkom Kościoła rzymskokatolickiego i to jedynie na terenie niektórych prowincji i terytoriów.

Quebec

93A. Ustępy (1) do (4) artykułu 93 nie mają zastosowania do Quebecu.

Artykuł został dodany na mocy poprawki do konstytucji z 1997 r., która znosiła gwarancje dla szkół wyznaniowych w Quebecu przyznane na mocy art. 93 AK

---

⁶⁶⁴ *Constitutional Amendment, 1997...* Por. komentarz do art. 93A AK 1867.

⁶⁶⁵ Likwidacji szkół wyznaniowych w Manitobie dokonały jednostronnie władze prowincji, mimo ich konstytucyjnej ochrony. Por. przypis 659. W prowincji Manitoba szkolnictwo w języku francuskim zostało powoli przywrócone w latach 60. i 70. XX w. Po wejściu w życie art. 23 AK 1982 powstała osobna rada szkolna dla mniejszości językowych, w całości finansowana ze środków prowincji. W dalszym ciągu jednak prawa językowe mniejszości w Manitobie znajdują się w fazie docierania i batalii prawnych. Por. komentarz do art. 23 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁶⁶ *Constitution Amendment Proclamation, 1997 (Newfoundland Act)*, SI/97-55, (1997) C Gaz II, Extra No 4. Jednak zgodnie z poprawką do konstytucji z 1998 r. Nowa Fundlandia i Labrador musi w dalszym ciągu zapewnić przestrzeganie świąt tam, gdzie zażądadają tego rodzice. Szkoły mają w swoich programach nauczania kursy dotyczące religii, ale bez odwoływania się do konkretnego wyznania. *Constitution Amendment, 1998 (Newfoundland Act)*, SI/98-25, (1998) C Gaz II, Extra No 1. Pierwsza reorganizacja systemu szkół wyznaniowych, zwiększająca uprawnienia szkół prowadzonych przez kościół zielonoświątkowy, została zatwierdzona poprawką z 1987 r. *Constitution Amendment Proclamation, 1987 (Newfoundland Act)*, SI/88-11, (1988) C Gaz II, 887.

1867⁶⁶⁷. Quebec mógł dzięki temu zreorganizować szkolnictwo według podziałów językowych, na anglojęzyczne i francuskojęzyczne, i powołać rady szkół dla obu grup językowych.

Poprawka została przyjęta na mocy art. 43 AK 1982, który jest używany w sytuacji, w której treść poprawki nie odnosi się do wszystkich prowincji. Wymagana jest wtedy zgoda obu izb parlamentu federalnego oraz legislatur tych prowincji, których dotyczy zmiana⁶⁶⁸.

Na mocy art. 93 Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. utworzono w Quebecu system szkół wyznaniowych, który chronił szkoły rzymskokatolickie oraz protestanckie. Nie budziło to kontrowersji, jako że ówczesnie to Kościoły odpowiadały w znacznym stopniu za edukację w prowincji. Od połowy XX w. rozwiązanie to, wraz ze wzrostem imigracji osób innych wyznań (m.in. judaizmu) oraz rozwojem nacjonalizmu frankofońskiego, wywoływało coraz silniejsze napięcia. System szkół wyznaniowych stawał się coraz bardziej odległy od rzeczywistości⁶⁶⁹. Jednocześnie siła oddziaływania religii, w szczególności Kościoła rzymskokatolickiego, zaczęła szybko maleć w latach 60. XX w. W czasie quebeckiej spokojnej rewolucji szkolnictwo trafiło pod nadzór świeckiej administracji prowincji, a główną troską władz prowincji stała się ochrona języka francuskiego, zwłaszcza kwestie edukacji dzieci⁶⁷⁰. Dyskusje nad reformą szkolnictwa i oparciem go na podziałach językowych trafiały na bariery w postaci chronionych reguł dotyczących szkolnictwa wyznaniowego ustalonych w ustępach (1) i (2) art. 93 AK 1867. W latach 80. XX w. władze Quebecu próbowały wprowadzić zmiany, ale okazało się to niemożliwe bez uruchomienia procedury zmiany konstytucji zawartej w Części V Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. Taka decyzja była jednak trudna ze względów politycznych, gdyż władze Quebecu utrzymywały, że nie uznają Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. przyjętego bez ich formalnej zgody⁶⁷¹. Dopiero rząd Luciena Boucharda z Partii Quebeckiej (Parti québécois) zdecydował się na rozpoczęcie procedury zmian do konstytucji. Mimo protestów różnych grup wyznaniowych Zgromadzenie Narodowe Quebecu uchwaliło w 1997 r. poprawkę do konstytucji. Po kilku miesiącach przyjęły ją również Izba Gmin i Senat, a 31 grudnia 1997 r. do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. dodano art. 93A⁶⁷². System szkolnic-

⁶⁶⁷ *Constitutional Amendment, 1997...* Por. komentarz do art. 93 AK 1867.

⁶⁶⁸ Por. komentarz do art. 43 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁶⁹ D. Zinga, *op. cit.*

⁶⁷⁰ Więcej zob. M. Kijewska-Trembecka, *Québec i Québécois...*, s. 178-180.

⁶⁷¹ Por. komentarz wstępny do Aktu Kanady z 1982 r. oraz komentarz do art. 33 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁷² Jako ciekawostkę warto dodać, że w preambule uchwały legislatury Quebecu przyjmującej poprawkę znalazł się zapis: „Poprawka ta w żaden sposób nie stanowi uznania przez Zgromadzenie Narodowe Aktu Konstytucyjnego z 1982 roku, który został przyjęty bez jego zgody”. *Constitutional Amendment, 1997...*

twą Quebecu został zmieniony z wyznaniowego na świecki, oparty na podziałach językowych⁶⁷³.

Ujednolicanie prawa w Ontario, Nowej Szkocji i Nowym Brunszwiku

Ustawodawstwo dotyczące ujednoczenia prawa w trzech prowincjach

94. Niezależnie od postanowień zawartych w niniejszej Ustawie, Parlament Kanady może uchwalić przepisy w celu ujednoczenia całości lub części prawa dotyczącego własności i praw obywateli w Ontario, Nowej Szkocji i Nowym Brunszwiku oraz procedury sądowej we wszystkich lub niektórych sądach w tych trzech prowincjach i od momentu wejścia w życie każdej ustawy w tej materii uprawnienia Parlamentu Kanady do tworzenia prawa w sprawach zawartych w każdej takiej ustawie, niezależnie od postanowień niniejszej Ustawy, są nieograniczone; lecz żadna ustawa Parlamentu Kanady z zakresu ujednoczenia prawa nie może mieć mocy obowiązującej w żadnej prowincji, dopóki nie zostanie przyjęta i wydana jako prawo przez legislaturę tej prowincji.

Artykuł dotyczy tylko tych prowincji, których systemy prawne są oparte na *common law*, a więc z jego zapisów wyłączono Quebec (z prawem wzorowanym na prawie kontynentalnym)⁶⁷⁴. Uniformizacja prawa w zakresie wskazywanym w tym artykule nie nastąpiła do tej pory mimo zalet, które mogłaby przynieść (np. homogenizację prawa zwiększającą mobilność). Biorąc pod uwagę obecne trendy decentralizacyjne, przejawiające się w coraz silniejszej obronie uprawnień przez prowincje, realizacja zapisów tego artykułu wydaje się coraz trudniejsza do wyobrażenia⁶⁷⁵. Wymagałaby ona bowiem oddania uprawnień Ottawie, ponieważ to parlament federalny wydałby modelowe regulacje dotyczące własności i praw obywateli (art. 92(13) AK 1867) oraz procedury w sądach prowincji (art. 92(14) AK 1867), która następnie musiałaby zostać zatwierdzona przez parlamenty prowincji⁶⁷⁶. Por. komentarz do art. 91(27) AK 1867, 92(13) AK 1867 oraz 97 AK 1867.

---

⁶⁷³ 137 rzymskokatolickich i 18 protestanckich rad szkolnych zostało zastąpionych przez 60 francuskojęzycznych i 9 anglojęzycznych rad, które dawały możliwość wyboru między szkołami świeckimi, katolickimi i protestanckimi. D. Young, L. Bezeau, *Moving From Denominational to Linguistic Education in Quebec*, „Canadian Journal of Educational Administration and Policy” 2003, nr 24, [online:] <http://www.umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/youngbezeau.html> – 22 VII 2014.

⁶⁷⁴ Na temat różnic między oboma systemami prawa w Kanadzie zob. *Introductory Readings...*, s. 324-327. Por. komentarze do art. 92(13) i 98 AK 1867.

⁶⁷⁵ Na temat kierunków rozwoju kanadyjskiego federalizmu por. I. Wróńska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 189-218.

⁶⁷⁶ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 293-294.

Emerytury

Ustawodawstwo dotyczące emerytur i dodatkowych świadczeń

94A. Parlament Kanady może stanowić prawo w zakresie emerytur i dodatkowych świadczeń, włączając w to świadczenia dla osób pozostających po zmarłych oraz renty inwalidzkie niezależnione od wieku, lecz prawo to nie może wpływać na działanie obecnego lub przyszłego prawa wydanego przez legislatury prowincji w odniesieniu do tych kwestii.

Zapisy dające parlamentowi federalnemu uprawnienia do wprowadzenia systemu emerytalnego zostały dodane w 1951 r.⁶⁷⁷ Obecne brzmienie artykuł ten zyskał 13 lat później, gdy rozszerzono go o zasiłki po zmarłych oraz renty inwalidzkie⁶⁷⁸. Emerytury i zasiłki to jedyny obszar, w którym prawa prowincji mają pierwszeństwo w przypadku konfliktu⁶⁷⁹. Uprawnienia wspólne, w których pierwszeństwo mają prawa federacji, obejmują: surowce nieodnawialne, produkty leśne i energię elektryczną (ar. 92A AK 1867), rolnictwo i imigrację (art. 95 AK 1867) oraz podatki bezpośrednie (art. 91(3) AK 1867).

Parlament federalny uchwalił ustawę regulującą zabezpieczenie osób starszych (*Old Age Pension Program*) po raz pierwszy w 1927 r. Administracją programem zajmowały się poszczególne prowincje, a finansowanie zapewniały wspólnie oba poziomy władzy. Wynikało to z przekonania, że kwestie emerytalne znajdują się w gestii prowincji⁶⁸⁰. Ówczesny system obejmował osoby powyżej 70. roku życia, a świadczenia były uzależnione od posiadanych środków do życia (*means-tested*)⁶⁸¹. *British North America Act* z 1951 r.⁶⁸², wprowadzający art. 94A AK 1867, umożliwił władzom federalnym uchwalanie ustawy *Old Age Security Act*. Na mocy jej zapisów stworzono federalny system emerytalny, zarządzany i finansowany w całości przez Ottawę. Pozostawiono kwalifikację wieku (70 lat), ale zwiększono kwotę wypłat, która stała się niezależna od posiadanych innych środków do życia⁶⁸³. W tym samym czasie uchwalono też *Old Age Assistance Act*, który zapewniał wypłatę świadczeń dla Kanadyjczyków w wieku 65-69. Program ten był finansowany wspólnie

⁶⁷⁷ *British North America Act*, 1951, 14-15 Geo. VI, c. 32 (U.K.).

⁶⁷⁸ *Constitution Act*, 1964 [*British North America Act*, 1964, 12-13 Eliz. II, c. 73 (U.K.)].

⁶⁷⁹ Jak słusznie zauważa Wieciech, takie rozwiązanie ma oryginalny charakter i jest unikalne dla podziału władzy w państwach federalnych. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 135.

⁶⁸⁰ D. Guest, *Old-Age Pension*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/old-age-pension/> – 15 XII 2014.

⁶⁸¹ *The History of Canada's Public Pensions*, [online:] http://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/hist/pensions/cpp1sp_e.shtml – 15 XII 2014; S. Pieńkowska, *Kanadyjski system ubezpieczeń emerytalnych*, „Polityka Społeczna” 2005, nr 10, s. 18.

⁶⁸² *British North America Act*, 1951...

⁶⁸³ D. Guest, *op. cit.*

VI. Podział władzy ustawodawczej

przez prowincje i federację⁶⁸⁴. Taki system emerytalny był krytykowany jako niewystraszający i po uchwaleniu kolejnej poprawki do konstytucji w 1964 r. Ottawa utworzyła drugi filar publicznego systemu zabezpieczenia emerytalnego – Kanaadyjski Plan Emerytalny (*Canada Pension Plan*). Funkcjonuje on w dziewięciu prowincjach; Quebec zachował własny, analogiczny w kluczowych punktach program (*Quebec Pension Plan/Régime de rentes du Québec*)⁶⁸⁵. *Canada/Quebec Pension Plan* zapewnia wypłaty emerytur po osiągnięciu 65. roku życia. Reguluje także kwestię zasiłków pogrzebowych, zasiłków po zmarłych (tzw. zasiłku wdowiego) oraz zasiłków dla osób niezdolnych do pracy (rent inwalidzkich). Obecnie system zabezpieczenia emerytalno-rentowego w Kanadzie opiera się na trzech filarach, z których dwa pierwsze mają charakter publiczny i obowiązkowy, a trzeci – dobrowolny i prywatny⁶⁸⁶.

Rolnictwo i imigracja

Wspólna władza ustawodawcza dotycząca rolnictwa etc.

95. Legislatura w każdej prowincji może stanowić prawo w odniesieniu do rolnictwa w prowincji i imigracji do prowincji oraz deklaruje się niniejszym, iż Parlament Kanady może, od czasu do czasu do pewnych przypadkach, stanowić prawa

---

⁶⁸⁴ *Ibidem*.

⁶⁸⁵ Władze Quebecu uruchomiły *Quebec Pension Plan* dzięki klauzuli wycofania (*opt out*), dającej możliwość tworzenia własnych programów o zbieżnych celach i otrzymywania na nie pieniędzy od władz federalnych. Wskutek zapisów art. 94A AK 1867 dających prawo prowincji pierwszeństwo, gdy w 1966 r. zainaugurowany został autonomiczny quebecki system emerytalny, ustawodawstwo federalne przestało obowiązywać. *Quebec Pension Plan* jest obowiązkowy dla osób pracujących na terenie prowincji Quebec. O członkostwie decyduje więc miejsce wykonywanej pracy, a nie miejsce zamieszkania. Gdy pracownik wyjeżdża z Quebecu, przynosi wypracowane składki do *Canada Pension Plan*. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 300; *The History of Canada's...* Por. komentarz do art. 40 AK 1982 w sprawie obecnego znaczenia klauzuli wycofania w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁶⁸⁶ Pierwszy filar ma charakter nieskładkowy (*Old Age Security*), drugi – składkowy (*Canada/Quebec Pension Plan*). Trzeci filar daje możliwość zbierania oszczędności emerytalnych zarówno w programach oferowanych przez pracodawców, jak i w formie indywidualnej. W ramach pierwszego filaru wiek emerytalny ustalono na 65 lat, ale w 2012 r. podniesiono go do 67 lat. Zmiany te zostały cofnięte w 2016 r. Dla drugiego filaru wiek emerytalny wynosi 65 lat. S. Pieńkowska, *op. cit.*, s. 18-22. Por. P. Zalewa, *Kanadyjski system ubezpieczeń społecznych*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia*” 2002, Vol. 36, s. 313-324; M. Dziubińska-Michalewicz, *System zabezpieczenia emerytalno-rentowego w Kanadzie*, Informacja, nr 1148, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelaria Sejmu, 2005, [online:] http://biurosejmu.gov.pl/teksty_pdf_05/i-1148.pdf – 10 XII 2014; A. Allentuck, *Taking OAS Eligibility Back to Age 65 Makes Canada the Odd One Out When It Comes to Global Pensions*, „*Financial Post*” 2016, 17 III, [online:] <http://business.financialpost.com/personal-finance/retirement/taking-oas-eligibility-back-to-age-65-makes-canada-the-odd-one-out-when-it-comes-to-global-pensions> – 20 III 2016.

w odniesieniu do rolnictwa we wszystkich lub w niektórych prowincjach i imigracji do wszystkich lub do niektórych prowincji; każde prawo legislatury prowincji w odniesieniu do rolnictwa lub imigracji ma zastosowanie w oraz w odniesieniu do prowincji, dopóki nie jest ono niezgodne z jakąkolwiek ustawą Parlamentu Kanady.

Art. 95 AK 1867 przekazuje wspólną jurysdykcję w zakresie rolnictwa i imigracji parlamentowi federalnemu oraz legislaturom prowincji⁶⁸⁷. Oba poziomy władzy ustawodawczej mają możliwość stanowienia prawa w powyższych kwestiach, ale to parlament Kanady może obejmować nim wszystkie lub tylko niektóre prowincje, a w przypadku konfliktu regulacja federalna ma pierwszeństwo przed prawem ustanowionym przez prowincję⁶⁸⁸. W art. 95 AK 1867 została więc wprowadzona zasada dominacji prawa federalnego nad regulacjami prowincji⁶⁸⁹. Jest to jeden z wielu centralizujących elementów zawartych w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r.

W początkowych etapach istnienia Dominium Kanady oba poziomy władzy bardzo niechętnie podchodziły do interwencji w jakikolwiek dział gospodarki. Sądy, przede wszystkim Komitet Sądowy Tajnej Rady, nie zajmowały się kwestiami zawartymi w art. 95 AK 1867 przez kilka pierwszych dekad. Nawet gdy zaczęły rozstrzygać spory, ich orzecznictwo bardzo wstrzemięźliwie interpretowało zapisy przyznające federacji rolę centralizującą i rozstrzygającą konflikty lokalne. W orzeczeniu w sprawie *R. v. Eastern Terminal Elevator Co.* z 1925 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że regulacje federalne dotyczące sprzedaży nadwyżek ziarna magazynowanego w elewatorach są *ultra vires*, gdyż naruszają uprawnienia prowincji wynikające z art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”) i art. 92(10) AK 1867 („Prace i przedsięwzięcia lokalne”)⁶⁹⁰. Uznano, że regulacje dotyczą nie „rolnictwa”, lecz „produktu rolnego”, a to jest już zagadnienie związane z handlem. Komitet Sądowy Tajnej Rady odmówił zajęcia się odwołaniem od tego wyroku, gdyż w międzyczasie parlament federalny zadeklarował, że elewatory zbożowe, na mocy

⁶⁸⁷ Połączenie tych zagadnień miało największe znaczenie w czasie zasiedlania prerii kanadyjskich, na które to tereny masowo przybywali imigranci w XIX w. Ale już w okresie przed Konfederacją Biuro do spraw Rolnych zarządzało imigracją do Zjednoczonej Prowincji Kanady. W XIX i na początku XX w. słabo zaludniona Kanada czerpała znaczną część dochodu z rolnictwa. Por. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 152-166.

⁶⁸⁸ Z uwagi na ogromne znaczenie rolnictwa w początkowym okresie rozwoju Dominium Kanady oddanie uprawnień dotyczących rolnictwa obu poziomom władzy wydawało się czymś naturalnym, szczególnie biorąc pod uwagę regionalne zróżnicowanie produkcji rolnej na ziemiach kanadyjskich, co czyniło lokalną kontrolę nad nią logiczną i pożądaną. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 300. Por. komentarz do art. 91 AK 1867.

⁶⁸⁹ Por. komentarz do art. 92A AK 1867. Odmiennie zasady dotyczą systemu emerytalnego – w przypadku kolizji prawa przeważają regulacje prowincji. Por. komentarz do art. 94A AK 1867.

⁶⁹⁰ Por. komentarz do art. 91(2) i 92(10) AK 1867.

VI. Podział władzy ustawodawczej

art. 92(10)(c) AK 1867, służą „dobru ogólnemu Kanady” i przejął nad nimi kontrolę⁶⁹¹. W sprawie *A.-G. Sask. v. A.-G. Can.* Komitet Sądowy Tajnej Rady uznał, że legislatura prowincji Saskatchewan nie może przyjąć regulacji, która w przypadku słabych zbiorów w danym roku umożliwia zawieszenie rolnikom płatności hipotecznych i obniża odsetki⁶⁹². Sędziowie wskazali, że regulacja ta, choć mająca ostatecznie na celu ochronę rolników i rynku rolnego, narusza uprawnienia władzy federalnej do regulacji odsetek wynikające z art. 91(19) AK 1867⁶⁹³. Podobnie ograniczającą interpretację zakresu regulacji dotyczących rolnictwa przyjął Sąd Najwyższy w opinii w sprawie *Reference re s. 5(a) of the Dairy Industry Act* z 1951 r., uznając, że federalny zakaz sprzedaży margaryny w Kanadzie jest *ultra vires*, gdyż narusza uprawnienia prowincji wynikające z art. 92(13) AK 1867 („Własność i prawa obywateli w prowincji”)⁶⁹⁴.

Obecnie podział uprawnień w zakresie imigracji w Kanadzie jest bardzo złożony, a władze federalne oraz prowincji wspólnie konsultują podejmowane decyzje⁶⁹⁵. Ogólna zasada stanowi, iż to federacja określa limity i kryteria selekcji imigrantów, a prowincje zapewniają regulacje pomocnicze, dotyczące pomocy w osadnictwie i integracji, oraz związane z opieką medyczną, społeczną i edukacją⁶⁹⁶. Taka konstrukcja wymaga przekazywania prowincjom środków finansowych z Ottawy, aby zapewnić odpowiednią jakość tych usług, co do dzisiaj jest zarzewiem sporu⁶⁹⁷.

---

⁶⁹¹ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 301-302. Por. komentarz do art. 92(10) AK 1867.

⁶⁹² *A.-G. Sask. v. A.-G. Can.*, [1949] AC 110, 1948 CanLII 317 (UK JCPC). Regulacja ta wynikała z doświadczeń wielkiego kryzysu i suszy, która dotknęły kanadyjskie prerie, szczególnie Saskatchewan, w latach 30. XX w. Por. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 212-213.

⁶⁹³ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 302-303.

⁶⁹⁴ *Reference re Validity of Section 5(a) of the Dairy Industry Act*, [1949] SCR 1.

⁶⁹⁵ Regulacje dotyczące imigracji były ustalane w koordynacji z władzami prowincji już od pierwszej ustawy *Immigration Act*, która weszła w życie w 1869 r. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 304-305.

⁶⁹⁶ Sądy niewiele razy rozstrzygały konflikty pomiędzy regulacjami federalnymi i prowincji z uwagi na pomocniczość regulacji prowincji. W opinii w sprawie *Re Narain Singh et al.* z 1908 r., mającej ustalić, czy Kolumbia Brytyjska może wydać regulacje zakazujące wjazdu Azjatom poprzez wprowadzenie wymogu umiejętności pisania i czytania, Sąd wyższy Kolumbii Brytyjskiej uznał, że jest to kompetencja władz federalnych. Dodatkowo w latach 1884-1904 19 ustaw wydanych przez prowincje a odnoszących się do imigracji zostało uchylonych przez gubernatora generalnego w radzie. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 306-307.

⁶⁹⁷ Zasada dominacji prawa federalnego w przypadku kolizji z regulacjami prowincji może być zarzewiem sporu, gdy federacja uchwali prawo nakładające na prowincje zadania, nie przekazując środków finansowych na ich realizację. Taka sytuacja jest potencjalnie możliwa w odniesieniu do imigracji, gdyż to prowincje muszą zapewnić najbardziej kosztowne elementy integracji imigrantów (opieka zdrowotna, edukacja etc.), w związku z tym może im zabraknąć środków finansowych na przyjęcie ustalonej przez władzę federalną liczby imigrantów. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 68.

Obecnie wszystkie prowincje (oraz terytoria) podpisały różnego rodzaju porozumienia z Ottawą; na ich mocy mają możliwość wskazywania kryteriów, które muszą spełnić potencjalni imigranci, a federacja gwarantuje odpowiedni poziom finansowania⁶⁹⁸. Podstawową regulacją federalną dotyczącą imigracji jest ustawa *Immigration and Refugee Protection Act*⁶⁹⁹.

VII. Sądownictwo

Choć konstytucja Kanady w oszczędny sposób reguluje problematykę władzy sądowniczej, to w art. 91(27), 92(14) i 96-101 AK 1867 znajduje się szkielet jej systemu sądowniczego. Dodatkowo orzecznictwo Sądu Najwyższego nadało rozdziałowi VII Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. dużo większe znaczenie, niż mogłoby to wynikać z jego literalnego odczytania⁷⁰⁰.

System sądowniczy Dominium Kanady stworzony w 1867 r. przejął istniejące już w koloniach sądy, a innowacyjnym w odniesieniu do państwa federalnego rozwiązaniem była decyzja o nadaniu systemowi zintegrowanego charakteru⁷⁰¹. Oznaczało to, że w Kanadzie sądy w prowincjach – apelacyjne, wyższe, a także najniższe w hierarchii sądy prowincji – zajmowały się prawem zarówno federalnym, jak i uchwalonym przez prowincję⁷⁰². Dopiero po kilku latach powstał Sąd Najwyższy, który stanowił ostatnią instancję odwoławczą na terenie Kanady (na podstawie art. 101 AK 1867). W zamian za zintegrowaną strukturę systemu sądowniczego prowincje

⁶⁹⁸ Canada. Citizenship and Immigration Canada, *Federal-Provincial/Territorial Agreements*, 2010, [online:] <http://www.cic.gc.ca/EnGLISH/departement/laws-policy/agreements/index.asp> – 16 XII 2014; Parliament of Canada, *Immigration: The Canada-Quebec Accord*, 2011, [online:] <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2011-89-e.htm?cat=social> – 23 VII 2014. Nie jest prawdą, jak pisze Wrońska, że Quebec jest jedyną prowincją, która samodzielnie kontroluje politykę imigracyjną. Zob. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 53. Podobne stwierdzenie zob. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 168. Choć faktycznie zakres autonomii, którą uzyskały władze Quebecu w kwestii polityki imigracyjnej, jest największy spośród pozostałych prowincji. Zob. M. Labelle, *Québec Immigration Policy*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/politique-du-quebec-immigration/> – 10 XII 2015.

⁶⁹⁹ *Immigration and Refugee Protection Act*, SC 2001, c. 27.

⁷⁰⁰ A. Dodek, *op. cit.*, s. 81.

⁷⁰¹ Zintegrowany charakter systemu sądownictwa stanowi wyraźną różnicę pomiędzy rozwiązaniami kanadyjskimi a tymi, na które zdecydowano się w czasie pisania konstytucji Stanów Zjednoczonych. *Introductory Readings...*, s. 327. Por. P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*, s. 89-91.

⁷⁰² Dotyczyło to również już nieistniejących sądów okręgowych i rejonowych (*distict i county courts*). Więcej w komentarzu do art. 96 AK 1867.

VII. Sądownictwo

uzyskały kompetencje w zakresie tworzenia sądów i administracji nimi oraz procedurę w sprawach cywilnych (na podstawie art. 92(14) AK 1867). Prowincje tworzą i utrzymują oprócz sądów apelacyjnych i wyższych również sądy najniższego szczebla w prowincjach (tzw. sądy niższe), do których dodatkowo same mianują sędziów (na podstawie zapisów art. 92(14) AK 1867). Kolejną cechą systemu sądowniczo-Dominium Kanady była znacząca kontrola władzy sądowniczej przez federację. Przejawiała się ona w możliwości mianowania i opłacania sędziów (art. 96 i 100 AK 1867) oraz kontroli procedury w sprawach karnych (art. 91(27) AK 1867). Warto również zaznaczyć, że w swoich orzeczeniach Sąd Najwyższy starał się zapewnić separację judykatury i egzekutywy oraz chronić podział władzy pomiędzy prowincje a federację⁷⁰³.

Mianowanie sędziów

96. Gubernator Generalny mianuje sędziów sądów wyższych, okręgowych i rejonowych w każdej prowincji z wyjątkiem sądów spadkowych w Nowej Szkocji i w Nowym Brunszwiku.

Na podstawie art. 96 AK 1867 gubernator generalny mianuje sędziów do wszystkich sądów poza tymi stojącymi najniżej w hierarchii, czyli tzw. sądów niższych⁷⁰⁴. W praktyce w tym zakresie gubernator generalny działa wyłącznie jako wykonawca decyzji podejmowanych przez gabinet federalny. W ramach gabinetu największy wpływ na nominacje ma premier działający w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości. Tradycyjnie parlament oraz prowincje nie uczestniczą w procesie nominacji. Taka konstrukcja powoduje, że władza federalna odgrywa znaczącą rolę, co z jednej strony spełnia zamierzenia twórców konstytucji – izoluje ten proces od wpływu polityków na szczeblu prowincjonalnym – ale z drugiej przenosi upolitycznienie procesu na wyższy poziom i dodatkowo wyposaża premiera w ogromne uprawnienia w zakresie wyboru kandydatów. W latach 70. i 80. XX w., gdy trwały dyskusje w ramach procesu patriacji konstytucji, prowincje silnie naciskały na zmianę procedury nominacji sędziów. Nie dokonano jednak zasadniczych modyfikacji; procedura nominacji sędziów pozostaje bardzo elastyczna, upolityczniona i w większości tajna⁷⁰⁵.

⁷⁰³ A. Dodek, *op. cit.*, s. 81; T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 194-195.

⁷⁰⁴ W Nowej Szkocji i Nowym Brunszwiku istnieją również sądy spadkowe, a o nominacji do nich decyduje władza prowincji. Sądy okręgowe i rejonowe obecnie już nie istnieją. W sprawie hierarchii sądów w Kanadzie por. dalszą część komentarza.

⁷⁰⁵ Z pięciu jej stopni jedynie pierwszy – i to tylko do pewnego poziomu – ma charakter otwarty, w tym sensie, że reguły jego działania (a nie np. protokoły z posiedzeń) są jawne. Siedemnaście niezależnych komisji poszukujących kandydatów – pierwszy stopień procesu nominacji sędziów – składa się z prawników mianowanych przez organizacje prawnicze, palestry, władze

Tradycyjnie procedura nominacyjna do Sądu Najwyższego nie stanowiła zazwyczaj przedmiotu dyskusji publicznych, a nominacji dokonywano po niejawnych konsultacjach rządu z gronem prawników – w podobnej procedurze jak w przypadku pozostałych sędziów. Sytuacja zaczęła się zmieniać w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. i ewoluowała w kierunku włączenia parlamentu federalnego w proces konsultacji kandydatur na sędziów. Przykładowo w 2004 r. kandydatury na sędziów Sądu Najwyższego były omawiane przez komisję parlamentarną, a minister sprawiedliwości przedstawiał je i wyjaśniał powody wyboru konkretnych osób. Dwa lata później, po raz pierwszy w historii, przed specjalną komisją Izby Gmin, która przeprowadziła publiczne przesłuchanie, stanął kandydat na sędziego Sądu Najwyższego Marshall Rothstein⁷⁰⁶. Choć ostateczną decyzję podjął premier Harper, część środowiska prawniczego krytykowała takie podejście jako upolityczniające wybór, który nie powinien być oceniany przez parlament. Wygrał jednak pogląd, że był to sposób na zwiększenie legitymizacji sędziów poprzez zaangażowanie opozycji oraz zwiększenie przejrzystości procesu nominacyjnego⁷⁰⁷.

---

provincji i federalne, a także sędziów, w tym prezesa najwyższego sądu danej prowincji. W 2006 r. konserwatywny rząd Harpera usunął z komisji sędziów, dodając przedstawiciela policji i tym samym zapewniając sobie przewagę nominatów federalnych. Premier zmienił też system oceny kandydatów, nie pozwalając na wskazanie, którzy z nich są preferowani przez komisję. Dawało to gabinetowi większą dyskrejonalność przy ostatecznej nominacji. Wcześniej jednak swoje rekomendacje na liście zaznaczali ci ministrowie rządu, którzy odpowiadali za polityczne nominacje – tzw. patronaż (*patronage appointments*) – na obszarze, z którego zostali wybrani jako posłowie. Następnie oceny dokonywali kolejno doradca ministra sprawiedliwości oraz upartyjnione Biuro Premiera (Prime Minister's Office), składające się z jego najbardziej zaufanych i bezpośrednich doradców. Ostateczny wybór zatwierdzał gabinet. Ponieważ proces jest tajny, opinia publiczna nie ma dostępu do ocen kandydatów, a nawet do informacji, który z sędziów znalazł się na liście przekazywanej przez komisję na pierwszym poziomie. Mimo to rząd Harpera korzystał czasami z możliwości nominacji z pominięciem rekomendacji komisji – stosując tzw. szybką ścieżkę – gdy nie były one zgodne z jego oczekiwaniami. Zmiany z 2006 r. wywołały krytyczne reakcje środowisk prawniczych, ale premier nie zmienił praktyki nominacyjnej, mówiąc otwarcie – co wcześniej w Kanadzie się nie zdarzało – że zamierza nominować sędziów mających określoną „wizję świata”. S. Fine, *Stephen Harper's Courts: How the Judiciary Has Been Remade*, „The Globe and Mail” 2015, 24 VII, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/stephen-harpers-courts-how-the-judiciary-has-been-remade/article25661306/> – 14 VIII 2015. Por. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 140; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 106-108.

⁷⁰⁶ Procedura wyglądała więc następująco: specjalny panel, złożony z prezesa Sądu Najwyższego oraz posłów z każdego klubu parlamentarnego, wybierał z listy kandydatów przedstawionych przez premiera i ministra sprawiedliwości trzy nazwiska, z których premier ostatecznie dokonywał wyboru jednego kanadydata. Stawał on przed komisją parlamentarną, która organizowała publiczne przesłuchanie. Lista kandydatów i debaty w specjalnym panelu pozostawały tajne. Choć procedura była bardziej otwarta niż poprzednia, w dalszym ciągu lista zgłaszana do specjalnego panelu pozwalała na umieszczenie na niej kandydatów, których wybór byłby bliższy sercu premiera. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 140.

⁷⁰⁷ *Ibidem*.

W podobny sposób jak sędzia Rothstein zostało nominowanych tylko trzech sędziów Sądu Najwyższego. Wraz z porażką kandydatury sędziego Marca Nadona w 2013 r. otwartość procesu nominacyjnego została zakończona⁷⁰⁸. W 2014 r. premier Harper nominował sędziów Clémenta Gascona i Suzanne Côté, a rok później Russella Browna (notabene zastępującego Marshalla Rothsteina), z pominięciem wcześniej stosowanej procedury⁷⁰⁹.

Od 2015 r., gdy u władzy pozostaje rząd kierowany przez Justina Trudeau, wiele wskazuje, że procedura nominacji najważniejszych sędziów w Kanadzie podąży ponownie w kierunku większej otwartości i jawności. Jest to możliwe dzięki wprowadzeniu procedury samodzielnego zgłaszania kandydatów przez wszystkich prawników zarejestrowanych w Kanadzie spełniających warunki ustawy oraz dzięki powołaniu niezależnej od gabinetu komisji doradczej – składającej się z czterech prawników nominowanych przez stowarzyszenia prawne oraz trzech nominowanych przez gabinet – która przedstawia krótką listę kandydatów (od trzech do pięciu). Ostatecznego wyboru dokonuje jednak premier i nie ma obowiązku wybierać z listy przedstawionej przez komisję. Brak parlamentarzystów w komisji doradczej stanowi zmianę w stosunku do procedury używanej przez premiera Harpera. W zamian wprowadzono szerszy proces konsultacji kandydatów z krótkiej listy, w którym uczestniczą m.in.: prezes Sądu Najwyższego, organy prowincji i terytoriów, członkowie gabinetu, przedstawiciele opozycji parlamentarnej, przewodniczący komisji w Izbie Gmin i Senacie. Wybrany kandydat uczestniczy następnie w publicznym przesłuchaniu przed komisją parlamentarną. W takim

---

⁷⁰⁸ Premier Harper próbował w 2013 r. na miejsce zarezerwowane dla prowincji Quebec nominować do Sądu Najwyższego sędziego Marca Nadona, który nie spełniał wymogów ustalonych w Ustawie o Sądzie Najwyższym (*Supreme Court Act*). Wywołało to protesty środowiska prawniczego i polityków opozycyjnych. Kontrowersję rozstrzygnął w 2014 r. Sąd Najwyższy, uznając w opinii *Reference re Supreme Court Act, ss. 5 and 6* nominację Nadona za nieważną. *Reference re Supreme Court Act, ss. 5 and 6*, 2014 SCC 21, [2014] 1 SCR 433. Więcej na ten temat zob. komentarze do art. 101 AK 1867 oraz art. 41(d) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁰⁹ Wśród powodów odejścia od częściowej jawności wymienia się przede wszystkim osobistą niechęć premiera do sędziów Sądu Najwyższego, w szczególności przewodniczącej Beverley McLachlin. Pojawiają się jednak argumenty za powrotem do sekretnego trybu wyboru, w których akcentuje się ochronę potencjalnych kandydatów przed przedostawianiem się informacji o tym fakcie do opinii publicznej, co mogło zniechęcać niektórych z nich. *Harper Abandons Openness with Latest Nomination to Supreme Court*, „Toronto Star” 2015, 28 VII, [online:] <https://www.thestar.com/opinion/editorials/2015/07/28/harper-abandons-openness-with-latest-nomination-to-supreme-court-editorial.html> – 14 VIII 2015; *Russell Brown Appointed to Supreme Court of Canada*, „Toronto Star” 2015, 27 VII, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2015/07/27/russell-brown-appointed-to-supreme-court-of-canada.html> – 14 VIII 2015.

trybie w listopadzie 2016 r. premier Trudeau dokonał nominacji sędziego Malcolma Rowe'a⁷¹⁰.

W każdej kanadyjskiej prowincji i w każdym terytorium (z wyjątkiem Nunavut⁷¹¹) istnieją dwa poziomy sądy: wyższe (*superior courts*) oraz niższe (*inferior courts*)⁷¹². Na mocy art. 92(14) AK 1867 na obu poziomach sądy tworzą i administrują nimi prowincje⁷¹³. Na mocy art. 96 AK 1867 mianowani są jedynie sędziowie sądów wyższych i dokonuje tego gabinet federalny⁷¹⁴. Sądy niższe powstały z przekształcenia sądów magistrackich w latach 1959-1978⁷¹⁵. W poszczególnych

⁷¹⁰ S. Fine, *Ottawa Overhauls Process for Selecting Supreme Court justices*, „The Globe and Mail” 2016, 1 VIII, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/national/liberals-to-allow-self-nominations-for-supreme-court-vacancy/article31001907/> – 14 VIII 2016; idem, *Trudeau Names Newfoundland’s Malcolm Rowe as Supreme Court Nominee*, „The Globe and Mail” 2016, 17 X, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/trudeau-appoints-newfoundlands-malcolm-rowe-to-supreme-court/article32388416/> – 18 X 2016; idem, *Harper’s Judicial Losing Streak Reveals the Limits of Government Action*, „The Globe and Mail” 2014, 27 IV, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/judicial-legislative-clash-supreme-court-5-harper-0/article18295214/> – 10 VII 2014; M. Fitzpatrick, *Supreme Court Judge Nominees Named by Harper*, „CBC News” 2011, 17 XI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/supreme-court-judge-nominees-named-by-harper-1.1058895> – 14 VII 2014; P. Mikuli, *op. cit.*, s. 140; I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 107-108.

⁷¹¹ Wyjątkiem jest Nunavut, który nie ma sądów wyższych. Sprawy, którymi w innych prowincjach i pozostałych terytoriach w Kanadzie zajmują się sądy niższe, trafiają tam do sądu wyższego (Nunavut Court of Justice). Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized – Canada’s Court System*, 2016, [online:] <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/02.html> – 10 VI 2016.

⁷¹² W niniejszej książce opieram się na oficjalnej publikacji kanadyjskiego Departamentu Sprawiedliwości z 2014 r., która jest regularnie aktualizowanym syntetycznym opisem hierarchii sądów w Kanadzie. Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized...* W literaturze polskiej kwestia sądownictwa kanadyjskiego jest zwykle przedstawiana mało precyzyjnie, a problem stanowi brak jednolitej terminologii. Przykładem może być tłumaczenie angielskiego *superior courts* (sądy wyższe) jako „sądy najwyższe”. Taki błąd popełnili tłumacze konstytucji Kanady w art. 99 (2) AK 1867. *Konstytucja Kanady*, s. 71. Błąd ten bywa powielany w dalszych publikacjach, por. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 107, przypis 99. Problemem przez długi czas było również nieuwzględnianie zmian w strukturze sądowniczej, w tym m.in. wydzielenia z Sądu Federalnego osobnego Federalnego Sądu Apelacyjnego czy reorganizacja sądownictwa w prowincjach, która przyniosła likwidację sądów okręgowych i rejonowych wymienionych w art. 96 AK 1867. Por. R. Radek, *op. cit.*, s. 87; J. Szarycz, *Kanadyjski wymiar sprawiedliwości / The Canadian Justice System*, Toronto–Warszawa 1997, s. 79-85; I. Malinowska, *System instytucji ochrony prawnej w Kanadzie*, „Świat i Polityka” 2002, t. 1-2, s. 55-76.

⁷¹³ Por. komentarz do art. 92(14) AK 1867.

⁷¹⁴ Sędziowie mianowani na podstawie art. 96 AK 1867 są czasem określani jako „sędziowie art. 96”, częściej – „sędziowie sądów wyższych”. A. Dodek, *op. cit.*, s. 82. Por. *Baxter Student Housing Ltd. et al. v. College Housing Co-operative Ltd. et al.*, [1976] 2 SCR 475.

⁷¹⁵ T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 163.

provincjach mają one różne nazwy, ale łączy je fakt, że sędziowie w nich zasiadający są nominowani przez rząd prowincji⁷¹⁶. Zakres spraw, którymi zajmują się sądy niższe, obejmuje to, co zostało wskazane w tworzących je ustawach – są to drobne sprawy (cywilne i karne) wynikające z prawa federalnego i prawa prowincji. Większość spraw trafiających do sądów zaczyna się właśnie w sądach niższych. W ramach tej kategorii mogą znajdować się również wydzielone sądy specjalistyczne – np. do spraw młodocianych, do spraw drobnych roszczeń (*small claims courts*), zajmujące się sporami prywatnych osób dotyczącymi niewielkich sum pieniężnych czy wydzieloną kategorią przestępstw, choćby Drug Treatment Court⁷¹⁷. W przeszłości każda z prowincji poza Quebeciem stworzyła sądy okręgowe lub rejonowe (*county courts* lub *district courts*, w zależności od prowincji), jednak od lat 70. XX w. były one łączone z sądami wyższymi⁷¹⁸. Najpóźniej, w 1992 r., stało się to w Nowej Szkocji⁷¹⁹. Na mocy art. 96 AK 1867 również sędziowie sądów spadkowych w Nowej Szkocji i Nowym Brunzswiku są nominowani przez władze prowincji.

Każda prowincja i każde terytorium (z wyjątkiem Nunavut) mają również sądy wyższe, których nazwy mogą się różnić w zależności od prowincji. Historycznie sąd wyższy w prowincji i terytorium był jeden, a jego nazwa zwykle składała się z członu *Supreme Court*, *Superior Court* lub *Court of Queen's Bench* i nazwy prowincji. W skład sądu wyższego wchodziły dwa wydziały: procesowy (nazwa takiego wydziału zawierała jedno z określeń: *Supreme Court*, *Superior Court* lub *Court of Queen's Bench* oraz dopowiedzenie *Trial Division*) i apelacyjny (w nazwie najczęściej pojawiała się określenie *Court of Appeal*). Obecnie w większości prowincji wydział apelacyjny stanowi osobny Sąd Apelacyjny (*Court of Appeal*), tylko Nowa Fundlandia i Labrador mają sąd wyższy z wydziałami⁷²⁰. Generalnie sądy wyższe zajmują się najpoważniejszymi sprawami z zakresu prawa karnego i cywilnego, a także rozwodami⁷²¹. Pełnią one również funkcję pierwszego sądu apelacyjnego od orzeczeń sądów niższych w prowincjach i terytoriach. Sądy wyższe posiadają tzw. *inherent jurisdiction*, co oznacza, że mogą zajmować się wszystkimi sprawami, chyba że jakaś

⁷¹⁶ Sędziowie sądów w prowincjach są mianowani według analogicznej procedury – ich nominacje zależą od decyzji rządów prowincji, a formalnie nominacji dokonuje wicegubernator. Por. komentarz do art. 92(14) AK 1867. Por. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 141.

⁷¹⁷ Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized...*

⁷¹⁸ Pierwsze sądy rejonowe (*district courts*) w Górnej Kanadzie powołał wicegubernator Simcoe w 1794 r. *Introductory Readings...*, s. 329-330.

⁷¹⁹ *History of The Courts of Nova Scotia*, [online:] http://www.courts.ns.ca/History_of_Courts/history_home.htm – 10 VIII 2014. Por. *History of the Court. Superior Court of Justice*, [online:] <http://www.ontariocourts.ca/scj/about/history/> – 10 VIII 2014.

⁷²⁰ W 2009 r. wydzielono dwa osobne sądy na Wyspie Księcia Edwarda. Por. *Act to Overhaul Higher Courts in P.E.I. Comes into Effect*, „The Guardian” 2009, 17 I, [online:] <https://www.pressreader.com/canada/the-guardian-charlottetown/20090117/textview> – 10 XII 2014.

⁷²¹ *Introductory Readings...*, s. 327-329.

ustawa federalna lub prowincji wskazuje inny sąd jako właściwy dla danej kategorii spraw⁷²². Sądy apelacyjne zajmują się apelacjami w sprawach trafiających do nich z sądów ulokowanych niżej w hierarchii. Przedstawiają one również opinie na temat pytań konstytucyjnych, które mogą skierować do nich gabinety prowincji⁷²³.

Na tych samych poziomach co sądy wyższe oraz sądy apelacyjne działają dwa sądy federalne: Sąd Federalny oraz Federalny Sąd Apelacyjny. Zakres ich kompetencji jest ograniczony do spraw cywilnych będących pod wyłącznym zwierzchnictwem federacji (m.in. sporów pomiędzy prowincjami oraz pomiędzy prowincjami i władzami federalnymi, prawa własności intelektualnej, prawa morskiego czy kompetencji rządu federalnego) oraz spraw, do których zostały wskazane w ustawie jako właściwe do rozpatrywania (np. spraw cywilnych związanych z terroryzmem)⁷²⁴. Sąd Federalny zajmuje się także odwołaniami od orzeczeń federalnych trybunałów administracyjnych⁷²⁵. Federalny Sąd Apelacyjny rozpatruje apelacje od spraw rozstrzygniętych przez Sąd Federalny, a także od orzeczeń federalnego Sądu Podatkowego, który z kolei zajmuje się odwołaniami od postanowień o wymiarze podatkowym. W Kanadzie funkcjonuje również osobne sądownictwo wojskowe, którego jurysdykcja ograniczona jest do spraw dotyczących żołnierzy i cywilnych pracowników wojska⁷²⁶. Apelacji od ich wyroków wysłuchuje Apelacyjny Sąd Wojskowy⁷²⁷. Wszystkie te sądy zostały utworzone na mocy art. 101 AK 1867⁷²⁸, a zasiadających w nich sędziów mianuje władza federalna na mocy art. 96 AK 1867.

Najwyżej w hierarchii kanadyjskich sądów znajduje się Sąd Najwyższy. To ostatnia instancja odwoławcza w sprawach cywilnych, karnych i konstytucyjnych, zarówno jeśli chodzi o prawo tworzone przez prowincje, jak i federację. Sąd Najwyższy przedstawia również opinie w odpowiedzi na pytania konstytucyjne

⁷²² Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized...*

⁷²³ P. K. Doody, T. B. Smith, G. L. Gall, *Courts of Law*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/courts-of-law/> – 10 XII 2014. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 105-106. Por. przypis 369.

⁷²⁴ Na temat roli Sądu Federalnego w rozstrzyganiu sporów o charakterze publiczno-prawnym pomiędzy prowincjami a federacją, a także pomiędzy poszczególnymi prowincjami zob. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 195.

⁷²⁵ Na temat trybunałów administracyjnych więcej zob. A. Zaborowska, *Zarys prawa...*, s. 91-93.

⁷²⁶ Sądy wojskowe działały na podstawie prawa brytyjskiego, a po ustanowieniu Dominium Kanady na podstawie ustawodawstwa federalnego. Obecnie ich działania reguluje *National Defence Act...* Por. komentarz do art. 91(7) AK 1867.

⁷²⁷ Apelacyjny Sąd Wojskowy został ustanowiony w 1959 r. na podstawie ustawy *National Defence Act*. Zasiadają w nim sędziowie cywilni, którzy jednocześnie orzekają w sądach wyższych prowincji, Sądzie Federalnym lub Federalnym Sądzie Apelacyjnym. *Designated Judges, Court Martial Appeal Court of Canada*, 2015, [online:] <http://www.cmac-cacm.ca/about/judges-eng.shtml> – 10 XII 2015.

⁷²⁸ Por. komentarz do art. 101 AK 1867.

VII. Sądownictwo

(*constitutional reference*) wnoszone przez władze federalne⁷²⁹. Mogą one dotyczyć interpretacji przepisów konstytucji lub kompetencji władzy federalnej bądź prowincji⁷³⁰. Sąd Najwyższy interpretuje również prawo i konstytucję na potrzeby sądów niższych instancji, ma też uprawnienia do sądowej kontroli konstytucjonalności ustaw (*judicial review*). Por. komentarz do art. 101 AK 1867 i do art. 92(14) AK 1867 w sprawie nominacji sędziów pokoju.

Wybór sędziów w Ontario etc.

97. Dopóki prawo dotyczące własności i praw obywateli w Ontario, Nowej Szkocji i Nowym Brunzwicku i procedury sądowej w tych prowincjach nie zostanie ujednoczone, sędziowie sądów tych prowincji mianowani przez Gubernatora Generalnego są wybierani z grona prawników zarejestrowanych w tych prowincjach

Celem art. 97 było zagwarantowanie, że sędziami będą osoby wykonujące zawód prawnika, znające prawo danej prowincji. Ponieważ „prawa dotyczące własności i praw obywateli” oraz „procedura sądowa” Ontario, Nowej Szkocji i Nowego Brunzwicku nie zostały do tej pory ujednoczone, sędziami sądów wyższych w poszczególnych prowincjach mogą zostać jedynie prawnicy zarejestrowani w danej prowincji⁷³¹.

---

⁷²⁹ *Supreme Court Act*, art. 53. Pytania prawne formalnie mają charakter zarządzenia królewskiego (*order in council*), czyli są wystosowywane przez gubernatora generalnego w radzie, co w praktyce oznacza gabinet. Sąd Najwyższy rozpatruje również odwołania od opinii sądów ostatniej instancji w prowincjach, wydanych w ramach analogicznej procedury inicjowanej przez wicegubernatorów prowincji (*Supreme Court Act*, art. 36). Na temat wykładni konstytucji dokonywanej w opiniach wydawanych w trybie *reference* przez Sąd Najwyższy zob. T. Wiecech, *Abstrakcyjna wykładnia...*, s. 880-885. Jedną z najbardziej kontrowersyjnych opinii była *Reference re Secession of Quebec*, dotycząca legalności jednostronnej secesji prowincji. Rząd Jeana Chrétiena zwrócił się o nią po drugim referendum dotyczącym separacji, które odbyło się w 1995 r. *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 SCR 217. Więcej o tej opinii zob. I. Wrońska, *Prawne aspekty separacji Quebec – opiniotwórcza rola Sądu Najwyższego Kanady*, [w:] *Z zagadnień współczesnych społeczeństw demokratycznych*, red. A. Jamróz, S. Bożyk, Białystok 2006, s. 274-280. Na temat braku prawa do secesji prowincji zob. T. Wiecech, *Ustroje federalne...*, s. 164-166.

⁷³⁰ Sąd Najwyższy (dotyczy to też sądów apelacyjnych w prowincjach, a czasem również sądów wyższych – w Kolumbii Brytyjskiej czy Manitobie) może zostać poproszony o wydanie wykładni zgodności z konstytucją projektowanej ustawy. Odróżnia to uprawnienia kanadyjskiego Sądu Najwyższego od Sądu Najwyższego USA, który rozstrzyga kwestie konstytucyjne w sytuacji, gdy dotyczą konkretnego sporu lub kontrowersji. I. Wrońska, *Zagadnienia podziału kompetencji...*, s. 92.

⁷³¹ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 140. Por. komentarz do art. 92(13) AK 1867 w sprawie znaczenia określenia „własność i prawa obywateli”, komentarz do art. 94 AK 1867 w sprawie ujednoczenia prawa w Ontario, Nowej Szkocji i Nowym Brunzwicku oraz komentarz do art. 6 AK 1867 w sprawie wymogu posiadania obywatelstwa kanadyjskiego do praktykowania prawa

Wybór sędziów w Quebecu

98. Sędziowie sądów w Quebecu są wybierani z grona prawników zarejestrowanych w tej prowincji.

Art. 98 stanowi, że sędziowie sądów w Quebecu są wybierani spośród prawników wchodzących w skład palestry tej prowincji⁷³². Zapis tego artykułu jest odzwierciedleniem istniejącego w Kanadzie od Aktu Quebecu z 1774 r. dualizmu prawa. Dziewięć prowincji i trzy terytoria mają zarówno prawo karne, jak i cywilne (choć częściowo inne w każdej z prowincji), oparte na systemie *common law*. W Quebecu prawo cywilne sięga korzeniami do prawa rzymskiego wykorzystywanego we Francji, w szczególności do Kodeksu Napoleona z 1804 r.⁷³³

Okres sprawowania urzędu przez sędziów

99.(1) Z uwzględnieniem ustępu (2) tego artykułu, sędziowie sądów wyższych piastują urząd, o ile spełniają przesłankę godnego zachowania, ale mogą zostać odwołani przez Gubernatora Generalnego na podstawie adresu Senatu i Izby Gmin.

Zakończenie sprawowania urzędu sędziego po osiągnięciu 75 lat etc.

(2) Sędzia sądu wyższego, mianowany przed wejściem w życie tego artykułu i po nim, kończy sprawowanie urzędu po osiągnięciu 75 lat lub w momencie wejścia w życie tego artykułu, jeżeli w tym czasie osiągnął już wspomniany wiek.

Zapisy tego art. 99 regulują długość nominacji sędziowskich oraz zapewniają mechanizm chroniący bezstronność sędziów. W pierwszej kwestii w ustępie (2) zdecydowano, że sędziowie sądów wyższych, a więc mianowani przez władzę federalną, będą przechodzili w stan spoczynku po osiągnięciu 75 roku życia⁷³⁴. Taki zapis, zmieniający ich dożywotnią nominację, został wprowadzony w 1960 r.

---

w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. Wszystkie prowincje z wyjątkiem Alberty oraz Nowej Fundlandii i Labradoru wymagają, aby sędziowie sądów niższych w prowincjach byli zarejestrowanymi prawnikami w danej prowincji. Mimo braku takich obostrzeń, nawet w tych dwóch prowincjach nominacje spoza grona prawników są bardzo rzadkie. *Introductory Readings...*, s. 330.

⁷³² W sprawie nominacji sędziów z Quebecu do Sądu Najwyższego por. przypis 707, komentarze do art. 101 AK 1867 oraz art. 41(d) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷³³ Na temat gwarancji odrębnego regulowania prawa cywilnego w prowincji Quebec por. komentarze do art. 92(14) i 129 AK 1867.

⁷³⁴ W polskim tłumaczeniu konstytucji Kanady w ustępie (2) art. 99 AK 1867 zamiast słów „sędzia sądu wyższego” (*a judge of a superior court*) użyto określenia „sędziowie Sądu Najwyższego”, co wypacza sens zapisów. *Konstytucja Kanady*, s. 71. Por. następny przypis.

poprawką do konstytucji⁷³⁵. W drugiej kwestii zdecydowano się na zapewnienie relatywnej nieusuwalności sędziów sądów wyższych, co przekłada się na ochronę ich działania w ramach wykonywania obowiązków⁷³⁶. Taki cel ma zapis ustępu (1) stanowiący, że sędziowie są nieusuwalni, dopóki „sprawują przesłankę godnego zachowania”⁷³⁷. Naruszenie tej przesłanki oceniają obie izby parlamentu federalnego, głosując wspólny wniosek (adres) rekomendujący gubernatorowi generalnemu usunięcie sędziego⁷³⁸.

Zasada niezależności władzy sądowej jest jedną z podstawowych cech systemu politycznego Kanady. Każdy obywatel Kraju Klonowego Liścia może odwołać się do sądu, gdy czuje, że jego prawa zostały naruszone. Sądy mają zaś służyć ochronie praw, w tym praw obywatelskich⁷³⁹. Aby tak działać, muszą być niezależne od innych gałęzi władzy, w szczególności od kontroli władzy wykonawczej⁷⁴⁰. Zasada taka oznacza np. zakaz kontaktu członków gabinetu z sędziami w zakresie spraw, którymi zajmują się sędziowie⁷⁴¹. Jak słusznie zauważa Mikuli, zasada niezależności sędziów i sądów ma charakter niepisany, wywodzony z preambuły Aktu Kon-

---

⁷³⁵ *Constitution Act, 1960* [*British North America Act, 1960*, 9 Eliz. II, c. 2 (U.K.)]. Zmiana ta dotyczyła sądów wyższych w prowincjach, wiek przymusowej emerytury w Sądzie Najwyższym i sądach federalnych został wprowadzony na podstawie odrębnych ustaw. Sędziowie w prowincjach przechodzą na emeryturę zwykle po osiągnięciu 70. roku życia. *Introductory Readings...*, s. 330. Por. komentarz do art. 101 AK 1867.

⁷³⁶ Próby usunięcia sędziów z urzędu zdarzały się w historii Kanady bardzo rzadko – nieskutecznie próbowano usunąć pięciu sędziów sądów wyższych lub federalnych. Po raz ostatni doszło do tego w 1996 r. – sprawa zakończyła się przejściem sędziego na emeryturę przed głosowaniem w parlamencie. J. Szarycz, *op. cit.*, s. 103-105. Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 82-83; Canada. Department of Justice, *Canada's Court System*, 2013, [online:] <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/page4.html> – 23 VII 2014.

⁷³⁷ Złamanie zasady „dobrego zachowania” to m.in. niewłaściwe sprawowanie urzędu, odmowa wykonania obowiązków lub ich zaniedbanie, złe prowadzenie, niezdolność do wykonywania obowiązków, znalezienie się w sytuacji, której nie da się pogodzić z należyтым sprawowaniem urzędu, lub skazanie za przestępstwa kryminalne. Zasady te są określone w Ustawie o sędziach z 1985 r. – *Judges Act*, RSC 1985, c. J-1. Por. I. Binnie, *Judicial Independence in Canada*, s. 14-15, [online:] http://www.venice.coe.int/wccj/rio/papers/can_binnie_e.pdf – 23 VII 2014.

⁷³⁸ Procedurę odwołania sędziów sądów federalnych reguluje *Judges Act*. Wymaga ona, aby minister sprawiedliwości skierował do obu izb parlamentu wnioski o przeprowadzenie głosowania w sprawie rekomendowania gubernatorowi generalnemu usunięcia sędziego. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 141.

⁷³⁹ R. Dawson, W. F. Dawson, *op. cit.*, s. 12-13.

⁷⁴⁰ Nieusuwalność sędziów była gwarantowana przed Konfederacją. Taki charakter miały np. zapisy ustawy uchwalonej w Górnej Kanadzie w 1834 r. Podobne uregulowania wprowadzono także w Dolnej Kanadzie, a później w Zjednoczonej Prowincji Kanady oraz w Nowej Szkocji. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 141.

⁷⁴¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 254-255. Sprawa kontaktu sędziów z władzą wykonawczą była elementem kryzysu wywołanego nominacją sędziego Marca Nadona do Sądu Najwyższego i późniejszą decyzją Sądu Najwyższego o nieważności tej nominacji. Por. przypis 707 oraz komentarze

stytucyjnego z 1867 r., deklarującej, że konstytucja Kanady jest „zbliżona w swych zasadach do konstytucji Zjednoczonego Królestwa”⁷⁴². Taką interpretacją posłużył się Sąd Najwyższy w opinii *Reference Re Remuneration of Judges*, pisząc, że „zasada niezależności władzy sędziowskiej jest niepisaną normą, rozpoznawaną i podkreślaną przez [Akt] Konstytucyjny z 1867 r.”⁷⁴³.

Wynagrodzenia, dodatki i emerytury sędziów

100. Wynagrodzenia, dodatki i emerytury sędziów sądów wyższych, okręgowych i rejonowych (z wyjątkiem sądów spadkowych w Nowej Szkocji i w Nowym Brunswiku) i sądów admiralicji w przypadkach, gdy ich sędziowie otrzymują stałą pensję, są ustalane i gwarantowane przez Parlament Kanady.

Art. 100 ma służyć zabezpieczeniu sędziów przed wpływem pozostałych gałęzi władzy. Po pierwsze, choć to gabinet mianuje sędziów, ich pensje są ustalane przez parlament federalny⁷⁴⁴. Po drugie, wysokość oraz stabilność wynagrodzenia sędziów jest ściśle powiązana z niezależnością sądów. Podkreślał to wielokrotnie Sąd Najwyższy, który w 1997 r. stwierdził, że pensje sędziowskie nie mogą być dowolnie zmniejszane, a pewien ich poziom jest wymagany dla sprawowania urzędu sędziowskiego. Dozwolone obniżki wynagrodzeń muszą wynikać z realnych przesłanek ekonomicznych i być powiązane z cięciami pensji innych pracowników opłacanych ze środków publicznych⁷⁴⁵.

Powszechny Sąd Apelacyjny etc.

101. Parlament Kanady może, niezależnie od postanowień zawartych w niniejszej Ustawie, od czasu do czasu decydować o powołaniu, utrzymaniu i organizacji powszechnego sądu apelacyjnego Kanady i o tworzeniu innych sądów dla lepszego przestrzegania praw Kanady.

---

do art. 96 i 101 AK 1867 oraz art. 41(d) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁴² W *common law* można znaleźć m.in. zasadę immunitetu sędziów, czyli wyłączenie z odpowiedzialności za delikty popełnione w ramach wykonywania działalności. *Ibidem*, s. 109. Por. rozdział *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego* i komentarze do preambuły AK 1867 oraz art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁴³ *Reference re Remuneration of Judges of the Provincial Court (P.E.I.)*, [1997] 3 SCR 3. A. Dodek, *op. cit.*, s. 158. Por. komentarz do art. 11(d) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁴⁴ Pensje sędziów określone są w Ustawie o sędziach z 1985 r. – *Judges Act*. Brytyjskie sądy admiralicji (*admiralty courts*) aż do 1891 r. miały zwierzchność w zakresie prawa morskiego nad Dominium Kanady. Zastąpił je Sąd Szachownicy (*Exchequer Court*), a po 1971 r. Sąd Federalny. A. J. Stone, *Canada's Admiralty Court in the Twentieth Century*, „*McGill Law Journal*” 2002, nr 47, s. 511-558. Por. przypis 757.

⁷⁴⁵ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 141-142. Por. *Reference re Remuneration of Judges...*; komentarz do art. 11(d) AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

VII. Sądownictwo

Art. 101 pozwalał parlamentowi federalnemu utworzyć powszechny sąd apelacyjny, czyli obecny Sąd Najwyższy. Próbowano go powołać już dwa lata po zawarciu unii, ale przeważył opór Quebecu przed możliwym brakiem obiektywizmu takiego sądu w sprawach spornych między prowincjami a federacją. Sąd Najwyższy został więc utworzony przez władzę federalną dopiero w 1875 r.⁷⁴⁶ Ustawa, która go powołała (*Supreme Court Act*), dawała jednak możliwość bezpośredniej apelacji do brytyjskiej Królewskiej Tajnej Rady z pominięciem Sądu Najwyższego⁷⁴⁷. Te regulacje zostały zakończone dopiero w 1949 r.⁷⁴⁸ Zmiana ta miała znaczący wpływ na budowę ładu konstytucyjnego w Kanadzie. Od tej pory bowiem to Sąd Najwyższy sprawował ostateczną instancję nad wszystkimi sporami prawnymi w Kanadzie, łącznie z tymi wynikającymi z konstytucji. To on wytyczał granice i zakres podziału władzy między federacją a prowincjami. Stał się więc finalnym arbitrem w sporach konstytucyjnych⁷⁴⁹. Od 1982 r. jego rola uległa dalszemu powiększeniu na skutek uchwalenia Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności oraz dodania klauzuli supremacji konstytucji⁷⁵⁰.

W skład Sądu Najwyższego wchodzi ośmiu sędziów oraz przewodniczący (*chief justice*)⁷⁵¹. Kandydaci na sędziów muszą zasiadać w sądzie wyższym lub być

---

⁷⁴⁶ *The Supreme and Exchequer Courts Act*, SC 1875, c. 11. Obecna wersja to *Supreme Court Act*.

⁷⁴⁷ Na temat genezy Komitetu Sądowego Tajnej Rady zob. T. Wicciech, *Ustroje federalne...*, s. 141.

⁷⁴⁸ W 1888 r. próbowano zakończyć apelacje do Tajnej Rady w sprawach karnych (korzystając z uprawnień na mocy art. 129 AK 1867), ale w 1926 r. Komitet Sądowy Tajnej Rady uznał ustawę wprowadzającą tę zmianę za wykraczającą poza kompetencje parlamentu federalnego Kanady. Zgodnie z orzeczeniem w sprawie *Frank Nadan v. The King* z 1926 r. prawo do apelacji było częścią prerogatywy królewskiej i zmiany musiałyby zostać przeprowadzone przez parlament brytyjski. Był to jeden z powodów zwołania konferencji imperialnej w 1926 r., która zakończyła się wydaniem deklaracji Balfoura, uznającej równość dominiów z Wielką Brytanią. Ustawę z 1888 r. ponownie uchwalono w 1933 r., gdy Statut westminsterski wyeliminował wymóg zgodności z prawem brytyjskim. Dwa lata później Komitet Sądowy Tajnej Rady potwierdził prawo parlamentu Kanady do takiej decyzji. Jednak brak pewności, czy Ottawa może samodzielnie wyeliminować możliwość wysyłania apelacji z sądów prowincji do Tajnej Rady, sprawił, że pozostawiono taką możliwość w sprawach cywilnych aż do 1949 r., gdy uchwalono zmiany w Ustawie o Sądzie Najwyższym. Od 1949 r. Sąd Najwyższy stał się ostatnią instancją odwoławczą we wszystkich sprawach zaczynających się w kanadyjskich sądach. Jednak w sprawach, które zaczęły się w sądach przed zmianami z 1949 r., można było w dalszym ciągu skorzystać z odwołania do Tajnej Rady – ostatni taki przypadek nastąpił w 1960 r. J. G. Snell, F. Vaughan, *The Supreme Court of Canada. History of the Institution*, Toronto 1985, s. 3-145; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 257; *Frank Nadan v. The King*, [1926] UKPC 13, [1926] AC 482. Mikuli błędnie opisuje, że zniesienie apelacji w sprawach karnych nastąpiło w 1888 r. Zob. P. Mikuli, *op. cit.*, s. 125. Por. T. Soroka, *Rola Kanady...*, s. 141-151.

⁷⁴⁹ *Reference re Supreme Court Act...* Por. dalszą część komentarza.

⁷⁵⁰ Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁵¹ Taką liczbę ustalono w 1949 r. Wcześniej Sąd Najwyższy liczył sześciu członków.

prawnikami przez minimum dekadę⁷⁵². Sędziowie nominowani są przez gabinet federalny⁷⁵³. „Federalna” charakterystyka składu Sądu Najwyższego jest zagwarantowana wymogiem ustawowym, zgodnie z którym trzech sędziów musi być prawnikami z Quebecu⁷⁵⁴. Zwyczajowo pozostałych dwóch lub trzech sędziów pochodzi z Ontario, dwóch z prowincji zachodnich (jeden z Kolumbii Brytyjskiej, jeden rotacyjnie z pozostałych prowincji), a jeden – z prowincji nadatlantyckich⁷⁵⁵. Sędziowie pełnią funkcję do 75 roku życia pod warunkiem „godnego zachowania”.

Konstytucyjna pozycja Sądu Najwyższego jest dość skomplikowana, gdyż został on utworzony zwykłą ustawą parlamentu federalnego, która nie pojawia się w Załączniku do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r., wymienającego ustawy stanowiące część Konstytucji. Z drugiej strony art. 41(d) AK 1982 zakazuje władzom federalnym samodzielnego dokonywania zmian w składzie Sądu Najwyższego⁷⁵⁶.

⁷⁵² *Supreme Court Act*, art. 5.

⁷⁵³ Por. komentarz do art. 96 AK 1867.

⁷⁵⁴ *Supreme Court Act*, art. 6.

⁷⁵⁵ Przydział ten przyznawany jest jednak na zasadzie zwyczaju, a nie pisanej regulacji. Niemniej oddaje on konieczność znajomości przez sędziów poszczególnych regionów tak zróżnicowanego państwa, jakim jest Kanada. Por. T. Wierciński, *Ustroje federalne...*, s. 185.

⁷⁵⁶ A. Dołek, *op. cit.*, s. 83. Sprawę konstytucyjnej ochrony Sądu Najwyższego warto przeanalizować głębiej, gdyż problem samodzielnie dokonywanych zmian w składzie Sądu Najwyższego pojawił się w czasie kadencji premiera Harpera. Próbował on w 2013 r. nominować do Sądu Najwyższego sędziego Marca Nadona na miejsce zarezerwowane dla prowincji Quebec. Zgodnie z art. 41(d) AK 1982 zmiany dotyczące składu Sądu Najwyższego wymagają specjalnego trybu, w którym jednomyslnie muszą wyrazić obie izby parlamentu federalnego oraz legislatury wszystkich prowincji. Jednocześnie zgodnie z art. 6 *Supreme Court Act* sędziowie nominowani na trzy miejsca zarezerwowane w Sądzie Najwyższym dla Quebecu muszą być albo obecnymi członkami palestry w prowincji Quebec, albo sędziami Sądu Wyższego (Superior Court of Québec) lub Sądu Apelacyjnego Quebecu (Court of Appeal of Québec). W chwili nominacji sędziego Nadona nie był członkiem żadnego z tych ciał, pełnił funkcję sędziego Federalnego Sądu Apelacyjnego. Ustawa nie wspominała, czy sędziowie tego sądu spełniają wymogi Ustawy o Sądzie Najwyższym dotyczące miejsc dla prowincji Quebec, a w historii nigdy nie próbowano dokonać analogicznej nominacji. W sporze politycznym, który jak na standardy kanadyjskiej debaty politycznej był bardzo intensywny, padały zarzuty z jednej strony o ingerencję prezesa Sądu Najwyższego w proces nominacji – Beverley McLachlin posądzano o to, że informowała o potencjalnym problemie prawnym ministra sprawiedliwości – a z drugiej strony o pogwałcenie konstytucji przez premiera. Jednocześnie przez wiele miesięcy sędzia Nadon, mimo złożenia przysięgi, nie mógł orzekać. Spór, po skierowaniu pytania prawnego przez władzę federalną, został ostatecznie rozstrzygnięty przez Sąd Najwyższy w opinii *Reference re Supreme Court Act* z 2014 r. Sąd potwierdził obowiązywanie zapisów art. 6 Ustawy o Sądzie Najwyższym, w których nie wymieniono Federalnego Sądu Apelacyjnego jako jednego z możliwych sądów, w których mogą zasiadać kandydaci na miejsca zarezerwowane dla Quebecu w Sądzie Najwyższym. Sędziowie uznali również, że zmiany w tym artykule są chronione na mocy art. 41(d) AK 1982, nawet mimo braku obecności ustawy o Sądzie Najwyższym w Załączniku do Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. Parlament federalny nie może więc zmieniać jej zapisów samodzieln-

VII. Sądownictwo

Niejasności te rozwiął w 2014 r. Sąd Najwyższy, który stwierdził, że jego podstawowe cechy stały się częścią konstytucji Kanady i do ich zmiany musi zostać wykorzystana właściwa procedura opisana w art. 41(d) i 42(d) AK 1982. Chroniona szczególnym trybem jest również likwidacja Sądu Najwyższego⁷⁵⁷.

Innymi sądami powołanymi na mocy ustawy z 1875 r. w celu „lepszego przestrzegania prawa Kanady”, czyli prawa wydanego przez władzę federalną, są dwa sądy federalne (Sąd Federalny Apelacyjny Kanady oraz Sąd Federalny Kanady). Do 2003 r. stanowiły one jedną instytucję posiadającą dwa wydziały⁷⁵⁸. Oba sądy zajmują się sprawami cywilnymi będącymi pod wyłącznym zwierzchnictwem federacji (m.in. sporami pomiędzy prowincjami oraz pomiędzy prowincjami i władzami federalnymi, prawem własności intelektualnej, prawem morskim czy kompetencjami rządu federalnego) i sprawami, do których zostały wskazane w ustawie jako właściwe do ich rozpatrywania (np. spraw cywilnych związanych z terroryzmem). Federalny Sąd Apelacyjny zajmuje się odwołaniami od spraw rozstrzygniętych przez Sąd Federalny, który pełni funkcję wydziału procesowego. Sędziów do obu tych sądów mianuje i opłaca oraz administruje nimi władza federalna, przechodzą zaś na emeryturę po osiągnięciu 75 roku życia⁷⁵⁹.

---

nie, mimo zapisów art. 101 AK 1867. Zob. *Reference re Supreme Court Act...*; S. Fine, *The Nadon Hearings: 10 Key Issues in the Supreme Court Showdown*, „The Globe and Mail” 2014, 13 I, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/the-nadon-hearings-10-key-issues-in-the-supreme-court-showdown/article16293479/> – 10 VII 2014; idem, *The Secret Short List that Provoked the Rift between Chief Justice and PMO*, „The Globe and Mail” 2014, 23 V, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/the-secret-short-list-that-caused-a-rift-between-chief-justice-and-pmo/article18823392/> – 10 VII 2014; idem, *Harper Alleges Supreme Court Chief Justice Broke Key Rule with Phone Call*, „The Globe and Mail” 2014, 1 V, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/harper-alleges-supreme-court-chief-justice-broke-key-rule-with-phone-call/article18382971/> – 10 VII 2014.

⁷⁵⁷ Wprawdzie w czasie tworzenia Dominium Kanady to władza federalna otrzymała na mocy art. 101 AK 1867 uprawnienia do „powołania, utrzymania i organizacji powszechnego sądu apelacyjnego Kanady i o tworzeniu innych sądów dla lepszego przestrzegania praw Kanady” i parlament do dzisiaj ma na mocy tego artykułu prawo do rutynowych zmian w ustawie o Sądzie Najwyższym, jednak dotyczy to tylko tych zmian, które nie wpływają na konstytucyjnie chronione elementy budowy Sądu Najwyższego. Samodzielne prawo parlamentu zostało bowiem zniesione przez wkomponowanie Sądu Najwyższego w strukturę Konstytucji na mocy Części V Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. W rezultacie istnieje konstytucyjny wymóg, „aby parlament federalny utrzymywał i chronił podstawowe elementy, które pozwalają Sądowi Najwyższemu pełnić obecną funkcję”. *Reference re Supreme Court Act...* Por. komentarz do art. 52 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁵⁸ Do 1971 r. ich rolę odgrywał *Exchequer Court* (Sąd Szachowniczy), powołany podobnie jak Sąd Najwyższy w 1875 r. Zmiany w 1970 i 2003 r. przyniosła Ustawa o Sądzie federalnym – *Federal Court Act*. Por. przypis 743.

⁷⁵⁹ Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized...*

Pozostałymi sądami utworzonymi na mocy art. 101 AK 1867 są Apelacyjny Sąd Wojskowy oraz Sąd Podatkowy⁷⁶⁰. Do sądów ustanawianych przez parlament federalny należą także sądy, które funkcjonują w Terytoriach Północno-Zachodnich, Jukonie i Nunavut (ze względu na to, że federalna legislatura posiada władzę ustawodawczą w stosunku do tych obszarów)⁷⁶¹.

VIII. Dochody, długi, aktywa, podatki

Utworzenie Jednolitego Funduszu Dochodów

102. Wszystkie podatki i dochody, nad którymi poszczególne legislatury Kanady, Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku sprawowały kontrolę przed utworzeniem Unii i sprawują nadal w Unii, z wyjątkiem tej ich części, która na mocy niniejszej Ustawy została zarezerwowana dla odpowiednich legislatur prowincji lub jest przez nie zbierana zgodnie ze specjalnymi uprawnieniami nadanymi im przez niniejszą Ustawę, tworzą Wspólny Jednolity Fundusz Dochodów przeznaczony na usługi publiczne w Kanadzie w sposób przewidziany przez niniejszą Ustawę i z uwzględnieniem obciążeń w niej wskazanych.

Artykuł ustanawia federalny Jednolity Fundusz Dochodów (Consolidated Revenue Fund), do którego trafiają dochody ze wszystkich źródeł, z wyjątkiem tych, które konstytucja zarezerwowała dla prowincji. Z funduszu tego finansowane są wszelkiego rodzaju „usługi publiczne” mające przynosić korzyści Kanadzie i Kandyjczykom⁷⁶² oraz inne obciążenia wskazane w kolejnych artykułach Aktu Konstytucyjnego z 1867 r.⁷⁶³

Koszty gromadzenia etc.

103. Jednolity Fundusz Dochodów Kanady będzie stale obciążany wydatkami, opłatami i kosztami związanymi z jego gromadzeniem, zarządzaniem i ewidencjonowaniem, które stworzą tym samym pierwszą pulę obciążeń z uwzględnieniem analiz i kontroli w sposób określony przez Gubernatora Generalnego w Radzie, dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej.

---

⁷⁶⁰ *Tax Court of Canada Act*, RSC 1985, c. T-2. Por. przypisy 725 i 726 w komentarzu do art. 96 AK 1867.

⁷⁶¹ P. Mikuli, *op. cit.*, s. 125-128.

⁷⁶² Na mocy art. 106 AK 1867.

⁷⁶³ W art. 103-105 AK 1867 zaplanowano trzy „pule obciążeń”, czyli kategorie wydatków pokrywanych z Jednolitego Funduszu Dochodów. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 341-342; A. Dodek, *op. cit.*, s. 84-85. Por. komentarz do art. 106 AK 1867.

VIII. Dochody, długi, aktywa, podatki

Art. 103 miał charakter przejściowy i dotyczył pierwszych wydatków (tzw. pierwsza pula obciążeń) z utworzonego na mocy art. 102 AK 1867 Jednolitego Funduszu Dochodów.

Odsetki od długu publicznego prowincji

104. Coroczne odsetki od długu publicznego obu prowincji Kanady, Nowej Szkocji, Nowego Brunswiku po utworzeniu Unii tworzą drugą pulę obciążeń Jednolitego Funduszu Dochodów Kanady.

Art. 104 stanowił, że od momentu zawarcia unii odsetki od długu publicznego czterech prowincji założycielskich, przejęte przez federację na mocy art. 111 AK 1867, będą płacone przez rząd federalny⁷⁶⁴.

Wynagrodzenie Gubernatora Generalnego

105. Jeżeli Parlament Kanady nie postanowi inaczej, wynagrodzenie Gubernatora Generalnego wynosi 10 tysięcy funtów szterlingów Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii i jest wypłacane z Jednolitego Funduszu Dochodów Kanady, tworząc jednocześnie trzecią pulę obciążeń.

Wynagrodzenie gubernatora generalnego jest obecnie regulowane przez ustawę *Governor General's Act*⁷⁶⁵. W 2016 r. jego pobory wynosiły 289 tysięcy dolarów kanadyjskich⁷⁶⁶.

Przydzielanie środków od czasu do czasu

106. Z uwzględnieniem płatności pokrywanych z Jednolitego Funduszu Dochodów Kanady na mocy niniejszej Ustawy środki z Funduszu będą przeznaczane przez Parlament Kanady na usługi publiczne.

Art. 106 daje parlamentowi federalnemu szeroką władzę nad Jednolitym Funduszem Dochodów – z wyjątkiem ograniczeń wymienionych w art. 103, 104, 105, 116, 118 i 119 AK 1867 – poprzez wymóg zatwierdzania wszelkich wydatków na „usługi publiczne”, czyli cele służące Kanadzie i Kanadyjczykom.

---

⁷⁶⁴ Tłumaczenie Osińskiego i Zawiślińskiej wypacza znaczenie tego artykułu. *Konstytucja Kanady*, s. 72.

⁷⁶⁵ *Governor General's Act*, RSC 1985, c. G-9.

⁷⁶⁶ Została już zaplanowana podwyżka – w 2017 r. do 291 tysięcy dolarów. Co ciekawe, do 2013 r. gubernator generalny był zwolniony z płacenia podatku dochodowego. *Salaries of the Governors General of Canada 1869 to Date*, Library of Parliament, 2016, [online:] https://lop.parl.ca/ParlInfo/compilations/GovernorGeneral/GovernorGeneral_Salaries.aspx – 12 VI 2016; A. Do dek, *op. cit.*, s. 84.

Artykuł ten, wraz z art. 91(1A) AK 1867, dającym parlamentowi zwierzchność nad „długiem publicznym i własnością”, oraz art. 91(3) AK 1867, dającym mu uprawnienia w zakresie nakładania podatków, stanowią główny trzon uprawnień parlamentu federalnego w zakresie wydatkowania pieniędzy także w dziedzinach, które znajdują się poza jego kompetencjami legislacyjnymi (*spending power*)⁷⁶⁷.

Przeniesienie papierów wartościowych etc.

107. Wszystkie papiery wartościowe, gotówka, salda bankowe i zabezpieczenia pieniężne należące do prowincji przed zawarciem Unii, z wyjątkami wymienionymi przez niniejszą Ustawę, stanowią własność Kanady i muszą być uwzględnione przy redukcji kwoty długu odpowiednich prowincji w Unii.

W zamian za długi prowincji, przejęte na mocy art. 111 AK 1867, rząd federalny przejął aktywa będące w posiadaniu prowincji przed zawarciem unii. Ich wartość zmniejszyła poziom ich długów.

Przeniesienie mienia etc.

108. Obiekty publiczne i mienie każdej prowincji wymienione w Załączniku 3 do niniejszej Ustawy stanowią własność Kanady.

Określone mienie oraz instytucje publiczne (wymienione w Załączniku 3 AK 1867) posiadane przez prowincje przed zawarciem unii zostały przekazane rządowi federalnemu.

Własność ziemi, kopalń etc.

109. Cała ziemia, kopalnie, minerały i opłaty licencyjne należące do obu prowincji Kanady, Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku przed zawarciem Unii oraz wszystkie kwoty należne i płatne za te ziemie, kopalnie, minerały i opłaty licencyjne należą do prowincji Ontario, Quebec, Nowa Szkocja i Nowy Brunszwik, w których są usytuowane lub w których powstały, z uwzględnieniem wszystkich stosunków powierniczych istniejących w związku z nimi i udziałów innych niż udziały prowincji.

Art. 109 przekazywał kontrolę nad ziemią, kopalinami i surowcami naturalnymi oraz prawa do opłat z ich eksploatacji czterem prowincjom założycielskim Dominium Kanady. Kolumbia Brytyjska, Wyspa Księcia Edwarda i Nowa Fundlandia uzyskały te uprawnienia na mocy aktów, które włączały je do unii⁷⁶⁸. Alberta

⁷⁶⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 260. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 166-167. Por. komentarz do art. 91(1A), 91(3) oraz 92(2) AK 1867.

⁷⁶⁸ Por. komentarz do art. 5 AK 1867.

VIII. Dochody, długi, aktywa, podatki

i Saskatchewan oraz Manitoba musiały czekać dużo dłużej⁷⁶⁹. Władza federalna zdecydowała się przekazać im uprawnienia w zakresie kontroli nad ziemią dopiero na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1930 r.⁷⁷⁰

Uprawnienia prowincji dotyczące eksploatacji surowców mineralnych nie dotyczą szelfu kontynentalnego⁷⁷¹. Prawo własności prowincji jest również ograniczone przez art. 91(24) AK 1867, który zwierzchność nad ziemią zarezerwowaną dla Indian przekazał władzy federalnej.

Aktywa związane z długami prowincji

110. Wszystkie aktywa związane z taką częścią długu publicznego każdej prowincji, jaka została objęta przez prowincje, należą do prowincji.

Prowincje zatrzymały swoje aktywa, mimo przejęcia ich długów przez federację na mocy art. 111 AK 1867.

Odpowiedzialność Kanady za długi prowincji

111. Kanada jest odpowiedzialna za długi i obciążenia każdej prowincji istniejące w momencie utworzenia Unii.

Federacja przejęła zobowiązania finansowe każdej prowincji istniejące przed 1 lipca 1867 r. Był to jeden z elementów porozumienia finansowego w czasie tworzenia Dominium Kanady. Utrata dochodów prowincji z podatków pośrednich miała zostać wyrównana m.in. przez przejęcie długów, ale także dopłaty w formie subsydiów i innych regulacji zawartych w art. 112-119 AK 1867⁷⁷². Obecnie system wspierania finansowego prowincji jest bardzo rozbudowany⁷⁷³.

Długi Ontario i Quebecu

112. Ontario i Quebec są odpowiedzialne wspólnie wobec Kanady za kwotę (jeśli taka istnieje), na jaką dług Prowincji Kanada w momencie utworzenia Unii

---

⁷⁶⁹ Zwierzchnictwo nad zasobami naturalnymi stało się w XX w. jednym z głównych powodów sporów na linii prowincje–federacja. Rosnąca siła prowincji opierała się bowiem na zwiększających się gwałtownie dochodach z eksploatacji surowców naturalnych.

⁷⁷⁰ *Constitution Act, 1930* [*British North America Act, 1930*, 20-21 Geo. V, c. 26 (U.K.)]. Por. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 261-262.

⁷⁷¹ Kwestia surowców mineralnych na szelfie kontynentalnym była przedmiotem głośnej opinii i orzeczenia Sądu Najwyższego Kanady: *Reference Re: Offshore Mineral Rights of British Columbia* z 1967 r. oraz *Newfoundland Continental Shelf Reference* z 1984 r. Por. komentarze do art. 91 i 91(10) AK 1867.

⁷⁷² B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 262. Por. komentarze do art. 91(3) i 92(2) AK 1867.

⁷⁷³ Szerzej na ten temat zob. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 166-178.

przekracza sumę 62 milionów 500 tysięcy dolarów i która jest obciążana odsetkami w wysokości 5 procent w skali roku.

Na konferencji w Quebecu w 1864 r. ustalono, że przejęcie długów prowincji przez Ottawę odbędzie się na określonych warunkach: gdy poziom zadłużenia przekracza 25 dolarów na osobę (taki był poziom zadłużenia Nowego Brunswiku i Nowej Szkocji, szacowany odpowiednio na 7 i 8 milionów dolarów), to od wartości powyżej tej sumy prowincje zobowiązane były płacić rocznie pięcioprocentowe odsetki do kasy federalnej. Te zaś prowincje, których dług publiczny był niższy niż 25 dolarów na osobę, miały otrzymywać od Ottawy pięcioprocentowe odsetki od tej różnicy. Dług Zjednoczonej Prowincji Kanady, z której powstały Ontario i Quebec, przekraczał poziom 25 dolarów na osobę (szacowano go na 67 milionów dolarów), stąd art. 112 AK 1867. Jednak jego zapisy nie zostały zrealizowane, gdyż trudno było podzielić odpowiedzialność między nowo utworzone Ontario i Quebec. W zamian anulowano wszystkie płatności z ich strony na rzecz federacji, a Nowa Szkocja i Nowy Brunswik otrzymywały od Ottawy odsetki na mocy art. 116 AK 1867⁷⁷⁴.

Obecnie ustawa *Provincial Subsidies Act* reguluje zobowiązania prowincji wynikające z tego i pozostałych artykułów AK 1867⁷⁷⁵. Por. komentarz do art. 114, 115 i 116 AK 1867.

Aktywa Ontario i Quebecu

113. Aktywa wymienione w Załączniku 4 do niniejszej Ustawy należące do Prowincji Kanada w momencie utworzenia Unii są wspólną własnością Ontario i Quebecu.

Załącznik 4 przedstawia 21 różnych aktywów, które miały stać się wspólną własnością Ontario i Quebecu⁷⁷⁶. Nowe prowincje dokonały następnie ich podziału pomiędzy siebie w efekcie umów i arbitrażu⁷⁷⁷.

Dług Nowej Szkocji

114. Nowa Szkocja jest odpowiedzialna wobec Kanady za kwotę (jeśli taka istnieje), na jaką jej dług publiczny przekracza w momencie utworzenia Unii 8 milionów dolarów i która jest obciążana odsetkami w wysokości 5 procent w skali roku.

---

⁷⁷⁴ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 262-263; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 351-353. Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 86.

⁷⁷⁵ *Provincial Subsidies Act*, RSC 1985, c. P-26.

⁷⁷⁶ Były to m.in.: 3 izby sądowe, 12 różnego rodzaju funduszy, trustów, subwencji i innych instrumentów finansowych, przytułki dla osób chorych psychicznie, szkoła pedagogiczna oraz towarzystwa prawne i rolne.

⁷⁷⁷ A. Dodek, *op. cit.*, s. 87; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 263.

Odpowiedzialność finansowa nowego rządu federalnego za długi Nowej Szkocji została ograniczona do 8 milionów dolarów. Kwotę powyżej tej sumy władze prowincji miały zwrócić rządowi w Ottawie wraz z odsetkami w wysokości pięciu procent rocznie. Obecnie zobowiązania Nowej Szkocji i innych prowincji wynikające z tego i pozostałych artykułów AK 1867 reguluje ustawa *Provincial Subsidies Act* z 1985 r.⁷⁷⁸

Dług Nowego Brunszwiku

115. Nowy Brunszwik jest odpowiedzialny wobec Kanady za kwotę (jeśli taka istnieje), na jaką jego dług publiczny przekracza w momencie utworzenia Unii 7 milionów dolarów i która jest obciążana odsetkami w wysokości 5 procent w skali roku.

Odpowiedzialność finansowa nowego rządu federalnego za długi Nowego Brunszwiku została ograniczona do 7 milionów dolarów. Kwotę powyżej tej sumy władze prowincji miały zwrócić rządowi w Ottawie wraz z odsetkami w wysokości pięciu procent rocznie. Obecnie zobowiązania Nowego Brunszwiku i innych prowincji wynikające z tego i pozostałych artykułów AK 1867 reguluje ustawa *Provincial Subsidies Act* z 1985 r.⁷⁷⁹

Wypłaty odsetek dla Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku

116. W przypadku gdy dług publiczny Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku nie osiągnął w momencie zawarcia Unii kwoty odpowiednio 8 milionów i 7 milionów dolarów, powinny one otrzymać z góry od rządu Kanady półroczne płatności z odsetkami w wysokości 5 procent w skali roku od różnicy między aktualną kwotą ich zadłużenia a kwotami tu określonymi.

Analogicznie do zobowiązań stworzonych na mocy art. 114-116 AK 1867 nowo przyjmowane lub nowo utworzone prowincje również były obejmowane takimi zapisami⁷⁸⁰. Dzisiaj regulacje te znajdują się w ustawie *Provincial Subsidies Act* z 1985 r.⁷⁸¹ Por. komentarze do art. 112, 114 i 115 AK 1867.

---

⁷⁷⁸ A. Dodek, *op. cit.*, s. 87; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 351-353. Zob. *Provincial Subsidies Act...* Por. komentarz do art. 112 AK 1867.

⁷⁷⁹ A. Dodek, *op. cit.*, s. 87; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 351-353. Zob. *Provincial Subsidies Act...* Por. komentarz do art. 114 AK 1867.

⁷⁸⁰ Por. komentarz do art. 5 AK 1867 dotyczący ewolucji terytorialnej Kanady.

⁷⁸¹ Zob. *Provincial Subsidies Act...*

Własność publiczna prowincji

117. Jeżeli niniejsza Ustawa nie stanowi inaczej, poszczególne prowincje zachowują odpowiednio całą swoją własność publiczną z zastrzeżeniem prawa Kanady do przejęcia ziemi lub własności publicznej niezbędnej do budowy fortyfikacji lub do obrony kraju.

Prowincje zatrzymały całą własność publiczną, którą posiadały w momencie utworzenia Dominium Kanady, poza tym, co zostało przekazane rządowi federalnemu na mocy zapisów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. Władza federalna uzyskała również możliwość wywłaszczenia własności prowincji w sytuacji, gdy jest to niezbędne dla obronności Kanady⁷⁸².

118. Uchylony.

Zapisy art. 118 regulowały coroczne obowiązkowe granty przekazywane przez władze federalne prowincjom. Artykuł przestał obowiązywać na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1907 r., ale jego zapisy usunięto dopiero w 1950 r.⁷⁸³ Obecnie obowiązujące regulacje finansowe między prowincjami a federacją ustala prawo federalne⁷⁸⁴.

Dodatkowa dotacja dla Nowego Brunszwiku

119. Nowy Brunszwik otrzyma z góry półroczne płatności od Kanady przez okres dziesięciu lat od utworzenia Unii w postaci dodatku w wysokości 63 tysięcy dolarów rocznie; lecz tak długo, jak dług publiczny utrzymuje się poniżej 7 milionów dolarów, potrącenie równe odsetkom w wysokości 5 procent w skali roku od tego niedoboru ma być dokonywane z dodatku w wysokości 63 tysięcy dolarów.

Artykuł został dołączony do Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. z powodu kłopotów finansowych Nowego Brunszwiku i już nie obowiązuje⁷⁸⁵.

---

⁷⁸² A. Dodek, *op. cit.*, s. 88.

⁷⁸³ *Constitution Act, 1907* [*British North America Act, 1907*, 7 Edw. VII, c. 11 (U.K.)]. Artykuł ten był więc przykładem, gdy poprawki do konstytucji, mimo zmiany stanu faktycznego, pozostawiały oryginalne zapisy Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. bez zmian. Artykuł został usunięty na podstawie brytyjskiej ustawy rewizyjnej z 1950 r. *Statute Law Revision Act, 1950*, 14 Geo. VI, c. 6. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 264-265; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 355-357.

⁷⁸⁴ A. Dodek, *op. cit.*, s. 88. Zob. *Provincial Subsidies Act* oraz *Federal-Provincial Fiscal Arrangements Act*, RSC 1985, c. F-8. Szerzej o sporach między prowincjami a federacją na tle grantów i dopłat wyrównawczych zob. I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 171-178. Por. komentarz do art. 36 AK 1982 dotyczący dopłat wyrównawczych w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁸⁵ W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 358.

Sposób płatności

120. Wszystkich płatności dokonywanych na podstawie niniejszej Ustawy lub uiszczania obciążeń powstałych odpowiednio na mocy dowolnych ustaw prowincji Kanada, Nowa Szkocja i Nowy Brunzwik i przejętych przez Kanadę, należy dokonywać w sposób i w formie określonej przez Gubernatora Generalnego w Radzie, dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej.

Decyzje o płatnościach podejmuje gabinet kanadyjski.

Produkcja kanadyjska etc.

121. Wszystkie produkty, które urosły, zostały wyprodukowane lub wytworzone w dowolnej prowincji, mają od utworzenia Unii swobodny dostęp do każdej prowincji.

Art. 121 wprowadzał swobodę przepływu produktów naturalnych oraz towarów wytworzonych w jednej z prowincji do pozostałych. Zakaz nakładania ceł na towary przesyłane pomiędzy częściami Dominium Kanady – oraz tworzenia innych barier dla handlu – był logiczną konsekwencją zawarcia unii, której celem było wzmocnienie gospodarek poszczególnych prowincji i powiązań między nimi⁷⁸⁶. W praktyce jednak zapisy tego artykułu były restrykcyjnie interpretowane przez sądy⁷⁸⁷. W rezultacie w dalszym ciągu istnieją znaczące bariery w handlu pomiędzy prowincjami⁷⁸⁸.

---

⁷⁸⁶ Szczególnie wobec zagrożenia przerwania dotychczasowych szlaków handlowych pomiędzy Zjednoczoną Prowincją Kanady a portami w Nowym Brunzwiku i Nowej Szkocji, które przebiegały przez terytorium Stanów Zjednoczonych. W 1864 r. USA powiadomiły Kanadę o chęci renegocjacji układu o wymianie handlowej z 1854 r. (*Reciprocity Treaty*), który pozwalał na taki transport kanadyjskich towarów. Por. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 154-159.

⁷⁸⁷ Najważniejszą sprawą interpretującą art. 121 AK 1867 pozostaje *Gold Seal Ltd. v. Alberta (Attorney-General)* z 1921 r. Sędziowie orzekli w niej jedynie o zakazie nakładania ceł (i innych opłat) na towary przekraczające granice między prowincjami. Nie dotyczy to jednak różnego rodzaju barier pozataryfowych, które mogą być nakładane przez władze poszczególnych prowincji. *Gold Seal Ltd. v. Alberta (Attorney-General)*, [1921] 62 SCR 424. Wśród konstytucjonalistów trwa debata na temat słuszności rozumowania przyjętego przez sędziów w sprawie *Gold Seal* (oraz kilku dalszych, które potwierdzały przyjęty w 1921 r. tok wniosowania). A. Dodek, *op. cit.*, s. 89; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 359-363; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 267-268. Por. *Murphy v. C.P.R.; Reference re Agricultural Products Marketing*; komentarz do art. 91(2) AK 1867 dotyczący regulacji handlu i wymiany handlowej.

⁷⁸⁸ Niekiedy oceniane są one jako większe niż te istniejące w handlu między Kanadą a innymi krajami. Wśród barier pozataryfowych ustanowionych w różnych okresach przez prowincje znajdowały się m.in. arbitralne standardy techniczne czy dotyczące opakowań oraz ograniczenia kwotowe i cenowe na mocy różnorodnych porozumień między prowincjami. B. L. Crowley, R. Knox, J. Robson, *Citizen of One, Citizen of the Whole: How Ottawa Can Strengthen Our Nation by Eliminating Provincial Trade Barriers With a Charter of Economic Rights*, „True

W ostatnich latach zapisy tego artykułu stały się podstawą do wielu spraw sądowych⁷⁸⁹.

Przedłużenie obowiązywania prawa celnego i akcyzowego

122. Prawo celne i prawo akcyzowe każdej prowincji, z uwzględnieniem postanowień niniejszej Ustawy, mają moc obowiązującą, dopóki nie zostaną zmienione przez ustawy Parlamentu Kanady.

Zapisy art. 122 miały przejściowy charakter. Cła i akcyza na podstawie art. 92(2) AK 1867 znajdują się w kompetencjach władzy federalnej i są obecnie regulowane przez ustawy federalne⁷⁹⁰.

Eksport i import między prowincjami

123. Tam, gdzie w momencie utworzenia Unii występują opłaty celne nałożone na jakieś dobra, wyroby lub towary w dowolnych dwóch prowincjach, owe dobra, wyroby i towary będą od utworzenia Unii importowane z jednej z tych prowincji do drugiej, na podstawie dowodu opłaty należności celnych nałożonych na nie w prowincji eksportującej i na podstawie dowodu płatności dodatkowej kwoty (jeśli taka istnieje) należności celnych nałożonych na nie w prowincji importującej.

Zapisy art. 123 miały przejściowy charakter i obecnie nie obowiązują. Ustawa federalna o cłach została uchwalona na pierwszej sesji parlamentu Dominium Kanady⁷⁹¹.

Opłaty za wyręb lasów w Nowym Brunszwiku

124. Nic w niniejszej Ustawie nie może ograniczać prawa Nowego Brunszwiku do nakładania opłat za wyręb lasów przewidzianych w rozdziale 15 części 3 Ustaw No-

---

North” 2010, Vol. 1, nr 2, [online] <http://www.macdonaldlaurier.ca/files/pdf/CitizenOfOne.pdf> – 24 V 2016; R. Blackwell, *Why Are We Blocking Free Trade between Provinces?*, „The Globe and Mail” 2013, 25 VII, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/economy/canada-competes/why-are-we-blocking-free-trade-between-provinces/article11541453/> – 24 VII 2014.

⁷⁸⁹ W 2016 r. sąd w Nowym Brunszwiku orzekł, że ustawa prowincji zakazująca wwożenia alkoholu zakupionego w innej prowincji jest niekonstytucyjna, gdyż narusza art. 121 AK 1867. *R. v. Comeau*, 2016 NBPC 3. Oczekiwana jest apelacja tego orzeczenia. T. T. Ha, *Interprovincial Beer Ban Violates Constitution, N.B. Judge Rules*, „The Globe and Mail” 2016, 29 IV, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/national/inter-provincial-beer-ban-violates-constitution-nb-judge-rules/article29800098/> – 2 V 2016. Por. komentarz do art. 6 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁷⁹⁰ A. Dodek, *op. cit.*, s. 89. Por. komentarz do art. 92(2) AK 1867.

⁷⁹¹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 269.

VIII. Dochody, długi, aktywa, podatki

wego Brunszwiku lub każdej poprawce do tej ustawy przed utworzeniem Unii i po nim i niepodwyższających kwoty tych opłat; lecz wyrąb lasu w każdej innej prowincji poza Nowym Brunszwikiem nie może podlegać takim opłatom.

Artykuł ten wprowadzał specjalne zapisy dla Nowego Brunszwiku, pozwalające na utrzymanie opłat eksportowych za drewno mimo zakazu nakładania podatków bezpośrednich wprowadzonego w art. 92(2) AK 1867. Utrzymano je do 1873 r., kiedy to federacja zdecydowała, że w zamian za usunięcie tych opłat Nowy Brunszwik będzie otrzymywał 150 000 dolarów rocznie⁷⁹². Obecnie więc zapisy tego artykułu nie obowiązują⁷⁹³.

Wyłączenie gruntów publicznych etc.

125. Ziemia lub własność należąca do Kanady lub dowolnej prowincji nie podlega opodatkowaniu.

Własność jednego poziomu władzy nie podlega opodatkowaniu przez inny poziom władzy⁷⁹⁴.

Jednolity Fundusz Dochodów prowincji

126. Ta część opłat i dochodów, nad którą legislatury Kanady, Nowej Szkocji i Nowego Brunszwiku sprawowały kontrolę przed utworzeniem Unii, a które na mocy niniejszej Ustawy zostały zarezerwowane dla poszczególnych rządów lub legislatur prowincji, oraz wszystkie opłaty i dochody pobierane przez nie, zgodnie ze specjalnymi uprawnieniami nadanymi im przez niniejszą Ustawę, tworzą w każdej prowincji Jednolity Fundusz Dochodów przeznaczony na usługi publiczne w prowincji.

Na podstawie zapisów tego artykułu każda z prowincji utworzyła własny Jednolity Fundusz Dochodów, do którego trafiają dochody ze wszystkich źródeł zare-

---

⁷⁹² Zapisy o subsydiach znajdują się w dalszym ciągu w art. 2 ustawy *Provincial Subsidies Act*.

⁷⁹³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 269; A. Dodek, *op. cit.*, s. 90. Więcej na temat znaczenia przemysłu leśnego w Nowym Brunszwiku w XIX w. zob. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 363-365. Por. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 141-142.

⁷⁹⁴ Władze jednego szczebla mogą jednak dobrowolnie przekazywać władzom drugiego poziomu opłaty będące ekwiwalentem podatków. Ma to przykładowo znaczenie dla władz miast, w których zlokalizowane są budynki instytucji federalnych. Na mocy art. 125 AK 1867 nie mogą być one opodatkowane podatkiem od nieruchomości. Federacja przekazuje jednak pieniądze władzom lokalnym w wysokości odpowiadającej tym podatkom. Spółki korony (*Crown corporations*) tworzone przez władzę federalną, które działają na wolnym rynku, podlegają opodatkowaniu od dochodów, tak jak firmy prywatne. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 270; A. Dodek, *op. cit.*, s. 89; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 365-369.

zerwanych dla prowincji. Z funduszu tego finansowane są wszelkiego rodzaju „usługi publiczne”, czyli mające przynosić korzyści mieszkańcom prowincji. Por. komentarz do art. 102 AK 1867.

IX. Postanowienia różne

Ogólne

127. Uchylony.

Artykuł zabraniał osobom mianowanym do pierwszego składu Senatu Kanady zasiadania w izbach wyższych (Radach Ustawodawczych) legislatur prowincji⁷⁹⁵. Zapisy zostały usunięte w 1893 r. ustawą rewizyjną⁷⁹⁶.

Przysięga wierności etc.

128. Każdy członek Senatu i Izby Gmin Kanady przed objęciem funkcji składa i podpisuje przed Gubernatorem Generalnym lub osobą przez niego wyznaczoną zaś każdy członek Rady Ustawodawczej lub Zgromadzenia Ustawodawczego prowincji przed objęciem funkcji składa i podpisuje przed Wicegubernatorem prowincji lub osobą przez niego wyznaczoną przysięgę wierności zamieszczoną w Załączniku 5 do niniejszej Ustawy; dodatkowo każdy członek Senatu Kanady i każdy członek Rady Ustawodawczej Quebecu przed objęciem funkcji składa i podpisuje przed Gubernatorem Generalnym lub osobą przez niego wyznaczoną Deklarację Kwalifikacji zawartą w tym samym Załączniku.

Tekst przysięgi zawarty w Załączniku 5⁷⁹⁷ AK 1867 jest uaktualniany wraz ze zmianą monarchy Kanady. Zapis o izbach wyższych prowincji, w tym Radzie Ustawodawczej Quebecu, przestał obowiązywać po ich likwidacji⁷⁹⁸.

Przedłużenie obowiązywania praw, sądów, urzędników etc.

129. Poza wyjątkami przewidzianymi w niniejszej Ustawie, wszystkie prawa obowiązujące w Kanadzie, Nowej Szkocji i Nowym Brunswiku w momencie utworzenia Unii, wszystkie sądy o jurysdykcji cywilnej lub karnej, wszystkie komisje, władze i instytucje władzy oraz wszyscy urzędnicy sądowi, administracyjni i mi-

---

⁷⁹⁵ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 270-271. Por. komentarze do art. 69 i 71 AK 1867.

⁷⁹⁶ *Statute Law Revision Act, 1893...*

⁷⁹⁷ W tłumaczeniu Osińskiego i Zawislińskiej błędnie wskazany jest Załącznik 4. *Konstytucja Kanady*, s. 76.

⁷⁹⁸ Por. komentarz do art. 71 AK 1867.

IX. Postanowienia różne

nisterialni działający do utworzenia Unii nadal funkcjonują w Ontario, Quebecu, Nowej Szkocji i Nowym Brunswiku, niemniej podmioty te podlegają na mocy niniejszej Ustawy (z wyjątkiem tych, które istnieją na mocy ustaw Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii) zastąpieniu, zniesieniu lub zmianie przez Parlament Kanady lub odpowiednią legislaturę prowincji, stosownie do uprawnień posiadanych przez Parlament lub tę legislaturę na mocy niniejszej Ustawy.

Artykuł miał na celu zapewnienie kontynuacji obowiązywania prawa, przekazanej władzy, sądów oraz innych instytucji istniejących przed powstaniem Dominium Kanady⁷⁹⁹. Zapobiegało to powstaniu „próżni prawnej” do momentu, aż parlament federalny i legislatury prowincji – w swoim zakresie władzy – wydadzą odpowiednie ustawy⁸⁰⁰.

Ograniczenie w zakresie zmian ustaw Parlamentu Wielkiej Brytanii lub Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii miało zapobiec stanowieniu prawa, które byłoby niezgodne z ustawodawstwem brytyjskim odnoszącym się do kolonii. Restrykcja ta została uchylona przez Statut westminsterski z 1931 r. Wyjątkiem były ograniczenia nowelizacji dokumentów konstytucyjnych⁸⁰¹. Zmiany w tym zakresie przyniósł dopiero Akt Konstytucyjny z 1982 r.⁸⁰² Zapisy analogiczne do art. 129 AK 1867 znalazły się w dokumentach wszystkich nowo utworzonych lub włączonych do Kanady prowincji⁸⁰³.

Na mocy art. 129 AK 1867 do Konstytucji Kanady włączono najstarsze dokumenty konstytucyjne wchodzące w skład prawa kolonii, a wydane przez angielskie lub brytyjskie władze⁸⁰⁴.

---

⁷⁹⁹ W tłumaczeniu Osińskiego i Zawislińskiej brakuje ostatniego fragmentu tego artykułu. *Konstytucja Kanady*, s. 76.

⁸⁰⁰ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 272. Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 341-342; A. Dodek, *op. cit.*, s. 370-372.

⁸⁰¹ Art. 7.1 Statutu westminsterskiego stanowił: „Nic w niniejszym akcie nie może być rozumiane jako powodujące uchylene, poprawkę lub zmianę aktów z okresu od 1867 do 1930 r., odnoszących się do Brytyjskiej Ameryki Północnej, ani też do jakiego bądź rozporządzenia, przepisu lub zarządzenia, wydanych na ich podstawie”. *Akt wykonawczy do postanowień...*

⁸⁰² Por. komentarz do nowej procedury zmiany konstytucji stanowiącej Część V AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁸⁰³ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 272. Por. komentarz do art. 5 AK 1867 dotyczący rozwoju terytorialnego Kanady.

⁸⁰⁴ Por. rozdział *Zarys historii konstytucjonalizmu kanadyjskiego* oraz komentarz do art. 52 AK 1982 dotyczący złożoności pojęcia „Konstytucja Kanady” w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

Przekazanie urzędników Kanadzie

130. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, wszyscy urzędnicy poszczególnych prowincji pełniący obowiązki w odniesieniu do spraw innych niż zawarte w uprawnieniach przedmiotowych przekazanych przez niniejszą Ustawę wyłącznie do regulacji legislaturom prowincji są urzędnikami Kanady i nadal pełnią funkcje odpowiednich urzędników w ramach tych samych obciążeń, odpowiedzialności i sankcji tak, jak gdyby Unia nie została utworzona.

Artykuł miał charakter przejściowy i obecnie nie obowiązuje. Jego celem było zapewnienie kontynuacji pełnienia funkcji przez urzędników prowincji, którzy po 1 lipca 1867 r. na mocy nowego podziału władzy stali się urzędnikami federalnymi⁸⁰⁵.

Mianowanie nowych urzędników

131. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, Gubernator Generalny w Radzie może od czasu do czasu, jeśli uzna to za konieczne lub właściwe, mianować urzędników niezbędnych do skutecznego wykonywania postanowień niniejszej Ustawy.

Artykuł upoważniał gubernatora generalnego działającego na podstawie rady Tajnej Rady, czyli gabinetu, do mianowania urzędników w celu wykonywania zapisów Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. Dawał więc konstytucyjną podstawę do tworzenia federalnej służby cywilnej, w tym pierwszego gabinetu. Obecnie uprawnienia te przejął parlament⁸⁰⁶.

Zobowiązania traktatowe

132. Parlamentowi Kanady i rządowi Kanady przysługuje cała władza niezbędna i właściwa dla realizacji zobowiązań Kanady lub dowolnej prowincji jako części Imperium Brytyjskiego, w odniesieniu do państw obcych, wynikających z traktatów między Imperium a państwami obcymi.

Gdy powstawało Dominium Kanady, ojcowie konfederacji nie domagali się niezależności na polu polityki zagranicznej ani prawa do zawierania traktatów z innymi państwami. Zapisy w Akcie Konstytucyjnym z 1867 r. nie przewidywały więc możliwości samodzielnego prowadzenia polityki zagranicznej, a jedynie dawały władzy federalnej (gabinetowi i parlamentowi) uprawnienia niezbędne do

---

⁸⁰⁵ Por. komentarze do art. 91 i 92 AK 1867 dotyczące podziału władzy pomiędzy federację i prowincje.

⁸⁰⁶ A. Dodek, *op. cit.*, s. 92, 373; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 341-342.

realizacji zobowiązań przyjętych przez Imperium Brytyjskie w traktatach z innymi państwami i dotyczących Kanady⁸⁰⁷. W tym zakresie władza federalna miała prawo do implementacji takich traktatów, nawet jeśli dotyczyły uprawnień, które Akt Konstytucyjny z 1867 r. przekazał prowincjom, a więc mimo podziału władzy zawartego w tym dokumencie konstytucyjnym⁸⁰⁸. Taka sytuacja była akceptowana jedynie w początkowej fazie rozwoju Dominium⁸⁰⁹. Po zakończeniu I wojny światowej Ottawa, mimo braku samodzielnej osobowości prawnej na arenie międzynarodowej, podjęła kroki w celu uzyskania zdolności do samodzielnego zawierania umów międzynarodowych. Pierwszym takim dokumentem podpisanym przez Kanadę, ale jeszcze jako część Imperium Brytyjskiego, był traktat wersalski z 1919 r. Samodzielnie Ottawa zawarła w 1923 r. bilateralny układ o połowach halibuta ze Stanami Zjednoczonymi. Kanada rozpoczęła również wysyłanie swoich przedstawicieli za granicę⁸¹⁰.

Rosnąca autonomia na polu międzynarodowym rodziła problemy i spory natury konstytucyjnej, szczególnie związane z podziałem władzy między federację a prowincje. Ponieważ Ustawa o Brytyjskiej Ameryce Północnej nie zawierała zapisów dotyczących prowadzenia polityki zagranicznej przez Ottawę, sądy musiały ustalić nowe zasady. Początkowo przyjęły one interpretację – co stało się szczególnie ważne po uchwaleniu Statutu westminsterskiego w 1931 r.⁸¹¹ – zgodnie z którą to rząd federalny przejął kompetencje w zakresie stosunków zewnętrznych. Uznano, że jest to prerogatywa królewska – w Kanadzie wykonywana przez gubernatora generalnego w radzie, czyli gabinet⁸¹². Przyjęto również, że brak uregulowań dotyczących implementacji traktatów zawieranych samodzielnie przez Kanadę oznacza, że takie kompetencje, na mocy ogólnej klauzuli domniemania kompetencji zawartej w art. 91 AK 1867 (tzw. klauzula POGG)⁸¹³, posiada władza

---

⁸⁰⁷ A. Dodek, *op. cit.*, s. 373; W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 341-342.

⁸⁰⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 273.

⁸⁰⁹ Jednak już w latach 80. XIX w. toczyły się na ten temat debaty w Izbie Gmin. Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 341-342; A. Dodek, *op. cit.*, s. 374.

⁸¹⁰ Na temat ewolucji pozycji Kanady na arenie międzynarodowej i zmian konstytucyjnych por. T. Soroka, *Polityka zagraniczna...*, s. 101-106.

⁸¹¹ Statut westminsterski, ustawa parlamentu brytyjskiego, weszła w życie 11 grudnia 1931 r. i przyznawała sześciu dominium brytyjskim, w tym Kanadzie, pełną suwerenność państwową, znosząc formalne znamiona kanadyjskiej podległości wobec Wielkiej Brytanii. Dominia zyskały własną osobowość prawną na arenie międzynarodowej w pełnym zakresie, co dawało im możliwość zawierania traktatów, wchodzenia w sojusze z innymi państwami, nabywania członkostwa w organizacjach międzynarodowych oraz wysyłania przedstawicieli dyplomatycznych bez potrzeby uzyskiwania formalnej aprobaty Zjednoczonego Królestwa. *Ibidem*, s. 106-107. Por. komentarz do preambuły AK 1867.

⁸¹² I. Wrońska, *Kanadyjski system federalny...*, s. 70.

⁸¹³ Por. komentarz do art. 91 AK 1867.

federalna⁸¹⁴. Interpretacja ta została jednak zakwestionowana przez Komitet Sądowy Tajnej Rady w 1937 r. W sprawie *Labour Conventions* brytyjscy sędziowie, ku zdumieniu środowiska sędziowskiego w Kanadzie, pozostawili prowadzenie polityki zagranicznej, w tym zawieranie traktatów, wyłącznie w gestii gabinetu federalnego, stwierdzili jednak, że art. 132 AK 1867 nie pozwala parlamentowi federalnemu na samodzielne uchwalanie prawa implementującego traktaty w dziedzinach, które są domeną władz prowincji⁸¹⁵. W praktyce oznacza to, że rząd federalny konsultuje z prowincjami materię zawieranych umów międzynarodowych, gdy dotyczy ona zakresu spraw przekazanych na mocy art. 92 AK 1867 (i pozostałych regulujących tę kwestię) prowincjom, a do ich wprowadzenia w życie niezbędna jest aktywność legislacyjna prowincji. Rząd federalny w Kanadzie znajduje się więc w specyficznej sytuacji w zakresie polityki zagranicznej: gabinet federalny nie musi uzyskiwać zgody parlamentu na zawarcie umów międzynarodowych ani ich ratyfikację, ale poszczególne prowincje mogą zablokować ich implementację⁸¹⁶. Niezbędna jest współpraca obu szczebli władzy, aby Kanada mogła zachować wiarygodność w polityce międzynarodowej⁸¹⁷. Prowincje mają również długą tradycję prowadzenia własnych działań na arenie pozakanadyjskiej i ustanawiania swoich przedstawicielstw poza granicami Kraju Klonowego Liścia⁸¹⁸. Por. komentarz do art. 95 AK 1867 dotyczący roli prowincji w odniesieniu do imigracji.

⁸¹⁴ Taką interpretację można znaleźć m.in. w orzeczeniach Komitetu Sądowego Tajnej Rady w sprawie *The Attorney General of Quebec (Appeal No. 84 of 1931) v. The Attorney General of Canada...* Por. W. H. Mc Connell, *op. cit.*, s. 341-342; A. Dodek, *op. cit.*, s. 375-377.

⁸¹⁵ *Canada (AG) v. Ontario (AG)...* Por. W. H. Mc Connell, *op. cit.*, s. 377-378; A. Dodek, *op. cit.*, s. 93. Wieciech uważa, że orzeczenie z 1937 r. było być może najważniejszym rozstrzygnięciem Komitetu Sądowego Tajnej Rady w sprawach kanadyjskich. Dało bowiem możliwość „unieszkodliwienia potężnego narzędzia mogącego posłużyć ekspansji władzy federalnej w sferę jurysdykcji prowincji”. T. Wieciech, *Ustroje federalne...*, s. 157.

⁸¹⁶ Przedstawiciele prowincji niekiedy uczestniczą w negocjacjach takich traktatów; wynika to m.in. z doświadczeń przy negocjacjach umowy z USA *Columbia River Treaty* z 1964 r., gdy brak wcześniejszego porozumienia z władzami Kolumbii Brytyjskiej opóźnił implementację traktatu. W. H. Mc Connell, *op. cit.*, s. 378-382; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 273-274.

⁸¹⁷ Warto pamiętać, że prawo międzynarodowe wymusza na Ottawie przestrzeganie podpisanych przez Kanadę traktatów nawet wtedy, gdy prowincje nie akceptują ich zapisów. Na podstawie art. 27 *Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów* „strona [państwo-sygnatariusz] nie może powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonania przez nią traktatu”. *Konwencja wiedeńska o prawie traktatów*, Dz.U. 90.74.439.

⁸¹⁸ Quebec odznacza się największą spośród kanadyjskich prowincji aktywnością na forum międzynarodowym. Według niektórych ocen jest wręcz najaktywniejszym podmiotem niepaństwowym w polityce światowej. L. Bélanger, *The Changing World Order and Quebec's International Relations: An Analysis of Two Salient Environments*, [w:] *Canada and the New World Order. Facing the New Millennium*, eds. M. J. Tucker, R. B. Blake, P. E. Bryden, Toronto 2000, s. 163. Szerzej na ten temat zob. C. J. Kukucho, *Dismembering Canada? Stephen Harper and the Foreign Relations of Canadian Provinces*, „Review of Constitutional Studies” 2009, Vol. 14,

Używanie języków angielskiego i francuskiego

133. Podczas posiedzeń obu Izb Parlamentu Kanady i obu Izb Legislatury Quebecu każdy ma prawo do posługiwania się językami angielskim i francuskim i oba te języki będą używane w odpowiednich stenogramach i dziennikach tych Izb; oba języki mogą być używane przez każdego lub w dowolnym wystąpieniu przed sądem i procesie sądowym odbywającym się lub przeprowadzanym w sądach Kanady ustanowionych przez niniejszą Ustawę oraz we wszystkich i w każdym sądzie w Quebecu.

Ustawy Parlamentu Kanady i Legislatury Quebecu są sporządzane i publikowane w obu tych językach.

Powyższy artykuł to jedyny zapis Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. dotyczący języka. Zgodnie z nim członkowie parlamentu federalnego i legislatury Quebecu mieli prawo do posługiwania się językiem angielskim lub francuskim. Prawo to uzyskała również pozostała część Dominium Kanady w postępowaniach przed sądami federalnymi lub sądami zlokalizowanymi w Quebecu. Bardzo ograniczone zapisy art. 133 AK 1867 nie ustanawiały jednak oficjalnej dwujęzyczności w Kanadzie⁸¹⁹, a ich zakres był ograniczony do kilku instytucji i sądów na poziomie federalnym oraz w Quebecu⁸²⁰. W praktyce sytuacja wyglądała gorzej; choć na poziomie

---

nr 1, s. 21-52; N. Michaud, *Canada and Quebec on the World Scene*, [w:] *Canada Among Nations 2006. Minorities and Priorities*, eds. A. F. Cooper, D. Rowlands, Montreal 2006, s. 232-247. Na temat roli prowincji w polityce zagranicznej Kanady zob. M. Spaliński, *Polityka zagraniczna Kanady po II wojnie światowej*, Wrocław 1993, s. 26-33. Na temat aktywności międzynarodowej amerykańskich stanów zob. P. Frankowski, *Polityki zewnętrzne stanów amerykańskich w procesie kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Lublin 2014.

⁸¹⁹ W istocie ojcowie konfederacji nie mieli zamiaru wprowadzać dwujęzyczności na wzór istniejącej już wtedy oficjalnie dwujęzycznej Szwajcarii. *The Constitution Act of 1867 and the Language Question*, Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute, University of Ottawa, [online:] https://slmc.uottawa.ca/?q=bnaa_linguistic_question – 10 VII 2015. Na temat historii powiązań zagadnień językowych i polityki por. M. Martel, M. Pâquet, *Speaking Up. A History of Language and Politics in Canada and Quebec*, trans. P. Dumas, Toronto 2012.

⁸²⁰ Należy jednakże pamiętać, że analogiczne do art. 133 AK 1867 zapisy znalazły się w art. 23 Aktu Manitoby z 1870 r. Również Nowy Brunswik jest objęty takimi samymi regulacjami językowymi na podstawie art. 16-19 AK 1982. Do 1988 r. identyczne regulacje (tym razem w związku z zapisami ustawy *Northwest Territories Act* z 1877 r., której art. 110 był analogiczny do art. 133 AK 1867; umieszczono je też w art. 18 w nowej wersji *Northwest Territories Act* z 1886 r.) dotyczyły także prowincji Saskatchewan oraz Alberta. W odpowiedzi na sprawę *Mercury* z 1988 r. obie prowincje uchyliły obowiązywanie tego artykułu. *R. v. Mercury*, [1988] 1 SCR 234. Por. B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 274; *Northwest Territories Act (1877)*, Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute, University of Ottawa, [online:] https://slmc.uottawa.ca/?q=leg_northwest_territories_act – 10 VII 2015.

legislacyjnym wnioski i projekty ustaw – zgodnie z zapisami art. 133 AK 1867 – były tłumaczone na francuski, to niemal wszystkie dokumenty robocze, w tym np. zarządzenia gabinetu (*order in council*), a także wystąpienia większości posłów, były drukowane lub odbywały się wyłącznie w języku angielskim⁸²¹. Oba języki mogły być używane przez osoby przemawiające w czasie debat parlamentarnych, jednak możliwość „używania” języka nie gwarantowała bycia zrozumianym przez inne osoby, a art. 133 AK 1867 nie zapewniał tłumaczenia. W efekcie niektórzy posłowie francuskojęzyczni przez kilka lat nie wypowiadali się w Izbie Gmin, a ci, którzy chcieli być wysłuchani przez większość, przemawiali po angielsku. Sytuacja w parlamencie federalnym zmieniła się dopiero po 1959 r., gdy wprowadzono obowiązek elektronicznego tłumaczenia symultanicznego obrad⁸²². Podobnie sytuacja wyglądała w sądach, których dotyczył art. 133 AK 1867⁸²³. Chociaż można było posługiwać się w nich w mowie i piśmie językiem francuskim lub angielskim, nie było gwarancji, że proces odbędzie się w języku wybranym przez oskarżonego. Nie istniał nawet obowiązek zapewnienia, że podsądny zrozumie, co mówią do niego inni uczestnicy rozprawy czy sam sędzia. Zmiany w tym zakresie wprowadzono dopiero w Akcie Konstytucyjnym z 1982 r., gdy w ramach zapisanego w Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności prawa do sprawiedliwego procesu uwzględniono również prawo do tłumacza (art. 14 AK 1982)⁸²⁴. Obowiązuje ono jednak niezależnie od języka, jakim posługuje się osoba występująca w sądzie, a więc niezależnie od art. 133 AK 1867⁸²⁵.

⁸²¹ Ustawy były zawsze pisane po angielsku, a jedynie tłumaczone na francuski (czasem nieudolnie). Część prawników uważała nawet, że nie jest możliwe prowadzenie legislacji w dwóch językach, gdyż angielski był związany z systemem prawa *common law*, a francuski z systemem kontynentalnym, zbyt mocno różniącymi się od siebie. *The Constitution Act of 1867 and the Language Question*.

⁸²² J. Delisle, *Fifty Years of Simultaneous Interpretation*, „Canadian Parliamentary Review” 2009, Vol. 32, nr 2, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?param=193&art=1333> – 25 VII 2014.

⁸²³ Były to sądy federalne utworzone na mocy art. 101 AK 1867 – obecnie są to Sąd Najwyższy oraz Sąd Federalny i Federalny Sąd Apelacyjny, Sąd Podatkowy i Apelacyjny Sądy Wojskowy. Dotyczy to oczywiście również sądów w prowincji Quebec: Sądu Apelacyjnego, Sądu Wyższego oraz sądów prowincji (por. art. 92(14) AK 1867). Regulacje językowe w sądach Nowego Brunswiku są analogiczne, jednak wprowadzono je na podstawie zapisów Aktu Konstytucyjnego z 1982 r. Prawo stanowione wprowadziło dwujęzyczność w sądach w: Ontario, Saskatchewan i w ograniczonym zakresie w Albercie. Parliament of Canada, *Bilingualism in the Federal Courts*, 2013, [online:] <http://www.parl.gc.ca/content/lop/researchpublications/2011-40-e.htm#a1> – 25 VII 2014.

⁸²⁴ *Ibidem*. Por. komentarz do art. 14 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁸²⁵ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 276. Warto również pamiętać, że obecnie w ramach procedury kryminalnej, którą reguluje władza federalna (na mocy art. 91(27) AK 1867), podejrzany i oskarżony może używać języka angielskiego albo francuskiego i być sądzony w języku, który wybierze.

Artykuł 133 nie blokował możliwości rozszerzenia jego zapisów przez żaden poziom władz. Takim rozszerzeniem stała się ustawa o dwujęzyczności na poziomie federalnym (*Official Languages Act*) z 1969 r.⁸²⁶ Konstytucyjne uregulowanie dwujęzyczności zostało zapisane w Akcie Konstytucyjnym z 1982 r.⁸²⁷

Interesujące są również zmagania władz prowincji Quebec z art. 133 AK 1867. W 1977 r. legislatura Quebecu uchwaliła ustawę Karta praw języka francuskiego (*La charte de la langue française*), która ustanawiała język francuski jedynym oficjalnym językiem w tej prowincji, włączając w to „legislaturę i sądy” i stwierdzając, że ustawy mają być wydawane jedynie po francusku (art. 7-13). Sąd Najwyższy uznał te zapisy za niekonstytucyjne – łamiące art. 133 AK 1867, który nie może być jednostronnie zmieniany przez Quebec – w sprawie *Attorney General of Quebec v. Blaikie* z 1979 r.⁸²⁸ Quebec w tym samym roku uchwalił ponownie Kartę w obu językach, ale pozostawił art. 7-13 niezmienione⁸²⁹. Dopiero w 1993 r. kolejna poprawka do Karty wprowadziła zmiany zgodne z orzeczeniem Sądu Najwyższego: ustawy w Quebecu są dwujęzyczne, a w sądach można używać obu języków, zgodnie z zapisami art. 133 AK 1867⁸³⁰. Dwujęzyczność nie dotyczy jednak władz miejskich w Quebecu, tworzonych samodzielnie przez prowincje, co potwierdził Sąd Najwyższy w 1981 r.⁸³¹

Podobnie interesująca z punktu widzenia konstytucyjnego jest historia stosowania art. 133 AK 1867 w Manitobie. Zapisy analogiczne do art. 133 AK 1867 znalazły się w art. 23 Aktu Manitoby z 1870 r. tworzącym tę prowincję⁸³². W 1890 r. legislatura Manitoby uchwaliła ustawę o językach urzędowych, która ustanawiała

---

Wszystkie sądy, które zajmują się sprawami kryminalnymi na poziomie federalnym lub prowincji, są dwujęzyczne.

⁸²⁶ Prawo to uznał w 1974 r. Sąd Najwyższy Kanady. *Jones v. A.G. of New Brunswick*, [1975] 2 SCR 182. Obecnie jest to potwierdzone również w art. 16(3) AK 1982. Por. komentarz do tego artykułu w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁸²⁷ Art. 16-19 AK 1982 są analogiczne do zapisów art. 133 AK 1867 w odniesieniu do parlamentu federalnego i sądów oraz do legislatury i sądów Nowego Brunszwiku. Nie został w nich jednak wymieniony Quebec. Art. 20 AK 1982 zawiera gwarancję prawa komunikowania się z federalnymi instytucjami rządowymi na poziomie centralnym i lokalnym Kanady oraz urzędami wchodzącymi w skład rządu i legislatury Nowego Brunszwiku w obu oficjalnych językach. Art. 21-22 AK 1982 chronią istniejące przed 1982 r. prawa i przywileje językowe – zarówno te dotyczące języka angielskiego i francuskiego, jak i innych języków. Art. 23 AK 1982 chroni zaś prawa edukacyjne mniejszości językowych. Por. komentarze do art. 16-23 AK 1982 w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*.

⁸²⁸ *Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1979] 2 SCR 1016.

⁸²⁹ Canada. Gouvernement du Québec, Office québécois de la langue française, *Chronologie de la législation linguistique au Québec*, 2002, [online:] <http://www.oqlf.gouv.qc.ca/charte/reperes/reperes.html> – 25 VII 2014.

⁸³⁰ Obecnie obowiązująca wersja: *Charter of the French Language*, RSQ, c. C-11.

⁸³¹ *Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1981] 1 SCR 312.

⁸³² *Manitoba Act, 1870...*

angielski jedynym językiem używanym do wydawania ustaw, prowadzenia stenogramów i dzienników urzędowych oraz w sądach⁸³³. Mimo że już w XIX w. sądy uznawały te zapisy za niezgodne z konstytucją, władze Manitoby nie zrobiły nic, aby je zmienić⁸³⁴. Dopiero wyrok Sądu Najwyższego z 1979 r. w sprawie *Attorney General of Manitoba v. Forest*, obligujący prowincję do przywrócenia praw językowych zawartych w art. 23 Aktu Manitoby, wywołał reakcję władz prowincji⁸³⁵. Wymóg ten Sąd Najwyższy potwierdził w 1985 r. w opinii *Reference Manitoba Language Right*. Stwierdził wtedy, iż jednojęzyczne anglojęzyczne ustawy są nieobowiązujące, gdyż naruszają art. 133 Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. i art. 23 Aktu Manitoby z 1870 r.⁸³⁶ Jednak aby uniknąć „próżni prawnej”, Sąd zdecydował się na odroczenie tej decyzji do końca 1988 r. w przypadku niektórych ustaw i do 1990 r. dla pozostałych, aby dać czas na ich przetłumaczenie, ponowne uchwalenie i opublikowanie. Wszystkie nowo wydane ustawy musiały być dwujęzyczne⁸³⁷. Od tego czasu język francuski jest oficjalnym językiem w legislaturze oraz sądach Manitoby, ale dwujęzyczność w organach władzy wykonawczej została wprowadzona dopiero w 1999 r.⁸³⁸

Ontario i Quebec

Mianowanie urzędników władzy wykonawczej w Ontario i Quebecu

134. Dopóki legislatury Ontario i Quebecu nie postanowią inaczej, Wicegubernatorzy w Ontario i w Quebecu aktami opatrzonymi Wielką Pieczęcią odpowiedniej prowincji powołują urzędników do sprawowania poniższych urzędów: Prokuratora Generalnego, Sekretarza i Archiwisty Prowincji, Skarbnika Prowincji, Komisarza Posiadłości Korony, Komisarza Rolnictwa i Robót Publicznych, a w przypadku Quebecu dodatkowo Głównego Radcę Prawnego i mogą poprzez zarządzenia Wicegubernatora w Radzie od czasu do czasu określać ich obowiązki, a także

⁸³³ Szersze tło sporów frankofonów i anglofonów na kanadyjskich preriach zob. A. Reczyńska, *Braterstwo a bagaż narodowy...*, s. 197-218.

⁸³⁴ Niezgodność z konstytucją wynikała z faktu, iż Akt Manitoby z 1870 r. jest częścią Konstytucji Kanady i nie może być zmieniany samodzielnie przez prowincje. Por. komentarz do art. 52 AK 1982 dotyczący części składowych konstytucji w drugiej części *Przewodnika po konstytucji Kanady*. M. Beaupré, *Judicial Review of the Legislative Process: The Case of Manitoba Language Rights*, „Canadian Parliamentary Review” 1987, Vol. 10, nr 4, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=750&param=123> – 25 VII 2014.

⁸³⁵ *Attorney General of Manitoba v. Forest...*

⁸³⁶ *Re Manitoba Language Rights*, [1985] 1 SCR 721.

⁸³⁷ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 277-278.

⁸³⁸ Na mocy *French Language Services Policy*. Manitoba. Government of Manitoba, *French-Language Services Policy*, 2008, [online:] https://www.gov.mb.ca/fls-slf/pdf/fls_policy.pdf – 10 VIII 2015. Wcześniej, w 1986 r., Sąd Najwyższy w sprawie *Bilodeau v. Attorney General of Manitoba* uznał, że rząd Manitoby nie jest zobowiązany do zapewniania oficjalnych dokumentów, takich jak mandaty za złe parkowanie, w języku francuskim. *Bilodeau v. A.G. (Man.)*, [1986] 1 SCR 449.

IX. Postanowienia różne

funkcje ministerstw, którym przewodniczą lub którym podlegają, oraz ich urzędników i sekretarzy, mogą również powoływać innych i dodatkowych urzędników do sprawowania urzędu i od czasu do czasu określać ich obowiązki, a także funkcje ministerstw, którym przewodniczą lub którym podlegają, oraz ich urzędników i sekretarzy.

Artykuł miał charakter tymczasowy, a jego celem był podział Zjednoczonej Prowincji Kanady na Ontario i Quebec przy zachowaniu działającej administracji. Obecnie zasady powoływania urzędników regulowane są przez ustawy prowincji Ontario i Quebec⁸³⁹.

Władza, obowiązki etc. urzędników władzy wykonawczej

135. Dopóki legislatury Ontario lub Quebecu nie postanowią inaczej, wszystkie uprawnienia, władza, obowiązki, funkcje, odpowiedzialność lub kompetencje, które przed wejściem niniejszej Ustawy w życie przysługiwały lub nałożone były na mocy ustawy, statutu lub rozporządzenia Górnej Kanady, Dolnej Kanady lub Kanady na Prokuratora Generalnego, Generalnego Radcę Prawnego, Sekretarza i Archiwistę Prowincji Kanady, Ministra Finansów, Komisarza Posiadłości Korony, Komisarza Robót Publicznych, Ministra Rolnictwa i Głównego Zarządcę i nie są niezgodne z niniejszą Ustawą przysługują lub zostają nałożone na każdego urzędnika powołanego przez Wicegubernatora na zwolnione stanowisko; Komisarz Rolnictwa i Robót Publicznych ma sprawować obowiązki i funkcje przypisane przed wejściem niniejszej Ustawy w życie na mocy prawa Prowincji Kanada – urzędom Ministra Rolnictwa i Komisarza Robót Publicznych.

Artykuł miał charakter tymczasowy; stanowił, że dopóki legislatury Ontario i Quebecu nie zdecydują inaczej, urzędnicy wymienieni w art. 134 AK 1867 będą posiadali kompetencje wynikające z uregulowań podobnych urzędów Zjednoczonej Prowincji Kanady. Obecnie kwestie te reguluje ustawodawstwo Ontario i Quebecu⁸⁴⁰.

Wielkie Pieczęcie

136. Do czasu wprowadzenia zmiany przez Wicegubernatora w Radzie, Wielkie Pieczęcie Ontario i Quebecu pozostają takie same lub tego samego wzoru jak używane odpowiednio przez prowincje Dolna Kanada i Górna Kanada przed zjednoczeniem w ramach Prowincji Kanada.

Artykuł miał charakter przejściowy i obecnie nie obowiązuje. Wielkie Pieczęcie służą do upewnomoenia oficjalnych dokumentów wydawanych w imieniu

---

⁸³⁹ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 280; A. Dodek, *op. cit.*, s. 94.

⁸⁴⁰ *Ibidem*.

monarchy, w tym powołań członków gabinetu i sędziów. Nowe pieczęcie wprowadzono w Ontario w 1870 r., a w Quebecu w 1869 r. Obecna forma Wielkiej Pieczęci Quebecu obowiązuje od 1979 r.; legislatura samodzielnie wybrała jej wzór, który zawiera 17 lilii burbońskich oraz francuski napis „Grand Sceau du Québec”⁸⁴¹.

Interpretacja ustaw tymczasowych

137. Słowa „i od tej chwili aż do końca następnej sesji Parlamentu” lub słowa o podobnym znaczeniu użyte we wszystkich tymczasowych ustawach Prowincji Kanada, które nie utraciły znaczenia prawnego przed utworzeniem Unii, należy interpretować w sposób obejmujący i odnoszący się do następnej sesji Parlamentu Kanady, jeśli przedmiot sprawy wchodzi w zakres jego kompetencji określonej w niniejszej Ustawie, lub do następnej sesji odpowiednio legislatury Ontario lub Quebecu, jeśli przedmiot sprawy na mocy niniejszej Ustawy wchodzi w zakres ich kompetencji.

Artykuł obecnie nie obowiązuje. Zakładał on, że tymczasowe ustawy wydane przez legislaturę Zjednoczonej Prowincji Kanady pozostawały w mocy do czasu ich zakładanego wygaśnięcia jako ustawy parlamentu federalnego lub legislatur Ontario albo Quebecu (w zależności od kwestii, której dotyczyły)⁸⁴².

Błędne nazwy

138. Użycie słów „Górna Kanada” w miejsce „Ontario” lub „Dolna Kanada” w miejsce „Quebec” w aktach prawnych, pismach urzędowych, postępowaniach, powództwach, dokumentach, sprawach lub rzeczach od utworzenia Unii nie skutkuje ich unieważnieniem.

Artykuł stanowi, że zmiana nazw „Górna Kanada” i „Dolna Kanada” odpowiednio na „Ontario” i „Quebec” nie zmienia ważności żadnych dokumentów zawierających te nazwy.

---

⁸⁴¹ A. Dodek, *op. cit.*, s. 94. Autor błędnie wskazuje, że Quebec posługiwał się jednym wzorem Wielkiej Pieczęci od Konfederacji do 1979 r. Zob. A. Vachon, *Les symboles monarchiques dans les emblèmes du Québec*, „L’Héraldique” 2011, Vol. 2-3, [online:] <http://heraldicsciencetheraldique.com/les-symboles-monarchiques-dans-les-emblegravemes-du-queacutebec.html> – 24 VII 2014.

⁸⁴² W polskim tłumaczeniu absurdalny błąd: „do końca dziesięciu następnych sesji”. *Konstytucja Kanady*, s. 78.

IX. Postanowienia różne

Proklamacje wydane przed utworzeniem Unii ze skutkiem prawnym po jej utworzeniu

139. Każda proklamacja opatrzona Wielką Pieczęcią Prowincji Kanada wydana przed utworzeniem Unii, która wejdzie w życie po utworzeniu Unii, a odnosząca się do tej Prowincji lub do Dolnej Kanady lub Górnej Kanady oraz sprawy i kwestie w niej zawarte pozostają w mocy i mają skutek tak, jakby Unia nie została utworzona.

Artykuł miał charakter przejściowy i zapewniał obowiązywanie po 1 lipca 1867 r. proklamacji Zjednoczonej Prowincji Kanady wydanych przed zawarciem unii.

Proklamacje wydane po utworzeniu Unii

140. Każda proklamacja opatrzona Wielką Pieczęcią Prowincji Kanada na podstawie dowolnej ustawy legislatury tej prowincji, a odnosząca się do Prowincji Kanada, Dolnej Kanady lub Górnej Kanady, niewydana przed utworzeniem Unii, może zostać wydana przez Wicegubernatora Ontario lub Quebecu i opatrzona Wielką Pieczęcią odpowiedniej prowincji, jeśli jej materia tego wymaga; po wydaniu takiej proklamacji kwestie i sprawy w niej zawarte pozostają w mocy i mają skutek w Ontario i Quebecu tak, jakby Unia nie została utworzona.

Artykuł miał charakter przejściowy i umożliwiał wydanie proklamacji na podstawie ustaw uchwalonych przez legislaturę Zjednoczonej Prowincji Kanady przed zawarciem unii.

Zakłady karne

141. Dopóki Parlament Kanady nie postanowi inaczej, zakłady karne Prowincji Kanada pozostają zakładami karnymi Ontario i Quebecu.

Artykuł miał charakter tymczasowy i obecnie nie obowiązuje. Zarządzanie zakładami karnymi (*penitentiaries*) jest regulowane przez ustawodawstwo federalne, m.in. ustawę *Corrections and Conditional Release Act* z 1992 r.⁸⁴³ Na temat różnic w zarządzaniu zakładami karnymi i więzieniami poprawczymi por. komentarze do art. 91(28) i 92(6) AK 1867.

Arbitraż w sprawie długów etc.

142. Podział i uregulowanie długów, kredytów, obciążeń, mienia i aktywów Górnej Kanady i Dolnej Kanady zostaną rozstrzygnięte w drodze arbitrażu przez

---

⁸⁴³ *Corrections and Conditional Release Act*, SC 1992, c. 20.

trzech arbitrów, z których jednego wybiera Rząd Ontario, drugiego Rząd Quebecu, a trzeciego Rząd Kanady; wyboru arbitrów nie można dokonać, zanim nie zbiorą się Parlament Kanady i legislatury Ontario i Quebecu, a arbiter wybrany przez Rząd Kanady nie może zamieszkiwać ani w Ontario, ani w Quebecu.

Artykuł miał charakter przejściowy; po dokonaniu podziału aktywów i pasywów między Ontario i Quebec jego zapisy zostały wyczerpane⁸⁴⁴. Por. komentarz do Załącznika 4 AK 1867 oraz art. 113 AK 1867.

Podział stenogramów

143. Gubernator Generalny w Radzie może od czasu do czasu decydować według uznania o przeznaczeniu i przekazaniu odpowiednich rejestrów, ksiąg i dokumentów należących do Prowincji Kanada albo do Ontario, albo do Quebecu i od tego momentu stanowią one własność danej prowincji, a każda ich kopia czy wyciąg, należycie potwierdzone przez urzędnika, któremu powierzono oryginały, są honorowane jako dowody.

Artykuł miał charakter przejściowy, a jego zapisy zostały zrealizowane.

Ustanawianie okręgów miejskich w Quebecu

144. Wicegubernator Quebecu może od czasu do czasu przez proklamację opatrzoną Wielką Pieczęcią Prowincji, wchodzącą w życie w dniu przez nią określonym, ustanawiać miejscowości w tych częściach prowincji Quebec, w których nie były one ustanowione, oraz wyznaczać ich granice i obszar.

Władze Quebecu mogą ustanawiać jednostki samorządu lokalnego na terenie tej prowincji, w tym te określane w art. 144 jako „miejscowości” (*townships*)⁸⁴⁵.

---

⁸⁴⁴ Arbitrażu dokonano w 1870 r. Dalsze spory rozstrzygnął Sąd Najwyższy w orzeczeniu w sprawie *Attorney-General of Ontario v. Attorney-General of Canada*, [1907] 39 SCR 14.

⁸⁴⁵ Por. komentarz do art. 92(8) AK 1867 dotyczący zwierzchności prowincji nad samorządem lokalnym oraz komentarz do Załącznika 2 AK 1867.

X. Kolej międzykolejowa

---

145. Uchylony.

Artykuł spisywał ustalenia poczynione na konferencjach konstytucyjnych przed powstaniem Dominium Kanady⁸⁴⁶. Budowa kolei międzykolejowej (Intercolonial Railway) łączącej prowincje nadatlantyckie z Ontario i Quebeciem była jednym z warunków wejścia prowincji nadatlantyckich do konfederacji⁸⁴⁷. Połączenie kolejowe powstawało etapami (niektóre zakończono jeszcze przed Konfederacją), a budowę kluczowego odcinka między Nową Szkocją (Halifax) a Quebeciem (Rivière-du-Loup), która na podstawie zapisów tego artykułu miała rozpocząć się w ciągu sześciu miesięcy od zawarcia unii, ukończono w 1876 r.⁸⁴⁸ Późniejsza ekspansja pozwoliła na połączenie Cape Breton oraz Wyspy Księcia Edwarda z Montrealem. Od 1919 r. kolej Intercolonial stała się częścią Canadian National Railways, drugiej transkanadyjskiej linii kolejowej⁸⁴⁹. Zapisy tego artykułu zostały więc zrealizowane, a jego treść usunięto w 1893 r. na mocy ustawy rewizyjnej⁸⁵⁰.

XI. Przyjęcie innych kolonii

Prawo do przyjęcia Nowej Fundlandii i innych terenów do Unii

146. Słusznym prawem Królowej jest, zgodnie z radą Wielce Szanownej Tajnej Rady Jej Wysokości i na podstawie adresu obu Izb Parlamentu Kanady i izb odpowiednich legislatur kolonii lub prowincji Nowa Fundlandia, Wyspa Księcia Edwarda i Kolumbia Brytyjska, przyjęcie tych kolonii lub prowincji lub którejsz z nich do Unii

---

⁸⁴⁶ Na temat procesu powstawania Kanady, w tym konferencji konstytucyjnych, zob. M. Gabrys, *Polityka wewnętrzna...*, s. 16-19.

⁸⁴⁷ Warunek ten został zapisany pod nr. 68 w ramach 72 rezolucji powstałych na konferencji konstytucyjnej w Quebecu w 1864 r., a stanowiących szkielet uregulowań konstytucyjnych nowo planowanego Dominium Kanady. Por. *1864 Quebec Conference...* Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 394-397. Na temat znaczenia transportu dla gospodarki Kanady zob. H. A. Innis, *Transportation as a Factor in Canadian Economic History (1931)*, [w:] *Państwo i społeczeństwo...*, s. 151-162.

⁸⁴⁸ B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 282-283.

⁸⁴⁹ *Intercolonial Railway National Historic Event*, 2012, [online:] http://www.pc.gc.ca/apps/dfhd/page_nhs_eng.aspx?id=1605 – 24 VII 2014. O historii kolei Intercontinental zob. K. Cruikshank, *The People's Railway: The Intercolonial Railway and the Canadian Public Enterprise Experience*, „Acadiensis” 1986, Vol. 16, nr 1, s. 78-100.

⁸⁵⁰ *Statute Law Revision Act, 1893...* Por. A. Dodek, *op. cit.*, s. 97.

oraz, na podstawie adresu obu Izb Parlamentu Kanady, przyjęcie do Unii Ziemi Ruperta i Terytorium Północno-Zachodniego lub któregoś z nich, na warunkach i zasadach określonych każdorazowo w adresie przy przystąpieniu i jakie Królowa uzna za stosowne zatwierdzić, z uwzględnieniem postanowień niniejszej Ustawy; przepisy wszystkich rozporządzeń królewskich w Radzie w tej kwestii wchodzi w życie tak, jakby zostały uchwalone przez Parlament Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii.

Wszystkie obszary wymienione w tym artykule są obecnie częściami Kanady⁸⁵¹. Włączenie Nowej Fundlandii na podstawie tego artykułu było niemożliwe, gdyż nie posiadała własnej legislatury (rozwiązanej w 1934 r.), dlatego kolonia ta została przyjęta na podstawie ustawy *British North America Act* z 1949 r., która w 1982 r. została przemianowana na Akt Nowej Fundlandii⁸⁵².

Reprezentacja Nowej Fundlandii i Wyspy Księcia Edwarda w Senacie

147. W przypadku przyłączenia Nowej Fundlandii i Wyspy Księcia Edwarda lub tylko jednej z nich, każda zostanie upoważniona do reprezentacji w Senacie Kanady przez 4 członków i (niezależnie od postanowień zawartych w niniejszej Ustawie) w przypadku przyłączenia Nowej Fundlandii podstawowa liczba senatorów ma wynosić 76, a ich maksymalna liczba 82; lecz w przypadku przyłączenia Wyspy Księcia Edwarda należy uznać ją jako wchodzącą w skład trzeciego z czterech regionów, na które podzielona została Kanada na mocy niniejszej Ustawy w odniesieniu do sposobu mianowania Senatu i odpowiednio, po przyłączeniu Wyspy Księcia Edwarda, bez względu na to, czy Nowa Fundlandia zostanie przyłączona czy też nie, reprezentacja Nowego Brunszwiku i Nowej Szkocji w Senacie zostanie po wystąpieniu wakatu zredukowana odpowiednio z 12 do 10 członków i reprezentacja każdej z tych prowincji nie może zostać zwiększona w żadnym przypadku powyżej 10, z wyjątkiem postanowień wydanych na mocy niniejszej Ustawy o mianowaniu dodatkowych 3 lub 6 senatorów na polecenie Królowej.

Zapisy tego artykułu obecnie nie obowiązują. Zostały one zastąpione aktami prawnymi, na podstawie których do Kanady włączono Wyspę Księcia Edwarda (1873)⁸⁵³ i Nową Fundlandię (1949)⁸⁵⁴. To na ich podstawie Nowa Fundlandia otrzymała 6 senatorów w 1949 r. Wyspa Księcia Edwarda na podstawie zapisów artykułu 147 AK 1867 otrzymała w 1873 r. 4 senatorów⁸⁵⁵. Dodatkowo Akt Konstytucyjny z 1915 r., na mocy którego utworzono czwarty, zachodni, region w nomi-

⁸⁵¹ Daty włączania poszczególnych części por. komentarz do art. 5 AK 1867.

⁸⁵² *Newfoundland Act...*; B. W. Reesor, *op. cit.*, s. 283-284.

⁸⁵³ *Prince Edward Island Terms of Union...*

⁸⁵⁴ *Newfoundland Act...*

⁸⁵⁵ A. Dodek, *op. cit.*, s. 98.

XI. Przyjęcie innych kolonii

nacjach senackich, zwiększył liczbę senatorów do 96⁸⁵⁶. Ustawa ta zawierała także zapisy o 6 – a nie 4 – dodatkowych senatorach w razie przyjęcia Nowej Fundlandii, co podnosiło ogólną ich liczbę do 102⁸⁵⁷.

---

⁸⁵⁶ *Constitution Act, 1915...*

⁸⁵⁷ Por. komentarze do art. 21, 22 i 26 AK 1867.

Załącznik 1

Załącznik 1 był uzupełnieniem art. 40 AK 1867 i 70 AK 1867 i obecnie ma rolę wyłącznie historyczną, gdyż okręgi wyborcze i ich liczbę określa ustawodawstwo prowincji Ontario⁸⁵⁶.

Okręgi wyborcze w Ontario

A. Istniejące podziały wyborcze

Hrabstwa

1. Prescott.
2. Glengarry.
4. Dundas.
5. Russell.
7. Prince Edward.
8. Halton.
9. Essex.

Podokręgi wyborcze w hrabstwach

10. North Riding w Lanark.
11. South Riding w Lanark.
12. North Riding w Leeds i North Riding w Grenville.

---

⁸⁵⁶ Aktualne okręgi wyborcze Ontario wyznacza ustawa *Representation Act, 2015*, SO 2015, c. 31, Sched. 1. Okręgi wyborcze parlamentu federalnego oraz legislatury prowincji Ontario w dużym stopniu pokrywają się, z wyjątkiem obszarów na północy prowincji, gdzie w wyborach prowincjonalnych jest więcej okręgów. Ch. Young, *Ontario Getting 14 New MPPs to Match Federal Ridings Plus a Bonus MPP in the North*, „National Post” 2015, 3 VI, [online:] <http://nationalpost.com/news/politics/ontario-will-match-most-federal-riding-changes-gets-15-new-electoral-districts> – 10 VII 2015. Por. komentarz do art. 40 i 70 AK 1867. Historyczne wyniki wyborów federalnych w poszczególnych okręgach wyborczych Kanady (wraz ze zmianami nazw i granic poszczególnych okręgów) można znaleźć na stronach internetowych parlamentu federalnego. Parliament of Canada, *History of Federal Ridings since 1867*, Library of Parliament, 2015, [online:] <http://www.res.parl.gc.ca/About/Parliament/FederalRidingsHistory/hfer.asp?Language=E&Search=Rres&ridProvince=9&submit1=Search> – 10 XII 2015. Obecnie istnieją 444 municypalitety w Ontario, a rodzaje wspólnot lokalnych w Ontario określa ustawa *Municipal Act, 2001*, SO 2001, c. 25. Por. komentarz do art. 92(8) AK 1867.

W tłumaczeniu nazw okręgów wyborczych, poszczególnych części podziałów wyborczych oraz miejscowości i innych wariantów samorządów lokalnych opieram się na zasadach opisanych w komentarzach do art. 40, 41 i 92(8) AK 1867.

Załącznik 1

13. South Riding w Leeds.
14. South Riding w Grenville.
15. East Riding w Northumberland.
16. West Riding w Northumberland (z wyłączeniem South Monaghan).
17. East Riding w Durham.
18. West Riding w Durham.
19. North Riding w Ontario.
20. South Riding w Ontario.
21. East Riding w York.
22. West Riding w York.
23. North Riding w York.
24. North Riding w Wentworth.
25. South Riding w Wentworth.
26. East Riding w Elgin.
27. West Riding w Elgin.
28. North Riding w Waterloo.
29. South Riding w Waterloo.
30. North Riding w Brant.
31. South Riding w Brant.
32. North Riding w Oxford.
33. South Riding w Oxford.
34. East Riding w Middlesex.

Miasta wraz z ich częściami oraz miasteczka

35. West Toronto.
36. East Toronto.
37. Hamilton.
38. Ottawa.
39. Kingston.
40. London.
41. Town of Brockville wraz z dołączonym Township of Elizabethtown.
42. Town of Niagara wraz z dołączonym Township of Niagara.
43. Town of Cornwall wraz z dołączonym Township of Cornwall.

B. Nowe podziały wyborcze

44. Tymczasowy okręg sądowy Algoma.

Hrabstwo Bruce, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio North Riding i South Riding:

45. North Riding hrabstwa Bruce składa się z: Township of Bury, Township of Lindsay, Township of Eastnor, Township of Albermarle, Township of Amable, Township of Arran, Township of Bruce, Township of Elderslie, Township of Saugeen i Village of Southampton.

46. South Riding hrabstwa Bruce składa się z: Township of Kincardine (włączając w to Village of Kincardine), Township of Greenock, Township of Brant, Township of Huron, Township of Kinloss, Township of Culross i Township of Carrick.

Hrabstwo Huron, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio North Riding i South Riding:

47. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Ashfield, Township of Wawanosh, Township of Turnberry, Township of Howick, Township of Morris, Township of Grey, Township of Colborne, Township of Hullett, włączając w to Village of Clinton i Village of Mckillop.

48. South Riding hrabstwa składa się z: Town of Goderich i Township of Goderich, Township of Tuckersmith, Township of Stanley, Township of Hay, Township of Usborne i Township of Stephen.

Hrabstwo Middlesex, podzielone na trzy podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio North Riding, West Riding i East Riding:

49. North Riding hrabstwa składa się z: Township of McGillivray i Township of Biddulph (wzięte z hrabstwa Huron), Township of Williams East, Township of Williams West, Township of Adelaide i Township of Lobo.

50. West Riding hrabstwa składa się z: Township of Delaware, Township of Carradoc, Township of Metcalfe, Township of Mosa, Township of Ekfrid i Village of Strathroy. [East Riding składa się z miejscowości obecnie w niej zawartych i jest wyznaczona jak obecnie.]

51. Hrabstwo Lambton składa się z: Township of Bosanquet, Township of Warwick, Township of Plympton, Township of Sarnia, Township of Moore, Township of Enniskillen, Township of Brooke i Town of Sarnia.

52. Hrabstwo Kent składa się z: Township of Chatham, Township of Dover, Township of East Tilbury, Township of Romney, Township of Raleigh, Township of Harwich i Town of Chatham.

53. Hrabstwo Bothwell składa się z: Township of Sambra, Township of Dawn i Township of Euphemia (wziętych z hrabstwa Lambton), Township of Zone, Township of Camden wraz z Gore, Township of Orford i Township of Howard (wziętych z hrabstwa Kent).

Hrabstwo Grey, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio South Riding i North Riding:

54. South Riding hrabstwa składa się z: Township of Bentinck, Township of Glenelg, Township of Artemesia, Township of Osprey, Township of Normanby, Township of Egremont, Township of Proton i Township of Melancthon.

55. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Collingwood, Township of Euphrasia, Township of Holland, Township of Saint-Vincent, Township of Sydenham, Township of Sullivan, Township of Derby, Township of Keppel, Township of Sarawak, Township of Brooke i Town of Owen Sound.

Hrabstwo Perth, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio South Riding i North Riding:

56. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Wallace, Township of Elma, Township of Logan, Township of Ellice, Township of Mornington, Township of North Easthope i Town of Stratford.
57. South Riding hrabstwa składa się z: Township of Blanchard, Township of Downie, Township of South Easthope, Township of Fullarton, Township of Hibbert, Village of Mitchell i Village of Ste. Marys.

Hrabstwo Wellington, podzielone na trzy podokręgi wyborcze nazwane odpowiednio North Riding, South Riding i Centre Riding:

58. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Amaranth, Township of Arthur, Township of Luther, Township of Minto, Township of Maryborough, Township of Peel i Village of Mount Forest.
59. Centre Riding hrabstwa składa się z: Township of Garafraxa, Township of Erin, Township of Eramosa, Township of Nichol, Township of Pilkington, Village of Fergus i Village of Elora.
60. South Riding hrabstwa składa się z: Town of Guelph, Township of Guelph i Township of Puslinch.

Hrabstwo Norfolk, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio South Riding i North Riding:

61. South Riding hrabstwa składa się z: Township of Charlotteville, Township of Houghton, Township of Walsingham i Township of Woodhouse wraz z Gore.
62. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Middleton, Township of Townsend, Township of Windham i Town of Simcoe.
63. Hrabstwo Haldimand składa się z: Township of Oneida, Township of Seneca, Township of Cayuga North, Township of Cayuga South, Township of Raynham, Township of Walpole i Township of Dunn.
64. Hrabstwo Monck składa się z: Township of Canborough, Township of Moulton, Township of Sherbrooke i Village of Dunnville (wziętych z hrabstwa Haldimand), Township of Caister i Township of Gainsborough (wziętych z hrabstwa Lincoln), Township of Pelham i Township of Wainfleet (wziętych z hrabstwa Welland).
65. Hrabstwo Lincoln składa się z: Township of Clinton, Township of Grantham, Township of Grimsby, Township of Louth i Town of St. Catharines.
66. Hrabstwo Welland składa się z: Township of Bertie, Township of Crowland, Township of Humberstone, Township of Stamford, Township of Thorold, Township of Willoughby, Village of Chippewa, Village of Clifton, Village of Fort Erie, Village of Thorold i Village of Welland.
67. Hrabstwo Peel składa się z: Township of Chinguacousy, Township of Toronto, Gore of Toronto, Village of Brampton i Village of Streetsville.

68. Hrabstwo Cardwell składa się z: Township of Albion i Township of Caledon (wziętych z hrabstwa Peel), Township of Adjala i Township of Mono (wziętych z hrabstwa Simcoe).

Hrabstwo Simcoe, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazwane odpowiednio South Riding i North Riding:

69. South Riding hrabstwa składa się z Township of West Gwillimbury, Township of Tecumseth, Township of Innisfil, Township of Essa, Township of Tosorontio, Township of Mulmur i Village of Bradford.

70. North Riding hrabstwa składa się z Township of Nottawasaga, Township of Sunnidale, Township of Vespra, Township of Flos, Township of Oro, Township of Medonte, Township of Orillia i Township of Matchedash, Township of Tiny i Township of Tai, Township of Balaklava i Township of Robinson, i Town of Barrie i Town of Collingwood.

Hrabstwo Victoria, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio South Riding i North Riding:

71. South Riding hrabstwa składa się z: Township of Ops, Township of Mariposa, Township of Emily, Township of Verulam i Town of Lindsay.

72. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Anson, Township of Bexley, Township of Carden, Township of Dalton, Township of Digby, Township of Eldon, Township of Fenelon, Township of Hindon, Township of Laxton, Township of Lutterworth, Township of Macaulay, Township of Draper, Township of Sommerville, Township of Morrison, Township of Muskoka, Township of Monck i Township of Watt (wziętych z hrabstwa Simcoe) oraz innych wytyczonych obszarów leżących na północ od North Riding.

Hrabstwo Peterborough, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio West Riding i East Riding:

73. West Riding hrabstwa składa się z: Township of South Monaghan (wziętego z hrabstwa Northumberland), Township of North Monaghan, Township of Smith, Township of Ennismore i Town of Peterborough.

74. East Riding hrabstwa składa się z: Township of Asphodel, Township of Belmont, Township of Methuen, Township of Douro, Township of Dummer, Township of Galway, Township of Harvey, Township of Minden, Township of Stanhope, Township of Dysart, Township of Otonabee, Township of Snowden, Village of Ashburnham i innych wytyczonych obszarów leżących na północ od East Riding.

Hrabstwo Hastings, podzielone na trzy podokręgi wyborcze nazywane odpowiednio West Riding, East Riding i North Riding:

75. West Riding hrabstwa składa się z: Town of Belleville, Township of Sydney i Village of Trenton.

76. East Riding hrabstwa składa się z: Township of Thurlow, Township of Tyendinaga i Township of Hungerford.

77. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Rawdon, Township of Huntingdon, Township of Madoc, Township of Elzevir, Township of Tudor, Township of Marmora, Township of Lake, Village of Stirling, i innych wytyczonych obszarów leżących na północ od North Riding.
78. Hrabstwo Lennox składa się z: Township of Richmond, Township of Adolphustown, Township of North Fredericksburg, Township of South Fredericksburg, Township of Ernest Town, Township of Amherst Island i Village of Napanee.
79. Hrabstwo Addington składa się z: Township of Camden, Township of Portland, Township of Sheffield, Township of Hinchinbrooke, Township of Kaladar, Township of Kennebec, Township of Olden, Township of Oso, Township of Anglesea, Township of Barrie, Township of Clarendon, Township of Palmerston, Township of Effingham, Township of Abinger, Township of Miller, Township of Canonto, Township of Denbigh, Township of Loughborough i Township of Bedford.
80. Hrabstwo Frontenac składa się z: Township of Kingston, Township of Wolfe Island, Township of Pittsburg, Township of Howe Island i Township of Storrington.

Hrabstwo Renfrew, podzielone na dwa podokręgi wyborcze nazwane odpowiednio South Riding i North Riding:

81. South Riding hrabstwa składa się z: Township of McNab, Township of Bagot, Township of Blithfield, Township of Brougham, Township of Horton, Township of Admas-ton, Township of Grattan, Township of Matawatchan, Township of Griffith, Town-ship of Lyndoch, Township of Raglan, Township of Radcliffe, Township of Brudenell, Township of Sebastopol, Village of Arnprior i Village of Renfrew.
82. North Riding hrabstwa składa się z: Township of Ross, Township of Bromley, Town-ship of Westmeath, Township of Stafford, Township of Pembroke, Township of Wilberforce, Township of Alice, Township of Petawawa, Township of Buchanan, Township of South Algona, Township of North Algona, Township of Fraser, Town-ship of McKey, Township of Wylie, Township of Rolph, Township of Head, Township of Maria, Township of Clara, Township of Haggerty, Township of Sherwood, Town-ship of Burns, Township of Richards i innych wytyczonych obszarów leżących na północny zachód od North Riding.

Każde miasteczko i inkorporowana gmina istniejąca przed utworzeniem Unii niewy-mienione w niniejszym załączniku są uważane za część hrabstwa lub okręgu wybor-czego, w którym są położone.

Załącznik 2

Załącznik 2 określający 12 specjalnych okręgów wyborczych w Quebecu był uzupełnieniem art. 80 AK 1867 i obecnie wyczerpał swoją rolę konstytucyjną. Został zastąpiony przez ustawodawstwo prowincji Quebec⁸⁵⁷.

Specjalnie ustalone okręgi wyborcze w Quebecu

Hrabstwa

Pontiac.
Ottawa.
Argenteuil.
Huntingdon.
Missisquoi.
Brome.
Shefford.
Stanstead.
Compton.
Wolfe and Richmond.
Megantic.
Town of Sherbrooke.

---

⁸⁵⁷ *National Assembly Act...* Por. komentarze do art. 40, 71, 80 i 92(8) AK 1867.

Załącznik wymienia obiekty publiczne i mienie przechodzące na własność federacji zgodnie z art. 108 AK 1867⁸⁵⁸. Por. komentarz do art. 91(9) i 91(10) AK 1867.

Obiekty publiczne i mienie w prowincjach stające się własnością Kanady

1. Kanały, łącznie z przyległą ziemią i uzyskiwaną z nich energią wodną.
2. Porty będące własnością publiczną.
3. Latarnie morskie, falochrony i wyspa Sable Island.
4. Parowce, pogłębiarki i statki będące własnością publiczną.
5. Regulacje rzek i jezior.
6. Koleje, akcje kolei, hipoteki i inne długi należne kompaniom kolejowym.
7. Drogi wojskowe.
8. Urzędy celne, urzędy pocztowe i wszystkie inne budynki publiczne, z wyjątkiem przekazanych przez rząd Kanady do użytku legislaturom i rządowi prowincji.
9. Mienie przekazane przez rząd imperialny i znane jako mienie wojskowe.
10. Zbrojownie, koszary, odzież wojskowa, uzbrojenie wojenne i ziemia przeznaczona generalnie na cele publiczne.

---

⁸⁵⁸ Por. W. H. McConnell, *op. cit.*, s. 346-347.

Załącznik 4

Załącznik wymienia aktywa (różnego rodzaju instytucje oraz fundusze) przechodzące pod wspólną własność Quebecu i Ontario zgodnie z art. 113 AK 1867. Obie prowincje podzieliły wymienione mienie na podstawie jego lokalizacji oraz w wyniku arbitrażu rozstrzygniętego już po zawarciu unii⁸⁵⁹.

Aktywa stające się wspólną własnością Ontario i Quebecu

Upper Canada Building Fund.
Zakłady dla umysłowo chorych.
Normal School.

⁸⁵⁹ Por. komentarz do art. 142 AK 1867 w sprawie arbitrażu. Normal School była szkołą dla nauczycieli szkół podstawowych, założoną w Toronto w 1847 r. przez Egertona Ryersona. Nazwa odnosiła się do „norm” właściwych dla profesji nauczyciela, których uczyli się przyszli wykonawcy tego zawodu. Po wielokrotnych przekształceniach i zmianach nazwy obecnie stała się częścią Ontario Institute for Studies in Education (część University of Toronto). Fragmenty oryginalnego budynku mieszczącego Normal School są obecnie częścią jednego z budynków Ryerson University. *The Old Toronto Normal School on Gould St.*, Historic Toronto, [online:] <https://tayloronhistory.com/2014/02/22/torontos-architectural-gemsthe-old-toronto-normal-school-on-gould-st/> – 10 XII 2015; S. Virag, *Feature from the Collections: Looking Back at the History of the Normal School Building – Part Two*, Ryerson University Library and Archives, 2013, [online:] <https://library.ryerson.ca/asc/2013/04/feature-from-the-collections-looking-back-at-the-history-of-the-normal-school-building-part-two/> – 10 III 2015. Na wzór Normal School utworzono podobne szkoły kształcące nauczycieli na periferiach kanadyjskich. Por. A. Reczyńska, *Braterstwo a bagaż narodowy...*, s. 117, 205. Określenie „Law Society, Górna Kanada” odnosi się do Law Society of Upper Canada – powstałej w 1797 r. i istniejącej do dzisiaj instytucji samorządu prawników w Ontario, mającej siedzibę w znanym budynku Osgood Hall w Toronto. Zapisy dotyczące wspólnej własności Law Society Górna Kanada przez Ontario i Quebec, były niejasne i nie zostały wprowadzone w życie. J. Honsberger, *Osgoode Hall. An Illustrated History*, Toronto 2004, s. 197. Więcej zob. C. Moore, *The Law Society of Upper Canada and Ontario's Lawyers, 1797-1997*, Toronto 1997. Royal Institution to skrócona nazwa Royal Institution for the Advancement of Learning – instytucji edukacyjnej powstałej w 1801 r. w Dolnej Kanadzie, która do dzisiaj zarządza McGill University w Montrealu. *The Royal Charter of McGill University*, McGill University, 1998, [online:] <https://www.mcgill.ca/secretariat/charter-statutes/royal> – 10 XII 2015. Agricultural Society, Górna Kanada odnosi się do Provincial Agricultural Association of Upper Canada, organizacji zajmującej się rozwojem nowoczesnego rolnictwa, powstałej w 1846 r. w Toronto. Więcej zob. R. D. Fair, *Gentlemen, Farmers, and Gentlemen Half-Farmers: The Development of Agricultural Societies in Upper Canada 1792-1846*, niepublikowana praca doktorska, Queen's University, Kingston 1998, [online:] http://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk2/tape17/PQDD_0002/NQ35958.pdf – 10 II 2015.

Załącznik 4

Budynki sądowe w Aylmer, Montrealu, Kamourasce, Dolna Kanada.
Law Society, Górna Kanada.
Montreal Turnpike Trust.
University Permanent Fund.
Royal Institution.
Consolidated Municipal Loan Fund, Górna Kanada.
Consolidated Municipal Loan Fund, Dolna Kanada.
Agricultural Society, Górna Kanada.
Lower Canada Legislative Grant.
Quebec Fire Loan.
Temiscouata Advance Account.
Quebec Turnpike Trust.
Education – East.
Building and Jury Fund, Dolna Kanada.
Municipalities Fund.
Lower Canada Superior Education Income Fund.

Załącznik 5

Załącznik ten jest przywoływany w art. 128 AK 1867. Przysięga wierności jest obecnie składana przez członków Senatu, Izby Gmin oraz legislatur prowincji. Deklarację kwalifikacji składają zaś wyłącznie senatorzy.

Przysięga wierności

Ja, A.B., przysięgam dochować wierności i należnego posłuszeństwa Jej Wysokości Królowej Wiktorii.

[Imię Króla lub Królowej Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii podlega od czasu do czasu uaktualnieniu zgodnie ze stanem faktycznym.]

Deklaracja kwalifikacji

Ja, A.B., oświadczam i zapewniam, że jestem przez prawo w pełni kwalifikowany do mianowania mnie na stanowisko senatora Kanady (lub inne zależnie od okoliczności) i że jestem legalnym lub słusznym właścicielem ziemi na własny użytek i dochodu z ziemi lub posiadłości ziemskiej na zasadzie wspólnej dzierżawy na prawie federalnym [lub posiadaczem bądź właścicielem ziemi na własny użytek i dochodu z ziemi lub dziedzicznych posiadłości ziemskich (alodialnych), lub własności nieszlacheckich (zależnie od okoliczności)] w prowincji Nowa Szkocja (lub innej, zależnie od okoliczności) o wartości przekraczającej cztery tysiące dolarów oprócz wszystkich dzierżaw, należności, długów, opłat, zastawów i obciążeń hipotecznych należnych, płatnych, ściąganych lub skutkujących podobnie, i że nie jestem w zmo-wie i fałszywie nie stałem się posiadaczem tytułu wymaganych ziem, posiadłości ziemskich lub ich części, które uniemożliwiłyby mi bycie członkiem Senatu Kanady (lub innego, zależnie od okoliczności), i że mój nieruchomy i ruchomy majątek łącznie przekracza wartość czterech tysięcy dolarów po odliczeniu moich długów i obciążeń.

Do tego załącznika odwołuje się art. 92A AK 1867. Został on dodany na mocy Aktu Konstytucyjnego z 1982 r.

Celem zapisów zawartych w Załączniku 6 jest precyzyjne ustalenie, kiedy kończy się „produkcja podstawowa” z nieodnawialnych surowców naturalnych. Punkt (a) dotyczy ropy naftowej (oraz wymienionych ekwiwalentów ropy naftowej) i określa, że produkcja podstawowa może dotyczyć po pierwsze produktu „surowego”, odłączonego od stanu natury, a po drugie pochodzącego maksymalnie z „pierwszej” przeróbki lub rafinacji. Produkt ten nie może osiągnąć zatem stanu „produktu wytworzonego” ani nie może być poddawany dalszej rafinacji lub przeróbce. Powodem tak skomplikowanego zapisu była chęć poszerzenia definicji pojęcia „produkcja podstawowa”, w Kanadzie dość wąsko interpretowanej przez sądy, uznające za produkcję podstawową jedynie odłączanie surowców od stanu naturalnego⁸⁶⁰. W punkcie (b) wymienione są konkretne produkty leśne traktowane jako pochodzące z produkcji podstawowej.

Produkcja podstawowa z nieodnawialnych surowców naturalnych i produktów leśnych

1. Dla celów artykułu 92A niniejszej Ustawy,

- (a) produkcja z nieodnawialnych surowców naturalnych jest produkcją podstawową z nich, jeśli:
  - (i) jest ona w formie, w jakiej istnieje po odzyskaniu lub odłączeniu od ich naturalnego stanu lub
  - (ii) jest to produkt uzyskany poprzez przeróbkę lub rafinację surowca, a nie jest produktem wytworzonym bądź otrzymanym w wyniku rafinacji ropy naftowej, rafinacji oleju ciężkiego, rafinacji składników gazowych lub ciekłych pochodzących z węgla lub rafinacji syntetycznych odpowiedników ropy naftowej; a
- (b) produkcja z surowców leśnych jest produkcją podstawową z nich, jeśli składa się z kłód tartacznych, słupów, tarcicy, zrębki drewna, trocin lub wszystkich innych podstawowych produktów drzewnych lub ścieru drzewnego i nie jest to przetworzony produkt drzewny.

---

⁸⁶⁰ J. P. Meekison, R. J. Romanow, W. D. Moull, *Origins and Meaning of Section 92A. The 1982 Constitutional Amendment on Resources*, Montreal 1985, s. 36.

Akty prawne

- Act of the Province of Canada in 1860*, 23 Vict., c. 27.
- Akt wykonawczy do postanowień konferencji imperialnych z lat 1926 i 1930 (Statut westminsterski)* [*Statute of Westminster, 1931*, 22 & 23 Geo. V, c. 4].
- Alberta Act* [*The Alberta Act, 1905*, 4-5 Edw. VII, c. 3 (Can.)].
- An Act respecting the electoral districts*, SQ 1970, c. 7.
- An Act to amend and consolidate the laws respecting Indians*, SC 1876, c. 18.
- An Act to amend the Canada Elections Act*, SC 2007, c. 10.
- An Act to amend the Citizenship Act and to make consequential amendments to other Acts*, SC 2014, c. 22.
- Bank Act*, SC 1991, c. 46.
- Bank of Canada Act*, RSC 1985, c. B-2.
- British Columbia Terms of Union* [*Order of Her Majesty in Council admitting British Columbia into the Union, dated the 16th day of May, 1871*].
- British North America (No. 2) Act, 1949*, 13 Geo. VI, c. 81 (U.K.).
- British North America Act, 1951*, 14-15 Geo. VI, c. 32 (U.K.).
- Canada Act 1982* (U.K.), 1982, c. 11.
- Canada Elections Act*, SC 2000, c. 9.
- Canada Grain Act*, RSC 1985, c. G-10.
- Canada Health Act*, RSC 1985, c. C-6.
- Canada Shipping Act*, SC 2001, c. 26.
- Canadian Speaker (Appointment of Deputy) Act, 1895*, 2nd Sess., 59 Vict., c. 3 (U.K.).
- Charter of the French Language*, RSQ, c. C-11.
- Citizenship Act*, RSC 1985, c. C-29.
- Civil Code of Québec*, SQ 1991, c. 64.
- Civil Marriage Act*, SC 2005, c. 33.
- Colonial Laws Validity Act, 1865*, 28 & 29 Vict., c. 63.
- Consolidation of Constitution Acts, 1867-1982*, [online:] <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>.
- Constitution Act (No. 2), 1975* [*British North America Act (No. 2), 1975*, 23-24 Eliz. II, c. 53 (Can.)].
- Constitution Act, 1867* [*British North America Act, 1867*, 30-31 Vict., c. 3 (U.K.)].
- Constitution Act, 1871* [*British North America Act, 1871*, 34 & 35 Vict., c. 28 (U.K.)].

- Constitution Act, 1886* [*British North America Act, 1886*, 49-50 Vict., c. 35 (U.K.)].
- Constitution Act, 1907* [*British North America Act, 1907*, 7 Edw. VII, c. 11 (U.K.)].
- Constitution Act, 1915* [*British North America Act, 1915*, 5-6 Geo. V, c. 45 (U.K.)].
- Constitution Act, 1930* [*British North America Act, 1930*, 20-21 Geo. V, c. 26 (U.K.)].
- Constitution Act, 1940* [*British North America Act, 1940*, 3-4 Geo. VI, c. 36 (U.K.)].
- Constitution Act, 1960* [*British North America Act, 1960*, 9 Eliz. II, c. 2 (U.K.)].
- Constitution Act, 1964* [*British North America Act, 1964*, 12-13 Eliz. II, c. 73 (U.K.)].
- Constitution Act, 1965* [*British North America Act, 1965*, 14 Eliz. II, c. 4, Part I (Can.)].
- Constitution Act, 1982*, Schedule B to the Canada Act 1982 (U.K.), 1982, c. 11.
- Constitution Act, 1985* (*Representation*), SC 1986, c. 8, Part I.
- Constitution Act, 1999* (*Nunavut*), SC 1998, c. 15, Part II.
- Constitution Amendment Proclamation, 1983*, SI/84-102, (1984) C Gaz II, 2984.
- Constitution Amendment Proclamation, 1987* (*Newfoundland Act*), SI/88-11, (1988) C Gaz II, 887.
- Constitution Amendment Proclamation, 1997* (*Newfoundland Act*), SI/97-55, (1997) C Gaz II, Extra No 4.
- Constitution Amendment, 1998* (*Newfoundland Act*), SI/98-25, (1998) C Gaz II, Extra No 1.
- Constitution Amendment, 2001* (*Newfoundland and Labrador*), SI/2001-117, (2001) C Gaz II, Extra No 6.
- Constitutional Act, 1791*, 31 Geo. III, c. 31 (U.K.).
- Constitutional Amendment, 1997* (*Quebec*), SI/97-141, (1997) C Gaz II, 308.
- Copyright Act*, RSC 1985, c. C-42.
- Corrections and Conditional Release Act*, SC 1992, c. 20.
- Criminal Code*, RSC 1985, c. C-46.
- Currency Act*, RSC 1985, c. C-52.
- Divorce Act*, RSC 1985, c. 3 (2nd Supp.).
- Electoral Boundaries Readjustment Act*, RSC 1985, c. E-3.
- Employment Equity Act*, SC 1995, c. 44.
- Executive Council Act*, RSO 1990, c. E-25.
- Executive Power Act*, RSQ, c. E-18.
- Fair Representation Act*, SC 2011, c. 26.
- Federal Court Act*, RSC 1970.
- Federal-Provincial Fiscal Arrangements Act*, RSC 1985, c. F-8.
- Governor General's Act*, RSC 1985, c. G-9.
- H. Con. Res. 331*, 1988.
- Holidays Act*, RSC 1985, c. H-5.
- Immigration and Refugee Protection Act*, SC 2001, c. 27.
- Indian Act*, RSC 1985, c. I-5.
- Interest Act*, RSC 1985, c. I-15.
- Judges Act*, RSC 1985, c. J-1.
- Konwencja wiedeńska o prawie traktatów*, Dz.U. 90.74.439.
- Legislative Assembly Act*, RSO 1990, c. L-10.

Bibliografia

- Letters Patent Constituting the Office of Governor General of Canada, 1947, RSC 1985, Appendix II, No. 31.*
- Manitoba Act, 1870 [An Act to amend and continue the Act 32-33 Victoria Chapter 3; and to establish and provide for Government of the Province of Manitoba, 1870, 33 Vict., c. 3 (Can.)].*
- Municipal Act, 2001, SO 2001, c. 25.*
- National Assembly Act, RSC, c. A-23.1.*
- National Defence Act, RSC 1985, c. N-5.*
- Newfoundland Act [British North America Act, 1949, 12-13 Geo. VI, c. 22 (U.K.)].*
- Nunavut Act, SC 1993, c. 28.*
- Parliament of Canada Act, 1875, 38-39 Vict., c. 38 (U.K.).*
- Parliament of Canada Act, RSC 1985, c. P-1.*
- Patent Act, RSC 1985, c. P-4.*
- Prince Edward Island Terms of Union [Order of Her Majesty in Council admitting Prince Edward Island into the Union, dated the 26th day of June, 1873].*
- Proclamation Declaring the Representation Order to be in Force Effective on the First Dissolution of Parliament that Occurs after May 1, 2014, SI/2013-102, (2013) C Gaz II, Extra No 147.*
- Provincial Subsidies Act, RSC 1985, c. P-26.*
- Regulamin Izby Gmin – Kanada, „Przegląd Sejmowy” 2000, Vol. 2, nr 37, s. 117-183.*
- Representation Act, 2015, SO 2015, c. 31, Sched. 1.*
- Royal Canadian Mounted Police Act, RSC 1985, c. R-10.*
- Royal Style and Titles Act, RSC 1985, c. R-12.*
- Rupert's Land and North-Western Territory Order [Order of Her Majesty in Council admitting Rupert's Land and the North-Western Territory into the Union, dated the 23rd day of June, 1870].*
- Salaries Act, RSC 1985, c. S-3.*
- Saskatchewan Act [The Saskatchewan Act, 1905, 4-5 Edw. VII, c. 42 (Can.)].*
- Statute Law Revision Act, 1893, 56-57 Vict., c. 14 (U.K.).*
- Statute Law Revision Act, 1950, 14 Geo. VI, c. 6.*
- Succession to the Throne Act, 2013, SC 2013, c. 6.*
- Supreme Court Act, RSC 1985, c. S-26.*
- Tax Court of Canada Act, RSC 1985, c. T-2.*
- The consolidated statutes of Canada proclaimed and published under the authority of the Act 22 Vict. Cap. 29, A.D. 1859, Toronto 1859.*
- The Quebec Act, 1774, 14 Geo. III, c. 83 (U.K.).*
- The Royal Proclamation, October 7, 1763 by the King George III.*
- The Supreme and Exchequer Courts Act, SC 1875, c. 11.*
- The Union Act, 1840, 3 & 4 Vict., c. 35 (U.K.).*
- The Yukon Territory Act, 1898, 61 Vict., c. 6 (U.K.).*
- Yukon Act, RSC 1985, c. Y-2.*
- Yukon Act, SC 2002, c. 7.*

Orzeczenia i opinie sądowe

- A.G. (Can.) v. Can. Nat. Transportation, Ltd.*, [1983] 2 SCR 206.
- A.-G. Sask. v. A.-G. Can.*, [1949] AC 110, 1948 CanLII 317 (UK JCPC).
- Aniz Alani v. the Prime Minister of Canada and the Governor General of Canada*, 2015 FC 649.
- Attorney General (Ontario) v. Barfried Enterprises*, [1963] SCR 570.
- Attorney General of Alberta (Appeal No. 48 of 1938) v. Attorney General of Canada (Canada)*, [1938] UKPC 46, [1939] AC 117, [Reference Re Alberta Statutes].
- Attorney General of Manitoba v. Forest*, [1979] 2 SCR 1032.
- Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1979] 2 SCR 1016.
- Attorney General of Quebec v. Blaikie et al.*, [1981] 1 SCR 312.
- Attorney-General of Ontario v. Attorney-General of Canada*, [1907] 39 SCR 14.
- Baxter Student Housing Ltd. et al. v. College Housing Co-operative Ltd. et al.*, [1976] 2 SCR 475.
- Bedard v. Dawson*, [1923] SCR 681.
- Benner v. Canada (Secretary of State)*, [1997] 1 SCR 358.
- Bilodeau v. A.G. (Man.)*, [1986] 1 SCR 449.
- Blackwater v. Plint*, 2005 SCC 58, [2005] 3 SCR 3.
- Blueberry River Indian Band v. Canada (Department of Indian Affairs and Northern Development)*, [1995] 4 SCR 344.
- Caloil Inc. v. Attorney General of Canada*, [1971] SCR 543.
- Canada (AG) v. Ontario (AG)*, [1937] UKPC 6, [1937] AC 326, [Labour Conventions Reference].
- Canada (House of Commons) v. Vaid*, 2005 SCC 30, [2005] 1 SCR 667.
- Canadian Industrial Gas & Oil Ltd. v. Government of Saskatchewan et al.*, [1978] 2 SCR 545.
- Central Canada Potash Co. Ltd. et al. v. Government of Saskatchewan*, [1979] 1 SCR 42.
- City of Montreal v. Montreal Harbour Commissioners*, [1926] AC 299, 1925 CanLII 325 (UK JCPC).
- Cushing v. Dupuy (Quebec)*, [1880] UKPC 22, 5 AC 409.
- Daniels v. Canada (Indian Affairs and Northern Development)*, 2016 SCC 12, [2016] 1 SCR 99.
- Delgamuukw v. British Columbia*, [1997] 3 SCR 1010.
- Edwards v. Canada (Attorney General)*, [1929] UKPC 86, [1930] AC 124, [Persons Case].
- Eldridge v. British Columbia (Attorney General)*, [1997] 3 SCR 624.
- Frank Nadan v. The King*, [1926] UKPC 13, [1926] AC 482.
- General Motors of Canada Ltd. v. City National Leasing*, [1989] 1 SCR 641.
- Gold Seal Ltd. v. Alberta (Attorney-General)*, [1921] 62 SCR 424.
- Grassy Narrows First Nation v. Ontario (Natural Resources)*, 2014 SCC 48, [2014] 2 SCR 447.
- Guerin v. The Queen*, [1984] 2 SCR 335.
- Haida Nation v. British Columbia (Minister of Forests)*, 2004 SCC 73, [2004] 3 SCR 511.
- Hodge v. The Queen (Canada)*, [1883] UKPC 59, [1883] 9 AC 117.
- Johannesson v. Municipality of West St. Paul*, [1952] 1 SCR 292.
- Jones v. A.G. of New Brunswick*, [1975] 2 SCR 182.

Bibliografia

- Law Society of British Columbia v. Mangat*, 2001 SCC 67, [2001] 3 SCR 113.
Luscar Collieries Ltd. v. McDonald, [1925] SCR 460.
MacDonald et al. v. Vapor Canada Ltd., [1977] 2 SCR 134.
MacKay v. The Queen, [1980] 2 SCR 370.
Mikisew Cree First Nation v. Canada (Minister of Canadian Heritage), 2005 SCC 69, [2005] 3 SCR 388.
Multiple Access Ltd. v. McCutcheon, [1982] 2 SCR 161.
Murphy v. C.P.R., [1958] SCR 626.
Ontario (Attorney General) v. OPSEU, [1987] 2 SCR 2.
Osoyoos Indian Band v. Oliver (Town), 2001 SCC 85, [2001] 3 SCR 746.
Quebec (Attorney General) v. Canada (National Energy Board), [1994] 1 SCR 159.
R. v. Généreux, [1992] 1 SCR 259.
R. v. Comeau, 2016 NBPC 3.
R. v. Crown Zellerbach Canada Ltd., [1988] 1 SCR 401.
R. v. Eastern Terminal Elevator Co., [1925] SCR 434.
R. v. Hydro-Québec, [1997] 3 SCR 213.
R. v. Mercure, [1988] 1 SCR 234.
R. v. Oakes, [1986] 1 SCR 103.
R. v. Sparrow, [1990] 1 SCR 1075.
R. v. Van der Peet, [1996] 2 SCR 507.
Re BC Motor Vehicle Act, [1985] 2 SCR 486.
Re Manitoba Language Rights, [1985] 1 SCR 721.
Re The Farm Products Marketing Act, [1957] SCR 198.
Re: Anti-Inflation Act, [1976] 2 SCR 373.
Re: Exported Natural Gas Tax, [1982] 1 SCR 1004.
Re: Resolution to Amend the Constitution, [1981] 1 SCR 753.
Reference re Agricultural Products Marketing, [1978] 2 SCR 1198.
Reference Re Alberta Statutes – The Bank Taxation Act; The Credit of Alberta Regulation Act; and the Accurate News and Information Act, [1938] SCR 100.
Reference re Bill 30, An Act to Amend the Education Act (Ont.), [1987] 1 SCR 1148.
Reference re Broadcasting Act, 2012 SCC 4, [2012] 1 SCR 142
Reference Re Canada Assistance Plan (B.C.), [1991] 2 SCR 525.
Reference re legislative jurisdiction of Parliament of Canada to enact the Employment and Social Insurance Act (1935, c. 48), [1936] SCR 427.
Reference re Newfoundland Continental Shelf, [1984] 1 SCR 86.
Reference re Remuneration of Judges of the Provincial Court (P.E.I.), [1997] 3 SCR 3.
Reference re Same-Sex Marriage, 2004 SCC 79, [2004] 3 SCR 698.
Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 SCR 217.
Reference re Senate Reform, 2014 SCC 32, [2014] 1 SCR 704.
Reference re Supreme Court Act, ss. 5 and 6, 2014 SCC 21, [2014] 1 SCR 433.
Reference re Validity of Section 5(a) of the Dairy Industry Act, [1949] SCR 1.
Reference Re: Offshore Mineral Rights of British Columbia, [1967] SCR 792.
Reference whether “Indians” includes “Eskimo”, [1939] SCR 104.

- RJR-MacDonald Inc. v. Canada (Attorney General)*, [1995] 3 SCR 199.
- Robinson v. Countrywide Factors Ltd.*, [1978] 1 SCR 753.
- Schneider v. The Queen*, [1982] 2 SCR 112.
- Scowby v. Glendinning*, [1986] 2 SCR 226.
- The Attorney General for Ontario v. The Attorney General for the Dominion of Canada (Canada)*, [1896] UKPC 20, [1897] AC 199, [Local Prohibition Case].
- The Attorney General for the Dominion of Canada (Appeal No. 10 of 1914) v. The Attorney General for the Provinces of Alberta, Manitoba, New Brunswick, Nova Scotia, Ontario, Quebec and Saskatchewan, The Canadian Insurance Federation and the Manufacturers Association of Canada and another (Canada)*, [1916] UKPC 12, [1916] AC 588.
- The Attorney General of Canada (Appeal No. 103 of 1920) v. The Attorney General of Alberta and others (Canada)*, [1921] UKPC 107, [1922] 1 AC 191, [Board of Commerce Case].
- The Attorney General of Quebec (Appeal No. 84 of 1931) v. The Attorney General of Canada and others (Canada)*, [1932] UKPC 7, [1932] AC 304, [Radio Reference].
- The Attorney-General Canada v. The Attorney-General of Ontario and others*, [1931] UKPC 93, [1932] AC 54, [Aeronautics Reference].
- The Canadian Federation of Agriculture (Appeal No. 30 of 1949) v. The Attorney General of Quebec and others (Canada)*, [1950] UKPC 31, [1951] AC 179, [Margarine Reference].
- The Citizens Insurance Company of Canada and The Queen Insurance Company v. Parsons (Canada)*, [1881] UKPC 49, [1881] 7 AC 96.
- The City of Montreal v. Montreal Street Railway*, [1912] AC 333, [1912] UKPC 5.
- The Corporation of the City of Toronto v. The Bell Telephone Company of Canada (Canada)*, [1905] AC 52, [1904] UKPC 71.
- The Fort Frances Pulp and Paper Company Limited (Appeal No. 69 of 1923) v. The Manitoba Free Press Company Limited and others (Ontario)*, [1923] UKPC 64, [1923] AC 695.
- The Grand Trunk Railway Company of Canada v. The Attorney General for the Dominion of Canada (Canada)*, [1906] UKPC 72, [1907] AC 65.
- The John Deere Plow Company Limited (Appeal No. 89 of 1913) v. Theodore F. Wharton and others (British Columbia)*, [1914] UKPC 87, [1915] AC 330.
- The Liquidators of the Maritime bank of Canada v. The Receiver General of New Brunswick (Canada)*, [1892] UKPC 34, [1892] AC 437.
- Tsilhqot'in Nation v. British Columbia*, 2014 SCC 44, [2014] 2 SCR 257.
- Ward v. Canada (Attorney General)*, 2002 SCC 17, [2002] 1 SCR 569.
- Wewaykum Indian Band v. Canada*, 2002 SCC 79, [2002] 4 SCR 245.
- YMHA Jewish Community Centre of Winnipeg Inc. v. Brown*, [1989] 1 SCR 1532.

Dokumenty

- 1864 Quebec Conference *The Seventy-Two Resolutions*, Canada History, 2013, [online:] <http://www.canadahistory.com/sections/documents/federal/72resolutions.htm>.
- Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *Aboriginal Demographics from the 2011 National Household Survey*, 2013, [online:] <https://www.aadnc-aa.ndc.gc.ca/eng/1370438978311/1370439050610>.

Bibliografia

- Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *First Nations in Canada*, 2014, [online:] <http://www.aadnc-aandc.gc.ca/eng/1307460755710/1307460872523>.
- Canada. Aboriginal Affairs and Northern Development Canada, *Welcome to First Nation Profiles*, 2015, [online:] <http://fnp-ppn.aandc-aadnc.gc.ca/fnp/Main/index.aspx?lang=eng>.
- Canada. Department of Finance, *Fiscal Reference Tables September 2015*, 2015, [online:] <https://www.fin.gc.ca/frt-trf/2015/frt-trf15-eng.pdf>.
- Canada. Citizenship and Immigration Canada, *Federal-Provincial/Territorial Agreements*, 2010, [online:] <http://www.cic.gc.ca/EnGLish/department/laws-policy/agreements/index.asp>.
- Canada. Department of Finance, *Canada Health Transfer*, 2011, [online:] <http://www.fin.gc.ca/fedprov/cht-eng.asp>.
- Canada. Department of Justice, *Canada's Court System*, 2013, [online:] <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/page4.html>.
- Canada. Department of Justice, *How the Courts Are Organized – Canada's Court System*, 2016, [online:] <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/02.html>.
- Canada. Gouvernement du Québec, Office québécois de la langue française, *Chronologie de la législation linguistique au Québec*, 2002, [online:] <http://www.oqlf.gouv.qc.ca/charte/reperes/reperes.html>.
- Canada. Government of Alberta, *Alberta Energy: Tenure*, 2007, [online:] <http://www.energy.gov.ab.ca/OurBusiness/tenure.asp>.
- Canada. Government of Canada, *Changes to the Citizenship Act*, 2016, [online:] <http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/cit-changes.asp>.
- Canada. Government of Canada, *Health Care System*, 2012, [online:] <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/health-care-system/reports-publications/health-care-system/canada.html>.
- Canada. Government of Canada, *Retention of Citizenship Prior Attaining 28 years old*, 2016, [online:] <http://www.cic.gc.ca/english/resources/tools/cit/acquisition/retention.asp>.
- Designated Judges*, Court Martial Appeal Court of Canada, 2015, [online:] <http://www.cmac-cacm.ca/about/judges-eng.shtml>.
- Elections Canada, *Report of the Chief Electoral Officer of Canada on the 40th General Election of October 14, 2008*, 2008, [online:] http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=rep/off/sta_2008&document=p2&lang=e.
- Elections Canada, *The Representation Formula*, 2011, [online:] <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=cir/red/form&document=index&lang=e>.
- Manitoba. Government of Manitoba, *French-Language Services Policy*, 2008, [online:] https://www.gov.mb.ca/fls-slf/pdf/fls_policy.pdf.
- Ontario Court of Justice, *What Do Judges and Justices of the Peace Do?*, [online:] <http://www.ontariocourts.ca/ocj/general-public/what-do-judges-and-justices-of-the-peace-do>.
- Parliament of Canada, *Bilingualism in the Federal Courts*, 2013, [online:] <http://www.parl.gc.ca/content/lop/researchpublications/2011-40-e.htm#a1>.
- Parliament of Canada, *C-6. An Act to Amend the Citizenship Act and to Make Consequential Amendments to Another Act*, LEGISinfo, [online:] <http://www.parl.ca/LegisInfo/BillDetails.aspx?Bill=C6&Language=E&Mode=1&Parl=42&Ses=1>.

- Parliament of Canada, *History of Federal Ridings since 1867*, Library of Parliament, 2015, [online:] <http://www.res.parl.gc.ca/About/Parliament/FederalRidingsHistory/hfer.asp?Language=E&Search=Rres&ridProvince=9&submit1=Search>.
- Parliament of Canada, *Immigration: The Canada–Quebec Accord*, 2011, [online:] <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2011-89-e.htm?cat=social>.
- Parliament of Canada, *Senatorial Resignations and Disqualifications*, 2014, [online:] http://www.parl.gc.ca/Parlinfo/Compilations/senate/Senate_VacanciesByResignation.aspx?SortColumn=EndDate&SortDirection=ASC.
- Parliament of Canada, *Senators by Date of Retirement*, 2014, [online:] <http://www.parl.gc.ca/SenatorsMembers/Senate/SenatorsBiography/isenator.asp?sortord=R&Language=E>.
- Parliament of Canada, *Standings in the Senate*, 2014, [online:] <http://www.parl.gc.ca/senatorsmembers/senate/PartyStandings/ps-e.htm>.
- Parliament of Canada, *The Speakers of the Canadian House of Commons: Hon. Peter Andrew Stewart Milliken*, 2012, [online:] <http://www.parl.gc.ca/About/Parliament/Speakers/Hoc/sp-34Milliken-e.htm>.
- Parliament of Canada, *Women in the Senate*, [2014], [online:] <http://sen.parl.gc.ca/portal/publications/factsheets/fs-women-e.htm>.
- Prime Minister of Canada, *New Advisory Committee on Vice-Regal Appointments*, 2014, [online:] <http://pm.gc.ca/eng/news/2012/11/04/new-advisory-committee-vice-regal-appointments>.
- Quebec Conference *The Seventy-Two Resolutions*, Canada History, 2013, [online:] <http://www.canadahistory.com/sections/documents/federal/72resolutions.htm>.
- Salaries of the Governors General of Canada 1869 to Date*, Library of Parliament, 2016, [online:] https://lop.parl.ca/ParlInfo/compilations/GovernorGeneral/GovernorGeneral_Salaries.aspx.
- Senate of Canada, *A Matter of Privilege: A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in the 21st Century: Interim Report of the Standing Committee on Rules, Procedures and the Right of Parliament*, Standing Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, 2015, [online:] http://publications.gc.ca/collections/collection_2015/sen/yc29-0/YC29-0-412-7-eng.pdf.
- Statistics Canada, *Population by Year, by Province and Territory (Number)*, 2015, [online:] <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/demo02a-eng.htm>.
- Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata, Główny Geodeta Kraju, Warszawa 2013, [online:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/wykaz_polskich_nazw_geograficznych.pdf.

Opracowania i artykuły naukowe

- Beaupré M., *Judicial Review of the Legislative Process: The Case of Manitoba Language Rights*, „Canadian Parliamentary Review” 1987, Vol. 10, nr 4, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=750&param=123>.
- Bélanger L., *The Changing World Order and Quebec's International Relations: An Analysis of Two Salient Environments*, [w:] *Canada and the New World Order. Facing the New Millennium*, eds. M. J. Tucker, R. B. Blake, P. E. Bryden, Toronto 2000, s. 163-184.

Bibliografia

- Bell C., Henderson W. B., *Rights of Indigenous Peoples in Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/aboriginal-rights>.
- Bielska I. A., Johnson A. P., Hampel E. M., *An Overview of the Canadian Health Care System*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2012, t. 10, nr 1, s. 51-56, [online:] <http://dx.doi.org/10.4467/20842627OZ.12.007.0894>.
- Bird B., *Federal Power and Federal Duty: Reconciling Sections 91(24) and 35(1) of the Canadian Constitution*, „Policy Options” 2010, 1 XI, [online:] <http://policyoptions.irpp.org/magazines/afghanistan/federal-power-and-federal-duty-reconciling-sections-91-24-and-351-of-the-canadian-constitution>.
- Biskup P., *Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa 2007, *Studia nad Polityką*, t. 15.
- Bonusiak G., *Status terytoriów północnej Kanady*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2012, Vol. 59, nr 1, s. 7-17.
- Bożyk S., *Parlament a rząd w systemie konstytucyjnym Kanady*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne. Księga jubileuszowa profesora zw. dra hab. Mariana Grzybowskię*, red. J. Czajowski [et al.], Kraków 2007, s. 41-47.
- Brode P., *War Power and the Royal Prerogative*, „Law Times” 2006, 1 V, [online:] <http://www.lawtimesnews.com/200605011204/headline-news/war-power-and-the-royal-prerogative>.
- Brookes I. A., *Sable Island*, „The Canadian Encyclopedia” 2011, [online:] <http://thecanadianencyclopedia.com/en/article/sable-island/>.
- Bumsted J. M., *A History of the Canadian Peoples*, Toronto-New York 1998.
- Canadian Guide to Uniform Legal Citation*, Toronto 2014.
- Carter G. E., *Taxation*, „The Canadian Encyclopedia” 2007, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/taxation/>.
- Chrabąszcz R., *Samorząd terytorialny w Kanadzie*, [w:] *Sprawne państwo. Reformy samorządu lokalnego w wybranych krajach*, red. S. Mazur, Kraków 2015, s. 100-120.
- Cox N., *Black v. Chretien and the Control of the Royal Prerogative*, „Constitutional Forum” 2002, Vol. 12, nr 3, s. 94-101, [online:] <http://dx.doi.org/10.21991/c94m3j>.
- Crowley B. L., Knox R., Robson J., *Citizen of One, Citizen of the Whole: How Ottawa Can Strengthen Our Nation by Eliminating Provincial Trade Barriers With a Charter of Economic Rights*, „True North” 2010, Vol. 1, nr 2, [online:] <http://www.macdonaldlaurier.ca/files/pdf/CitizenOfOne.pdf>.
- Cruikshank K., *The People's Railway: The Intercolonial Railway and the Canadian Public Enterprise Experience*, „Acadiensis” 1986, Vol. 16, nr 1, s. 78-100.
- Dańda A., *Dominium jako forma ustrojowa państw anglosaskich*, Kraków 2009.
- Dańda A., *Dominia jako semiperyferia politycznej struktury Imperium Brytyjskiego*, „Kultura i Polityka” 2010, nr 7, s. 29-52.
- Dańda A., *Ewolucja pozycji ustrojowej generalnego gubernatora w dominiach brytyjskich*, [w:] *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, red. A. Zięba, Kraków 2013, s. 103-111.
- Dawson R. M., Dawson W. F., *Democratic Government in Canada*, Toronto 1989.

- Delisle J., *Fifty Years of Simultaneous Interpretation*, „Canadian Parliamentary Review” 2009, Vol. 32, nr 2, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?param=193&art=1333>.
- Dobrzycki W., *System międzyamerykański*, Warszawa 2002, *Stosunki Międzynarodowe w Ujęciu Regionalnym*.
- Dodek A., *The Canadian Constitution*, Toronto 2016.
- Doody P. K., Smith T. B., Gall G. L., *Courts of Law*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/courts-of-law/>.
- Dunlop M. E., *Health Policy*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/health-policy/>.
- Dunsmuir M., *The Senate: Appointments under Section 26 of The Constitution Act, 1867*, 1990, [online:] <http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp244-e.htm>.
- Dziubińska-Michalewicz M., *System zabezpieczenia emerytalno-rentowego w Kanadzie*, Informacja, nr 1148, Kancelaria Sejmu – Biuro Studiów i Ekspertyz, 2005, [online:] http://biurosejmu.sejm.gov.pl/teksty_pdf_05/i-1148.pdf.
- Earnshaw J., Vellacott M., *The Casting Vote*, „Canadian Parliamentary Review” 2003, Vol. 26, nr 4, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?param=60&art=29>.
- Fair R. D., *Gentlemen, Farmers, and Gentlemen Half-Farmers: The Development of Agricultural Societies in Upper Canada 1792-1846*, niepublikowana praca doktorska, Queen's University, Kingston 1998, [online:] http://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk2/tape17/PQDD_0002/NQ35958.pdf.
- Foot R., *Senate of Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2016, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/senate/>.
- Fossum J. E., *Book Review: Jeremy Webber: The Constitution of Canada. A Contextual Analysis. Hart Publishing, Oxford 2015*, „No Foundations: An Interdisciplinary Journal of Law and Justice” 2015, Vol. 12, s. 154-161, [online:] http://www.nofoundations.com/issues/NoFo12_2015.pdf.
- Frankowski P., *Polityki zewnętrzne stanów amerykańskich w procesie kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Lublin 2014.
- Gabrys M., *Od Irokezów do Wayne'a Gretzky'ego – wprowadzenie do historii Kanady*, [w:] *Kanada z bliska. Historia, literatura, przekład*, red. A. Rzepa, A. Żuchelkowska, Toruń 2012, s. 7-61, *Canadiana*.
- Gabrys M., *Polityka wewnętrzna Kanady. Patriacja konstytucji, Quebec, rdzenni mieszkańcy*, [w:] M. Gabrys [et al.], *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. M. Kijewska-Trembecka, Kraków 2013, s. 15-96, *Societas*, 79.
- Ganapathy N., *Metric Conversion*, „The Canadian Encyclopedia” 2009, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/metric-conversion>.
- Gdulewicz E., Kręcisz W., *Ustrój polityczny Wielkiej Brytanii*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, red. E. Gdulewicz [et al.], Lublin 2000.
- Grabowski J., *Historia Kanady*, Warszawa 2001.
- Granger A., *Banking in Canada*, „The Canadian Encyclopedia” 2012, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/banking/>.
- Grey J. H., Gill J., *Citizenship*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/citizenship>.

Bibliografia

- Grzybowski M., *Gabinet (rząd) i premier federalny Kanady (pozycja ustrojowa, funkcje i profil polityczny)*, [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłosowicz [et al.], Kraków 2016, s. 269-281.
- Grzybowski M., *Krajowy system ochrony wolności i praw człowieka i obywatela w Kanadzie*, [w:] *Ochrona praw człowieka w świecie*, red. L. Wiśniewski, Bydgoszcz–Poznań 2000, s. 327-354.
- Grzybowski M., *Parlament Kanady*, Warszawa 1994, *Parlamenty*.
- Grzybowski M., *Szkice kanadyjskie (państwo – ustrój – obywatele)*, Kielce–Kraków 2003.
- Guest D., *Old-Age Pension*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.the-canadianencyclopedia.ca/en/article/old-age-pension/>.
- Hamill S. E., *McIvor v. Canada and the 2010 Amendments to The Indian Act: A Half-Hearted Remedy to Historical Injustice*, „Constitutional Forum Constitutionnel” 2011, Vol. 19, nr 2, s. 75-84, [online:] https://journals.library.ualberta.ca/constitutional_forum/index.php/constitutional_forum/article/view/17264.
- Handbook of Federal Countries*, eds. A. L. Griffiths, K. Nerenberg, Montreal 2005.
- Harris C., *Letters Patent, 1947*, „The Canadian Encyclopedia” 2016, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/letters-patent-1947/>.
- Hays D., *Updating Some Antiquated Constitutional Provisions Relating to the Senate*, „Canadian Parliamentary Review” 2009, Vol. 32, nr 1, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=1321&param=192>.
- Hillmer N., *Canada Post Corporation*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/canada-post-corporation>.
- Hogg P. W., *Constitutional Law of Canada*, Toronto 1985.
- Hogg P. W., *Constitutional Law of Canada. 2003 Student Ed.*, Scarborough 2003.
- Hogg P. W., *Constitutional Law of Canada. 2011 Student Ed.*, Scarborough 2011.
- Holloway I., *The Law of Succession and the Canadian Crown*, [w:] *Canada and the Crown. Essays in Constitutional Monarchy*, eds. D. M. Jackson, P. Lagassé, Kingston–Montreal 2013, *Queen's Policy Studies Series*, [online:] search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1226663&site=eds-live.
- Honsberger J., *Osgoode Hall. An Illustrated History*, Toronto 2004.
- Hudon M.-È., *Bilingualism in the Federal Courts*, Library of Parliament Research Publications, 2015, [online:] <https://lop.parl.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2011-40-e.htm>.
- Innis H. A., *Transportation as a Factor in Canadian Economic History (1931)*, [w:] *Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012, s. 151-162.
- Introductory Readings in Canadian Government and Politics*, eds. R. M. Krause, R. H. Wagenberg, Toronto 1991.
- Jackson R. J., Jackson D., *Politics in Canada. Culture, Institutions, Behaviour, and Public Policy*, Toronto 2009.
- James-Abra E., Edmonston B., Kalbach W. E., *Canadian Census*, „The Canadian Encyclopedia” 2008, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/census/>.

- Kijewska-Trembecka M., *Iwona Wrońska, Kanadyjski system federalny. Determinanty i tendencje*, „Politeja” 2013, Vol. 23, nr 1, s. 411-425, [online:] <http://dx.doi.org/10.12797/Politeja.10.2013.23.19>.
- Kijewska-Trembecka M., *Québec i Québécois. Ideologie dążeń niepodległościowych*, Kraków 2007, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Kijewska-Trembecka M., *Współczesne wieloetniczne społeczeństwo Kanady*, [w:] M. Gabryś [et al.], *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. M. Kijewska-Trembecka, Kraków 2013, s. 161-210, *Societas*, 79.
- Konstytucja Kanady*, wstęp i tłum. J. Osiniński, I. Zawislińska, Warszawa 1998.
- Kotowiecki A., *Geneza ustroju politycznego Nunavut – arktycznego Terytorium Kanady*, „Ius et Administratio” 2005, Vol. 3, s. 7-17.
- Kukucha Ch. J., *Dismembering Canada? Stephen Harper and the Foreign Relations of Canadian Provinces*, „Review of Constitutional Studies” 2009, Vol. 14, nr 1, s. 21-52.
- Labelle M., *Québec Immigration Policy*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/politique-du-quebec-immigration/>.
- Laidler P., *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Kraków 1997.
- Laidler P., *Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki. Od prawa do polityki*, Kraków 2011, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Laidler P., *The Distinctive Character of the Quebec Legal System*, [w:] *Place and memory in Canada. Global Perspectives / Lieu et mémoire au Canada. Perspectives globales*, eds. M. Paluszkiwicz-Misiaczek, A. Reczyńska, A. Śpiewak, Kraków 2005, s. 277-287.
- Lammam Ch. [et al.], *The Cost of Government Debt in Canada, 2016*, Fraser Institute, 2016, [online:] <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/cost-of-government-debt-in-canada-2016.pdf>.
- Law D. S., Versteeg M., *The Declining Influence of the United States Constitution*, „New York University Law Review” 2012, Vol. 87, nr 3, s. 762-858.
- Lee D., *The Need for Codification of Parliamentary Privilege*, „Canadian Parliamentary Review” 2005, Vol. 28, nr 1, [online:] <http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=1128&param=164>.
- Leslie J. F., *The Indian Act: An Historical Perspective*, „Canadian Parliamentary Review” 2002, Vol. 25, nr 2, s. 23-27, [online:] http://www.revparl.ca/25/2/25n2_02e_Leslie.pdf.
- Lipset S. M., *Continental Divide. The Values and Institutions of the United States and Canada*, New York 1990.
- Macdonald J. A., *On Canadian Confederation (1865)*, [w:] *Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012, s. 46-59.
- Mackenzie K., William L., *Position on Constitutional Authority of Prime Minister (1926)*, [w:] *Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012, s. 75-85.
- Macleod R. C., *Royal Canadian Mounted Police*, „The Canadian Encyclopedia” 2006, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/royal-canadian-mounted-police>.

Bibliografia

- Macpherson I., *Credit Unions*, „Canadian Encyclopedia” 2014, [online:] <http://www.the-canadianencyclopedia.ca/en/article/credit-unions>.
- Madej M., *Kształtowanie się odrębnej przynależności państwowej Kanady na tle zmian w statusie konstytucyjnym państwa*, [w:] A. Kiedrzyń, M. Madej, H. Nieć, *Wybrane aspekty prawne obywatelstwa i problematyki imigracyjnej*, Kraków 1993, s. 41-117, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 1071. *Prace Polonijne*, z. 17.
- Maingot J., *Parliamentary Privilege in Canada*, [Ottawa] 1997.
- Malinowska I., *System instytucji ochrony prawnej w Kanadzie*, „Świat i Polityka” 2002, t. 1-2, s. 55-76.
- Marsh J. H., *Election 1891: A Question of Loyalty*, „The Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/election-1891-a-question-of-loyalty-feature/>.
- Martel M., Pâquet M., *Speaking Up. A History of Language and Politics in Canada and Quebec*, trans. P. Dumas, Toronto 2012.
- McConnell W. H., *Commentary on the British North America Act*, Toronto 1977.
- McCreery Ch., *Myth and Misunderstanding: The Origins and Meaning of the Letters Patent Constituting the Office of the Governor General, 1947*, [w:] *The Evolving Canadian Crown*, eds. J. Smith, D. M. Jackson, Kingston 2012, s. 38-52.
- McLachlin B., *Unwritten Constitutional Principles: What Is Going On?*, 2005, [online:] <http://www.fact.on.ca/judiciary/NewZeal.pdf>.
- McNaught K., *The Penguin History of Canada*, London–New York 1989, s. 60-68.
- McNeil K., *Aboriginal Title and the Division of Powers: Rethinking Federal and Provincial Jurisdiction*, „Saskatchewan Law Review” 1998, Vol. 61, nr 2, s. 462-465, [online:] http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1786&context=scholarly_works.
- McNeil K., *Fiduciary Obligations and Aboriginal Peoples*, [w:] *The Law of Trusts. A Contextual Approach*, eds. J. B. Berryman, M. R. Gillen, F. Woodman, Toronto 2008, s. 907-976.
- Meekison J. P., Romanow R. J., Moull W. D., *Origins and Meaning of Section 92A. The 1982 Constitutional Amendment on Resources*, Montreal 1985.
- Michaud N., *Canada and Quebec on the World Scene*, [w:] *Canada Among Nations 2006. Minorities and Priorities*, eds. A. F. Cooper, D. Rowlands, Montreal 2006, s. 232-247.
- Mikuli P., *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii*, Kraków 2010, *Societas*, 17.
- Mill J. S., *Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej*, tłum. E. Taylor, wstęp Z. Sadowski, Warszawa 1965, *Biblioteka Dziej Ekonomii Politycznej. Szkoła Klasyczna*.
- Moore Ch., *The Law Society of Upper Canada and Ontario's Lawyers, 1797-1997*, Toronto 1997.
- Nawrot-Adamczyk I., *The Tobique Women – from Band Office Occupation to Impelmentation of Bill C-31*, [w:] *De la fondation de Québec au Canada d'aujourd'hui (1608-2008). Rétrospectives, parcours et défis. From the Foundation of Quebec City to Present-Day Canada (1608-2008). Retrospections, Path of Change, Challenges*, dir. K. Jarosz, Z. Szatanik, J. Warmuzińska-Rogóż, Katowice 2009, s. 60-66.

- O'Brien A., Bosc M., *House of Commons Procedure and Practice*, House of Commons, Ottawa 2009, [online:] <http://www.ourcommons.ca/procedure-book-livre/Document.aspx?sbid=ABBC077A-6DD8-4FBE-A29A-3F73554E63AA&sbid=E5B86AEE-7D83-4E60-9584-85B89B32ADFA&Language=E&Mode=1>.
- Pal M., *Time for Second Electoral Boundary Revolution? Institutional Design and the Fair Representation Act*, 2012, [online:] <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Pal.pdf>.
- Paluszkiwicz-Misiaczek M., *The Persons Case – Meanders of Canadian Historical Memory*, [w:] *De la fondation de Québec au Canada d'aujourd'hui (1608-2008). Rétrospectives, parcours et défis / From the Foundation of Quebec City to Present-Day Canada (1608-2008). Retrospections, Path of Change, Challenges*, dir. K. Jarosz, Z. Szatanik, J. Warmuzińska-Rogóż, Katowice 2009, s. 51-59.
- Parlament Kanady*, oprac. i tłum. K. Complak, Warszawa 1999.
- Pieńkowska S., *Kanadyjski system ubezpieczeń emerytalnych*, „Polityka Społeczna” 2005, nr 10, s. 18-22.
- Plunkett T. J., *Municipal Government*, „The Canadian Encyclopedia” 2013, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/municipal-government>.
- Płachta M., *Postępowanie prywatnoskargowe w Kanadzie*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 4, s. 39-58.
- Popławska E., *Zasada pomocniczości (subsydiarności) w Kanadzie*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne. Księga jubileuszowa profesora zw. dra hab. Mariana Grzybowskiego*, red. J. Czajowski [et al.], Kraków 2007, s. 285-298.
- Powell J. L., *A History of the Canadian Dollar*, Ottawa 2005.
- Radek R., *System konstytucyjny Kanady*, Warszawa 2011, *Systemy Konstytucyjne Państw Świata*.
- Reczyńska A., *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje etniczne w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, Kraków 2013, *Societas*, 64.
- Reczyńska A., *Kanada*, [w:] *Encyklopedyczna historia świata*, t. 13, Kraków 2003, s. 39-66.
- Reczyńska A., *U.S.A. and Canada. The Basic Differences in the Historical Process*, [w:] *Visions of Canadian Studies. Teaching, Research, Methodology. Papers Presented at the Conference Organised by Institute of English Studies and Institute of Romance Studies at the University of Warsaw. Warsaw 17-18 April 1998 / Visions d'études canadiennes. Enseignement, recherche, méthodologie. Actes du colloque organisé par l'Institut d'Etudes Anglaises et l'Institut d'Etudes Romanes à l'Université de Varsovie. Varsovie 17-18 avril 1998*, eds. N. Burke, J. Kwaterko, Warszawa 2000.
- Reesor B. W., *The Canadian Constitution in Historical Perspective. With a Clause-by-clause Analysis of the Constitution Acts and the Canada Act*, Scarborough 1992.
- Riendeau R., *A Brief History of Canada*, New York 2000.
- Roby Y., Yusufali S., Poulin P., *Caisse populaire*, „Canadian Encyclopedia” 2015, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/caisse-populaire>.
- Rojek W., *Uprawnienia kanadyjskiego sędziego pokoju wydającego nakaz przeszukania*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2013, t. 17, s. 113-119.
- Rybkowski R., *Polityka edukacyjna i kulturalna w Kanadzie*, [w:] M. Gabryś [et al.], *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. M. Kijewska-Trembecka, Kraków 2013, s. 211-249, *Societas*, 79.

Bibliografia

- Rybkowski R., *Ziemią i pieniędzmi. Początki federalnej polityki wobec szkolnictwa wyższego w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 1787-1890*, Kraków 2012, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Rycerska I., *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Kielce 2003.
- Shea J. [et al.], *Związki homoseksualne a prawo do małżeństwa: Raport dla Parlamentu Kanady*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny” 2006, nr 2, s. 141-151.
- Słownik terminologii prawniczej. Angielsko-polski, polsko-angielski*, oprac. E. Myrczek-Kadłubicka, Warszawa 2005.
- Snell J. G., Vaughan F., *The Supreme Court of Canada. History of the Institution*, Toronto 1985.
- Soroka T., *Changes in Canada's Official Name as a Symbol of Canadian Liberation from British Influences*, [w:] *Re/Deconstructing Communities*, eds. E. Szabó-Gillinger, K. Kürtösi, Brno 2006, s. 81-96.
- Soroka T., *Monarchy in Canada: Its Rise, Evolution and Future*, [w:] *Variations on Community. The Canadian Space*, eds. L. Otrisalova, E. Martonyi, Brno 2013, s. 281-292.
- Soroka T., *Polityka zagraniczna. Kanada w globalnym systemie relacji politycznych i wojskowych*, [w:] M. Gabryś [et al.], *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. M. Kijewska-Trembecka, Kraków 2013, s. 97-160, *Societas*, 79.
- Soroka T., *Rola Kanady w transformacji Imperium Brytyjskiego. Analiza stosunków kanadyjsko-brytyjskich w okresie międzywojennym*, Kraków 2014, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Spaliński M., *Polityka zagraniczna Kanady po II wojnie światowej*, Wrocław 1993.
- Stone A. J., *Canada's Admiralty Court in the Twentieth Century*, „McGill Law Journal” 2002, nr 47, s. 511-558.
- Szarycz J., *Kanadyjski wymiar sprawiedliwości / The Canadian Justice System*, Toronto-Warszawa 1997.
- Tamaki G. T., *The Canadian Citizenship Act, 1946*, „The University of Toronto Law Journal” 1947, Vol. 7, nr 1, s. 68-97, [online:] <http://dx.doi.org/10.2307/824453>.
- The Role and Structure of the Privy Council Office*, Ottawa 1996.
- Tiedemann M., *The Federal Role in Health and Health Care*, Library of Parliament, 2008, [online:] <https://lop.parl.ca/content/lop/researchpublications/prb0858-e.htm>.
- Tokarczyk R., *Prawo amerykańskie*, Kraków 1998.
- Vachon A., *Les symboles monarchiques dans les emblèmes du Québec*, „L'Héraldique” 2011, Vol. 2-3, s. 31-49, [online:] <http://heraldicscienceheraldique.com/les-symboles-monarchiques-dans-les-emblegravemes-du-queacutebec.html>.
- Wiciech T., *Abstrakcyjna wykładnia konstytucji w Kanadzie*, [w:] *Ustroje. Tradycje i porównania. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Marianowi Grzybowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Mikuli [et al.], Warszawa 2015, s. 880-885.
- Wiciech T., *Konwenanse konstytucyjne*, Kraków 2011.
- Wiciech T., *Perspektywy i przesłanki reformy kanadyjskiego Senatu*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 5, s. 276-299.
- Wiciech T., *Recenzja: Przemysław Biskup: Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa: Wydawnictwo Elipsa, 2007, „Państwo i Prawo” 2008, nr 5, s. 121-123.

- Wieciech T., *Uprawnienia zastrzeżone Korony w ustroju westminsterskim*, „Politeja” 2010, nr 1, s. 489-509.
- Wieciech T., *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*, Kraków 2009.
- Wilson J. D., *Separate School*, „The Canadian Encyclopedia” 2012, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/separate-school/>.
- Wrońska I., *Kanadyjski system federalny. Determinanty i tendencje / Canadian Federal System. Determinants and Trends*, Kielce 2011.
- Wrońska I., *Kompetencje terytoriów w zarządzaniu północną Kanadą*, [w:] *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, red. M. Tomala, M. Łuszczuk, Kielce 2015, s. 69-80.
- Wrońska I., *Partie polityczne współczesnej Kanady*, Kielce 1994.
- Wrońska I., *Prawne aspekty separacji Quebec – opiniotwórcza rola Sądu Najwyższego Kanady*, [w:] *Z zagadnień współczesnych społeczeństw demokratycznych*, red. A. Jamróz, S. Bożyk, Białystok 2006, s. 274-280.
- Wrońska I., *System wyborczy Kanady. Zasady generalne systemu wyborczego na szczeblu federalnym i prowincji*, „Studia Wyborcze” 2012, nr 14, s. 75-97.
- Wrońska I., *Szczególna pozycja ludności rdzennej w systemie politycznym Kanady*, [w:] *Pomiędzy światem polityki a życiem naukowym. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Saletrze*, t. 1: *Nauki o polityce, stosunki międzynarodowe i bezpieczeństwo*, red. J. Jaskiernia, R. Kubicki, Kielce 2015, s. 319-335.
- Wrońska I., *Zagadnienia podziału kompetencji w systemie federalnym Kanady*, [w:] *Problemy rozwoju federalizmu we współczesnym świecie*, red. J. Jaskiernia, Kielce 2009, s. 77-99.
- Young D., Bezeau L., *Moving From Denominational to Linguistic Education in Quebec*, „Canadian Journal of Educational Administration and Policy” 2003, nr 24, [online:] <http://www.umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/youngbezeau.html>.
- Zaborowska A., *Geneza judicial review w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych – przegląd źródeł*, „Zeszyty Naukowe Toruńskiej Szkoły Wyższej” 2009, nr 5, s. 199-216.
- Zaborowska A., *Zarys prawa administracyjnego Kanady*, „Zeszyty Naukowe Toruńskiej Szkoły Wyższej” 2008, nr 4, s. 81-106.
- Zalewa P., *Kanadyjski system ubezpieczeń społecznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2002, Vol. 36, s. 313-324.
- Zinga D., *Ontario's Challenge: Denominational Rights in Public Education*, „Canadian Journal of Educational Administration and Policy” 2008, nr 80, s. 1-44.

Artykuły prasowe

- 30 More MPs for Rebalanced House of Commons*, „CBC News” 2011, 26 X, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/30-more-mps-for-rebalanced-house-of-commons-1.994608>.
- Act to Overhaul Higher Courts in P.E.I. Comes into Effect*, „The Guardian” 2009, 17 I, [online:] <https://www.pressreader.com/canada/the-guardian-charlottetown/20090117/textview>.

Bibliografia

- Allentuck A., *Taking OAS Eligibility Back to Age 65 Makes Canada the Odd One Out When It Comes to Global Pensions*, „Financial Post” 2016, 17 III, [online:] <http://business.financialpost.com/personal-finance/retirement/taking-oas-eligibility-back-to-age-65-makes-canada-the-odd-one-out-when-it-comes-to-global-pensions>.
- Barnes D., *Canadians' Opinion of the Senate Is at an All Time Low: Here's a Look at the Upper House by the Numbers*, „Edmonton Journal” 2015, 22 VI, [online:] <http://edmontonjournal.com/news/local-news/canadians-opinion-of-the-senate-is-at-an-all-time-low-heres-a-look-at-the-upper-house-by-the-numbers>.
- Blackwell R., *Why Are We Blocking Free Trade between Provinces?*, „The Globe and Mail” 2013, 25 VII, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/economy/canada-competes/why-are-we-blocking-free-trade-between-provinces/article11541453>.
- Bryden J., *Trudeau Names 9 New Senators – with More to Come*, „CBC News” 2016, 27 X, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-new-senators-1.3823650>.
- Campion-Smith B., *David Johnston Could Remain as Governor General until After Vote*, „Toronto Star” 2015, 16 III, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2015/03/16/david-johnston-could-remain-as-governor-general-until-after-vote.html>.
- Canada's Upper House: Do We Need the Senate?*, „CBC News” 1998, 15 IV, [online:] <http://web.archive.org/web/20100131190942/http://www.cbc.ca/newsinreview/apr98/senate/consitut.htm>.
- Conrad Black Stripped of the Order of Canada*, „The Globe and Mail” 2014, 31 I, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/news/national/conrad-black-stripped-of-the-order-of-canada/article16644365/>.
- Court Challenge over Senate Vacancies Dismissed as „Moot”*, „The Globe and Mail” 2016, 13 X, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/court-challenge-over-senate-vacancies-dismissed-as-moot/article32351086/>.
- Cudmore J., *Justin Trudeau Removes Senators from Liberal Caucus*, „CBC News” 2014, 29 I, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/justin-trudeau-removes-senators-from-liberal-caucus-1.2515273>.
- David Johnston: A Worthy Viceroy*, „The Globe and Mail” 2010, 8 VII, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/opinion/editorials/david-johnston-a-worthy-vice-roy/article4323487/>.
- David Johnston to Remain Governor General until 2017*, „CBC News” 2015, 17 III, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/david-johnston-to-remain-governor-general-until-2017-1.2998787>.
- Desjardins to Buy Province of Ontario Savings Office*, „CBC News” 2003, 28 I, [online:] <http://www.cbc.ca/news/business/desjardins-to-buy-province-of-ontario-savings-office-1.405079>.
- Ditchburn J., *Tories Scrap Mandatory Long-form Census*, „The Globe and Mail” 2010, 29 VI, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/tories-scrap-mandatory-long-form-census/article4323276/>.
- Duff-Brown B., *Canadian PM Survives Confidence Vote*, „The Spokesman-Review” 2005, 20 V, [online:] <http://www.spokesman.com/stories/2005/may/20/canadian-pm-survives-confidence-vote/>.

- Expenses Fraud Charges Dropped against Former Senator Mac Harb*, „Toronto Star” 2016, 20 V, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2016/05/20/expenses-fraud-charges-dropped-against-senator-mac-harb.html>.
- Fekete J., *Public Sector Union PSAC Takes Harper Government to Court over Anti-strike Reforms in Last Budget Bill*, „National Post” 2014, 11 VIII, [online:] <http://news.nationalpost.com/2014/03/28/psac-strike>.
- Fine S., *Harper Alleges Supreme Court Chief Justice Broke Key Rule with Phone Call*, „The Globe and Mail” 2014, 1 V, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/harper-alleges-supreme-court-chief-justice-broke-key-rule-with-phone-call/article18382971>.
- Fine S., *Harper’s Judicial Losing Streak Reveals the Limits of Government Action*, „The Globe and Mail” 2014, 27 IV, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/judicial-legislative-clash-supreme-court-5-harper-0/article18295214>.
- Fine S., *Ottawa Overhauls Process for Selecting Supreme Court Justices*, „The Globe and Mail” 2016, 1 VIII, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/national/liberals-to-allow-self-nominations-for-supreme-court-vacancy/article31001907>.
- Fine S., *Stephen Harper’s Courts: How the Judiciary Has Been Remade*, „The Globe and Mail” 2015, 24 VII, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/stephen-harpers-courts-how-the-judiciary-has-been-remade/article25661306>.
- Fine S., *The Nadon Hearings: 10 Key Issues in the Supreme Court Showdown*, „The Globe and Mail” 2014, 13 I, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/the-nadon-hearings-10-key-issues-in-the-supreme-court-showdown/article16293479>.
- Fine S., *The Secret Short List that Provoked the Rift between Chief Justice and PMO*, „The Globe and Mail” 2014, 23 V, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/the-secret-short-list-that-caused-a-rift-between-chief-justice-and-pmo/article18823392>.
- Fine S., *Trudeau Names Newfoundland’s Malcolm Rowe as Supreme Court Nominee*, „The Globe and Mail” 2016, 17 X, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/trudeau-appoints-newfoundlands-malcolm-rowe-to-supreme-court/article32388416>.
- Fitzpatrick M., *Supreme Court Judge Nominees Named by Harper*, „CBC News” 2011, 17 XI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/supreme-court-judge-nominees-named-by-harper-1.1058895>.
- Foreign Investors Are Cashing Out of Canada’s Provinces Just When We Need Them the Most*, „Financial Post” 2016, 25 I, [online:] <http://business.financialpost.com/news/economy/foreign-investors-are-cashing-out-of-canadas-provinces-just-when-we-need-them-the-most>.
- Franks C. E. S., *Keep the Queen and Choose Another Head of State*, „The Globe and Mail” 2010, 9 IV, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/opinion/keep-the-queen-and-choose-another-head-of-state/article4314344/>.
- Gallant J., *Only Five of 14 New Justices of the Peace Have a Law Degree: Does That Make Sense?*, „Toronto Star” 2016, 10 IV, [online:] <https://www.thestar.com/news/>

Bibliografia

- gta/2016/04/10/only-five-of-14-new-justices-of-the-peace-have-a-law-degree-does-that-make-sense.html.
- Galloway G., *Roméo Dallaire Resigns from Senate*, „The Globe and Mail” 2014, 28 V, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/romeo-dallaire-to-retire-from-senate/article1888260>.
- Ha T. T., *Interprovincial Beer Ban Violates Constitution, N.B. Judge Rules*, „The Globe and Mail” 2016, 29 IV, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/national/inter-provincial-beer-ban-violates-constitution-nb-judge-rules/article29800098/>.
- Harper Abandons Openness with Latest Nomination to Supreme Court*, „Toronto Star” 2015, 28 VII, [online:] <https://www.thestar.com/opinion/editorials/2015/07/28/harper-abandons-openness-with-latest-nomination-to-supreme-court-editorial.html>.
- Ibbitson J., *Commons Unanimously Backs Canada's Deployment to Libya*, „The Globe and Mail” 2011, 21 III, [online:] <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/commons-unanimously-backs-canadas-deployment-to-libya/article573406/>.
- Jackson H., *The Long-Form Census Is Back, It's Online – and This Time, It's Mandatory*, „CBC News” 2016, 2 V, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/mandatory-census-mail-out-1.3557511>.
- Kilpatrick S., *Eminent Canadians to Advise Trudeau on Merit-based Senate Appointments*, „The Globe and Mail” 2016, 19 I, [online:] <https://beta.theglobeandmail.com/news/politics/eminent-canadians-to-advise-trudeau-on-merit-based-senate-appointments/article28266708/>.
- MacCharles T., Campion-Smith B., *Harper Blasted for Senate Picks*, „Toronto Star” 2008, 23 XII, [online:] https://www.thestar.com/news/canada/2008/12/23/harper_blasted_for_senate_picks.html.
- Mas S., *Rocco Galati Launches Lawsuit Over Citizenship Act Changes*, „CBC News” 2014, 25 VI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/rocco-galati-launches-lawsuit-over-citizenship-act-changes-1.2687221>.
- Navy and Air Force to Be Royal Once Again*, „CBC News” 2011, 16 VIII, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/navy-and-air-force-to-be-royal-once-again-1.1034037>.
- New Rules on Royal Succession Come into Force*, „BBC News” 2015, 26 III, [online:] <http://www.bbc.com/news/uk-32073399>.
- O'Malley K., *Senate Salutes Departing Speaker Noel Kinsella*, „CBC News” 2014, 26 XI, [online:] <http://www.cbc.ca/news/politics/senate-salutes-departing-speaker-noel-kinsella-1.2850586>.
- One Nation or Many*, „Economist” 2006, 16 XI, [online:] <http://www.economist.com/node/8173164>.
- Removing Senators a Difficult Task under the Constitution*, „CTV News” 2013, 7 XI, [online:] <http://www.ctvnews.ca/politics/removing-senators-a-difficult-task-under-the-constitution-1.1148055>.
- Russell Brown Appointed to Supreme Court of Canada*, „Toronto Star” 2015, 27 VII, [online:] <https://www.thestar.com/news/canada/2015/07/27/russell-brown-appointed-to-supreme-court-of-canada.html>.
- Sable Island Named National Park*, „CBC News” 2014, 11 VIII, [online:] <http://www.cbc.ca/news/canada/nova-scotia/sable-island-named-national-park-1.1114270>.

- Spears T., Dimmock G., „*Total Vindication for Me and My Family*”: *Expense Charges Dropped Against Sen. Patrick Brazeau*, „Ottawa Citizen” 2016, 13 VII, [online:] <http://ottawacitizen.com/news/local-news/expense-charges-dropped-against-sen-patrick-brazeau>.
- Spencer C., *Justin Trudeau Kicks All 32 Liberal Senators Out of Caucus in Bid for Reform*, „National Post” 2014, 29 I, [online:] <http://news.nationalpost.com/2014/01/29/justin-trudeau-kicks-senators-out-of-liberal-caucus-in-bid-to-show-hes-serious-about-clearing-up-red-chamber/>.
- Supreme Court of Canada Upholds Constitutionality of Military Justice System*, „CTV News” 2015, 19 XI, [online:] <http://www.ctvnews.ca/canada/supreme-court-of-canada-upholds-constitutionality-of-military-justice-system-1.2665794>.
- Ward J., *3,178 Days and Counting*, „The Chronicle Herald” 2009, 12 X, [online:] <http://web.archive.org/web/20091015022914/http://thechronicleherald.ca/Canada/1147275.html>.
- Wells P., *Offshore Pressure: What Newfoundland Wants – and Why Danny Williams May Get it Yet*, „Maclean’s” 2005, 14 XI, [online:] <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/offshore-pressure-what-newfoundland-wants-and-why-danny-williams-may-get-it-yet/>.
- Wherry A., *Where Does Mike Duffy Live?*, „Maclean’s” 2013, 6 II, [online:] <http://www.macleans.ca/politics/ottawa/where-does-mike-duffy-live>.
- Wingrove J., *It’s Not Easy – but Not Impossible – to Oust a Senator*, „The Globe and Mail” 2013, 20 V, [online:] <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/its-not-easy-but-not-impossible-to-oust-a-senator/article12032746/>.
- Young Ch., *Ontario Getting 14 New MPPs to Match Federal Ridings Plus a Bonus MPP in the North*, „National Post” 2015, 3 VI, [online:] <http://nationalpost.com/news/politics/ontario-will-match-most-federal-riding-changes-gets-15-new-electoral-districts>.

Materiały internetowe

- A Chronology of Canadian Postal History*, 2014, [online:] <http://www.historymuseum.ca/cmc/exhibitions/cpm/chrono/chsmene.shtml>.
- Bélanger C., *Emergency Federalism in the Canadian Constitution*, 2001, [online:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechistory/federal/emergenc.htm>.
- Bélanger C., *Cooperative Federalism*, 2001, [online:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechistory/federal/coop-fed.htm>.
- Bélanger C., *Opting Out*, 2001, [online:] <http://www2.marianopolis.edu:80/quebechistory/federal/opting.htm>.
- Bélanger C., *Peace, Order and Good Government*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/pogg.htm>.
- Bélanger C., *Property and Civil Rights*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/property.htm>.
- Bélanger C., *Supremacy of Parliament and the Canadian Charter of Rights and Freedoms*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/parl.htm>.

Bibliografia

- Bélanger C., *The “Declaratory Power” in the Canadian Constitution*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/federal/declare.htm>.
- Bélanger C., *The Judicial Committee of the Privy Council and the Canadian Constitution*, 2001, [online:] <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/federal/judicial.htm>.
- Binnie I., *Judicial Independence in Canada*, [online:] http://www.venice.coe.int/wccj/riopapers/can_binnie_e.pdf.
- Canada’s National Debt Clock The Canadian Taxpayers Federation*, 2015, [online:] <http://www.debtclock.ca/>.
- Doing Business in Canada: Oil and Gas*, 2014, [online:] <http://www.gowlings.com/services/dbic/?p=19>.
- Frequently Asked Questions*, Bank of Canada, 2016, [online:] <http://www.bankofcanada.ca/about/educational-resources/faq>.
- Governor General Consultation Committee*, Office of the Prime Minister, 2010, [online:] <http://news.gc.ca/web/article-eng.do?m=%2Findex&nid=546739>.
- History of the Court. Superior Court of Justice*, [online:] <http://www.ontariocourts.ca/scj/about/history/>.
- History of The Courts of Nova Scotia*, [online:] http://www.courts.ns.ca/History_of_Courts/history_home.htm.
- Intercolonial Railway National Historic Event*, 2012, [online:] http://www.pc.gc.ca/apps/dfhd/page_nhs_eng.aspx?id=1605.
- Interesting Facts*, Privy Council Office, 2010, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=facts-faits-eng.htm>.
- Jacobs F., *The Graveyard of the Atlantic*, 2014, [online:] <http://bigthink.com/strange-maps/387-the-graveyard-of-the-atlantic>.
- Kulicki J., *Leksykon budżetowy: Podatki bezpośrednie i pośrednie*, 2014, [online:] <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/BASLeksykon.xsp?t=s&id=FB0D364ACFD50C18C1257A590041E70C&q=Podatki>.
- List of Governments in Canada by Annual Expenditures*, Wikipedia, 2016, [online:] http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_governments_in_Canada_by_annual_expenditures.
- Lists of Municipalities in Canada*, Wikipedia, 2016, [online:] https://en.wikipedia.org/wiki/Lists_of_municipalities_in_Canada.
- Makarenko J., *Employment Insurance in Canada: History, Structure and Issues*, Mapleleafweb, 2009, [online:] <http://mapleleafweb.com/features/employment-insurance-canada-history-structure-and-issues>.
- Makarenko J., *Local Government in Canada: Organization & Basic Institutions*, Mapleleafweb, 2007, [online:] <http://www.mapleleafweb.com/features/local-government-canada-organization-amp-basic-institutions>.
- Members of the Queen’s Privy Council*, Privy Council Office, 2015, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=members-membres/index-eng.htm>.
- Morton W. F., *Canadian Constitutional Documents A Legal History*, [online:] <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/>.

- Northwest Territories Act (1877)*, Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute, University of Ottawa, [online:] https://slmc.uottawa.ca/?q=leg_northwest_territories_act.
- PM Announces the Appointment of His Royal Highness the Prince of Wales to the Queen's Privy Council for Canada*, 2014, [online:] <http://www.pm.gc.ca/eng/news/2014/05/18/pm-announces-appointment-his-royal-highness-prince-wales-queens-privy-council-canada>.
- Right Hon. Jeanne Sauvé*, Parliament of Canada, 2011, [online:] <https://lop.parl.ca/About/Parliament/speakers/hoc/sp-29Sauve-e.htm>.
- Royal Canadian Mounted Police, *About the RCMP*, 2014, [online:] <http://www.rcmp-grc.gc.ca/about-ausujet/index-eng.htm>.
- Taxation & Spending Powers*, 2007, [online:] <http://www.uottawa.ca/constitutional-law/Division%20of%20Powers%20Topics%20-%20Taxation%20and%20Spending%20Powers.htm>.
- The Constitution Act of 1867 and the Language Question*, Site for Language Management in Canada, Official Languages and Bilingualism Institute, University of Ottawa, [online:] https://slmc.uottawa.ca/?q=bnaa_linguistic_question.
- The History of Canada's Public Pensions*, [online:] http://www.historymuseum.ca/cmcc/exhibitions/hist/pensions/cpp1sp_e.shtml.
- The Chief Justice*, University of Alberta, 2016, [online:] <https://www.ualberta.ca/canada-150/bio-beverley-mclachlin>.
- The Old Toronto Normal School on Gould St.*, Historic Toronto, [online:] <https://taylorhistory.com/2014/02/22/torontos-architectural-gemsthe-old-toronto-normal-school-on-gould-st/>.
- The Persons' Case (1929)*, 1999, [online:] <http://people.ucalgary.ca/~gpconf/person.html>.
- The Queen's Privy Council for Canada*, Privy Council Office, 2010, [online:] <http://www.pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=information&sub=council-conseil&doc=description-eng.htm>.
- The Royal Charter of McGill University*, McGill University, 1998, [online:] <https://www.mcgill.ca/secretariat/charter-statutes/royal>.
- Toffoli G., *Changing the Rules of Succession to the Throne for Canada*, Canadian Royal Heritage Trust, 2013, [online:] <http://crht.ca/wp-content/uploads/2013/02/CRHT-Background-Paper-On-Changing-The-Rules-Of-Succession-To-The-Throne-For-Canada.pdf>.
- Twomey A., *The Royal Succession and the De-patriation of the Canadian Constitution*, 2013, [online:] http://blogs.usyd.edu.au/cru/2013/02/the_royal_succession_and_the_d.html.
- Virag S., *Feature from the Collections: Looking Back at the History of the Normal School Building – Part Two*, Ryerson University Library and Archives, 2013, [online:] <https://library.ryerson.ca/asc/2013/04/feature-from-the-collections-looking-back-at-the-history-of-the-normal-school-building-part-two/>.

Indeks nazwisk

- Abbott John 72
Allentuck Andrew 159
- Baldwin Robert 20
Balfour Arthur James 173
Barnes Dan 59
Beaupré Michel 194
Bédard Dame D. 147
Bélanger Claude 7, 24, 103, 109-110, 112-113, 144, 147, 190
Bell Cathy 130
Bennett Richard Bedford 116
Berryman John B. 127
Bielska Iwona A. 141
Binnie Ian 171
Bird Brian 129-130
Biskup Przemysław 106, 109
Black Conrad 45
Blackwell Richard 184
Blake Raymond Benjamin 190
Bonusiak Grzegorz 81
Bosc Marc 53-54
Bowell Mackenzie 72, 154
Bożyk Stanisław 35, 169
Brazeau Patrick 65-67
Brett Robert 90
Brode Patrick 50
Brookes Ian A. 120
Brown George 21
Brown Russell 165
Bruce James, Lord Elgin 20
Bryden Joan 61
Bryden Penny E. 190
Bumsted John M. 15
Burke Nancy 108
- Campion-Smith Bruce 42, 60
Carter George E. 117
Cartier George-Étienne 21
Chrabąszcz Robert 141-143, 150
Chrétien Jean 39, 76, 168-169
Churchill Winston 45
Clarkson Adrienne 43-44
Cody Howard 103
Complak Krystian 10, 60
Cooper Andrew F. 104, 191
Côté Suzanne 165
Cox Noel 39-40
Crowley Brian Lee 183
Cruikshank Ken 199
Cudmore James 63
Czajowski Jacek 35
- Dallaire Roméo 65
Dańda Aleksander 22, 30, 39
Dawson Owen 147
Dawson Robert MacGregor 15-16, 18, 21, 171
Dawson W.F. 15-16, 18, 21, 171
Delisle Jean 192
Diana, księżna Walii 46
Dimmock Gary 67
Dion Stéphane 8
Ditchburn Jennifer 118

- Dobrzycki Wiesław 24
 Dodek Adam 10, 31, 41, 43, 45, 49-50, 53, 59, 62-63, 66-67, 71, 84, 86-87, 89-91, 94, 97-99, 101, 162-163, 166, 171-172, 174, 176-177, 180-185, 187-190, 195-196, 199-200
 Doody Peter K. 168
 Duffy Mike 59, 66
 Dumas Patricia 191
 Dunlop Marilyn E. 141
 Dunsmuir Mollie 63-64
 Dziubińska-Michalewicz Małgorzata 159
- Earnshaw John 77
 Edmonston Barry 118
 Eldridge Robin Susan 141
 Elżbieta II, królowa Anglii 27, 35, 40, 43, 119
- Fair Ross D. 211
 Fekete Jason 120
 Fine Sean 164, 166, 175
 Fitzpatrick Meagan 166
 Foot Richard 69
 Fossum John Erik 8
 Frankowski Paweł 191
 Franks C. E. S. 43
- Gabryś Marcin 8-9, 14, 19, 21, 27, 29-30, 32, 38, 42, 44, 57, 61, 71, 101, 104, 107, 127, 152, 199
 Gall Gerald L. 168
 Gallant Jacques 148
 Galloway Gloria 65
 Galt Alexander Tilloch 21
 Ganapathy Natarajan 124
 Gascon Clément 165
 Gdulewicz Ewa 36, 45, 50, 52, 55, 70
 Gill John 131-132
 Gillen Mark R. 127
 Grabowski Jan 19, 116, 127, 160-161, 185
 Granger Alix 123
 Grey John H. 131-132
 Griffiths Ann L. 104
- Grzybowski Marian 10, 48, 51, 53, 57, 60, 68, 75-76, 133, 146
 Guerin Delbert 129-130
 Guest Dennis 158
- Ha Tu Thanh 184
 Hamill Sarah E. 128
 Hamilton-Gordon John 60
 Hampel Elizabeth M. 141
 Harb Mac 66
 Harper Stephen 37, 41, 43, 60, 65, 67, 71-72, 118, 164-166, 174
 Harris Carl C. 43
 Hays Dan 58
 Henderson W.B. 130
 Hillmer Norman 118
 Hogg Peter W. 10, 103, 105, 110, 126-128, 147
 Holloway Ian 39
 Honsberger John 211
- Ibbitson John 50
 Innis Harold A. 199
- Jackson Doreen 20, 35, 39, 44-45, 48-49, 57, 60, 63, 65, 72, 75-76, 78-79, 82, 85, 103-104, 114
 Jackson Hannah 118
 Jackson Robert J. 20, 35, 44-45, 48, 57, 60, 63, 65, 72, 75-76, 78-79, 82, 85, 103-104, 114
 Jacobs Frank 121
 James-Abra Erin 118
 Jamróz Adam 169
 Jarosz Krzysztof 61
 Jaskiernia Jerzy 102, 128
 Jean Michaëlle 37-38, 43, 60
 Jerzy III, król Anglii 16, 126
 Jerzy V, król Anglii 40
 Johnson Ana P. 141
 Johnston David Lloyd 41-42
- Kalbach Warren E. 118
 Karol, książę Walii 45-46

Indeks nazwisk

- Kiedrzyń Andrzej 130
Kijewska-Trembecka Marta 8, 10, 42, 126, 128, 146, 156
Kinsella Noël 68
Kłosowicz Robert 48
Knox Robert 183
Kotowiecki Andrzej 81
Krause Robert M. 106
Kręcisz Wojciech 36, 45, 50, 52, 55, 69
Kubicki Radosław 128
Kukucha Christopher J. 190
Kulicki Jacek 116
Kürtösi Katalin 30
Kwaterko Józef 108
- Labelle Micheline 162
Lafontaine Louis-Hippolyte 20
Lagassé Philippe 39
Laidler Paweł 10, 23, 35, 50, 58, 108, 115, 136, 144, 162
Lambton John George, Lord Durham 19
Lammam Charles 139
Laurier Wilfrid 154
Lee Derek 53
Leslie John F.128
Lipset Seymour Martin 108
- Łasiczka Cezary 10
Łuszczuk Michał 81
- MacCharles Tonda 60
Macdonald John A. 21, 26, 63, 102, 108-109
Mackenzie King William Lyon 72, 78, 154
Macleod Roderick Charles 150
Macpherson Ian 145
Madej Marek 130-131
Maingot Joseph 52
Makarenko Jay 116, 142
Malinowska Izabela 166
Marsh James H. 26
Martel Marcel 191
Martin Paul 77, 145
Martonyi Éva 38
Mas Susana 132
- Mazur Stanisław 141
McConnell William H. 10, 35, 38, 41, 44, 47, 49-53, 57, 59-60, 62, 65-66, 68, 74-76, 78, 85-87, 90, 99, 110, 121, 123-125, 135, 143, 157, 160-161, 176, 180-183, 185, 187-190, 199, 210
McCreery Christopher 49
McGee Thomas D'Arcy 21
McLachlin Beverley 26, 165, 174
McNaught Kenneth 18, 26
McNeil Kent 127, 130
Meekison J. Peter 214
Mercier Honoré 101
Michaud Nelson 191
Mikuli Piotr 23, 35, 53, 102-103, 105, 110, 113, 150, 164, 166-167, 169, 171-173, 176
Mill John Stuart 116
Milliken Peter 77
Modrzejewska Magdalena 61
Moore Christopher 211
Morton William F. 10
Moull William D. 214
Mowat Oliver 21, 101, 103
Mulronev Brian 63, 69, 72
Murphy Stephen Francis 115, 183
- Nadon Marc 165, 171, 174-175
Nawrot-Adamczyk Izabela 128
Nerenberg Karl 104
Niec Halina 130
- O'Brien Audrey 53-54
O'Malley Kady 68
Osiński Joachim 13-14, 23, 25, 119, 124, 137, 177, 186-187
Otrisalova Lucia 38
- Pal Michael 82, 84
Paluszkiewicz-Misiaczek Magdalena 23, 61
Pâquet Martin 191
Pieńkowska Sylwia 158-159
Płachta Michał 134
Plunkett Thomas J. 142

- Popławska Ewa 101, 111-112
 Poulin Pierre 145
 Powell James L.122

 Radek Robert 12, 17-21, 23, 35, 48, 51, 55,
 73, 166
 Reczyńska Anna 10, 14-21, 23, 26, 32, 49,
 108, 154, 194, 211
 Reesor Bayard William 10, 12-13, 31, 35,
 42, 44, 47, 49, 51-52, 59, 62-63, 68, 70,
 72, 74, 78, 82, 84, 86-87, 91, 93-94, 98-
 101, 104, 108-109, 112-116, 120-123,
 129, 133, 135-140, 143-145, 147, 150,
 154, 171, 178-180, 182-187, 189-191,
 194-195, 199-200
 Richard Maurice 45
 Riendeau Roger E. 15
 Robson John 183
 Roby Yves 145
 Rojek Włodzimierz 149
 Romanow Roy J. 214
 Rothstein Marshall 164-165
 Rowe Malcolm 166
 Rowlands Dane 191
 Rybkowski Radosław 10, 14, 142, 153
 Rycerska Izabela 132
 Ryerson Egerton 211
 Rzepa Agnieszka 19

 Sadowski Zdzisław 116
 Sankey John 106
 Sauvé Jeanne 76
 Saywell John T. 134
 Schreyer Edward 42
 Shea John 133, 145
 Smith Jennifer 49
 Smith Thomas Broun 168
 Snell James G. 173
 Soroka Tomasz 10, 27, 30, 38-40, 44, 78,
 173, 189
 Spaliński Marian 191
 Sparrow Ronald 129-130
 Spears Tom 67
 Spencer Cristina 63

 Stevenson Garth 103
 St-Laurent Louis 113
 Stone Arthur J. 172
 Szabó-Gillinger Eszter 30
 Szarycz Jan 166, 171
 Szatanik Zuzanna 61

 Śpiewak Anna 23

 Tamaki George T. 130-131
 Taylor Edward 116
 Thibault Lise 90
 Tiedemann Marlisa 140
 Toffoli Garry 39
 Tokarczyk Roman 23
 Tomala Magdalena 81
 Trudeau Justin 61, 63, 67, 72, 118, 132, 165-
 166
 Trudeau Pierre 72, 110, 152
 Tucker Michael J. 190
 Tupper Charles 21, 60
 Twomey Anne 39

 Vachon Auguste 196
 Vaughan Frederick 173
 Vellacott Maurice 77
 Virag Sarah 211

 Wagenberg R. H. 106
 Wallin Pamela 66
 Ward Julian 77, 83
 Warmuzińska-Rogóż Joanna 61
 Wells Paul 112
 Wharton Theodore F. 112, 115
 Wherry Aaron 59
 Wiciech Tomasz 7, 10, 12-14, 19-21, 26,
 35-37, 42-43, 45-48, 55, 57, 60, 63, 69,
 71-73, 76-78, 85-89, 101-102, 107-112,
 115, 134-137, 146, 152, 158, 162-163,
 166, 168-169, 173-174, 190
 Wieczorek Marcin 14
 Wiktoria, królowa Anglii 22, 32, 38, 50, 213
 Wilson J. Donald 154
 Wingrove Josh 66

Indeks nazwisk

Wiśniewski Leszek 146

Woodman Faye 127

Wrońska Iwona 8, 10, 25, 35, 40, 70, 80-81, 100, 102-105, 111-112, 114, 128-129, 144, 148-149, 157, 161-162, 166, 168-169, 178-179, 182, 189

Young Chris 203

Young David 157

Yusufali Sasha 145

Zaborowska Anna 24, 134, 149, 168

Zalewa Piotr 159

Zawiślińska Izabela 13-14, 23, 119, 124, 137, 177, 186-187

Zięba Andrzej 48

Zinga Dawn 154, 156

Żuchelkowska Alicja 19

W serii *Societas* pod redakcją Bogdana Szlachty ukazały się:

1. Grzybek Dariusz, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, 2005.
2. Drzonek Maciej, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997-2003*, 2006.
3. Chmieliński Maciej, *Max Stirner. Jednostka, społeczeństwo, państwo*, 2006.
4. Nieć Mateusz, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury attyckiej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, 2006.
5. Sokołów Florian, *Nahum Sokołów. Życie i legenda*, oprac. Andrzej A. Zięba, 2006.
6. Porębski Leszek, *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Laswella*, 2007.
7. Mazur Grzegorz, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918-1939*, 2007.
8. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt instytucjonalny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej 1950-2005. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2006.
9. Karas Marcin, *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymsko-katolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, 2008.
10. *European Ideas on Tolerance*, eds. Guido Naschert, Marcin Rebes, 2009.
11. Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, 2009.
12. Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, 2009.
13. Lenczarowicz Jan, *Jałta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, 2009.
14. Grabowski Andrzej, *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, 2009.
15. Kich-Masłej Olga, *Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku*, 2009.
16. Citkowska-Kimla Anna, *Romantyzm polityczny w Niemczech. Reprezentanci, idee, model*, 2010.
17. Mikuli Piotr, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, 2010.
18. Kubicki Paweł, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*, 2010.
19. Żurawski Jakub, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej i jego zastosowanie w polskich kampaniach parlamentarnych*, 2010.
20. *Polscy eurodeputowani 2004-2009. Uwarunkowania działania i ocena skuteczności*, red. Krzysztof Szczerski, 2010.
21. Bojko Krzysztof, *Stosunki dyplomatyczne Moskwy z Europą Zachodnią w czasach Iwana III*, 2010.
22. *Studia nad wielokulturowością*, red. Dorota Pietrzyk-Reeves, Małgorzata Kułakowska, Elżbieta Żak, 2010.
23. Bartnik Anna, *Emigracja latynoska w USA po II wojnie światowej na przykładzie Portorykańczyków, Meksykańców i Kubańczyków*, 2010.
24. *Transformacje w Ameryce Łacińskiej*, red. Adam Walaszek, Aleksandra Giera, 2011.
25. Prasałowicz Dorota, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigrantów. Przegląd badań*, 2010.
26. Głogowski Aleksander, *Pakistan. Historia i współczesność*, 2011.
27. Brądkiewicz Bartłomiej, *Choroba psychiczna w literaturze i kulturze rosyjskiej*, 2011.

28. Bojenko-Izdebska Ewa, *Przemiany w Niemczech Wschodnich 1989-2010. Polityczne aspekty transformacji*, 2011.
29. Kołodziej Jacek, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, 2011.
30. *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. Bogumił Grott, Olgierd Grott, 2012.
31. Matyasik Michał, *Realizacja wolności wypowiedzi na podstawie przepisów i praktyki w USA*, 2011.
32. Grzybek Dariusz, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869-1939*, 2012.
33. Woźnica Rafał, *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, 2012.
34. Ślufińska Monika, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w XX wieku*, 2012.
35. Fyderek Łukasz, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, 2012.
36. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, 2011.
37. Rudnicka-Kassem Dorota, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, 2012.
38. Bujwid-Kurek Ewa, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej. Dzieje, ustroj, konstytucja*, 2012.
39. Cisek Janusz, *Granice Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych*, 2012.
40. Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, 2012.
41. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2012.
42. *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia – religia – kultura – polityka*, red. Irena Stawowy-Kawka, 2012.
43. *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. Renata Hołda, Tadeusz Paleczny, 2012.
44. Węc Janusz Józef, *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – procesy decyzyjne – osiągnięcia i niepowodzenia*, 2012.
45. Zemanek Adina, *Córki Chin i obywatelki świata. Obraz kobiety w chińskich czasopismach o modzie*, 2012.
46. Kamińska Ewa, *Rezeption japanischer Kultur in Deutschland. Zeitgenössische Keramik als Fallstudie*, 2012.
47. Obeidat Hayssam, *Stabilność układu naftowego w warunkach zagrożeń konfliktami w świetle kryzysu w latach siedemdziesiątych XX i na progu XXI wieku*, 2012.
48. Ścigaj Paweł, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, 2012.
49. Głogowski Aleksander, *Af-Pak. Znaczenie zachodniego pogranicza pakistańsko-afgańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, 2012.
50. Miżejewski Maciej, *Ochrona pluralizmu w polityce medialnej Włoch*, 2012.
51. Jakubiak Łukasz, *Referendum jako narzędzie polityki. Francuskie doświadczenia ustrojowe*, 2013.

52. *Skuteczność polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Założone cele i ich realizacja*, red. Krzysztof Szczerski, 2013.
53. *Stosunki państwo–Kościół w Polsce 1944–2010*, red. Rafał Łatka, 2013.
54. Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, 2012.
55. Sondel-Cedarmas Joanna, *Nacjonalizm włoski. Geneza i ewolucja doktryny politycznej (1896–1923)*, 2013.
56. Rudnicka-Kassem Dorota, *From the Richness of Islamic History*, 2013.
57. Fudała Piotr, Fyderek Łukasz, Kurpiewska-Korbut Renata, *Budowanie parlamentaryzmu. Doświadczenia z Afganistanu, Iraku i Kurdystanu irackiego*, 2012.
58. Dardziński Piotr, *Kapitalizm nieobjawiony. Doktryna ładu społecznego, politycznego i ekonomicznego w myśli Wilhelma Röpkego*, 2013.
59. *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, 2012.
60. Rebes Marcin, *Martina Heideggera i Józefa Tischnera hermeneutyka odpowiedzialności w horyzoncie ontologii, agatologii i aksjologii*, 2013.
61. Kurpiewska-Korbut Renata, *Spółeczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, 2013.
62. Pietrzyk-Reeves Dorota, *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, 2012.
63. Matykiewicz-Włodarska Aleksandra, *Marion Gräfin Dönhoff. Idee i refleksje polityczne*, 2012.
64. Reczyńska Anna, *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, 2013.
65. *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. Monika Banaś, Joanna Dziadowiec, 2013.
66. Grott Olgierd, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, 2013.
67. *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, 2013.
68. *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, red. Barbara Krauz-Mozer, Paweł Ścigaj, 2013.
69. *Narratives of Ethnic Identity, Migration and Politics. A Multidisciplinary Perspective*, eds. Monika Banaś, Mariusz Dzięglewski, 2013.
70. *Promoting Changes in Times of Transition and Crisis: Reflections on Human Rights Education*, eds. Krzysztof Mazur, Piotr Musiewicz, Bogdan Szlachta, 2013.
71. Bar Joanna, *Po ludobójstwie. Państwo i społeczeństwo w Rwandzie 1994–2012*, 2013.
72. *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. Karolina Golemo, 2013.
73. *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. Agnieszka Małek, Paulina Napierała, 2013.
74. Plichta Paweł, *Estera w kulturach. Rzecz o biblijnych toposach*, 2014.
75. Czekalska Renata, *Wartości autoteliczne w kulturze symbolicznej na przykładzie indyjsko-polskich spotkań literackich*, 2014.
76. Włodarski Bartosz, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920–1949*, 2014.
77. *Arabska wiosna w Afryce Północnej. Przyczyny, przebieg, skutki*, red. Ewa Szczepankiewicz-Rudzka, 2014.
78. Bajor Piotr, *Partnerstwo czy członkostwo. Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 r.*, 2014.

79. Gabryś Marcin, Kijewska-Trembecka Marta, Rybkowski Radosław, Soroka Tomasz, *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. Marta Kijewska-Trembecka, 2014.
80. Trojnar Ewa, *Tajwan. Dylematy rozwoju*, 2015.
81. Głogowski Aleksander, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1918-1939*, 2015.
82. Krzyżanowska-Skowronek Iwona, *Teorie zmiany na przykładzie włoskiej polityki wschodniej*, 2015.
83. Rysiewicz Mikołaj, *Monarchia – lud – religia. Monarchizm konserwatywnych środowisk politycznych Wielkiej Emigracji w latach 1831-1848*, 2015.
84. Szymkowska-Bartyzel Jolanta, *Nasza Ameryka wyobrażona. Polskie spotkania z amerykańską kulturą popularną po roku 1918*, 2015.
85. Napierała Paulina, *In God We Trust. Religia w sferze publicznej USA*, 2015.
86. Paluszkiwicz-Misiaczek Magdalena, *Szacunek i wsparcie. Kanadyjski system opieki nad weteranami*, 2015.
87. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова*, под научной редакцией Петра Байора, 2015.
88. *Eastern Chessboard. Geopolitical Determinants and Challenges in Eastern Europe and the South Caucasus*, ed. Piotr Bajor, Kamila Schöll-Mazurek, 2015.
89. Mazur Wojciech, *Pod wiatr. Francja i lotnictwo wojskowe II Rzeczypospolitej (1921-1938)*, 2015.
90. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2015*, 2016.
91. Fyderek Łukasz, *Autorytarne systemy polityczne świata arabskiego. Adaptacja i inercja w przededniu Arabskiej Wiosny*, 2015.
92. Kwieciński Rafał, *Zjednoczenie Chin? Proces reintegracji Wielkich Chin na przełomie XX i XXI w.*, 2016.
93. Grabowski Marcin, *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, 2015.
94. Laidler Paweł, Turek Maciej, *Cena demokracji. Finansowanie federalnych kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, 2016.
95. Bajor Piotr, *Contemporary Azerbaijan in Social and Political Dimension*, 2016.
96. Balwierz Ida, *Czasopismo „Apollo”. Jego miejsce i rola w odrodzeniu poezji i kultury arabskiej*, 2016.
97. Bajor Piotr, *Kierunek Zachód. Polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 r.*, 2016.
98. *Polska i Rumunia w Europie Środkowej w XX i XXI wieku. Studia, materiały i eseje poświęcone pamięci prof. dra hab. Wojciecha Rojka. Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI. Studii, materiale și eseuri dedicate in memoriam prof. univ. dr. Wojciech Rojek*, red. Agnieszka Kastory, Henryk Walczak, 2017.
99. Mazur Wojciech, *Lot ku burzy. Polska w przygotowaniach Zachodu do wojny powietrznej marzec-sierpień 1939 roku*, 2017.
100. Gabryś Marcin, Soroka Tomasz, *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, 2017.
101. Głuszek Alicja, *Współpraca amerykańsko-meksykańska w zwalczaniu handlu ludźmi na przełomie XX i XXI wieku*, 2017.
102. Paleczny Tadeusz, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, 2017.

103. Czubik Agnieszka, Dziwisz Dominika, Szczepankiewicz-Rudzka Ewa, Tarnawski Marcin, *Nowe wyzwania dla ochrony praw człowieka*, 2017.